SAĞIM SOLUM TARİH: 1828-29 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NIN İKİ YÜZ YILLIK İZLERİ

ISSN 1309-7342

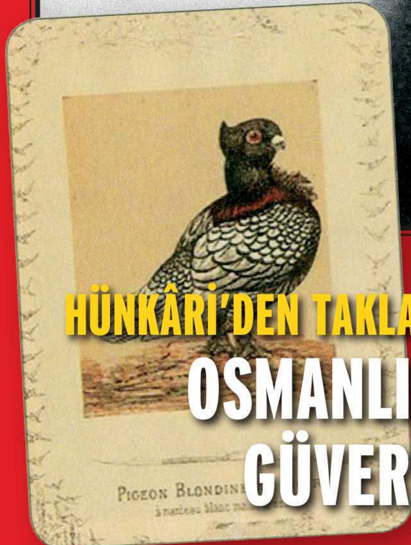

ATLAS Tarih

SAYI: 51 ŞUBAT - MART 2018
FİYATI: 13 TL (KKTC Fiyatı 16,50 TL)

İLBER ORTAYLI ATATÜRK'Ü ANLATTI

En büyük sırrı Cumhuriyet

HÜNKÂRİ'DEN TAKLACIYA

OSMANLI'DA GÜVERCİN

EROS VE PSYKHE'DEN LEYLA İLE MECNUN'A

AŞK SÜMER'DE BAŞLAR

SAFİYE'NİN HİKÂYESİ

ONUN OKUDUĞU ŞARKI PARLARDI

İçindekiler

Sayı: 51
Şubat / Mart 2018

78 **“Onun en büyük sırrı Cumhuriyet”**
Prof. İlber Ortaylı ile söyleşi

Kapak Fotoğrafı

Fotoğraflarla Atatürk Albümü, 1973

104

44

98
BANKA KOMERCIYALE ITALYANA
BANCA COMMERCIALE ITALIANA
LLOYD TRIESTINO

Bölümler

130

Editör

/ ***Kansu Şarman*** / *ksarman@doganburda.com*

Prof. İlber Ortaylı'nın kaleminden
Atatürk

Geçen sayımızda Kudüs'ün Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıkışının 100. yıldönümü nedeniyle "Kudüs'e Veda" başlıklı dosyamızı kapak konusu olarak yayımlamıştık. ABD Başkanı Donald Trump'ın Atlas Tarih'in yeni sayısı bayiye çıktıktan hemen sonra yaptığı açıklamalarla birlikte Kudüs konusu ülke gündeminin birinci sırasında yerleşti. Osmanlı'nın Ortadoğu politikası, bölgedeki farklı inançlara nasıl yaklaştığı, Kudüs'ü nasıl idare ettiği konuları farklı yönleriyle akademisyenler ve araştırmacılar tarafından masaya yatırıldı. Son iki yıldır Birinci Dünya Savaşı'nda Kanal Harekatı'ndan başlayarak, Mısır-Filistin cephesini, hem muharebeleri hem de tanıklıkları ve gölgede kalan detaylarıyla aktarmaya çalıştık. Dr. Tuncay Yılmazer tarafından hazırlanan dosyalarımıza hem gazete ve televizyonlardaki tartışmalarda hem de sosyal medyada yer verildi. Önümüzdeki sayıdan itibaren Suriye ve Irak cephesinde 1918 yılına ait gelişmeleri de yine Tuncay Yılmazer'in kaleminden yayına hazırlıyoruz.

Yeni sayıda kapak konumuz cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk. Prof. İlber Ortaylı geçen ay yayımladığı kitabında bugüne kadarki yazılarını ve tuttuğu notları derleyerek Atatürk'ün hayatını ve döneminin tarihi atmosferini anlattı. Ayşegül Parlayan kitaptan yola çıkarak Prof. İlber Ortaylı'ya Gazi Mustafa Kemal Atatürk kitabının hazırlığını ve Atatürk'ün kişiliğini şekillendiren olayları sordu.

Bu sayıda erken Cumhuriyet dönemiyle ilgili bir başka röportajımızı da Prof. Zafer Toprak ile gerçekleştirdik. Günce Akpamuk, Prof. Toprak ile II. Meşrutiyet dönemi ile cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'de günlük hayatta yaşanan değişimi konuştu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanat hayatında öne çıkan isimlerin başında gelen Safiye Ayla'nın yaşamının bilinmeyenlerini ise geçen yılın sonunda Safiye adlı biyografi kitabını yayımlayan Gazeteci Murat Bardakçı, Atlas Tarih'e anlattı.

14 Şubat Sevgililer Günü'nden yola çıkarak tarihte aşk kavramı üzerine yazı yazılmasının nasıl başladığı, Eros ve Psykhe, Varka ile Gülşah, Leyla ile Mecnun gibi büyük aşkların tabletlere, kabartmalara, minyatürlere yansımasının hikâyesini Sevgi Kutluay kaleme aldı.

Bu sayıda Sağım Solum Tarih'te Doç. Dr. Mehmet Ö. Alkan, 1828/1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın St. Petersburg'da anıtlara, heykellere yansıyan izlerini araştırdı ve özel fotoğraflarıyla aktardı.

Yeni sayıda ayrıca Gökhan Akçura dünyaca ünlü tiyatrocu Marie Bell'in İstanbul günlerini, Gazanfer İbar Sultan II. Abdülhamit dönemi yayınlarından Malumat ve yayıncısı Baba Tahir'i, Yaşar Burak Uslu Osmanlı'nın kalelerini, Tolga Gerger Deli Fuat Paşa'yı, Cengiz Kahraman Vagon-Li baskınını, Sencer Üneri hünkâriden taklacıya güvercinleri anlattı.

Tablonun Sırları, Dünyadan, Güncel Haberler, Kayıp Evrak Bürosu, Gösteri Dünyası, Sinema, Arşivlerden, Kitaplık ve Karikatür bölümleri de yazı ve röportajlarla derginin sayfaları arasında.

ATLAS Tarih

DB DOĞAN BURDA DERGİ

Yayıncı
Doğan Burda
Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş.

İcra Kurulu Başkanı
Cem M. Başar

Yayın Direktörü
Murat Köksal

Yayın Yönetmeni (Sorumlu)
Kansu Şarman

Görsel Yönetmen
Tolga Çoruh

Editör
Günce Akpamuk

Sayfa Tasarım
Bahadır Erşık

Yayın Kurulu

Prof. Dr. İlber Ortaylı,
Prof. Dr. Nurhan Atasoy, Melih Şabanoğlu, Prof. Dr. Haluk Oral, Orhan Koloğlu, Mehmet Ö. Alkan, Erol Makzume, Cengiz Kahraman, Gazanfer İbar, Erol Üyepazarcı

Marka Müdürü: Ayşegül Parlayan

Ankara Temsilcisi: Erdal İpekeşen
0 312 207 00 71 - 95
www.atlastarih.com / bilgi@atlastarih.com

Yönetim

Satış Direktörü: Mehmet Taşkın

Finans Direktörü: Didem Kurucu

Kurumsal İletişim Direktörü: Seren Urun

Reklam

Grup Başkanı: Nisa Aslı Erten Çokça

Grup Başkan Yardımcısı: Neslihan Can

Satış Koordinatörü: Suzan Özen - Haluk Demir

Satış Müdürleri: Hatice Tarhan - Altuğ Selçuk - Burcu Acavut

Bölgeler Satış Müdürü: Dilek Ünlü

Reklam Teknik
Ayfer Kaygun Buka - 0 212 336 5362
Şaban Yazır - 0 212 336 5361

Rezervasyon
Tel: 0 212 336 53 00 - 57 - 59 **Faks:** 0 212 336 53 92 - 93

Ankara Reklam Tel: 0 312 207 00 72 - 73

Hedef Sayfalar:
Reklam Satış Temsilcisi: Dilek Ünlü
Tel: 0 212 336 53 70 **Faks:** 0 212 336 53 91

Uluslararası Reklam Satış Temsilcilerimiz

ALMANYA: Julia Mund
T +49 89 92 50 31 97, Julia.Mund@burda.com

Michael Neuwirth
T. +49 89 9250 3629, michael.neuwirth@burda.com

İSVİÇRE: Goran Vukota
T. +41 44 81 02 146, goran.vukota@burda.com

FRANSA / LUKSEMBURG: Marion Badolle-Feick
T. +33 1 72 71 25 24, marion.badolle-feick@burda.com

İTALYA: Mariolina Siclari
T. +39 02 91 32 34 66, mariolina.siclari@burda.com

İNGİLTERE / İRLANDA: Jeannine Soeldner
T. +44 20 3440 5832, jeannine.soeldner@burda.com

ABD / KANADA / MEKSİKA: Salvatore Zammuto
T. +1 212 884 48 24, salvatore.zammuto@burda.com

Yönetim Yeri
Trump Towers, Kule-2, Kat-21,
34387, Şişli- Mecidiyeköy, İstanbul
Tel: 0 212 410 31 45 **Faks:** 0 212 410 33 88

Baskı: Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Adres: Dudullu Organize San. Bölgesi 1.Cad. No:16 Ümraniye-İSTANBUL
Tel: 444 44 03 **Faks:** Faks: (0216) 365 99 07
www.bilnet.net.tr
Sertifika No: 31345

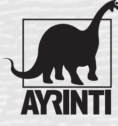
Dağıtım: Doğan Dağıtım Satış Pazarlama Matbaacılık Ödeme Aracılık ve Tahsilat Sistemleri A.Ş
Tel: 0 212 449 6363

Yayın Türü: Yerel, Süreli

DB Okur Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
okurhizmetleri@doganburda.com

DB Abone Hizmetleri Hattı: 0 212 478 0 300
Faks: 0 212 410 35 12-13

abone@doganburda.com - www.doganburda.com
pazar hariç her gün saat 9.00 - 22.00 arasında hizmet verilmektedir.

Pierre Broué & Émile Témime

İspanya'da Devrim ve İç Savaş

"İspanya" diyor Joan Maragall, "başka bir gezegen gibi uzaktır dünyadan.
Yeryüzünde yaşayan halkları da unutulmuş gibidir."

TARİH

Pierre Broué & Emile Témime, İspanya'da Devrim ve İç Savaş • Hoşan Davud & Falih A. Cabbar, Kürtler • Marcel Liebman, Rus Devrimi • Warwick Ball, Roma'nın Sultanları • Alison Pargeter, Müslüman Kardeşler • Enzo Traverso, Yahudi Modernitesinin Sonu • Louise Michel, Komün • Pavel Sudoplatov, Özel Görevler • Özge Özoç, Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı • Gérard Dédéyan, Ermeni Halkının Tarihi • Warwick Ball, Tek Dünyaya Doğru • Christopher Alan Bayly, Modern Dünyanın Doğuşu • John Womack, Zapata ve Meksika Devrimi • Warwick Ball, Arabistan'dan Öteye • Frederick William Hasluck, Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II. • Gilbert Achcar, Halk İstiyor: Arap İsyanı Üzerine Bir İnceleme • Yves Lacoste, Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar • Cécile Morrisson, Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641 • George Haupt & Paul Dumont, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler • Konstantin Mihailoviç, Bir Yeniçerinin Hatıraları • Parvus Efendi, Cihan Harbine Doğru Türkiye • Friedrich Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu • Enzo Traverso, Savaş Alanı Olarak Tarih • Georges Haupt, Tarihçi ve Toplumsal Hareket • Frederick William Hasluck, Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam I.

/ ayrintiyayinevi   / ayrintiyayinlari   www.ayrintiyayinlari.com.tr

Cemal Emden'in gözünden Louis Khan

Dünyaca ünlü mimar Louis Kahn'ın yapıtlarına ve sanatsal yaşamına ışık tutan "Louis Kahn'a yeni/den bakış: Cemal Emden'in Fotoğrafları- Çizimler ve Resimler" sergisi 7 Aralık 2017- 4 Mart 2018 tarihleri arasında Pera Müzesi'nde ziyaret edilebilecek.

Pera Müzesi, dünyaca ünlü mimar, düşünür ve sanatçı Louis Isadora Kahn'ın yapıtlarına ve sanatsal çalışmalarına odaklanan "Louis Kahn'a yeni/den bakış: Cemal Emden'in Fotoğrafları- Çizimler ve Resimler" sergisine ev sahipliği yapıyor. N. Müge Cengizkan'ın küratörlüğünü, Bülent Erkmen'in tasarımını üstlendiği sergi, 7 Aralık 2017- 4 Mart 2018 tarihleri arasında ziyarete açık olacak. "Geç parlayan, erken yaşta biten" kariyeri ile 20'nci yüzyılın önde gelen mimarlarından biri olan Louis Kahn, modernizm savunucularının bir araya geldiği "American Society of Planners and Architects"in kurucularından ve Philadelphia Okulu hareketinin en önemli figürlerinden.

Louis Kahn

Louis Kahn, 1901 yılında sanatçı bir ailenin çocuğu olarak Rusya'da doğdu. 1906 yılında ailesiyle birlikte Philadelphia'ya taşınan Kahn, henüz çocukken resimleriyle ödül almaya başladı. Pensylvania Üniversitesi Güzel Sanatlar Okulu'ndan üstün başarı ve dereceyle mezun oldu. Kahn'ın mimarlık kariyeriyse 1931 yılında başladı. Kariyerinin kırılma noktası olarak nitelendirdiği 1951'de başlayan Yale Üniversitesi Sanat Galerisi'ndeki görevinden 1955'te ayrılan Kahn, ömrünün sonuna kadar eğitim vermeye devam etti. Bu yolda 40 ülkeden içlerinde Türkiye'den de gençlerin bulunduğu yaklaşık 425 öğrenci yetiştirdi.

"Louis Kahn'a yeni/den bakış: Cemal Emden'in Fotoğrafları- Çizimler ve Resimler" sergisi, mimar ve fotoğraf sanatçısı Cemal Emden'in belgelediği ve Kahn'ın yapıtlarına yeni bir bakış sunan fotoğrafları merkezine alıyor. Kahn'ın hayatını geçirdiği, çalıştığı ve eğitmenlik yaptığı Pennsylvania'nın yanı sıra Dakka ve Ahmedabad'da bulunan eserlerine ait çizim ve fotoğraflar; Avrupa seyahatlerinde gerçekleştirdiği karakalem, pastel ve suluboya ile ürettiği eskizler de sergide yer alıyor. Sergi, daha önce kısa bir gezi ile İstanbul'daki Mimar Sinan eserlerini ziyaret eden mimar üzerine düzenlenen Türkiye'deki ilk sergi olma özelliği taşıyor.

Kahn'ı anlamak için başlangıç dersi olarak görülen "*Louis Kahn'a Yeni/den Bakış*" sergi kitabı "Sessizlik ve Işık", "Oda, Sokak ve İnsanlığın Uzlaşısı" ve "Mimarlıkta Kanun ve Kural" başlıklı üç bölümden oluşuyor. Kahn'ın pek çok mecrada yayımlanan metinleri bu bütünlükte ilk kez Türkçeye kazandırılıyor. İlk bölümde Kahn'ın sözleri ile Emden'in fotoğrafları buluşurken ikinci bölümde Prof. Dr. Jale Erzen'in, şimdiye kadarki Kahn yazını üzerinden yeniden ürettiği sözler işleniyor. Üçüncü bölümde ise Louis Kahn ile dolaylı, ya da doğrudan iletişim kuran Türkiye'den değerli kişilerin sözlü tarih konuşmaları yer alıyor.

Sergi kapsamında ayrıca çocuklar, gençler, yetişkinler ve 60 yaş üstü bireyler için mimarlık kavram ve tekniklerini etraflıca incelemelerini sağlayan ve bu bağlamda Louis I. Kahn'ın yapıtlarını yeniden yorumlamalarına olanak sağlayan çeşitli atölyeler düzenleniyor. Dahası katılımcılar suluboya, çizim, eskiz, maket gibi teknikler ile T cetveli, kil ve gönye gibi malzemeler yardımıyla mimarlığı keşfediyor.

Hüsnü Tengüz'den Türk yapısı gemiler

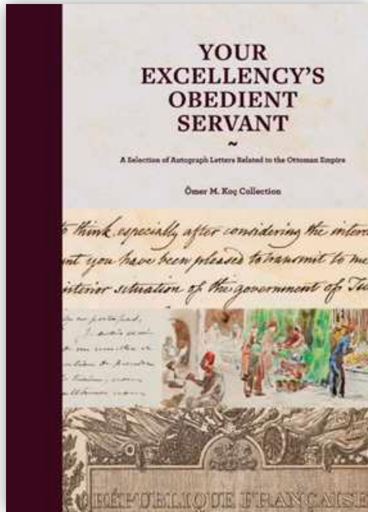
Denizler Kitabevi Cumhurbaşkanlığı forsunun da ilk tasarımı yapan deniz ressamı Hüsnü Tengüz'ün *Türk Yapısı Gemiler* adlı eserini yayımladı. Türkiye'de asker ressamlar geleneğinin önemli aktörlerinden biri olarak Deniz Müzesi ressam kadrosunda görev yapan Hüsnü Tengüz, Türk resim sanatının en önemli isimlerinden biridir. Camiası içinde "Bahriyeli" ya da "Katip" lakabıyla bilinir. 1902-1903 yılında Mahmut Şevket Paşa'nın hazırladığı *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi* albümü için çalışırken, Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey'le tanıştı. 1905'te Sultan II. Abdülhamit tarafından Fausto Zonaro, Mahmut Şevket Paşa, Hüseyin Zekai Paşa, Hoca Ali Rıza, Sami Bey ve Ahmet Ziya (Akbulut) beylerle birlikte Eski Silahlar Müzesi'nin kurulması için görevlendirildi. *Donanma Albümü* hazırlayarak Sultan II. Abdülhamit'e sundu. Askeri Müze Müdürü Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın yazdığı *Sen Gotar'da Osmanlı Ordusu* adlı kitabının resimlerini yaptı. Bahriye Müzesi'ne ressam olarak görevlendirildiği yıllar hem yazılı hem de görsel kaynaklara ulaşma bakımından en verimli yılları oldu. Bu dönemde Bahriye kıyafetleri, tarihi gemiler ve deniz savaşlarını tasvir eden tablolar yapıp albümler hazırladı, gravürlerden kopya, belgesel tablolar üretti. Cumhuriyetin ilk yıllarında cumhurbaşkanlığı forsunun eksikliği üzerine ortasında güneş ve bu güneşin etrafında 16 yıldız bulunan forsu tasarlayıp dikimevine gönderir. Fors, Atatürk'ün hoşuna gider ve forsu diken kişiyi ödüllendirir. Ancak, forsu tasarlayan ressam unutulur. *Türk Yapısı Gemiler*, Osmanlı ve Cumhuriyet donanmaları, gemiler ve kılık-kıyafet konularındaki resimleriyle bir dönemin en önemli bilgi kaynaklarından biridir. Kitapta Türk denizciliği ile ilgili çok önemli ve daha önce görülmemiş, kimileri renkli olan Hüsnü Tengüz çizimleri yer alıyor.

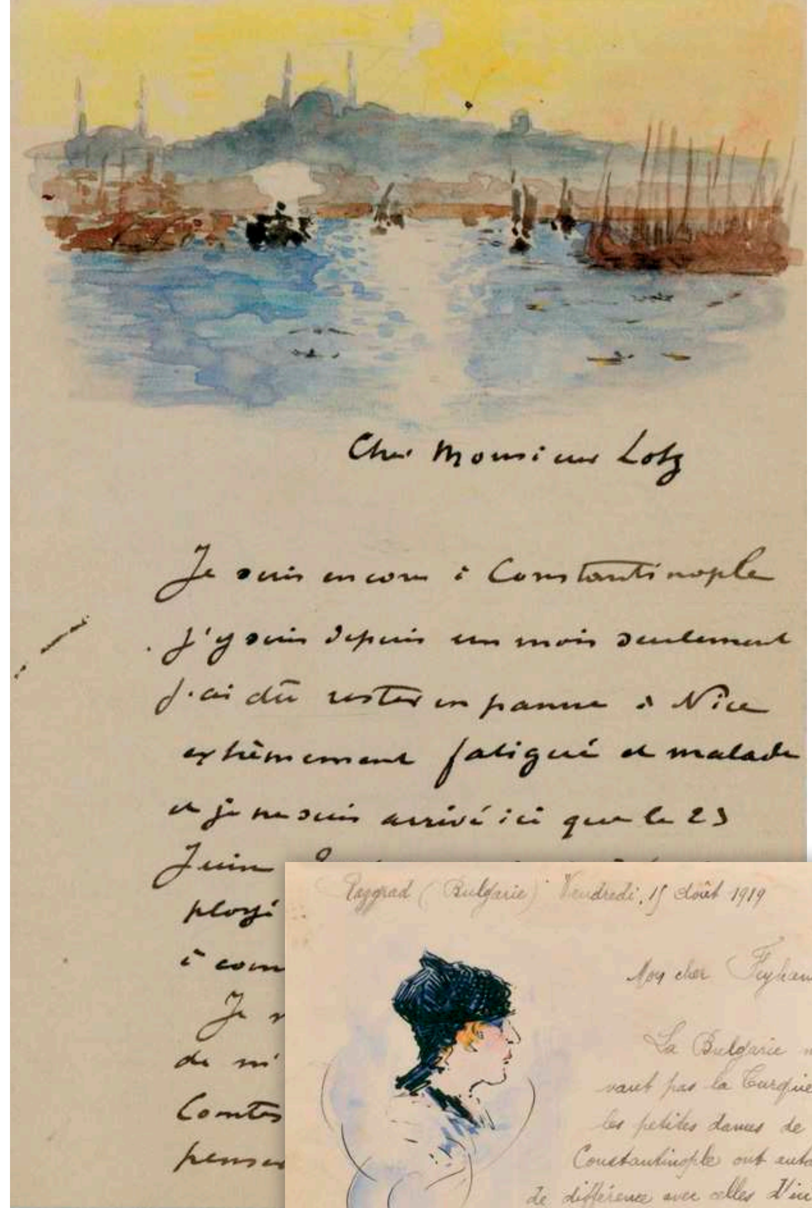

Ömer M. Koç koleksiyonundan mektuplar

Ömer Koç'un arşivinde bulunan pek çok önemli kişinin mektuplarının yer aldığı *Your Excellency's Obedient Servant* kitabı aygaz Kitaplığı'ndan çıktı.

Bahattin Öztuncay koordinatörlüğünde, Aygaz Kitaplığı'nın 15. eseri olarak yayımlanan *Your Excellency's Obedient Servant* kitabı Sadberk Hanım Müzesi'nde satışa sunularak okurlar ile buluştu. İngilizce olarak yayımlanan kitap, 1795-1922 tarihleri arasında Pierre Loti'den Halife Abdülmecit Efendi'ye, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'dan henüz şehzadelik çağındaki Abdülhamit Efendi'ye, Kraliçe Victoria'dan Lord Kitchener'e kadar tarihsel olarak önem taşıyan pek çok şahsiyetin Latin harfleriyle yazdığı mektuplardan oluşuyor. Ömer M. Koç'un koleksiyonundan seçilmiş mektuplardan oluşan kitap, mektup yazarlarının duygu ve düşüncelerine yer vermesinin yanı sıra ağırlıklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun batı ile olan kültürel ve siyasi ilişkileri hakkında bilgi vermesi ile de önem taşıyor. Kronolojik olarak derlenmiş olan mektuplardan oluşan, editörlüğünü Sinan Kuneralp'ın, tasarımını Yeşim Demir'in ve fotoğraf çekimlerini Hadiye Cangökçe'nin yaptığı eser; tarihseverler, akademisyenler ve koleksiyonerler olmak üzere çeşitli meslek gruplarından kişiler için referans niteliği taşıyor.

Cher Monsieur Lotz

Je suis encore à Constantinople
j'y suis depuis un mois seulement
j'ai dû rester en panne à Nice
extrêmement fatigué et malade
et je ne suis arrivé ici que le 23
Juin

Razgrad (Bulgarie) Vendredi 15 Août 1919

Mon cher Feyhaman

La Bulgarie ne vaut pas la Turquie, et les petites dames de Constantinople ont autant de différence avec celles d'ici que les Parisiennes en ont avec des paysannes. Je ne vois plus d'élégantes Musulmanes turques que dans la fumée de mon narghilé, quand le rêve me prend et me transporte loin, bien loin du petit trou de ville où je suis en ce moment.

Alfred Smith'in Feyhaman Duran'a 1919'da yazdığı mektup (sağda). Alexandre Lunois'dan Alphonse Lotz-Brissonneau'ya mektup, 1910, İstanbul (üstte).

Deriden'in Zafer Müzesi'ne Mutlaka Uğrayın

ÇANAKKALE DESTANINI TEKRAR YAŞAYIN...

Deriden mağazalarının yıllar boyunca topladığı yüzlerce koleksiyon parçasının sosyal sorumluluk anlayışı içinde ücretsiz sergilendiği Çanakkale sergisi görenleri büyülüyor.

Milletimizin tarihe altın harflerle yazdığı Çanakkale Zaferi, her zaman hatırlanması gereken bir destan. Bu muhteşem destanın yazıldığı Çanakkale'ye henüz gitme fırsatı bulamayanları ise şimdi İstanbul'da çok özel bir müze ağırlıyor. Deriden mağazaları tarafından toplanan parçaların ücretsiz sergilendiği Çanakkale sergisi, eşsiz destanı tekrar yaşamak isteyenleri bekliyor. Sergide savaş esnasında kullanılan tüfek, tabanca, kama, kılıç, bıçak, ecza malzemeleri, mutfak araç gereçleri, askerlerin giymiş olduğu üniforma ve kıyafetler, mektuplar, bayraklar ve daha yüzlerce parça bulunuyor. Deriden'in, yıllar süren çabalarla topladığı nadide koleksiyon parçalarının, 8 aylık bir çalışma sonucu sergilenmeye başlandığı sergi, özellikle okullar için özel programlar gerçekleştiriyor. Ziyaret eden öğrencilerin duygulu bir Çanakkale belgeseli ile bilgilendirildiği programın sonunda tüm çocuklara, çalışma bilinci aşılayan kitaplar hediye ediliyor. Başkumandan Vekili Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın yanında zaferin mimarı olan Anafartalar Kahramanı Yarbay Mustafa Kemal ve unutulmaz komutanlar da hediye edilen küçük broşürlerle tanıtılıyor.

/ deriden / deriden_ / deridenesor

deriden®

Nâzım'ın cep defterleri

Piraye Koleksiyonu'ndan Nâzım Hikmet'in 1937-1942 yılları arasında tuttuğu altı cep defterinden yola çıkarak hazırlanan *Nâzım'ın Cep Defterlerinde Kavga, Aşk ve Şiir Notları (1937-1942)*, geçtiğimiz ocak ayında Yapı Kredi Yayınları'nın 5000. kitabı olarak okuyucuya sunuldu. Kitabı hazırlayan Piraye Koleksiyonu Çalışma Grubu'yla araştırma sürecini, neden bizim anladığımız türden bir "tıpkıbasım" olmadığını, bu defterlerde nasıl bir Nâzım Hikmet'le karşılaşacağımızı konuştuk.

RÖPORTAJ: GÜNCE AKPAMUK

Nâzım Hikmet'in İstanbul, Ankara, Çankırı ve Bursa hapishanelerinde geçirdiği 1937-1942 yılları arasında kullandığı altı defter Erden Akbulut, Yeşim Bilge, Handan Durgut ve Mehmet Ulusel'in çalışmalarıyla kitaplaştırıldı. *Nâzım'ın Cep Defterlerinde Kavga, Aşk ve Şiir Notları (1937-1942)* adıyla yayınlanan çalışmada altı defterin her biri ayrı bir kitabı oluşturuyor. Kitaplarda defterlerin orijinal sayfaları ve yanlarında da okunaklı olması için bu sayfalarda yazan her bir kelime ve çizim Nâzım'ın yazdığı şekilde yer alıyor. Tabii Latin, Arap ya da Kiril alfabesiyle yazılanlar Türkçe transliterasyonlarıyla. Şiir denemelerinin ve çizimlerin de olduğu defterlerde kimi zaman sayfada tek kelime bulunuyor. Bu nedenle sayfa altlarında da açıklama metinleri var. Nâzım'ın yazdıklarının neye işaret ettiğini okuyucuya göstermek için yazılan bu metinler Handan Durgut'un kaleminden. Ancak bu açıklamalar yetmediğinden altı deftere bir de *Zeyl* eklenmiş. Bir kısmı ilk kez yayımlanan belgeleri de içeren *Zeyl*'de Erden Akbulut'un kişisel kitaplığının, TÜSTAV ve Tarih Vakfı arşivlerinin katkısı büyük.

Kitaplar, hem dünyanın, hem Türkiye'nin çalkantılı günler yaşadığı, Nâzım Hikmet'in davalarla boğuştuğu bu yıllarda tutulan defterlerin ve çeşitli

belgelerin ilk kez okuyucuyla buluşuyor olması bir yana, Nâzım Hikmet'in çalışma tarzını ve ruh halini anlamak açısından da önemli bir kaynak. Kitabın ortaya çıkış sürecini, bizi nelerin beklediğini, Nâzım'a dair bilmediklerimizi Erden Akbulut, Yeşim Bilge, Handan Durgut ve Mehmet Ulusel'le konuştuk.

Defterleri kitaplaştırma fikri nasıl ortaya çıktı?

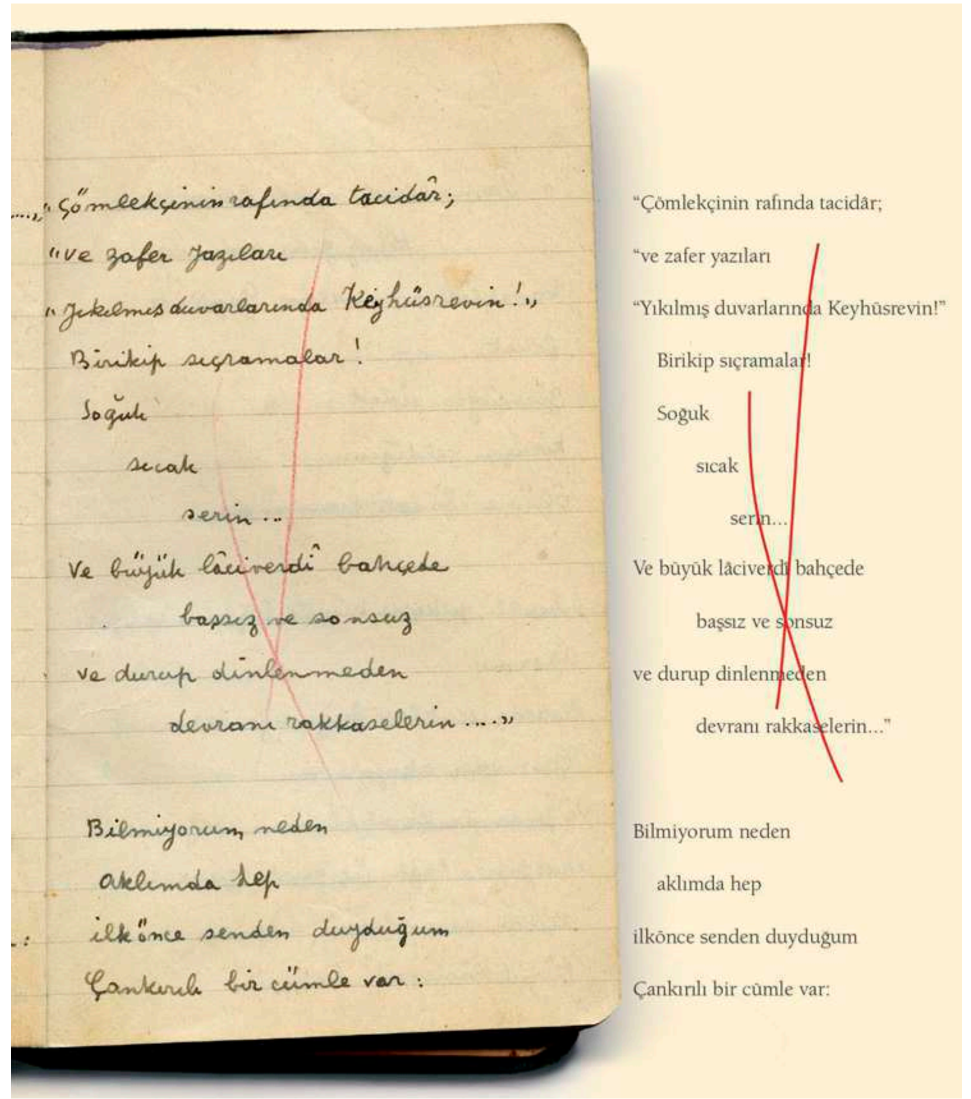
Yeşim Bilge: Çalışmalar aslında 2010 yılında başladı. Altı tane defter hazırladık diyoruz şu an, ama yedi defter vardı. İlk cep defterini diğerlerinden ayırıyoruz, çünkü Nâzım Hikmet o defterde Çankırı'dan Piraye'ye yazdığı mektupları temize geçmiş. Dolayısıyla üzerine açıklama yazmak gerekmiyordu ve yazıları çok rahat okunuyordu. 2010 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan bastık onu, *Çankırıdan Pirayeye Mektublar* adıyla. O yazdıklarının temize çekilmemiş halini, şimdi bastığımız beşinci defterde görüyoruz.

Mehmet Ulusel: 2010'da tıpkıbasımı yapılan *Çankırıdan Pirayeye Mektublar* defterine temize geçtikçe, eski defterdekilerin üzerini çizmiş, çarpı atmış. O baskı benim tıpkıbasım tanımıma uyuyor. Çünkü hiçbir değişiklik yapılmadı, "neyse o"ydu. Nâzım Hikmet, o defteri kendi eliyle ciltlemişti. Baskıda da kullandığı kâğıt, cilt bezi, kartona yakın bir malzeme kullanıldı. Gerçekten defterin kendisi gibiydi, bire bir.

YB: O zaman bu proje çok hoşumuza gitti. Üstelik Memet Fuat'ın da bize "vasiyet ettiği" bir şeyi gerçekleştirmiş olduk.

Handan Durgut: Memet Fuat, basılmasını istiyordu ve bu defterler için bakıp, "bunu basmak, çılgın yayıncı ister" demişti.

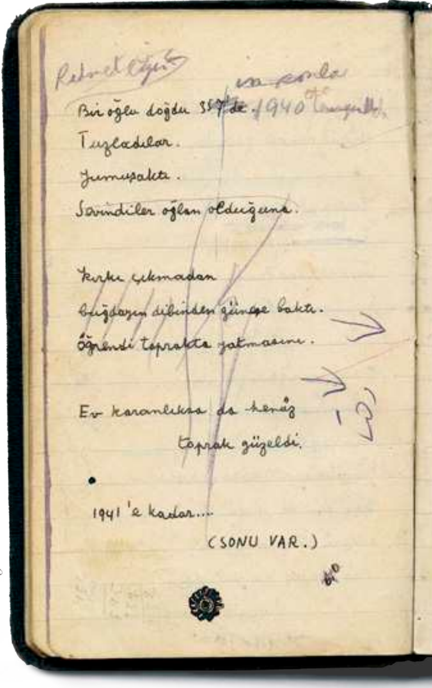
YB: İlkini tıpkıbasım yapmıştık ve defterlere bakınca heyecanlandık. Fakat diğerlerini tıpkıbasım yapma ihtimali yok diye düşündük. Çünkü notlarını anlamak mümkün değildi. Bazen sadece bir kelime var, bazen Osmanlıca yazılan şeyler var. Latin harfiyle yazdıkları bile kimi zaman okunamıyor. Bir inceleme gerektiriyordu, o notların neye işaret ettiğini anlamak için. Bu arada Osmanlıca derslerine başladık Mehmet'le (Ulusel). Yücel Demirel'le bu sayede yollarımız kesişti. Üçümüz üzerine bir düşündük. Mehmet "Tıpkıbasım yapmak zorunda mıyız?" diye sordu. Yücel de "ben transliterasyonunu yaparım" dedi. Böylece bu şekilde işe başlamaya karar verdik.

5. defterin 13. sayfasında görüldüğü üzere, Nâzım Hikmet yazdıklarını temize çektikçe üzerine çizgi çekiyor. Baskılarda yer almayan, ancak defterlerde yazılı kelimeler bulunuyor. Nâzım'ın defterleri, onun yazdıklarının üzerinden defalarca geçtiğini, titizlikle çalıştığını gösteriyor. Kitapta, bu titizlik, defterde yazılan ve çizilenlerin aynı sayfada defterdeki gibi gösterilmesiyle okuyucuya yansıtılıyor (üstte). *Nâzım'ın Cep Defterlerinde Kavga, Aşk ve Şiir Notları (1937-1942)* kitabı (yan sayfada).

Bazen defterde yazanları bire bir çözüp yanına yazmak da yetmez, çünkü hangi notların ne anlattığını okuyucunun anlaması güçtür. Bunun önüne geçmek için nasıl bir araştırma yaptınız?

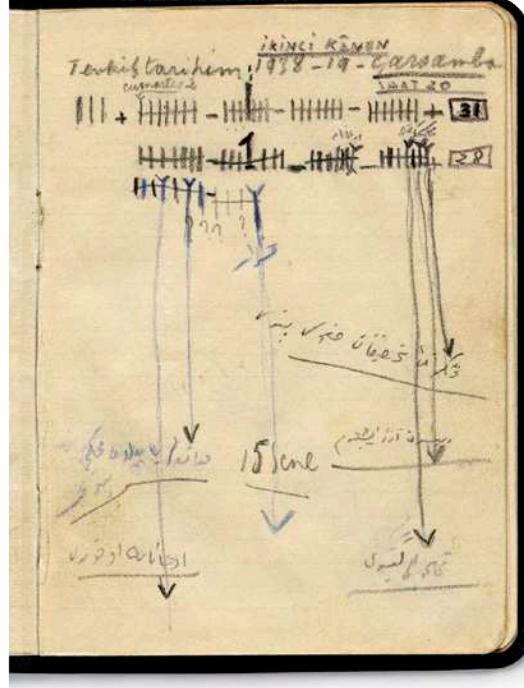
YB: Defterlerin altına açıklama yapmak yeterli olmadı. Nâzım bu notu neye istinaden yazdı bilsek de, ondan önce ne olup bittiğini, nelerle bağlantılı olduğunu bize göstermiyor yazdıkları. Araştırmayı Handan ve Erden yaptı. Bunun için açıklamaları 32 sayfalık küçük bir kitapçıkta toplayabiliriz diye düşünüyordum. 300 sayfayla bitirdik *Zeyl*'i.

Bir oğlu doğdu 35'de.
Tuzladılar.
Yumuşaktı.
Sevindiler oğlan olduğuna.

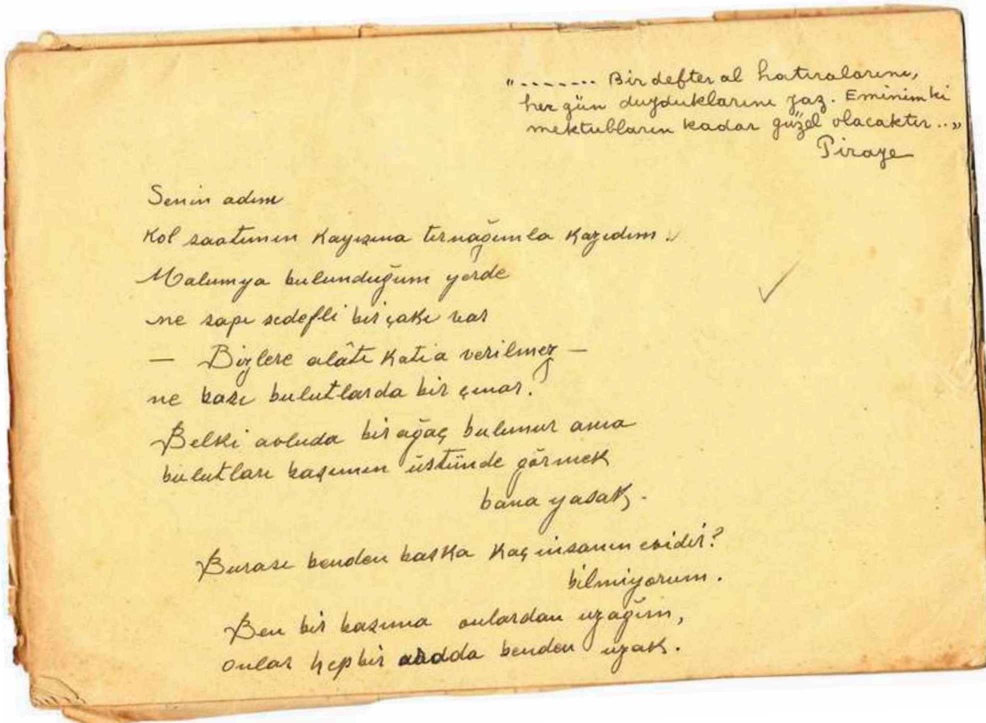
Kırkı çıkmadan
Buğdayın dibinden güneşe baktı.
Öğrendi toprakta yatmasını.

Ev karanlıksa da henüz
toprak güzeldi.

1941'e kadar...
(SONU VAR.)

Nâzım Hikmet'in daha sonra *Memleketimden İnsan Manzaraları*'na dahil ettiği *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi* için aldığı notlarda "Hamdi" bahsi, 5. defter 94. sayfada yer alıyor (üstte, solda). Defterde sağ orta kısımda yazan 610, A harfinden H harfine (H dahil) *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'nin mısra sayısını gösteriyor. Nâzım Hikmet'in yargılamalar sırasında tuttuğu çetele, 2. defterde yer alıyor (üstte, sağda). Çetelenin üstünde "İKİNCİ KÂNUN/ Tevkif tarihim: 1938-19-Çarşamba SAAT 20" yazıyor. 30 Nisan 1938 tarihli mektubunda "Bir Uzun Mektub" adıyla hatıralarını yazan Nâzım Hikmet, mektubunda kendi koyduğu adla kitaplara"Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları" olarak giren, *Dört Hapishaneden* kitabının "Ankara" bölümünde yer alan şiiri de yazmıştı (altta).

"....... Bir defter al hatıralarını,
her gün duyduklarını yaz. Eminim ki
mektubların kadar güzel olacaktır..."
Piraye

Senin adını
Kol saatimin kayışına tırnağımla kazıdım.
Malumya bulunduğum yerde
ne sapı sedefli bir çakı var
— bizlere alâtı katia verilmez —
ne başı bulutlarda bir çınar.
Belki avluda bir ağaç bulunur ama
bulutları başımın üstünde görmek
bana yasak.
Burası benden başka kaç insanın evidir?
bilmiyorum.
Ben bir başıma onlardan uzağım,
onlar hep bir arada benden uzak.

Kitap Nâzım Hikmet'in hangi yıllarda tuttuğu defterlerden oluşuyor? Kronolojik olarak mı tutulmuş?

Erden Akbulut: Defterlerin belli yıllarda tutulduğu, ama geriye ve ileriye dönük notlar da içerdiğini görüyoruz. Yani bu defterler hep yanında Nâzım'ın aslında. Bir yıl yanında biri var, öteki yıl başka defter taşıyor değil. Orhan Kemal, Bursa Cezaevi'ne girişini anlatırken "küçük küçük defterler çıkardı ve defterlerden şiirler okudu bize" diye yazıyor. Biz bu araştırmayı yapmak için çok kitap topladık. O döneme ait değişik insanların anılarından da yararlanıldı. Üstelik bire bir alıntı yapılmadığı için kaynakçaya dahil edilmeyen kitaplar da var.

Defterlerin hepsinde şiir yok değil mi?

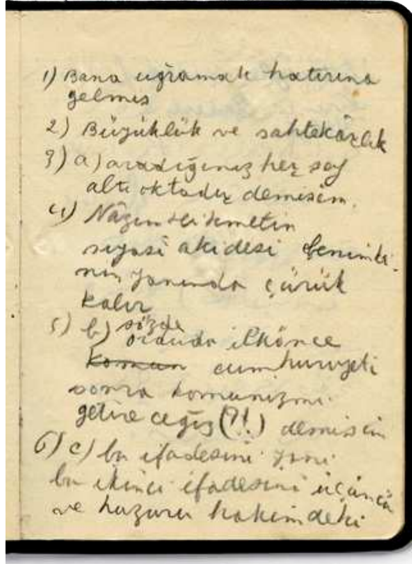
HD: Mesela 3. defterde şiir yok. Ama onda da defalarca eski Türkçe "lügat" yazıyor. Bu bize *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*'ni çağrıştırdı. Ondan "lügat" diye bahsettiğini düşünüyoruz. Anlıyoruz ki *Memleketimden İnsan Manzaraları* kafasında oluşmaya başlamış. 3. defter o kadar yoğun olduğu bir döneme ait ki. Donanma Davası var, Erkin gemisinden sonra İstanbul Tevkifhanesi'ne geliyorlar ve orada bir bekleyiş süreci var. Yargılamaları sürüyor. 2. defterde bir çetele tutuyor. Bence bu çok önemli, çünkü Harp Okulu Davası sürerken tutulan bir çetele bu. Aynı zamanda "Bugün Pazar" şiirini yazdığı Ankara notları bunlar.

EA: Bu davalar sürerken nelere dikkat ettiğini ilk defa görüyoruz. Genelde iddianame okunuyor, sanıkların adı veriliyor. Nâzım bunların içinden neleri not almış, hangisi onun için önemli, ilk defa bu defterlerde görüyoruz. Buradaki kimi notlarında, başkalarının anlattıklarını doğrulayan bilgilere ulaştık. Yani bir nottan hareketle biz A. Kadir'in kitabındaki bir bölümün ne demek olduğunu anladık. "Adaya madaya" mesela.

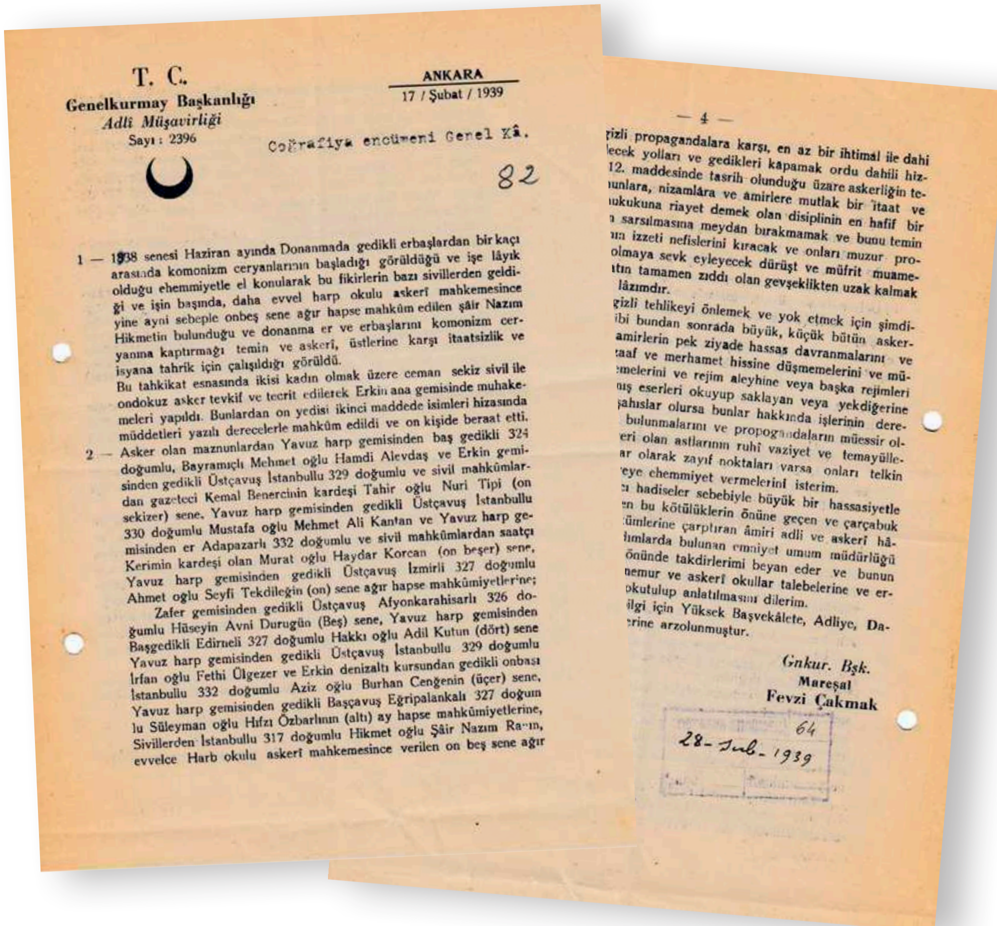
Nedir o?

HD: Bir sayfaya "adaya madaya" yazmış. Anlamadık neyi işaret ediyor bu. Hint mitolojisini bile araştırdık. Sonra A. Kadir'i okurken *38 Harp Okulu Olayı ve Nâzım Hikmet* kitabında, Nâzım'a "ada" dediklerini öğrendik. İfade verirken telaffuz edilince, o anda not alıyor Nâzım defterine "adaya madaya" diye. "Adaya uğradın mı", "adaya gittin mi" derken Nâzım'a gittin mi demek istiyorlarmış.

EA: Okur açıklamaları okuduğunda, bu defterlerde gördüklerinin ne manaya geldiğini anlayacak. Hem Türkiye, hem dünya için önemli tarihler bunlar. İki davanın devam ettiği dönem, Atatürk'ün öldüğü zamana denk geliyor. Bir yandan af süreci var. Nâzım'ın ölümünden sonra biten müddetnameler de var kitapta. Hiç yayımlanmamış, bugüne kadar, görülmemiş iddianame, bildiri gibi belgeler de var. Hem tarihsel bilgi, hem şiir anlamında, hem de Nâzım'ın psikolojisini anlamak adına önemli bu defterler. İsyanı, hayreti, öfkesi yazdıklarına yansıyor. Davada aldığı notlar başka bir yerde olmayan bir şey, ilk kez görüyoruz. "Bunlar kim, nereden çıktılar" diye etrafına bakıyor. Donanma Davası'nda, iki üç yıl önce gördüğü iki tane adamı tanıyor, geri kalan kimseyi tanımıyor. Bugüne kadar yaptığı savunmalar, iddianameler vs. Atilla Coşkun'un kitabında var. Orada söyledikleriyle buraya yazdıkları bambaşka şeyler. Bir komployla karşı karşıya olduğu duygusu çok net defterlerde. "Benim bunlarla bir alakam yok, benim buradan beraat etmem lazım" diyor. Birlikte tutuklanma diye de bir şey yok. Tek başına alıp Ankara'ya götürüyorlar, tek başına Erkin zırhlısına koyuyorlar.

1) Bana uğramak hatırına gelmiş
2) Büyüklük ve sahtekarlık
3) a) aradığımız şey altı oktadır demişim
4) Nâzım-ı Hikmetin siyasi akidesi benim... nin yanında çürük kalır
5) b) sizde ordudan ilk önce Kemalist cumhuriyeti sonra komünizmi getireceğiz (?!) demişim
6) c) bu ifadesini ... bu ikinci ifadesini ... ve hazırun hakimdeki

Nâzım Hikmet'in tuttuğu notlardan, hakkındaki suçlamaları duruşmalarda ilk kez duyduğu anlaşılıyor. Suçlamaları hayret ve isyan ederek karşıladığını "aradığımız şey altı oktadır demişim" gibi ifadelerden görüyoruz. 2. defterin 37. sayfası (üstte). *Zeyl*'de yer alan Mareşal Çakmak'ın tamimi (altta solda).

T. C.
Genelkurmay Başkanlığı
Adli Müşavirliği
Sayı: 2396

ANKARA
17 / Şubat / 1939

Coğrafiya encümeni Genel Kâ.

82

1 — 1938 senesi Haziran ayında Donanmada gedikli erbaşlardan bir kaçı arasında komonizm ceryanlarının başladığı görüldüğü ve işe lâyık olduğu ehemmiyetle el konularak bu fikirlerin bazı sivillerden geldiği ve işin başında, daha evvel harp okulu askerî mahkemesince yine ayni sebeple onbeş sene ağır hapse mahkûm edilen şâir Nazım Hikmetin bulunduğu ve donanma er ve erbaşlarını komonizm ceryanına kaptırmağı temin ve askerî, üstlerine karşı itaatsizlik ve isyana tahrik için çalışıldığı görüldü.
Bu tahkikat esnasında ikisi kadın olmak üzere ceman sekiz sivil ile ondokuz asker tevkif ve tecrit edilerek Erkin ana gemisinde muhakemeleri yapıldı. Bunlardan on yedisi ikinci maddede isimleri hizasında müddetleri yazılı derecelerle mahkûm edildi ve on kişide beraat etti.
2 — Asker olan maznunlardan Yavuz harp gemisinden baş gedikli 324 doğumlu, Bayramıçlı Mehmet oğlu Hamdi Alevdaş ve Erkin gemisinden gedikli Üstçavuş İstanbullu 329 doğumlu ve sivil mahkûmlardan gazeteci Kemal Benercinin kardeşi Tahir oğlu Nuri Tipi (on sekizer) sene. Yavuz harp gemisinden gedikli Üstçavuş İstanbullu 330 doğumlu Mustafa oğlu Mehmet Ali Kantan ve Yavuz harp gemisinden er Adapazarlı 332 doğumlu ve sivil mahkûmlardan saatçı Kerimin kardeşi olan Murat oğlu Haydar Korcan (on beşer) sene, Yavuz harp gemisinden gedikli Üstçavuş İzmirli 327 doğumlu Ahmet oğlu Seyfi Tekdileğin (on) sene ağır hapse mahkûmiyetlerine;
Zafer gemisinden gedikli Üstçavuş Afyonkarahisarlı 326 doğumlu Hüseyin Avni Durugün (Beş) sene, Yavuz harp gemisinden Başgedikli Edirneli 327 doğumlu Hakkı oğlu Adil Kutun (dört) sene Yavuz harp gemisinden gedikli Üstçavuş İstanbullu 329 doğumlu İrfan oğlu Fethi Ülgezer ve Erkin denizaltı kursundan gedikli onbaşı İstanbullu 332 doğumlu Aziz oğlu Burhan Cengenin (üçer) sene, Yavuz harp gemisinden gedikli Başçavuş Eğripalankalı 327 doğumlu Süleyman oğlu Hıfzı Özbarlının (altı) ay hapse mahkûmiyetlerine, Sivillerden İstanbullu 317 doğumlu Hikmet oğlu Şâir Nazım Ra..ın, evvelce Harb okulu askerî mahkemesince verilen on beş sene ağır

— 4 —
gizli propagandalara karşı, en az bir ihtimal ile dahi ...lecek yolları ve gedikleri kapamak ordu dahili hiz... 12. maddesinde tasrih olunduğu üzere askerliğin te... ...unlara, nizamlara ve amirlere mutlak bir itaat ve ...ukukuna riayet demek olan disiplinin en hafif bir ... sarsılmasına meydan bırakmamak ve bunu temin ...ın izzeti nefislerini kıracak ve onları muzur pro... olmaya sevk eyleyecek dürüşt ve müfrit muame... ...tın tamamen zıddı olan gevşeklikten uzak kalmak lâzımdır.
...gizli tehlikeyi önlemek ve yok etmek için şimdi... ...ibi bundan sonrada büyük, küçük bütün asker... amirlerin pek ziyade hassas davranmalarını ve ...zaaf ve merhamet hissine düşmemelerini ve mü...melerini ve rejim aleyhine veya başka rejimleri ...mış eserleri okuyup saklayan veya yekdiğerine ...şahıslar olursa bunlar hakkında işlerinin dere... bulunmalarını ve propogandaların müessir ol...eri olan astlarının ruhî vaziyet ve temayülle...ar olarak zayıf noktaları varsa onları telkin ...eye ehemmiyet vermelerini isterim.
...cı hadiseler sebebiyle büyük bir hassasiyetle ...en bu kötülüklerin önüne geçen ve çarçabuk ...kümlerine çarptıran âmiri adli ve askerî hâ...ımlarda bulunan emniyet umum müdürlüğü önünde takdirlerimi beyan eder ve bunun ...memur ve askerî okullar talebelerine ve er... okutulup anlatılmasını dilerim.
...bilgi için Yüksek Başvekâlete, Adliye, Da...lerine arzolunmuştur.

Gnkur. Bşk.
Mareşal
Fevzi Çakmak

64
28-Şub-1939

Birçok notunda hakkında anlatılanları mahkemede ilk kez duyduğunu anlıyoruz değil mi?

HD: Evet, mesela bir sayfaya "Nâzım Hikmet'ten aldığı direktif... Ben direktif vermedim ki" diye yazıyor. 3. defterde, dava sürecinde "beni affedin demiş", "bir gece kalmışlar" gibi notlar alıyor. Bütün duruşma "Kazıklı içtimaı" üzerine kurulu. Adamın haberi yok, nedir bu? Öğrendik ki Gölcük tarafında bir Kazıklı Kahvesi var. Nâzım buraya gitmiş, donanmadakilerle toplantı yapmışlar ve bir içtimada bulunmuş. "Fakir askerlerden gelen mektupları siz alacaksınız, birer örneğini çıkaracaksınız, biz onların ailelerine yardım edeceğiz" demiş. Ama alakası yok Nâzım'ın.

EA: Yaratılan suç da ilginç, yoksul ailelerin çocuklarına para gönderme, askerlere. Nâzım zaten ekmeğini zor kazanan bir adam. Ama arkasında yatan başka. "Dışarıdan gelen parayla bu işi yapıyor", "Rus ajanıdır" deniyor. Fevzi Çakmak için komünizm zaten Rus ajanı, paralı, satılmış insan-

Nâzım Hikmet, Piraye Hanım ve Kemal Tahir, Çankırı Cezaevi, 1940.

lar demek. Suçu da ona göre formüle ediyorlar.

MU: Annesinden para aldığına dair notlar da var, bu içeri girip çıkması onun geçimini de iyice zorlaştırıyor. Başkalarına yardım edecek, para verecek durumda değil.

HD: Piraye para olmadığı için İstanbul'dan Bursa'ya, Nâzım'ı ziyarete gidemiyor.

YB: Piraye'ye de para yetiştirmeye çalışıyor, bir yandan Kemal Tahir'e yolluyor. Madem yurt dışından geliyor para ne lüzum var bu kadar sıkılmaya.

EA: Bana kalırsa bu defterlerle bizim Nâzım'a ait yeni öğrendiğimiz şey çok. İşaret ettiği, gösterdiği şey çok fazla.

Nâzım Hikmet'in bilmediğimiz bir tarafını görüyor muyuz?

EA: Bu defterlere bakınca çalışma tarzını görüyoruz. Çok büyük bir emek gösteriyor yaptıklarına. Esin geldi, ben bunu yazdım değil. Mesela "*Bugün Pazar*" şiirinde bunu görüyoruz. 10-12 satırlık bir şiiri beş altı defa yazıyor. Bir kelimeyi değiştiriyor, kelimenin yerini değiştiriyor. Yaptığı işi çok önemsiyor Nâzım. Detaycılığını görüyoruz. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'yla ilgili Piraye'ye mektup yazıyor. "Her gün 50 dize yazacağım" diyor. Bir mektubunda diyor ki "çok daha fazla yazabilirim ama şu kadar dize olacak", "8 saatte şu kadar dize yazacağım." Ekmeğini öyle kazanıyor.

MU: Nâzım'ın yaptığı iş üzerine çok düşündüğünü, yapısını oluşturmak için çok uğraştığını görüyoruz. Şiirin sesi üzerinde duruyor. 5. defterde belli aralarla satır sayar ve onları hesaplar. Çalakalem yazdığı satırlarda bile kelimenin üst satıra göre ne kadar içeride ya da dışarıda olacağını düşünüyor. Biz de tasarımda bunu göstermeye çalıştık. Bu bir gün Nâzım'ın bütün şiirlerinin, satır hizaları konusunda elden geçirilmesi gerektiğini düşündürüyor. Çünkü hepsinin tam olarak Nâzım'ın istediği düzene uygun olmadığı kanaatindeyim.

EA: Bir de dil çalışıyor, onu görüyoruz. Kiril alfabesi, Almanca, eski Türkçe var bu defterlerde. Almanca bilmiyor aslında, ama ilgilenmesinin bir nedeni de İkinci Dünya Savaşı olabilir. Almanca gazeteleri okumak istiyor olabilir.

Zeyl'de pek çok arşiv belgesi de kullanıldı değil mi?

HD: Evet. Nâzım, büyük dayısı, annesinin dayısı Ali Fuat Cebesoy'dan hiçbir şey istemiyor mesela. Fakat ona 1939'da yazdığı bir mektup var. Üç ay hava değişimi alıyor fakat onu kullanamaması için uğraşılıyor. Bunları mektupta anlatıyor. Bu mektubu mesela kitapta kullandık Tarih Vakfı'ndan. Erden'in getirdiği belgelerden biri, Mete Tunçay'dan, TÜSTAV'dan. Mete Tunçay askeriyenin çöplüğünden bulduğu bir evrakı getirdi. Coğrafya encümeninin antetli kâğıdı bu, gereksiz kağıtlar diye atılmış. Bunların birini kullandık. Nâzım'ın adı da geçiyor, "bu şahıslar zararlıdır" diye. "Zinhar iyi muamele edilmesin" deniyor. Diğerlerinin de dili çok önemli, insanları nasıl hizaya soktuklarını gösteriyor. *Zeyl*'de 230. sayfada, Ek 4/6, Mareşal Çakmak'ın bu bahsettiğimiz tamimi. Bugünle o kadar örtüşüyor ki. TÜSTAV bizi çok besledi belge olarak, sağ olsunlar. O döneme ait tanıklık kitapları önemli, Abidin Nesimi'den çok şey öğrendik.

Kullandığı kalemler arasında pembe de var.

MU: İki taraflı kalemi var, bir tarafı kırmızı, bir tarafı mavi. Bununla çarpı atmış, temize geçtikçe. Onun dışında kurşun kalem kullanıyor. Yeşil, kahve rengi ve siyah dolma kalemi var. O dönemde yaygın bu renk mürekkep. Pembe kullandığı kuru boya tahminen. Eline geçmiş bir şekilde, ama fazla koruyamamış. Bir tek sayfada var çünkü ●

Maraton: 2500 yıllık gelenek

Dünyanın pek çok şehrinde organize edilen ve İstanbul'da 1979 yılından bu yana düzenlenen maratonun tarihi, 2500 yıl öncesine, Maraton'dan Atina'ya koşarak, Persleri yendiklerini haber veren Atinalı Pheidippides'e dayanıyor.

DİLA ALTINDİŞ BALCI

Bugün tarihteki sürekliliğine bakınca bulaşıcı bir tantana gibi görünen maraton; askeri başarının değil de, kazanılmış bir düşüncenin, yönetim anlayışının, kentlilik bilincinin kutlamasına daha çok benziyor. Olay, rivayete göre adını Strateji ve Savaş Tanrıçası Athena'dan alan Atina'da geçiyor. Zeus'un bu şahane kızına atfedilen ahlaki zekâ, Yunan düşüncesinde olgunlaşıp Atina'ya ufuk açacak bir istikamet verirken, aynı tarihlerde politik arayışlarında despot bir imparator dışında henüz ortak bir perspektif bulamamış olan Persliler, özgür bir yönetim tarzının keşfedildiği Yunan topraklarına giriyor. Tarih İÖ 490. Maraton Savaşı yapılacak ve 2500 yıl sürecek bir gelenek başlayacak. Yerküreyi taşımakla cezalandırılan Tanrı Atlas'la tesadüf sayılamayacak bir ses benzerliği taşıyan atlet Pheidippides, Perslilerin yenilgisini duyurmak için Atina'ya kadar koşacak, vardığında ise yığılıp ölecek.

Atlet Pheidippides sıradan bir yurttaş değil, Yunan ordusunun gündüz koşmakla görevli askerlerinden, taşlı ve engebeli dağ yollarında çıplak ayakla koşan, kutsal bir iş yaptığı kabul edilen biri. Son sözleri kimilerine göre, "Nike! Nike! Nenikekiam." (Zafer! Zafer! Sevinin, biz yendik.)

Bugünse yollar düzgün, ayaklar güvence altında. Pheidippides gibi ordu takviyesi istemek için tek başına 200 küsur kilometre koştuktan sonra vardığı Sparta'nın, dini gerekçelerle savaşa katılamayacağını öğrenip aynı yolu geri dönmek gerekmeyecek. En uzun parkur, ancak zafer haberinin taşındığı Maraton-Atina kentleri arasındaki standart maraton mesafesi kabul edilen 42 kilometre 195 metre.

Fakat 25 yüzyıllık bu geleneği başlatan kişinin gerçek kimliği konusunda tartışmasız kabul edilen bir kaynak yok. İddia makamları arasında Herodot dışında, trajedi yazarı Aiskhulos, tarih yazarı Cornelius Nepos, Samsatlı şair Lukianos ve biyografi yazarı Plutarkos var.

Peki hadise nasıl ortaya çıkıyor? Konum bakımından avantajlı durumdaki 10 bin Atinalı asker, Attika kıyısına konumlanmış 20-30 bin kişilik Pers ordusunun ikiye ayrılıp kendilerini kuşatacağı haberini aldıktan sonra, kentlerine çekilip Spartalıların gelmesini beklemek yerine, saldırıya geçiyor. Binlerce Pers askerine karşı birkaç yüz Atinalı kaybediliyor. Spartalılar ayın tamamlanmasını bekleyip adaklar sunduktan birkaç gün sonra

Mart 1981'de koşulan ilk Londra Maratonu (solda). 1946 yılındaki Boston Maratonu'nu Atinalı Stylianos Kyriakides kazanmıştı (karşı sayfada).

Dünyanın en yaşlı 15 maratonu

Her biri düzenlendiği kentleri ön plana çıkaran, kimi geleneksel, kimi popüler, ama tümü de uluslararası bir şölen havasında geçen binlerce maraton var. Birçoğu birer uluslararası turistik etkinlik niteliği kazanmış durumda: **Atina Maratonu – 11 Kasım (2500 yıl)**, Boston Maratonu – 16 Nisan (121 yıl), **New York City Maratonu – 4 Kasım (47 yıl),** Berlin Maratonu – 16 Eylül (43 yıl), **Paris Maratonu – 8 Nisan (42 yıl),** Marine Corps Maratonu – 28 Ekim (42 yıl), **İstanbul Maratonu – 11 Kasım (39 yıl),** Londra Maratonu 22 Nisan (36 yıl), **Big Sur International- ABD – 29 Nisan (32 yıl),** Roma Maratonu – 8 Nisan (23 yıl), **Peru İnka Yolu Maratonu - 2 Haziran (22 yıl),** Fransa Mont Saint-Michel Maratonu – 26 Mayıs (21 yıl), **Lizbon Maratonu – 14 Ekim (20 yıl)**, Çin Seddi Maratonu – 19 Mayıs (18 yıl), **Kilimanjaro Maratonu- Tanzanya – 4 Mart (14 yıl)**.

Atina'ya vardıklarında, zaferin çoktan kazanılmış olduğu anlaşılıyor.

Kaynaklardan kimi dokuz günde 500 kilometre koşmuş olan kişinin Eucles, kimi de Tersippus adında başka bir koşucu olduğunu iddia ediyor. Peki maratona esin veren, adlarına zar zor ulaşabildiğimiz bu kişilerden biri değil de neden Pheidippides? Büyük olasılıkla 36 saat süren Atina-Sparta koşusunun sonunda yığılıp ölmüş olmasının taşıdığı simgesel güç nedeniyle tabii.

Modern maraton, Maraton-Atina kentleri arasındaki mesafe kadar mı? Bunun cevabı ise nispeten daha eğlenceli: Mesafe, 1908'de Londra'da düzenlenen modern olimpiyatların dördüncüsünde koşucular, finali Buckingham Sarayı'nın önünde tamamlayabilsin diye biraz daha uzatılmış!

İlk olimpiyatlarda Uluslararası Olimpik Komite'nin kurucusu Pierre de Courbertin tarafından Maraton Köprüsü'nden Atina Stadyumu'na kadar olan 40 kilometrelik mesafe esas alınmış. Yunan bir sporcu, Spiridon Louis, 2 saat 58 dakika ve 50 saniyeyle olimpiyat finalini -diğer koşuculardan 7 dakika önde- göğüsleyen ilk kişi unvanını kazanmış. Zaten maratona katılan 25 kişiden sadece 9'u yarışı tamamlayabilmiş.

1908 Londra Olimpiyatları'ndaysa maraton, Windsor Kalesi'nden White City Stadyumu arasındaki 40 km'lik mesafede düzenlenmiş. Fakat kraliyet

1996 yılı (solda, üstte) ve 1995 yılı (solda, altta) Avrasya Maratonları. Hayata Destek Derneği İstanbul Maratonu'nda (karşı sayfada, üstte).

üyelerinin finali yakından gözlemleyebilmesi için mesafeye fazladan 350 küsur metre eklenmiş. Uluslararası Amatör Atletizm Federasyonu'nun yeni mesafeyi standart kabul etmesi içinse aradan tartışma dolu 13 yıl geçmesi gerekmiş. Ve böylece tarihte düzenlenen ilk yedi olimpiyatta altı farklı mesafe koşulmuş aslında.

İstanbul'da bir maraton düzenleme fikri, 1973'te *Tercüman* gazetesi tarafından ortaya atılıyor. İlk yarış 1979 yılının 1 Nisan günü "Asya-Avrupa Koşusu" ismiyle ve tertip komitesi üyeleri Selahattin Yıldız, eski atlet ve Atletizm Federasyonu Başkanı Ali Ergenç, Ziya İğdebeli ile Osman Kazancıoğlu'nun çabalarıyla gerçekleşse de, katılım ilk birkaç yıl boyunca birkaç yüz kişiyle sınırlı kalıyor.

İstanbul Maratonu'nun 1983'te bir dünya maratonu kimliği kazanmasıysa, 1960, 1972 ve 1976 olimpiyatlarını yerinde izleyip yorumlayan, Boston ve New York maratonlarını incelemiş bulunan Türkiye'nin ilk atletizm dergisini çıkaran, ilk atletizm ihtisas kulübünü kuran ve Türkiye Atletizm Federasyonu kurucularından gazeteci Cüneyt Koryürek sayesinde.

Dönemin Spor Bakanı Vecdi Özgül'ün birikimini değerlendirmek istediği merhum Koryürek'ten maratonun tarihine dair bir alıntı yapalım: "1982 yılında, o zamanlar Spor Bakanlığı Müsteşarı olan İsmail Hakkı Göngür, Hıncal'ı (Uluç) ve beni arayarak, birkaç yıldır yapılmakta olan Boğaziçi Maratonu'nu uluslararası bir yarışa çevirmemizi istemişti. Hıncal'la birlikte, New York ve Londra maratonlarını organize eden dostlarımızla konuşmuş ve 1983'te, yarışın adını Kıtalararası Avrasya Maratonu olarak değiştirmiştik. O zamana kadar birkaç yüz kişinin katıldığı bu yarış, basının da desteği ile tanıtılmış ve 3 bin kadar atletizmseverin koşması sağlanmıştı. O yıl, birkaç sporsever sponsorla bu işi finanse etmeye çalışmış ve sonunda, o zamanın parasıyla 2 milyon liranın da benim cebimden çıkmasıyla başarılı bir organizasyon yapmıştık."

Böylece Koryürek'in başını çektiği spor yazarı ve yönetcisi bir avuç kişi, Avrasya Maratonu'nun ilk yılında muazzam bir organizasyona imza atıyor. 10 kilometrelik halk koşusuna, Londra Maratonu'nu kazanmış İngiliz atletlerin yanı sıra, Ali Kocatepe, Nazan Şoray ve Nükhet Duru gibi sanatçıların da katılımı sağlanıyor. Tepsileriyle garsonlara, kasalarıyla manavlara rastlayabildiğiniz renkli bir koşu geleneği başlamış oluyor. Böylece biricik kıtalararası maratonun ilkine 6 bine yakın koşucu katılıyor

O sıralarda dünyanın en büyüğü sayılan New York Maratonu'nda katılım 17 bin civarında olduğu için, Avrasya Maratonu umut verici bir başlangıç sayılıyor. Katılım 1990'larda katlanarak artıyor. 2000'li yıllara geldiğimizde maraton, halk koşusunda 200 bine yakın sporseverin renklendirdiği uluslararası bir prestije kavuşuyor. İstanbul Maratonu ismini aldığı 2013'te dünyanın en

iyi 24'üncü, Avrupa'nın ise en iyi 11'inci maratonu seçiliyor. Bir yıl içinde 70 ülkede 2 bine yakın maraton düzenlendiği düşünülürse az buz yol değil.

Bu yıl İstanbul Maratonu'nda karşılaştığımız koşuculardan biri, organizasyonun büyük babalarından merhum gazeteci Cüneyt Koryürek'in kızı, Slow Food Türkiye eski temsilcisi, Fikir Sahibi Damaklar'ın, Refika ve Dükkân markalarının kurucusu aşçı ve gıda aktivisti Defne Koryürek. Defne Koryürek'e, kendisini bu yıl İstanbul Maratonu'nda yer almaya sevk eden düşüncelerini sorduk: "Hayata Destek Derneği'nden gelmeseydi teklif, herhalde katılmazdım maratona. Spor bağlamında bakarsak, koşan biri değilim zira. Belki babamdan kaynaklı bir mesafe bu, malum her çocuk anne babasının izinden gitmeyi tercih etmiyor. Belki de yüzmeyi seçtiğimden… Neticede koşmadım hiç. Yine de, durup düşününce... Koşmak sadece bacakların gerçekleştirdiği bir aktivite değil; aktivizmin ta kendisi. Hem bir amaç uğruna, bir ideal için canını dişine takıp bahanesiz ve sıklıkla hiçbir karşılık gözetmeden çalışmak, hem de uzun süreçler dahilinde... Sanıyorum koşmak bu. Hele maratonsa koşulan. Bu manada lüferin, Yedikule Bostanları'nın, zeytinin peşinde mücadelemi ben hep bir maraton gibi gördüm. Haliyle bir başka aktivist gruba, bir başka uzun mesafe koşucusu ekibe, yani Hayata Destek ekibine destek için koşmak ve 500 anneye yenidoğan paketi gönderecek bütçenin oluşmasına el vermek, bana pek makul ve pek de iyi fikir gibi geldi. İyi bir niyet. İyi bir fikir. 'İyi'den başka buluşacak neyimiz var zaten? Bugün, yarını hayal dahi edemediğimiz ve endişelerin yükseldiği bugün, iyiyi nasıl büyüteceğimiz, iyiyi nasıl hâkim kılacağımız en önemli meselemiz olmalı. Benimki de adım adım böyle bir koşu olacak. Dilerim destek verenlerim de çok olsun. El ele iyiyi çoğaltalım." ●

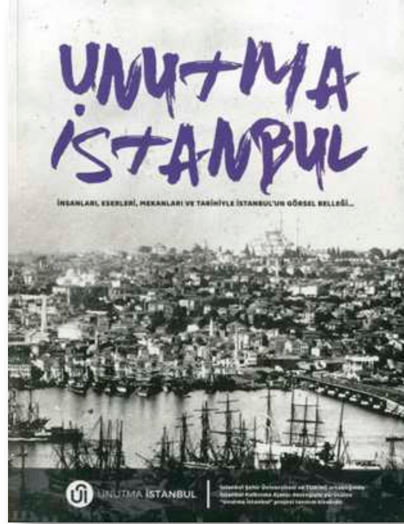
Maraton bahane

Bir spor olayı olan maraton, iyilik peşinde koşan sivillerin enerjisiyle beslenen kültürel bir festivale dönüşüyor. Son 20 yılda gelenek haline gelen tematik koşular, bu sene 39'uncusu düzenlenen İstanbul Maratonu'nda çeşitli sloganlarla yankı buldu. 1995'te "Bosna için 25 Bin Adım", 1997'de "Avrasya Ormanı", 1998'de "Güneydoğu'daki Fakir Çocuklar", 1999'da "Depremzedeler İçin", 2005'te "Dünyada Barış", 2006'da "Sigarasız Bir Dünya", 2015'te "Kadına Şiddete ve Teröre Dur De", 2016'da ise "15 Temmuz Şehitleri İçin" sloganlarıyla koşuldu. Bu senenin temasıysa "Çocuklar İçin Koş". Yardımseverlik koşularının geçmişiyse 1969'a ve ABD'ye dayanıyor. Bu koşular Türkiye'de ise 2008'de sosyal sorumluluk projelerine madi kaynak ve tanıtım desteği amacıyla kurulan "Adım Adım" oluşumuyla gündeme geldi. Adım Adım, 2016 sonu itibariyle 28 binden fazla gönüllü koşucu ve 212 binden fazla bağışçı aracılığıyla, bünyesinde yer alan sivil toplum kuruluşlarına 23 milyon lirayı aşkın kaynak aktarılmasına ve 120 bin canlının hayatlarının iyileştirilmesine vesile oldu. Toplumsal sorunlara dair kazandırdığı ve parayla ölçülemeyen farkındalık da cabası. Vodafone sponsorlu 39. İstanbul Maratonu'na 40 sivil toplum kuruluşunun takım olarak katıldığı düşünüldüğünde, derece alamasalar da en uzun koşuyu kâr amacı gütmeyen bu derneklerin destekçilerinin koştuğu söylenebilir. Adım Adım'ın belirttiğine göre, Türkiye'de bir koşucu, ortalama 1700 lira bağışa ulaşıyor ve STK'ların projelerine aktarılan bu bağışlar sadece değişimi mümkün kılmakla kalmıyor, toplumsal meseleler için bireysel bağışın gücünü gösteriyor.

İstanbul'un görsel belleği

İstanbul Şehir Üniversitesi'nin başlattığı "Unutma İstanbul: İnsanları, Mekânları ve Tarihiyle İstanbul'un Görsel Belleği" projesi tamamlandı. İstanbul'un değerlerini, kültürel mirasını korumak ve erişime açmak üzere yapılan çalışmalar kapsamında hazırlanan *Unutma İstanbul* kitabı da okuyucuya sunuldu.

Şehir Üniversitesi, tarihi belgelerin kamuya açılması konusundaki çalışmalarına devam ediyor. İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ve Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun ortaklığıyla; İstanbul'a ait değerlerin tanıtımı, kültürel mirasın korunarak kamunun ulaşımına açılması için 2017 yılında başlatılan "Unutma İstanbul: İnsanları, Mekânları ve Tarihiyle İstanbul'un Görsel Belleği" projesi yakın zaman önce tamamlandı. Projenin ilk dört aşaması olan; tarihsel belgelerin dijital ortama aktarılarak ulaşılabilir olması, belgelerin harita üzerinde mekân ve kişilerle ilişkilendirilerek lokasyonlarına yerleştirilmesi, belgelere erişmek için web portalı ve mobil uygulamalar geliştirilmesi tamamlanmıştı. http://unutmaistanbul.sehir.edu.tr/ adresi üzerinden

binden fazla belgenin İstanbul haritası ile ilişkilendirilmesi gerçekleştirilmiş, Android ve IOS işletim sistemlerinde çalışan uygulamalar geliştirilmişti.

Projenin son aşaması, yani *Unutma İstanbul* kitabının hazırlanması da geçtiğimiz günlerde tamamlandı. Kitap İstanbul'un görsel belleği için önemli yer teşkil edeceğe benziyor. Ayrıca eğitim, panel ve sergi çalışmalarıyla bu amaca yönelik zenginleştirmeler de yapılıyor. İstanbul Şehir Üniversitesi Kütüphanesi, örneği başka yerde bulunmayan özel arşivlerin toplandığı bir merkez olma özelliği taşıyor. Kütüphane kapsamında; Fuat Köprülü, Taha Toros, Kemal Karpat, Şerif Mardin, Cüneyd-Süveyd Orhon, Zeynep Orhon Targaç ve Osman Öndeş gibi kişilerin arşivlerinden seçilen belge, fotoğraf, film gibi materyaller dijital ortama taşınmış, bu 10 bin kadar tarihsel belgeye her yaştan ve meslekten kişinin ulaşması sağlanmıştı. Bu arşivlerden belgeleri de kitapta görmek mümkün ●

Klasik müzikseverler hazırlanın!

Bu sene İstanbul Uluslararası Opus Amadeus Oda Müziği Festivali'nin yedincisi düzenleniyor. Zengin konser programıyla Avrupa'dan ve Türkiye'den ünlü toplulukların katılacağı festival, 19 Şubat - 26 Mart tarihleri arasında gerçekleşecek. İstanbul Uluslararası Opus Amadeus Oda Müziği Festivali, 19 Şubat'ta Grand Pera Emek Sahnesi'nde Almanya'nın en ünlü yaylı çalgılar dörtlülerinden Leipzig Quartet konseriyle başlayıp, 26 Mart'ta İstanbul Deniz Müzesi'nde Türkiye'nin en popüler oda müziği topluluklarından CSO Cello Quartet'in konseriyle sona erecek. Rönesans döneminden günümüze uzanan bir müzik ziyafeti sunan festival kapsamında 11 ayrı etkinlik düzenlenecek. Leipzig Quartet, Ars Trio di Roma, Ombre et Soleil, La Sfera Armoniosa ve Johannette Zomer, Rezonans, Philia Trio, Quarter Bassoon Ensemble, Duo SeRa ve CSO Cello Quartet, İstanbul'un birbirinden özel mekânlarında sahne alacak. Festival Artisan Organizasyon tarafından düzenleniyor ve sanat yönetmenliğini Mehmet Mestçi üstleniyor. Detaylı bilgi için www.opusamadeus.com adresini ziyaret edebilirsiniz.

Churchill'in zor günleri

En Karanlık Saat, Nazi ordularının Polonya'yı işgal etmesinin ardından Almanya'ya savaş ilan etmek, ya da onunla anlaşmak arasında seçim yapmak zorunda kalan İngiltere'nin ve Başbakan Winston Churchill'in yaşadığı beş gergin haftayı anlatıyor.

Yalnızca kendi ülkesinin değil, savaşa katılan ve katılmayan tüm devletlerin kaderini etkileyen bir lider olarak karşımıza çıkan İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in II. Dünya Savaşı'nın ilk aylarında yaşadığı beş haftayı anlatan *En Karanlık Saat* (*Darkest Hour*) filmi 2018 Şubat'ında vizyona giriyor.

Üzerine çok sayıda araştırma yapılan; film, belgesel ve dizilerle anlatılan II. Dünya Savaşı günleri bu kez Churchill'in penceresinden izleyiciye ulaşıyor. Yönetmenliğini Joe Wright'ın, senaristliğini ise Anthony McCarten'ın yaptığı *En Karanlık Saat* filmi, 2 Şubat'ta Türkiye'de vizyona giriyor. İki saat beş dakika olan film, II. Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, İngiltere'nin Almanya'ya karşı savaşmak, ya da onunla anlaşmak arasında kaldığı gergin beş haftayı anlatıyor. 2017 çıkışlı İngiliz savaş dram filminin ilk gösterimi 1 Eylül 2017'de Telluride Film Festivali'nde gerçekleşti. Gary Oldman'ın Winston Churchill'i, Kristin Scott Thomas'ın Churchill'in eşi Clementine'i canlandırdığı filmde Lily James, Churchill'in sekreteri Elizabeth Layton olarak karşımıza çıkmakta. Ayrıca Ben Mendelsohn, Kral George ve Ronald Pickup da Neville Chamberlain rolleriyle filmde yer alıyor.

Filmin en dikkat çekici taraflarından biri de Oldman'ın Churchill'e benzerliği. Ünlü oyuncunun başbakan gibi görünmesi için Kazuhiro Tsuji'den yardım alındı. Daha önce Tim Burton'ın yönettiği *Planet of the Apes* ve Brad Pitt'in başrolü oynadığı *The Curious Case of Benjamin Button* filmlerinin de plastik makyajını yapan Tsuji, uzun denemelerin ardından silikon ve süngerle Oldman'ı Churchill görüntüsüne kavuşturdu. Filmi izleyen Oscar ödüllü görüntü yönetmeni Bruno Delbonnel bu konu hakkında, "Gary Oldman'ı arıyordum fakat onu görebileceğim tek yer gözleriydi. Oldman'ın gözleriyle Churchill'i görmek gibi bir şeydi bu" diyerek filmin gerçekçiliğini vurguladı.

Oldman'ın Churchill'in konuşmalarını dinleyerek ve izleyerek büründüğü rolün dışında, makyaj ve mekân ile de dönemin ruhunu sağlayan film, Londra'da çekildi. Dahası purosuz bir Churchill düşünülemeyeceği için Oldman'ın onlarca sahnede dakikalarca aralıksız puro içmesi, Oldman'ı midesinden rahatsız etti. 30 milyon dolarlık film bütçesinin 20 bin dolarını puro oluşturuyor ●

Dünyadan

Naz Vardar / nazvardar93@gmail.com

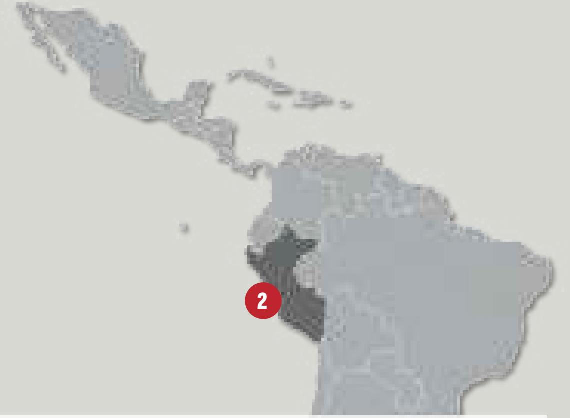
1 11.500 YILLIK BEBEK SAYESİNDE BİLİNMEYEN YERLİLER BULUNDU

Alaska'da 11 bin 500 yıl önce 6 haftalıkken gömülen bebeğin DNA'sı sayesinde bilinmeyen bir yerli Amerikalı grup keşfedildi. Araştırmacılar bebeğin DNA'sının modern yerlilerin uzaktan akrabası olduğunu bu yüzden Amerika'ya ilk yerleşimlerle ilgili önemli bir bilgi kaynağı olabileceğini söyledi

2 1200 YILLIK KRALİÇE CANLANDIRILDI

Peru'da 1200 yıl önce yaşamış Huarmey kraliçesinin yüzü tekrar canlandırıldı. Yaklaşık 5 yıl önce mezarı hiç hasar görmemiş halde bulunan kadının 60 yaşında ölmüş olabileceği düşünülüyor. Kafatasının şekli 3D yöntemlerle çıkarıldıktan sonra restorasyon uzmanları mumlu kil ve peruk kullanarak Perulu kadının yüzüne tahmini şeklini verdi.

3 ŞARABIN MEMLEKETİ GÜRCİSTAN MIYDI?

Arkeologlar Gürcistan'ın başkenti Tiflis'in 32 kilometre güneyinde bilinen en eski şarap üretimi kalıntılarını keşfetti. 8000 yıl önce tarımla uğraşan Gadachrili Gora yerleşiminde yapılan incelemelere göre bölge üzüm bağlarıyla doluydu. Arkeologlar bu kadar üzümün şarap üretiminde kullanılmış olacağının yüksek ihtimal olduğunu belirtti.

8 EN UZUN DİNOZOR AYAK İZİ FRANSA'DA

Fransa'nın Lyon kentinin yakınlarında yapılan bir kazıda 2009 yılında bir dizi dinozor ayak izine rastlanmıştı. Bulunan 110 ayak izinin 155 metreyi geçen dünyadaki en uzun parkurun bir parçası olduğu düşünülüyor. Araştırmacılar bu ayak izlerinin 150 milyon yıl önce yaşamış, en az 35 metre boyunda ve 35 ton ağırlığında bir dinozora ait olabileceği söylüyor.

7 KOCAAYAK EFSANESİ GERÇEKTİ

Araştırmacılar Kocaayak ya da Yeti efsanesinden yola çıkarak buldukları numuneler üzerinde DNA analizi yaptı. Kemik, diş, deri, saç gibi bulgularda yaptıkları araştırmalardan bunların Asya siyah ayısı, Himalaya boz ayısı, ya da Tibet boz ayısına ait olabileceği ortaya çıktı. Araştırmacılar bunun aynı zamanda Himalayalar'da yaşayan ayıların haritasını çıkarmada yardımcı olduğunu söyledi.

6 ÇİN'İN İLK İMPARATORU ÖLÜMSÜZLÜĞÜN PEŞİNDE

Çin'in ilk imparatoru Qin Shi Huang'ın yayımladığı bir kararnameyle ölümsüzlük iksiri bulunmasını emrettiği ortaya çıktı. 2200 yıl önce yaşamış imparatorun döneminde bambu çubuklara yazılmış tıp içerikli yazıların incelenmesiyle ortaya çıkan kararnamenin Çin'in en uzak köşelerine kadar ulaştığı düşünülüyor. Araştırmacılar imparatorun 39 yaşındaki ölümünü, ölümsüzlük amacıyla içtiği zehirli maddelere bağlıyor.

4 KÖPEKLERİN DOSTLUĞU 8000 YILLIK

Arabistan'da 8 bin yıl öncesine ait olan kaya resimleri bulundu. Yayını germiş bir avcı ve 13 köpeğinin tasvir edildiği kaya resimlerinin bilinen en eski köpek resmi olduğu düşünülüyor. Araştırmacılar bunun insanların köpekleri tahmin ettiklerinden çok daha önce eğittiklerinin göstergesi olarak yorumluyor.

5 TARİH ÖNCESİ KADINLAR DAHA GÜÇLÜYDÜ

Avrupa'da arkeolojik alanlarda bulunan kemikler üzerinde yapılan bir araştırmada tarih öncesi dönemde tarımla uğraşan kadınların çok güçlü kollara sahip olduğu ortaya çıktı. Bugünkü profesyonel atletlerin kemik yapısıyla karşılaştırıldığında çok daha ağır işler yapabildiklerini söyleyen araştırmacılar bunun tarım devrimiyle ilgili kadınlar üzerinde yapılan nadir araştırmalardan olduğunu belirtti.

 / *Kader Elveren* / *kaderelveren@aol.com*

Dali'ye ilham veren ressam

Habsbourg'ların sarayında bir İtalyan

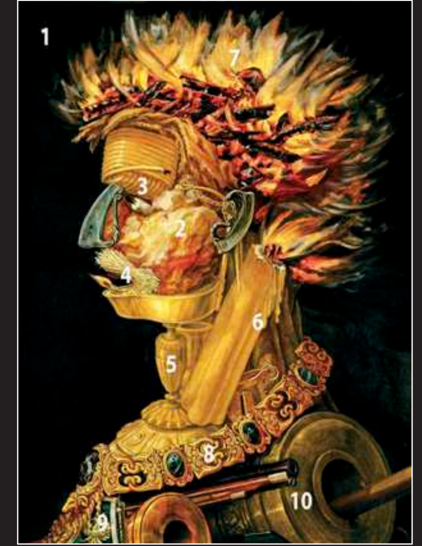

ATEŞ – GUISEPPE ARCIMBOLDO 1566 KUNSTHISTORISCHE MÜZESİ – VİYANA

İtalya'nın Milano şehrinde doğan Guıseppe Arcimboldo (1526-1593), ressam olan babasının yanında yetişir ve onunla beraber 1549 yılında Milano Katedrali'nin kubbesini ve vitraylarını yapar. 16. yüzyılda İtalya'da Rönesans sonrası ortaya çıkan bir sürü ressamın içinde iş bulmak da, kendini göstermek de zordur. 1551'de Habsbourg Sarayı'na, Charles Quint'in yeğeni olan İmparator I. Ferdinand tarafından Viyana'ya davet edilir. Kendisinden, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun, çift başlı kartal amblemini yeniden düzenlemesi istenir. Sanatçı 1562'de bu defa oğul Kral II. Maximilien tarafından saray portrecisi unvanıyla tekrar çağrılır ve 25 sene Prag ve Viyana'da Habsbourg Hanedanı'nın hizmetinde çalışır. Son olarak İmparator II. Rodolphe ve portrelerini yaptığı asiller, son derece kültürlü ve zamanının Rönesans ve Eski Yunan bilgileriyle donanımlı kişiler olduğundan, sanatçı onların istekleri doğrultusunda alışılmadık portreler ve tablolar yapmaya başlar. 1587'de Milano'ya dönmek için II. Rodolphe'tan izin isteyen Arcimboldo, 1590 yılında Milano'dan II. Rodolphe'u, Bitki ve Mevsimler Tanrısı "Vertumne" olarak gösteren, onlarca çiçek ve sebzeden oluşan bir tabloyu yaparak teşekkür amaçlı gönderir. Memnun olan İmparator, kendisini

"Kont Palatin" unvanıyla ödüllendirir.

Arcimboldo'nun yarattığı ve "Capricco" (Kapris) denilen tarz resimde, sanatçı yapacağı tabloyu konusuna göre tabiattan seçtiği örnekleri alegorik bir şekilde düzenleyerek yapar. İçine biraz filozofi ve sembol ilave etmeyi ihmal etmez. Avrupa'da çok popüler olan "İlkbahar" eseri için 80 çeşit çiçek ve bitkilerden bir portre yapmıştır. Tabiatın bire bir kopyası olan ve farklı mevsimlerde açan çiçekleri tek tek çalışıp sonradan tablosuna realist bir biçimde yerleştirdiği düşünülmektedir. Eserlerinin tamamına baktığımızda sanki tabiatın envanterini çıkarmış ve ansiklopedik bilgilerle dolu olduğu izlemini duyarız. Çift anlamlı eser üretme yönüyle de sanat tarihçileri tarafından ilk sürrealist ressam kabul edilir. Eserleri özel koleksiyonlarda olduğu için bir müddet unutulan ama 20. yüzyılda tekrar keşfedilen Arcimboldo'nun, Salvador Dali'ye ilham kaynağı olduğunu söyleyebiliriz. İki seri halinde yaptığı bu marjinal tablolar, doğadaki elementlerden (su, hava, toprak, ateş) ve mevsimlerden (kış, ilkbahar, yaz, sonbahar) oluşur. Bunun dışında, portresini yapmayı düşündüğü kişilerin karakteri ve temsil ettiği makamları göz önüne alarak yaptığı eserlere örnek, bu sayıda anlatacağımız ve İmparator II. Maximilien olduğu düşünülen portrede olduğu gibidir ●

İmparator ateşle tasvir edildi

1 Tablomuzun konusu, 1566'da tahtta olan II. Maximilien ya da bizzat imparatorluk rejiminin kendisidir. Alevler, kızıla dönmüş korlar, altın rengine dönmüş parlaklık ve yarattığı ışık kişiliğe dayanılmaz çekicilik vermiş. Portrenin bütününde, et ve kemikten oluşan biri değil değişen bir varlık görüyoruz. Ressamın yeryüzü elementi olan "ateş" gibi karşıt anlamları olan bir karakter seçmesinin sebebi var. Eğer alevler aydınlatıyorsa ve onun müdahalesi ile çıkan bu ışık "Altın Post"un kardeşlik ışığını yükseltecektir. İmparatorun 15. yüzyılda kurulan bu tarikatın üyesi olduğu vurgulanıyor.

2 Yüzüne baktığımızda, burun ve kulak demirden yapılmış iki çakmakla temsil edilmiş. Kulak B şeklinde "tüfek" denilen model olup, çakmak taşı ve fitille tamamlanmış. Bütün bu patlamaya ve yanmaya hazır maddeleri ateşlemek için. Yanaklar ise tabiatta bulunduğu şekliyle kütle halinde çakmak taşı parçası olarak gösterilmiş. Kaya parçasındaki ışık, aydınlanma, bilim ve iktidar gücünü temsil ediyor.

3 Sanatçı, imparatorun gözlerini sönmüş mum olarak yapmış. O zamanki inanışa göre ateş hiçbir şeyi göremez. Ancak insan tarafından hâkim olunan ve yakılan ateşte ışığı görürüz. Alın olarak yerleştirilmiş sarılı bal mumlu fitil yine o ateşi uzaklara taşımak içindir.

4 İmparatorun bıyıkları, muma batırılmış saman çöplerinden yapılmış. Bizim bugün kullandığımız kibritlerle aynı vazifeyi görüyordu. Çene yerine yapılan, yağ lambası başı ve çıkardığı alev hayat nefesiyle ileri doğru atılmış. Bu "Logos" yani Tanrı kelamı ile dünyayı yöneten akıl olarak görülüyordu. Ortaçağ ve az sonrasında hâlâ Yunan mitolojisindeki Hermes ve Merkür'ün Tanrılardan taşıdığı sözlerle bağdaştırılarak sözün büyüsüne inanılırdı.

5 Bronz bir gaz lambası çene ve boyun vazifesi görüyor. Sağında bir manivela lambanın fitilini çekmeye yarıyor. Bu bir zincirle yanak görevini yapan çakmak taşına perçinlenmiş. Burada gaz lambası aydınlanmanın ortaya çıkmasını ve başkalarına ulaştırılmasını sembolize eder.

6 Boynunda bulunan eğilmiş, kalınca yanan bir mum, imparatorun başını ateşle tutuşturuyor. Bu kalın mum onun atalarının ne kadar aydın ve bilge olduğunu temsil ediyor. Bunu kuvvetlendirmek için boynun arka kısmını tamamladığı sağlam bir ağaç gövdesi ile soyunun köklerinin eskiye dayandığını ve gücünü belirtiyor.

7 İmparatorun başında, keten bir bez parçası kor haline gelmiş tahtaları tutarken yukarda ateş dalları ve alevler altına benzer bukleler meydana getirmiş. Bir taç veya ışık halesi gibi kutsal bir krallığın başındaki insana benziyor. Zira imparatorun da kendini sıkça "Sezar" ile kıyasladığı biliniyordu. Ya da Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nu temsil ettiği için, İsa'nın başında taşıdığı dikenli taç da olabilir.

8 Boynundaki altın kolye "Altın Post" (Toison d'or) Tarikatı'nın üyesi olduğunu gösteriyor. Bu tarikat 1430 yılında Bourgogne Dükü "İyi Philippe" (Le Bon) tarafından Habsbourg hanedanıyla birlikte kurulmuş ve "Büyük Usta" olarak kabul edilmiştir. Şövalyelerden oluşan tarikat, kutsal kâseyi bulmak ve Hıristiyanlığı yaymak için yemin etmiş, önemli kararları birlikte almak, bilgelik ve kardeşliği korumak için sözleşmişlerdir. Kolyenin bağlantı parçalarındaki B harfi Bourgogne'u ve aralarındaki çerçevelerdeki ateş taşı Agat, iç ışığı temsil eder. Kolyenin ucunda altın bir koçbaşı bulunur.

9 Sağ altta bulunan zemberekli tabancanın gerçek boyu 50 cm olup genellikle Alman yapımıdır. Tabancanın barut kabı tahtadan yapılmış ve üstüne Habsbourgların amblemi olan iki başlı kartal figürü işlenmiştir. Cesaret, güç, kutsallık ve adalet sembolü olarak kabul edilir.

10 Sol altta yan yana duran küçültülmüş boyutta iki bronz top da muhtemelen Alman yapımıdır. İmparatorluğun düşmanlar karşısında ordusunun gücünü hatırlatmak için tabloya konmuştur. Ortalarında toplara barut koymak için bir kürek, en sağda demirden bir top güllesi ve büyük topun içinde toz halindeki barutu sıkıştırmak için bir sürgü görülmektedir.

Aşk Sümer'de başlar

Aşk üzerine yapılan resimler, tabletlerle veya vazolarla; yazılan destanlar, şiirler, şarkılar, yontular ya da el yazmalarıyla günümüze kadar ulaştı. Bundan yaklaşık 4 bin yıl önce Sümerliler aşk hakkında yazmaya, 1800 yıl önce ise Romalılar Eros ve Psykhe'yi kavuşturan mozaikler yapmaya başlamıştı.

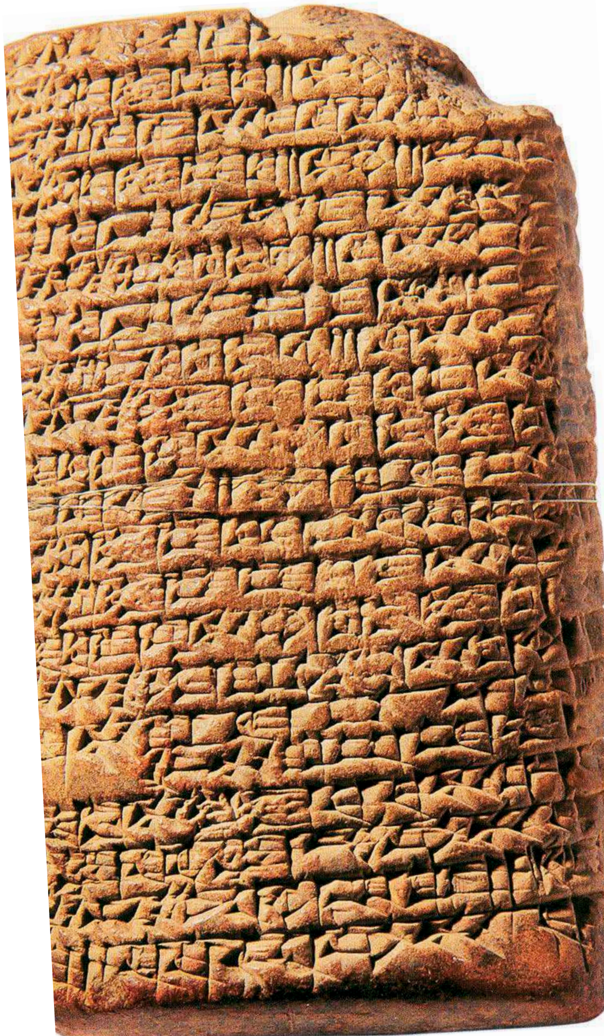
Sevgi Kutluay

sevgikutluay@gmail.com

Poseidon Villası'nda bulunan Eros ve sevgilisi Psykhe'nin kavuşma mozaiği, 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başları. (Zeugma Mozaik Müzesi, Gaziantep).

Şubat ayının 14'ü rutin işlerden sıyrılıp aşka zaman ayırılması gerektiğini hatırlatan bir gündür. Modern çağın insanını içinde bulunduğu koşuşturmadan koparıp kısa bir süreliğine de olsa aşkın ruhu tazeleyen etkisini yaşamaya zorlayan bu gün "Sevgililer Günü"dür.

Tüm dünyada kutlanan ve yaygın olarak Aziz Valentinus Günü olarak da bilinen sevgililer gününün ne zaman ve neden kutlanmaya başlandığına ilişkin çeşitli görüşler vardır. Genel olarak kabul gören görüş, iki farklı olayı ilişkilendirir. İlki; Hıristiyanlara yardım etmenin suç olduğu bir dönemde Roma'da eziyet gören Hıristiyanlara yardım eden ve bazı Hıristiyan çiftleri evlendirerek sevgilileri kavuşturan Romalı rahip Valentinus'un 269 (?) yılında Roma İmparatoru II. Claudius tarafından Şubat'ın 14. günü öldürtülmesi nedeniyle bu rahibe ithaf edilen Aziz Valentinus Günü'dür (Yortusu). İkincisi ise; Romalıların arınmayı sağladığına, bolluk, bereket ve doğurganlığı arttırdığına inanarak bazı ritüeller gerçekleştirdiği, Şubat'ın 15. günü kutlanan, Kır ve Çoban Tanrısı Pan için düzenlendikleri "Lupercalia Bayramı"dır.

Sümerce aşk şarkısı yazılmış olan kil tablet.
Yeni Sümer dönemi (III. Ur) İÖ 2037-2029, Nippur buluntusu, (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Env. No. 2461).

Sevgilileri kavuşturan Rahip Valentinus'un II. Claudius tarafından öldürüldüğü 14 Şubat günü, ona ithaf edildi.

Lupercalia Bayramı'nda arınma törenlerine yer verilmesi ise, kutlamaların "arınma ayı" olarak kabul edilen "Februarius"ta (Şubat) yapılmasına bağlanır.

Papa Gelasius tarafından ilan edilen Aziz Valentinus Günü ile Romalıların Lupercalia Bayramı ritüelleri arasında herhangi bir bağlantı bulunmadığını ve günümüze ulaşan kaynakların bu iki olayın ne zaman ve kimin tarafından ilişkilendirildiğini ortaya koyduğunu belirten farklı bir iddia daha vardır. Buna göre; bu iki farklı olay arasındaki ilişkilendirme A. Butler'ın 1756-1759 yılları arasında yayımladığı *Azizlerin Yaşam Öyküleri* kitabından kaynaklanır. İngiliz yazar A. Butler, Lupercalia bayramlarında kadınlar ve erkekler arasında adlarını objeler üzerine yazıp bir küpün içine atarak kura çekilişiyle eş belirleme geleneği olduğunu ve modern devrin Sevgililer Günü (Aziz Valentinus Günü) kutlamalarının da bu geleneğin bir devamı niteliğini taşıdığını kitabında ifade eder.

Sevgililer Günü ile antik devrin pagan gelenekleri arasında mutlaka bir ilişki kurmak gerekirse, Atina'da Zeus ile Hera'nın kutsal evliliklerinin kutlandığı, ocak-şubat arasına denk gelen Gamelion (Evlenme) ayının akla gelmesi gerektiği, ancak Gamelion Bayramı'nın "aşk" değil "tapım"la ilişkisi olduğu için bunun da bir zorlamadan öteye gitmeyeceğine dikkat çekilir. Aziz Valentinus'un anıldığı 14 Şubat gününün, romantik anlamda Sevgililer Günü'ne (Valentinus Günü) dönüşmesinin ise İngiliz şair Geoffrey Chaucer'in 1381-1382 yıllarında yazdığı *Kuşlar Meclisi* şiirindeki, "Çünkü Aziz Valentinus günüydü o gün / Ki her kuş gelir bir sevgili seçerdi o gün" dizelerinde (309. ve 310.) Aziz Valentinus ile romantizmi bir araya getiren sentezden kaynaklandığı ve bu sentezin kitleler tarafından benimsenmesiyle Sevgililer Günü kutlamalarının tüm dünyaya yayıldığı belirtilir.

Sevgililer günü, ister Romalılar döneminden ister 14. yüzyıldan bu yana kutlanıyor olsun aşkı hatırlatan bir gündür. İnsanlık tarihi boyunca insanın çok fazla değişmeyen doğası ve insandan önce evrende var olduğu kabul edilen aşk olgusu günümüze görkemli bir kültürel mirasın ulaşmasını sağlar. Kâh bir kil tabet, kâh bir vazo resmi →

EROS VE PSYKHE (AŞK VE RUH)

Bir kralın kızı olan Psykhe'nin iki kız kardeşi vardır. Üç kız da çok güzeldir ama Psykhe'nin güzelliği insan güzelliğinin üstündedir. Her yerden onu seyretmeye gelirler. Ne var ki, kız kardeşleri kendilerine koca buldukları halde, kimse Psykhe ile evlenmek istemez. Çünkü onun güzelliği nişanlılarını korkutur. Onu hiç evlendiremeyeceğini düşünerek umutsuzluğa kapılan babası bir kâhine danışır. Kâhin ona genç kızı gelin gibi süslemesini ve götürüp bir kayanın üzerine bırakmasını, korkunç bir canavarın gelip orada genç kıza sahip olacağını söyler. Psykhe'nin annesiyle babası çok üzülürler. Ama yine de kızlarını süsleyip, kâhinin söylediği dağın tepesine kadar götürüp bir başına bırakarak saraylarına geri dönerler. Yapayalnız kalan Psykhe üzülüp dururken birden bire rüzgâr tarafından yerden kaldırıldığını ve havada götürüldüğünü hisseder. Derin bir vadinin üstüne geldiğinde, rüzgârın onu desteklemesiyle usulca vadinin dibine yumuşacık çimenlerin üzerine iner. Çektiği bunca heyecandan sonra bitap düşen Psykhe oracıkta derin bir uykuya dalar. Uyandığı zaman kendini altından ve mermerden yapılmış bir sarayın bahçesinde bulur. Sarayın odalarına girip çıkmaya başlar. Odalara girmek istediğinde kapılar kendiliğinden açılır, kendilerinin ona hizmet etmekle görevli köleler olduklarını söyleyen bir takım sesler duyar. Psykhe'nin günü büyük bir şaşkınlıkla geçer. Akşam olunca yanında bir varlık hisseder. Kâhinin sözünü ettiği kocasıdır. Psykhe onu göremez ama korktuğu gibi bir canavara da benzemediğini hisseder. Kocası ona kim olduğunu söylemez, kendisini hiçbir zaman göremeyeceğini, görecek olursa ebediyen kaybedeceği konusunda onu uyarır. Bu varlık birkaç hafta boyunca kendisini hissettirmeyi sürdürür. Gündüzleri Psykhe seslerle dolu sarayında yalnız kalır, geceleri ise kocası yanına gelir. Çok mutludur. Ama bir süre sonra ailesini özler, kendisinin ölmüş olabileceğini düşünen anne ve babasını merak eder. Kocasından bir süre onları görmeye gitmek için izin ister.

New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenen heykeltraş Antonio Canova'ya ait 1794 tarihli Eros ve Psykhe heykeli.

Uzun ricalardan sonra Eros, ona bu ayrılık nedeniyle yaşanabilecek tehlikeleri anlatır, ama Psykhe istediğini elde eder. Rüzgâr onu ilk terk edildiği kayalığın tepesine kadar getirir ve Psykhe herhangi bir zorlukla karşılaşmadan evine döner. Psykhe ailesi tarafından büyük bir sevinçle karşılanır. Uzaklarda oturan kız kardeşleri onu görmeye gelir. Kardeşlerinin bu kadar mutlu olmasını ve kendilerine getirdiği değerli hediyeleri görünce içlerini büyük bir kıskançlık kaplar. Onun aklını çelmeye çalışırlar ve Psykhe'ye kocasını hiç görmediğini itiraf ettirirler. Kocası tarafından yüzünü görmesi halinde yaşanacaklar konusunda ciddi bir şekilde uyarıldığı halde Psykhe'yi kocasının yüzüne bakması için ikna ederler.

Psykhe sarayına döner. Ablalarının kendisine öğütlediği gibi odasına bir lamba saklar ve kocası uyurken büyük bir heyecanla onun yüzüne bakar. Yanında yatanın ergenlik çağında yakışıklı bir delikanlı olduğunu görür. Bu delikanlıdan o kadar etkilenir ki heyecandan eli ayağı titrer ve elindeki lambadan bir damla yağ kocasının omzuna damlar. Can acısıyla uyanan Eros daha önce Psykhe'yi uyardığı gibi geri dönmemek üzere kaçıp gider. Eros'un korumasını kaybeden Psykhe güzelliğini çekemeyen Afrodit'in öfkesini peşinden sürükleyerek yeryüzünde oradan oraya dolaşmaya başlar. Hiçbir Tanrı onu yanına almayı kabul etmez. En sonunda Afrodit onu yakalayıp sarayına hapseder ve bin bir türlü eziyetler yapar. Tahıl tanelerini ayıklamak, yabani koyunların yünlerini toplamak gibi ağır işleri yapmak zorunda kalır. En son olarak Afrodit ondan, Persephone'den bir şişe gençlik suyu istemesi için ölüler diyarına inmesini ister. Gitmeden Persephone'den alacağı şişeyi açmaması konusunda uyarır. Ancak, Psykhe dönüş yolunda yasaklı şişeyi açar ve açar açmaz da düşüp derin bir uykuya dalar.

Bu arada Eros çok üzüntülüdür. Bir türlü Psykhe'yi unutamaz. Onun büyülü bir uykuya daldığını öğrenince hemen ona doğru uçar ve bir okla dürterek uyandırır. Olympos'a çıkarak Zeus'tan bu ölümlü ile evlenmek için izin ister. Zeus bu izni verir ve Psykhe Afrodit'le barışır.

Selçuklu dönemine ait seramik kâse, 13. yüzyıl, (İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Env. No. 4298).

veya bir yontu ya da bir el yazmasının yaprakları arasında günümüze ulaşmış olsun bu kültürel mirasın insanlığa mal olmasını sağlayanlar kuşkusuz aşkı anlatan destanları, efsaneleri, hikâyeleri, şiirleri, ilahileri, şarkıları, masalları kaleme alan şairler, ozanlar ve yazarlardır. Aşkı konu alan ilk edebi metinler insanlık tarihinin ilkleri konusunda herkesi şaşırtan, yapılan keşiflerle o güne kadar bilinenleri altüst eden Sümerlilerden günümüze ulaşır. Sümerliler dillerine uygun yazıyı yaklaşık beş bin yıl önce icat eden, bunu canlı ve etkin bir iletişim aracı olarak kullanan bir uygarlıktır. Yazıyı daha önce bulmalarına karşın resim yazıdan çivi yazısına dönüştürmeleri, en karmaşık tarihsel, dinsel ve edebi metinleri bile kolaylıkla yazabilecek esnekliğe sahip olmasını sağlamaları ve metinleri kil tabletler üzerine kopyalamaları İÖ 3000 yılının ikinci yarısından itibaren gerçekleşir.

Saz şairleri tarafından yaratılan, ağızdan ağıza söylenerek süregelen sözlü edebi yaratımlar ile yeni yaratılanları okullarda ve akademilerde kopya etmeleri, başka şehirlerin kütüphanelerine göndermeleri ve titiz bir şekilde arşivlemeleri bu kültür hazinesinin korunmasını sağlar.

Edebi tabletlerin önemli bir bölümü zamanında bir din ve kültür merkezi olan, varlığını Hz. İsa'nın doğumuna

LEYLA İLE MECNUN

Necid çöllerinde yaşayan Beni Amir kabilesinden Kays ile Leyla daha çocuk iken birbirlerine âşık olurlar. Dedikoduların artması üzerine Leyla'nın annesi kızını Kays'tan uzaklaştırır ve çadırdan dışarı çıkartmaz. Leyla'yı göremeyen Kays, deliye döner ve üzüntüsünden çöllere düşer. Bu halini görenler, onu "Mecnun" olarak çağırmaya başlarlar. Mecnun'un (Kays) babası Leyla'yı ailesinden ister, ancak Leyla'nın ailesi Mecnun'a kızlarını vermez. Bunun üzerine, babası derdine çare bulmak için Mecnun'u Kâbe'ye götürür. Mecnun Kâbe'de derdinin son bulması için değil, daha da artması için dua eder ve duası kabul olur. Babası çaresiz evine, Mecnun ise çöllere dostları yabani hayvanların arasına döner ve şiir yazmaya başlar. Bu aşk şiirlerini okuyan Nevfel isimli bir

Leyla ve Mecnun okulda (Hamse-i Nizami, 15. yüzyıl, üstte solda). Mecnun çölde (Hamse-i Nizami,H. 941/1508 tarihli, TİEM 1991, üstte sağda).

Arap beyi, Mecnun'a yardım etmeye karar verir ve Leyla'yı babasından ister, ama talebi geri çevrilir. İyilikle Leyla'yı alamayınca zorla almaya karar verir ve Leyla'nın kabilesiyle savaşa girişir. Bunu duyan Mecnun, Leyla ve ona ait hiçbir şeye zarar gelmesini istemediği için, Leyla'nın kabilesinin savaşı kazanması için dua eder. Mecnun için mücadele eden Nevfel

kadar yüzyıllarca devam ettiren Nippur kentinde (Bağdat'ın güneyinde, bugünkü adıyla Niffer) yapılan kazılarda bulunur. Philadelphia Üniversite Müzesi ve Müze-i Humayun (İstanbul Arkeoloji Müzesi) tarafından 1889-1900'de yapılan Nippur kazılarında bulunan tabletlerden 14 bini İstanbul'a getirilir. 1937, 1946 ve 1951 yıllarında Samuel Noah Kramer, Muazzez İlmiye Çığ ve Hatice Kızılay'ın özverili çalışmalarıyla okunan ve yayınlan bu tabletlerden 1500'ünün edebi metinler olduğu anlaşılır.

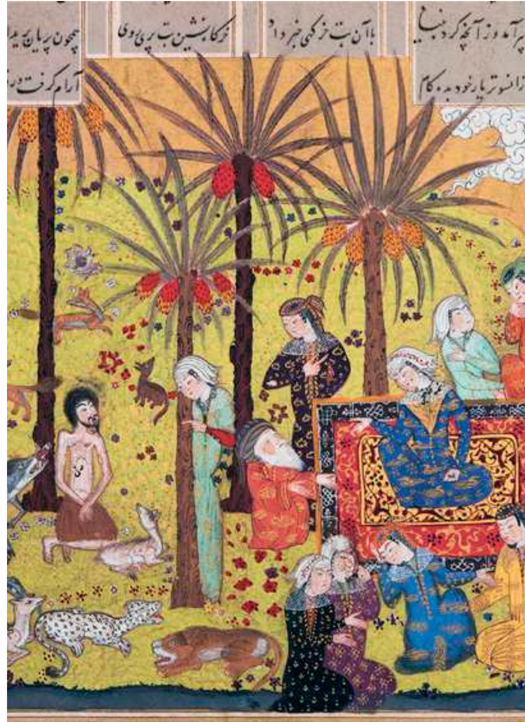
Her konuyu şiir tarzında yazan, içinde yaşadıkları doğadan ve insanlardan ilham alan Sümerli şairler, yaptıkları benzetmelerle eserlerine edebi bir zenginlik kazandırır. Mitler, destanlar, ilahiler ve ağıtlar, atasözleri, fabllar, denemeler, şiirler, şarkılar, öyküler dönemine göre hiç de küçümsenmeyecek olgunlukta ve zenginliktedir.

En temel duygu: Sevgi

İçeriği "sevgi" olan tüm edebi eserlerde görüldüğü gibi, Sümer edebi metinlerinde de "sevgi", niteliği ve yoğunluğu değişen bir duygu olarak ele alınır. Karşı cinsler arasında cinselliği ön planda tutan genellikle de evlilikle sonuçlanan duygusal ve tutkulu bir sevgi (aşk) anlatılırken karı, koca, anne, baba, çocuklar, akrabalar, yakın arkadaşlar arasında merhamet, şefkat ve korumacılığın ağırlıkta olduğu güçlü bir sevgi bağının ele alındığı görülür. Günümüze çok azı ulaşabilen Sümer edebi metinlerinde; tanrılar ve tanrıçalar arasındaki aşk hikâyelerinin ağırlıklı olarak yer aldığı, buna karşın nadir de olsa sıradan insanların yaşadığı aşk hikâyelerinin de işlendiği metinlerin bulunduğu dikkati çeker.

Sümer edebiyatından Ludingirra, Enheduanna ve Dingiraddamu adını bildiğimiz şairlerdir. Ludingirra'yı babası, annesi ve kendisi için yazdığı, ölümünden 500 yıl sonra Hititlilerin Anadolu'ya, Ugritlilerin Suriye'ye götürdüğü şiirlerinden tanıyoruz. Ludingirra, *İlk Aşkım* başlıklı şiirinde; sıradan bir Sümer delikanlısının sıradan Sümerli genç bir kıza duyduğu saf aşkı anlatır. "Bana gülmezseniz başımdan geçen bir olayı anlatayım size. Ben parkta bir kıza âşık olmuştum, hem de sırılsıklam âşık!" cümleleri bu gençlik aşkının sanki günümüzde yaşandığı iz- →

yenilir, ama bu yenilgiyi gururuna yediremez ve tekrar saldırır. Bu defa savaşı kazanır ama Mecnun'un savaşı kaybetmesi için dua ettiğini öğrenince geri döner. Bundan sonra, Leyla istemese de İbn Selam isimli zengin bir tacirle evlendirilir. Leyla, Mecnun'un aşkına sadık kalabilmek için, kocasına çocukluğundan beri bir cin tarafından sevildiğini ve eğer ona el sürerse her ikisini de öldüreceğini söyleyerek, onu kendisinden uzak tutar. Bir süre sonra da kocası, Mecnun'un ahından ölür. Özgür kalan Leyla, Mecnun'u aramaya başlar, onu çölde bulur ama Mecnun'un maddi varlıklarla ilişkisini kestiğini, ilahi aşkla sarhoş olduğunu, artık onu dahi tanıyamayacak bir hale geldiğini görür ve kahrından ölür. Leyla'nın öldüğünü haber alan Mecnun, onun mezarına gelir, kendisinin de canını alması için Allah'a yakarır. Yakarışları kabul edilir ve "Leyla" diyerek son nefesini verir.

Leyla'nın çölde Mecnun'u ziyareti (üstte solda). Leyla'nın öldüğünü duyan Mecnun'un onun çadırı önünde ruhunu teslim etmesi (üstte sağda). Hamse-i Nizami, H. 941/1508 tarihli, TİEM 1991.

Sümerli şair 4 bin yıl önce aşkını "içimden koşup ona sarılmak, bol bol öpmek geliyordu" dizeleriyle anlatıyor.

lenimi bırakır. Adının Nindada olduğunu öğrendiğimiz sevgilisi ile konuşmaya bile cesaret edemeyen Ludingirra; "Öyle çekici öyle tatlı bir hali vardı ki, içimden koşup ona sarılmak bol bol öpmek geliyordu; fakat bende hiç, ama hiç cesaret yoktu, yaklaşmaya bile. Onun yerine eve gidince onun tatlılığını ve güzelliğini, benim özlem, sevgi ve isteklerimi dile getiren içli şiirler yazıyordum. Bir gün her nasılsa konuşmayı başarmıştım, başarmıştım ama iş işten geçmişti" satırlarıyla aşkın ruhunda yarattığı coşkuyu ve Nindada'nın nişanlanması nedeniyle doyasıya yaşayamadığı duyguların verdiği burukluğu dile getirir.

GETTY IMAGES

Yıllar sonra bile o günleri nasıl özlem ve hüsranla hatırladığını ise; "Ah, şu gençlik! Bugün ne kadar yalın gelen o olaylar, zamanında ne heyecan veriyordu insana! O günlerin özlemini zaman zaman çekiyorum; fakat yine de tekrar o günlere dönmeyi, yaşadığım bunca acı tatlı yılları tekrar yaşamayı istemiyorum nedense!" satırlarıyla ifade eder. Sümerli bir şair tarafından 4 bin yıl önce satırlara dökülen ve Muazzez İlmiye Çığ'ın yorumuyla günümüze taşınan bu duygular, 21. yüzyılda yaşayan bizler için Ludingirra'yı içimizden biri kadar yakın hissettiren son derece tanıdık duygulardır.

Sümerli mit yaratıcılarının ve şairlerinin ilgisini çeken "aşk" hikâyeleri ise tanrılar ve tanrıçalar arasında yaşananlardır. Ekonomileri tarım ve hayvancılığa dayalı olan Sümerlilerin dini inançlarına göre; yeryüzündeki yaşamın, insanlığın özellikle de Sümer halkının refahının ve mutluluğunun kaynağı tanrılar ve tanrıçalar arasındaki cinsel birleşmedir. Bunu sağlamak için Sümerli düşünür ve din bilimciler İÖ 3000 yıllarında Sümer'in önde gelen şehirlerinden Uruk'un; güzelliğin, şuhluğun, çekiciliğin, şefkatin, hırsın, kavganın, önderliğin, kurnazlığın, en önemlisi bereketin ve çoğalmanın sembolü olan baş Tanrıçası İnanna ile Uruk'ta saltanat süren Kral Dumuzi'yi Çoban Tanrısı yaparak evlendirir. Bu "Kutsal Evlilik (Hieros Gamos)" ayinin gerçekleştiği gün de yeni yılın "ilk günü" olarak kabul edilir. Sümerli şairlerin kutsal evlenme törenlerini, bazıları son derece erotik, yüzlerce satırlık şiirlerle anlatması ve çalgılar eşliğinde ilahiler söylenmesi dinin önemli bir töresi haline getirir. Bolluk ve bereketin devamlılığını sağlamak için her yıl tekrarlanması gereken "Kutsal Evlilik" ayini, Tanrıça İnanna'nın yerini bir rahibenin, Çoban Tanrı Dumuzi'nin yerini ise kralların almasıyla kralların kutsal görevi haline gelir.

Günümüze ulaşan kil tabletler kutsal evlenme törenlerinin nasıl yapıldığına ilişkin ayrıntılı bilgi verir. Kutsal evlilik törenlerinde okunan şarkıların günümüze gelebilen en erken tarihli örneği Sümer kralı Şu-Sin'e seçilmiş gelini tarafından okunan aşk şarkısının yazılı olduğu kil tablettir. Kral ile seçilmiş gelinin birbirlerine sevgi, aşk, tutku, dolu şiir okumalarından sonra müzikli, şarkılı, danslı, şölen ve şenlikler şeklinde gerçekleştirilen bu törenler, Hitit dönemine ait Bitik, İnandık ve Hüseyin Dede vazolarının üzerinde tüm ayrıntısıyla figürlü olarak da anlatılır.

Tarihsel süreç içinde politik değişimler sonucu yaşanan savaşlar, tarih sahnesinden kalkan veya yeni çıkan uygarlıklar Sümer kültürünün taşınmasını sağlayan →

Sümer şehirlerinden Uruk'un Baştanrıçası İnanna (İÖ. 1475, tapınağın cephesi).

VARKA VE GÜLŞAH

Beni Şeybe kabilesinin reisleri olan iki kardeşten, Hilal'in Gülşah isimli bir kızı, Human'ın Varka isimli bir oğlu vardır ve iki kardeş çocuklarını evlendirmek ister. Gülşah onaltı yaşına gelip evlilik hazırlıkları yapılmaya başlandığında, Beni Dabya kabilesinden Rebi ibn Adnan Gülşah'ı ister, reddedilince bir gece kampa baskın yaparak Gülşah'ı kaçırır ve iki kabile arasında savaş çıkar. Rebi, Varka'nın babasını öldürür ve Varka'yı esir alır. Bunun üzerine Gülşah, erkek kılığına girerek Rebi'yi öldürür ve Varka'yı kurtarır. Rebi'nin intikamını almak isteyen iki oğlundan biri, bu mücadeleler sırasında öldürülür, diğer oğlu Galip ise Gülşah'a âşık olur ve onu esir alarak gece çadırına götürür. Gülşah'ın esir alınması üzerine Varka, gece çadıra girerek Galip'i öldürür ve Gülşah'ı kurtarır. Artık iki sevgilinin kavuşmasına engel kalmamış gibi görünse de Gülşah'ın babası Varka'nın fakir olması nedeniyle bu evliliğe razı olmaz. Bunun üzerine Varka zengin olmak amacıyla, amcası Yemen Kralı Munzır'ın yanına gitmek için Gülşah'la vedalaşır ve yola çıkar. Yolda rastladığı bir kervandan Bahreyn ile Aden kralının Yemen'le savaş halinde olduğunu öğrenir, amcası için savaşır ve kazanırlar. Bu arada Şam Kralı Gülşah'a âşık olur ve zengin bir tacir kılığına girerek Gülşah'ı ailesinden ister. Gülşah evlenmek istemese de ailesinin zorlamasıyla bu teklifi kabul etmek zorunda kalır. Gülşah'ın anne ve babası sahte bir cenaze töreni düzenleyerek, Gülşah'ın öldüğü haberini yayarlar. Bu sırada Varka zengin olup, Yemen'den geri döner, ancak Gülşah'ın öldüğünü duyar ve mezarını ziyarete gider. Varka'nın çok üzgün olduğunu gören bir köle Varka'ya gerçeği söyler, Gülşah'ın mezarını açarlar ve mezarda bir koyun bulurlar. Gülşah'ın yaşadığını anlayan Varka, sevgilisini bulmak için Şam'a gider. Şam kralının sarayında Gülşah'ı bulur, birkaç gün sarayda konuk olduktan sonra, babasının mezarını ziyaret etmek üzere saraydan ayrılır. Varka yolda attan düşer ve ölür. Varka'nın ölüm haberini alan Gülşah, mezarının başına gelir ve üzüntüsünden o da burada ölür. Şam kralı, kavuşamayan âşıklar Varka ve Gülşah için bir mezar yaptırır adını da "Âşıklar Türbesi" koyar.

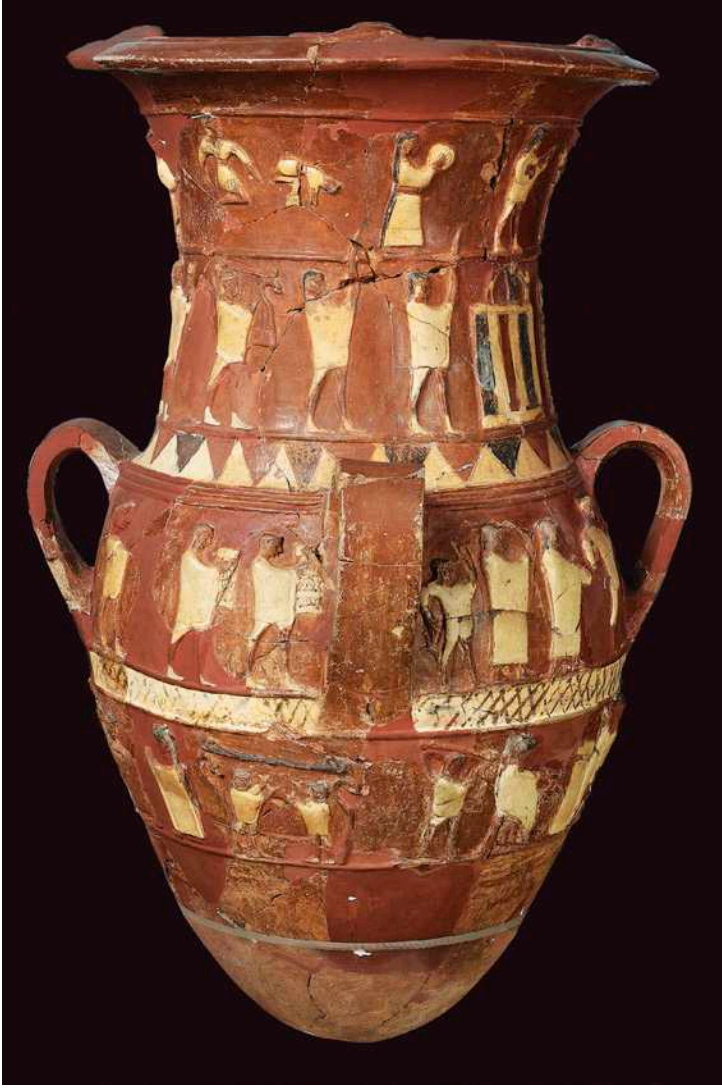

Varka ve Gülşah okulda (en üstte). Varka ve Gülşah Mesnevisi'nde savaş sahnesi (üstte). Varka'nın Gülşah'la vedalaşması (sağda). Gülşah'ın Varka'nın mezarı başında ölmesi (altta). Varka ve Gülşah Mesnevisi, 13. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H 841.

Hitit dönemine ait "Kutsal Evlilik" törenini anlatan sahnelerin bulunduğu İnandık Vazosu, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi (solda). Lake cilt kapağı üzerinde yer alan Yusuf ve Züleyha Mesnevisi'nden, Hz. Yusuf'un güzelliği karşısında şaşıran Mısırlı kadınların ellerinde tuttukları meyve yerine ellerini kesmesi sahnesi (Hamse-i Nizami, 16. yüzyıl TİEM 1990, yan sayfada).

en önemli etkendir. Böylece Sümerliler tarih sahnesinden çekildikten sonra da ortaya koydukları kültür yüzyıllar boyunca Ortadoğu'da yaşayan halklar üzerinde etkili olur.

Sümerlilerin yarattığı edebi eserlerin yapılan değişiklikler ve eklemelerle yeniden yorumlanması veya bunlardan etkilenilerek ortaya konan yeni eserler toplumların edebiyat ürünlerini yaratmalarını sağlar. Böylece Sümerce ortaçağ Avrupa'sında Latince, Roma dönemindeki Yunanca gibi edebi ve dinsel bir dil olarak Hz. İsa'nın doğumuna kadar varlığını sürdürür. Anadolu'da Hititler ve Hurriler, Suriye'de Ugaritler Sümer yazısını kendi dillerini yazmak için kullandıkları gibi bazı edebi eserleri de kendi dillerine tercüme ederler. Böylece Tanrıça İnanna gibi bazı imgeler farklı kültürlerde aynı nitelikle karşımıza çıkar.

Aşk, bolluk, bereket ve doğurganlığın simgesi olan Sümer Tanrıçası İnanna; Sümerlilerin kadınlarda izledikleri, görmek istedikleri bütün özellikleri şahsında topladıkları, şairlerin ve ozanların bitmez tükenmez ilham kaynağı, pek çok şiir ve hikâyeyle ölümsüzleşen, toplumun süsü ve neşesi, Ay Tanrısı Nanna' nın kızıdır. Sümerliler tarafından yaratılan bu Tanrıça Sümer kültüründeki nitelikleriyle; Akadlar'da İştar, Kenan ve Finike'de Astarte, Yunan'da Afrodit, Roma 'da ise Venüs olarak yüzyıllar boyunca efsanelerde varlığını sürdürür. Sümerliler tarafından yaratılan İnanna aşkın, bereketin, bolluğun ve doğurganlığın Tanrıçası olmasına karşın, günümüz insanın aklına gelen ilk Aşk Tanrıçası ise, ne yazık ki Afrodit'tir.

Günümüze ulaşan maddi kanıtların ortaya koyduğu gibi binlerce yıldan bu yana başta edebiyat olmak üzere sanatın en önemli temalarından biri olan aşkın, insanın üzerinde yarattığı fizyolojik ve psikolojik etkiler son 30 yıldan bu yana psikolojinin çalışma alanları arasında yer alır. Kültürlere göre şekil alan ve sınırlı bir doğası bulunan aşkın uzmanlara göre süresi sadece üç yıldır. Mükemmel aşka ise, ancak duygusal yakınlık, tutku, bağlılık, güven, saygı ve sevginin bir arada olmasıyla ulaşılabileceği belirtilir. Yaşanması büyük bir şans olarak değerlendirilen mükemmel aşkın bulunmasından daha çok, sürekliğinin sağlanmasının zor olduğu, son bulmasıyla da kızgınlık, öfke ve nefretin aşkın yerini alan duygular olduğu belirtilir. Bu yoksunluk sürecinde insanların sırasıyla inkâr, kızgınlık, umudun tekrar canlandırılması çabası, depresyon ve kabullenme olarak tanımlanan beş evreden geçtiği ifade edilir.

Aşkın insan üzerinde yarattığı etki en gösterişli şekli ile edebiyata konu olur ve romantik (dünyevi) veya ilahi aşk temasıyla ele alınır. İnsanın elini ayağını çözen, aklını fikrini başından alan bir cinnet hali olarak tanımlanan aşk, Arapça "şiddetli ve aşırı sevgi" anlamında "ışk" kelimesinden gelir.

Âşık ve sevgilisi ise; şairin sürekli âşık olduğu Divan edebiyatında en zengin şekli ile karşılık bulur. Âşık; ağlayıp, inleyen, başı dönmüş, sadık, gönlü kırık, çaresiz, mest, kul, divane, kimi zaman durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan, ona aşk dolu sözler söyleyen bir bülbül, kimi zaman da Mecnun ve Ferhat'tır. Aşk ilacı bulunmayan bir derttir ve çaresi yine derdin kendisidir. Âşığın en büyük derdi ise hasrettir. Ayrılık çekmek yerine sevgilinin bütün cefasını çekmeye hazırdır. Can, canan, maşuk, dilber, gülizar vb. olarak da adlandırılan sevgili; gül yanaklı, inci dişli, mercan dudaklı, servi boylu, gülden daha taze bir huri veya Leyla ya da Şirin'dir.

Romantik aşk hikâyelerinin kahramanları; tanrılar, tanrıçalar, ölümlüler, ölümsüzler, krallar, kraliçeler, sultanlar, zenginler, fakirler, güzeller, çirkinler, yaşlılar, gençler, soylular, köleler veya sıradan insanlar olsun, doğu ya da batı edebiyatında işlensin, konuları son derece sınırlıdır. Kavuşan âşıklar, aşkı uğruna ölenler, aşkta ihanete uğrayanlar, yasak ilişkiler aşk hikâyelerinin belli başlı temaları arasındadır.

Her kültürde pek çok örneği bulunan ve hafif bir tebessümle okuduğumuz âşıkların kavuşmasıyla mutlu bir şekilde son bulan masallar ve hikâyeler okunduğu, ya da izlendiği anda bizleri mutlu etse de yazık ki çok çabuk unutulur. Bunlardan biri olan İS 2. yüzyılda yaşayan Romalı yazar Apuleius'un *Dönüşümler* adlı eserinde yer verdiği Eros ve Psykhe masalı ise, kahramanlarının "aşk" ve "ruh" olması, sonunda da aşkın ruhla bütünleşmesi açısından diğerlerinden farklı bir örnektir.

Aşkı uğruna ölen Pyramus ile Thisbe (Ovidius öl. İS 17), Varka ve Gülşah (Urva bin Hizam, 7. yüzyıl), Leyla ve Mecnun (Nizami Gencevi öl. 1204), 1591-96 tarihli Romeo ve Jüliyet (Shakespeare) hafızalarımızda derin izler bırakan hüzünlü aşk hikâyeleridir. Bu imkânsız aşkların yaşandığı toplumların katı kuralları karşısında âşıkların mücadelesi, tüm çaresizliklerine karşın aşklarını en saf şekliyle dolu dolu yaşama çabaları, boyun eğmek yerine yaşamlarını aşkları uğruna feda etmeleri, sanki bugün yaşanıyormuşcasına bizleri içine çeker. İster doğu ister batı edebiyatının ürünleri olsun; bu imkânsız aşklar hakkında yazılan kitaplar, sahnelenen tiyatro oyunları, bestelenen operalar vb. ortaya konuldukları dönemlerdeki tazeliklerini korumasını sağladığı gibi bu hikâyelerin etkisiyle yeni eserlerin ortaya konması da, bu temanın gelecekte de yaşamasını sağlayan en önemli nedenlerden biridir.

Aşk edebi eserler dışında günlük yaşamda da karşılığı bulunan bir olgudur. Selçuklular döneminde günlük kullanım eşyalarında dönemin en ünlü aşk hikayesi Varka ve Gülşah'tan sahnelerin yer alması, Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad ve eşi Mahperi Huand Hatun'un birlikte yaşadığı Kubadabad Sarayı'nın duvarlarının kadınlar ve erkeklerin tasvir edildiği çinilerle süslenmesi ve üzerinde benzer tasvirler bulunan 13. yüzyıla ait kupa, vazo, kase, ibrik vb. kullanım eşyaları; aşkı Selçuklu dünyasından günümüze taşıyan maddi kanıtlardır.

Aşkın sadece insanlar arasında yaşanan bir duygu olmadığını, aşkla yapılan işler ortaya koyar. Günümüze ulaşan döneminin başyapıtları niteliğindeki eserler, yapılan işe karşı duyulan aşk ve tutkuyu gözler önüne serer. Yapılan işe duyulan aşk en güzel şekli ile Roma dönemine ait Pygmalion ile Galateia'nın (Ovidius öl. İS 17) hikâyesinde satılara dökülür.

Aşk, acısıyla sefasıyla her kültürde, tüm zamanlarda var olan, hemen hemen her insanın yaşamının bir döneminde en az bir kere yaşadığı, ya da büyük bir özlemle yaşamayı umut ettiği bir olgudur. Günümüze ulaşan ve bu yazı çerçevesinde çok azına yer verebildiğimiz aşkın maddi kanıtlarından oluşan görkemli kültür mirası ise, yeni eklenecek olanlarla daha da zenginleşmeye devam edecektir. Ta ki, insanın ve aşkın evrendeki varlığı son buluncaya kadar ●

Bibliyografya

- Ekrem AKURGAL, Anadolu Kültür Tarihi, Ankara 2003
- Metin AND, Minyatürlerle Osmanlı-İslâm Mitologyası, İstanbul 2010
- Hasan ATAK -Nuray TAŞTAN, "Romantik İlişkiler ve Aşk", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, 2012; 4(4), s.520-546)
- Şefik CAN, Klasik Yunan Mitolojisi, İstanbul 2011
- Bedrettin CÖMERT, Mitoloji ve İkonoğrafi, Ankara 1980
- Muazzez İlmiye ÇIĞ, Uygarlığın Kökeni Sümerliler 1-2, İstanbul 2011
- Muazzez İlmiye ÇIĞ, İnanna'nın Aşkı, İstanbul 2014
- Muazzez İlmiye ÇIĞ, Sümerli Lundingirra, İstanbul 2017
- Azra ERHAT, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 2007
- Güner İNAL, Türk Minyatür Sanatı, Ankara 1995
- Pierre GRIMAL, Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma, İstanbul 1997
- Samuel Noah KRAMER, Tarih Sümer'de Başlar, İstanbul 2002
- Hasan MALAY, "Lupercalia Bayramı, Aziz Valentinus Yortusu ve Sevgililer Günü", http://www.hasanmalay.com/index.php/yasam/lupercalia
- Behçet NECATİGİL, Mitoloji Sözlüğü, İstanbul 2011
- İskender PALA, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul 2011
- Turhan YÖRÜKÂN, Yunan Mitolojisinde Aşk, Ankara 2000

Osmanlı'da kaleler, kale topları, hisar hayatı

BALYEMEZLER ATEŞ SAÇARKEN!

Bir zamanların geçit vermeyen kaleleri ve surları 14. yüzyıla gelindiğinde ateşli silahların yaygınlaşmasıyla yetersiz kalmaya başladı. Bu yıllardan itibaren İtalyan tipi burç sistemi dünyanın pek çok yerinde yaygınlaştı. Osmanlı beylik döneminden başlayarak güvenliği elde ettiği kaleler ve buradaki balyemez, şakaloz, bacaluşka gibi toplarla sağladı.

Yaşar Burak Uslu
yasar.burak.uslu@gmail.com

August Querfurt'un tablosunda II. Viyana Seferi sırasında Osmanlı ordusu, şehrin dışındaki tabyaların önünde.

On ikinci yüzyıldan itibaren ok, yay, kundaklı yay ve mancınık gibi konvansiyonel silahların karşısında ateşli silahların yaygınlaşmasının sonucu olarak, kale ve tahkimatları 14. yüzyıla doğru yetersiz kalmaya başladılar.

Bu yeni durum karşısında artık sonucu kaleyi kuşatan ve kuşatılan tarafın ne kadar dayanabileceğinin belirlediği bir dönem başlamıştır. Örneğin Yüz Yıl Savaşları'nın ikinci aşamasına gelindiğinde Fransa'da kuşatanların korkunç ateş gücü karşısında şu satırlar yazıldı "… Kalenin surlarına o denli zarar verdiler ki, garnizon teslim oldu..." Sarp arazilerdeki kalelerinin 1430'lara gelindiğinde havan, top ve tüfekler karşısındaki yenilgisi kaçınılmazdı. Batı Avrupa'nın topçuluk alanında yakaladığı ilerleme artık bu geleneksel dikey savunma stratejisine sahip kaleleri bir haftayı geçmeyen bir sürede enkaza çeviriyordu. Bu durumda kısa süre sonra savaşlar, barut devrimi sonrası hızla eşitlenen güçlerin top menzilinden korunabilme savaşına dönmüştü. 15. yüzyıla gelindiğinde İtalyanların "Ala moderna" dedikleri ve Avrupa'ya Trace →

Osmanlı'nın ilk kale deneyimi Selçuklu uçlarındaki Bilecik ve Bursa civarındaki Rum hisarlarıyla başladı.

Italienne olarak geçen oldukça masraflı bir kale-burç sistemi yaygınlaştı. Niccola Machiavelli'nin teklif ettiği üç savunma yapısından üçüncüsü olan, düşük yükseklikte fakat genişleyen burç sistemi Fransa – Hollanda, Osmanlı – Habsburg sınırına kadar hâkim oldu. 1610'a gelindiğinde kilometrelerce uzanan ve her noktası toplarla donanmış burçlu sur furyası Karayipler'de Havana, Hint Okyanusu'nda Mombasa, Pasifik'te ise Macao ve Manila'ya kadar yaygınlaştı.

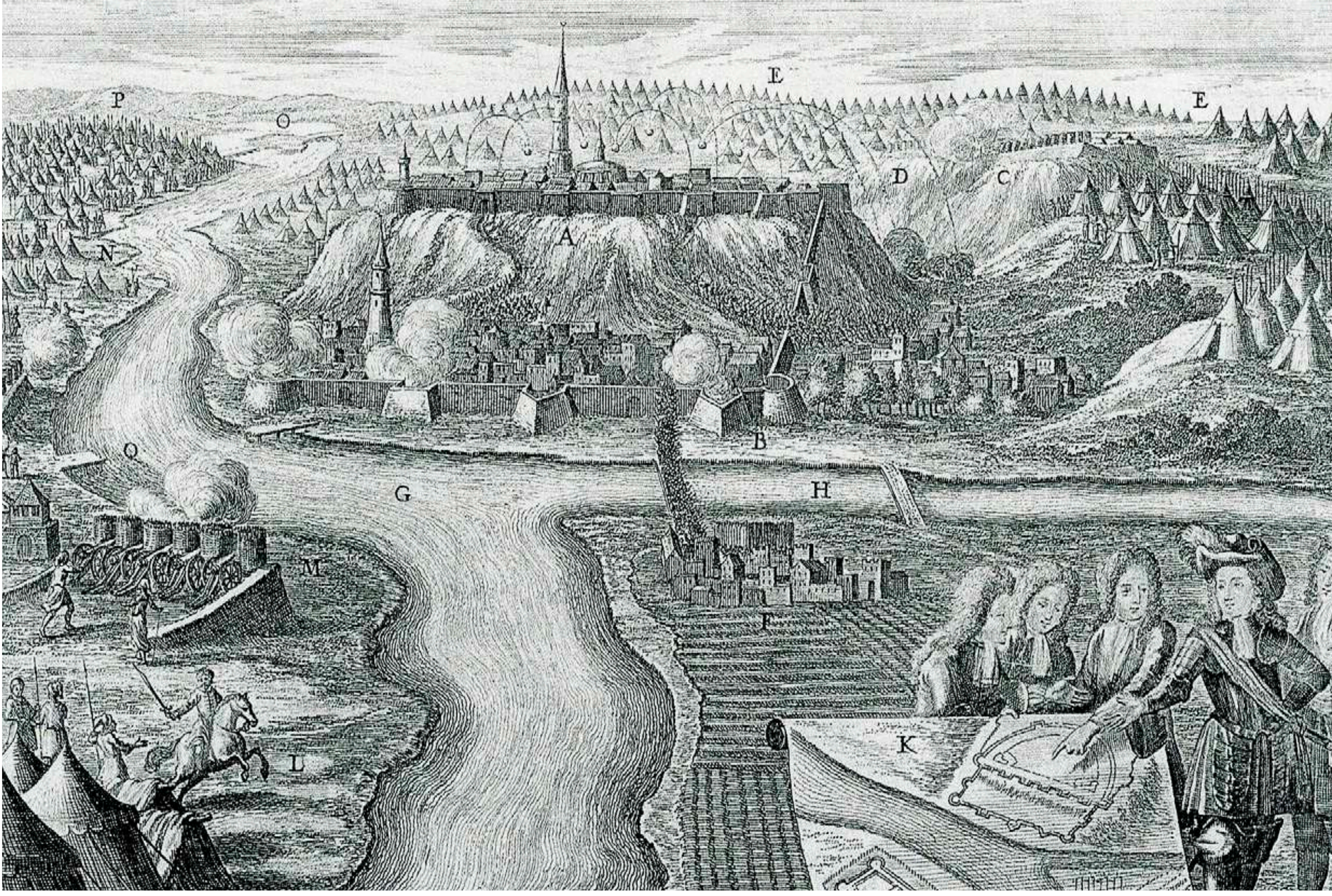
Şurası önemlidir; İtalyan tarzı her burçta çok sayıda topun bulunduğu geniş ve çok açılı alçak burç sistemi ibreyi kalelerin lehine çevirmiş, bu yeni konsept ile kalelerin iki-üç ayda alınabildiği devirler sona ermiş, tersine böyle bir yapının bir burcu bile bir senede ancak alınabilir hale gelmiştir.

Bunun da bir bedeli vardı. Zira uzayan savunma hattı demek, daha fazla inşaat masrafı, daha fazla asker, daha fazla top ve cephane ve dolayısı ile de daha fazla masraf demektir. Bunun da sonucunda devletlerin hazinesine ve tebaasına daha fazla yük demekti.

Önemli beldeler derbend yapılırdı

Osmanlı'nın ilk ciddi kale tecrübesi Selçuklu'nun uç mevkii olan Bilecik ve Bursa civarı Rum hisarları ile başlar. Fetih ve sulh yolu ile kullanmaya başladıkları bu yapılar, bir süre sonra ticaretten askeri ihtiyaçlara kadar önemli bir erken dönem gelişim öğesi haline gelir. Osmanlı beyliği stratejik ihtiyaçları doğrultusunda değişik ölçeklerde tahkim edilmiş yapılar kullanmak gibi akılcı bir yol izler. İmparatorluk sürecinde önemli ticaret ve askeri yollar, kavşak noktaları, dağların geçit noktaları, su yollarının güvenliği, hatta hac gibi dini öneme sahip yolların korunması öncelikli hedeftir.

Genişleme süreci boyunca Anadolu'daki göçer Türkmen halkın batıda iskân ettirilmesi; ki Osmanlı bunu "şenlendirme" olarak niteler, tımar sisteminin yaygınlaşmasına yol açar. Bu ise savaş dönemlerinde daha fazla sayıda sipahi demektir. Akıncı beylerin bu alandaki önemli katkısını Sultan I. Murat'ın Gazi Evranos Bey'e "kendü kılıcıyla fetheyledüğü Kale-i Gümülcine ve dahi Serez ve Manastır'a varınca bir sancaklık yer" temliknamesi ile görürüz.

Hogenberg gravüründe Macaristan'ın Budapeşte kentindeki Budin Kalesi, 1617 (üstte solda). Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki en stratejik noktalarından biri olan Estergon Kalesi'nin Kasım 1683'te elden çıkışını gösteren sahne (üstte).

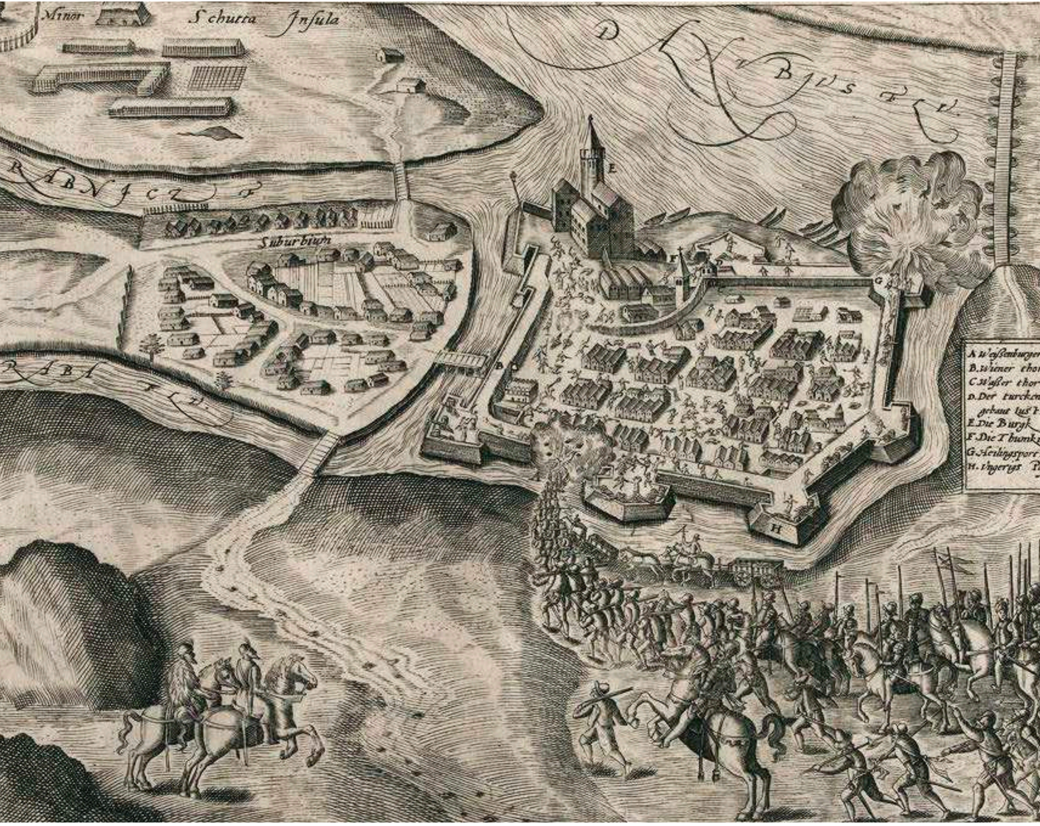
Bu fetihler ile birlikte ele geçen kalelerin yanı sıra, bir geri hizmet örgütlenmesi olarak da oldukça önemli bir yere sahip "derbent" adlı mini kale sistemini görürüz. Sistem diyoruz, çünkü bunlar çoğunlukla etrafı duvar ile çevrili cami, han ve küçük dükkânları ile birlikte mini bir köy kale özelliğindedirler. Bir yerin derbent olabilmesi için kadıların başvurusu gereklidir. Başvurudan sonra ilgili daire başlar çalışmaya. Derbent yapılması istenen yerin askeri ve ekonomik önemi, güvenlik sıralamasındaki yeri ve muhafız ihtiyacı araştırılır. Araştırma sonrasında hazırlanan rapora göre de beldenin derbent yapılması kararı verilir. Derbent muhafazası "… gece ve gündüz derbendi bekleyerek, uğrudan, haramiden, hırsızdan muhafaza edip bu gibileri yakalayıp Müslüman ve ehl-i zimmetten kimsenin mal ve canına zarar gelmemesine; aksi halde yapılan zararları kendi mallarından ödenmesine …" gibi bir yaptırım getirir.

Şunu da unutmayalım ki, derbent olmadıkları halde eşkıya baskısı nedeniyle bazı köylerin payitahttan izin alarak köylerinin çevresini duvarla çevirip etrafına hendek kazıp mazgal açarak karakol noktası haline geldikleri belgelerden görülür. Yine zamanla ihtiyaçlar doğrultusunda bazı derbentlerin kaleye dönüştüğünü görüyoruz ki, bunlara örnek olarak; Ceyhan Nehri kıyısında Misis, Tomaniz'de hac yolu üstündeki Mezerip, Mafrek ve Zerko'yu verebiliriz. Keza Ege kıyısında korsanlara karşı Çeşme'de bulunan muhafızların "avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye"den muaf olduğunu görüyoruz.

Ahşap ve toprak destekli kaleler

Osmanlılar bir ileri karakol ve küçük savunma noktası olarak, aslen Fransızca kazık (palanque) kelimesinden gelen plangalar oluşturmuşlardır. Marsigli'nin "üstüvanevi ağaçlardan uçları sivri olarak birbirinin yanında olarak yere dikilmişlerdir ki bunlar diğerlerine ince saplar ile rapt edilmişlerdir ki bu suretle bir duvar teşkil edilmekte ve ekseriya aralıkları balçık toprakla ve çamurla takviye edilmektedir" dediği bu basit dört köşe, etrafı hendekler ile çevrili mini ahşap kalenin halatlar ile çekilerek açılan bir köprüsü vardır.

Marsigli palangalar için "muhasaralara karşı ateş icra etmek için bunlarda delik ve mazgallar açılıyordu, bu palangaların üzerlerine yine ağaç gövdelerinden kuleler inşa ederlerdi. Sonra bu kuleleri toprakla doldurarak oraya bir veya iki top koymakta idiler ki o vakit bu palanga, →

1593-1606 Osmanlı-Avusturya Savaşı sırasında Osmanlı'nın Macaristan'daki Yanıkkale'yi kuşatmasını gösteren Frans Hogenberg imzalı gravür (solda). Maçin Kalesi'nin planı, 1813 (sağda).

palanga kalesi ismini alırdı" bilgisini veriyor. Yine bu istihkâmlar için "bu şarampolli palangaların topla yıkılmaları müşkülata vuku bulmaktadır" bilgisi, hiç şüphesiz ilk bakışta ilkel malzemeler olarak görülen ahşap ve toprak destekli bu savunma sistemlerinin gerçekte oldukça dayanıklı olduğunu gösteriyor bize.

Anahtarları yeniçeride bulunuyordu

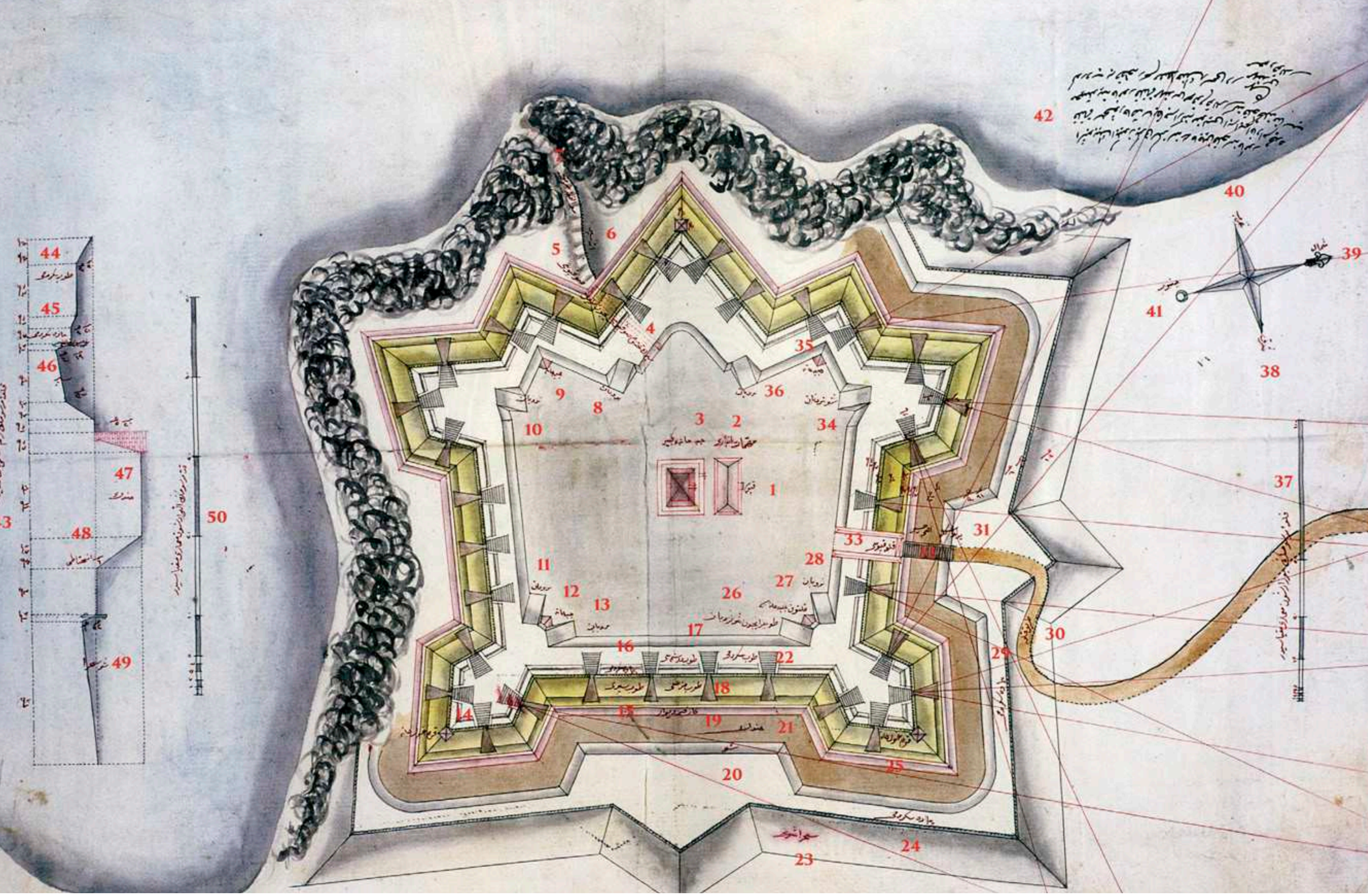
Osmanlı kalesini Marsigli şöyle anlatır: "Yeni yaptıkları bu kaleler dört dıllı olup her köşesinde birer kulesi mevcuttur. Bu kuleler müdevver olarak yapılmıştır, ayrıca dört köşeli melceler vardır". Kale genel olarak düşmanın yaklaşmasını zorlaştırıcı meyilli bir "şev" ya da "şiv" formunu kullanır, burçları üzerinde tüfek ve top mazgalları bunlara erişimi ve ikmali sağlayan "seğirdim" yollarına sahiptir. Sahip olduğu kuleler ile hem gözlem ve ateş fonksiyonuna imkân sağlar, hem de personel koğuşları, cephanelik, tahıl ambarı ve hatta kalebent denilen hapishane şeklinde çok amaçlı kullanılır. Yine kale hisarları üzerinde humbara, tüfenkçi tabyaları, tüfenkçi metrisleri yer alır.

Kulelerin arasında yapılması tercih edilen kapı ve buna bağlı sistemler de Osmanlı kalelerinin bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkar. Kapıların korunması için "hisarpeçe" adlı ön siper duvarları ve bunların aralarına oluşturulan şarampoller inşa edilir . Kale duvarları boyunca tehlike anında içerden kolayca örülerek kapatılabilen "uğrun" ya da "huruç" denilen gizli kapılar, hem dışarıya gizlice haberci göndermek, hem de gerekli hallerde kuşatmacıları arkadan vurmak amacıyla gizlice asker çıkartılması için kullanılırdı. Kapıların anahtarı yeniçeride bulunur "kapular usul ve kanuna göre" akşam, sabah kapatılıp açılırdı. Yanlarındaki azaplar ile iki yeniçeri şafak vakti kapucu ile gelir anahtarı verir, kapucu kapıyı açarken yüksek sesle dua okur ve padişaha dua eder ve kilidi açıp yeniçeriye iade eder. Akşam da aynı tören tekrar edilirdi. Geceleri kale burçları arasında ve kale içinde bir yeniçeri kıdemlisi beraberindeki erler ile elde fener kol gezer ve bu esnada "Yektir Allah" diye nida ederdi.

Kalenin iç kale denilen kısmı yerleşim ve hizmet binalarının olduğu kısımdır. "Baş kule" veya "Bâlâ Hisar" denilen ve merkezde bulunan hâkim noktadaki yapı ise kale dizdarı, yani komutanca kullanılırdı. Kale dizdarı bölgenin idarecisi olan beylerbeyi ve sancak beylerinin denetimi altında görev yapar ve kale ile birlikte etrafındaki derbentleri de idare ederdi. Dizdarlar tımar sahibidir, seferlere katılma mecburiyetleri vardır ve her kalenin de dizdara bağlı bir kethüdası bulunurdu. Görevi "mal-ı miriye ve kalaya hizmet eylemek"ti.

Kısaca idari işlerin yürütülmesi, geri hizmet ve muharip sınıfların düzeni, kale içindeki tamir ve eksiklerin giderilmesi gibi vazifeleri emrindeki bölükbaşılar vasıtası ile yürütmek olan kethüdanın silahların tamamlanması, kalenin savunmaya hazır tutulması ve gerektiğinde dışarından ustalar temini de görevi idi. Bu konuda "ve Budun (Budin) kar-hanesinden bin tari-

Kale duvarlarında bulunan gizli kapılar, haberci göndermeye ve kuşatma anında asker çıkartmaya yarardı.

hinde asitaneden dökücülerden üstad Kara Nohudzade ve dökücüler kethüdası olan Mustafa Ağa, levazımat ü mühimmat ile …" gelip burada dört badaluşka top dökmüş kundaklarını tamir etmiştir.

Kaleleri martoloslar savunurdu

Kale ve derbentlerin muhafazası daha Osman Gazi ve Orhan Bey zamanında "martolos" kaydı ile gördüğümüz askeri yapı ile sağlanmaya başlamıştır. 1421'de yeniden teşkilatlandırılan ve imparatorluk ile birlikte tımar kayıtları ile de belgelenen martoloslar Balkanlar'da önemli bir yer tutar savunma adına. Ateşli silah kullanabilen asker sayısının başlardaki azlığı Osmanlı idaresini Hıristiyan tüfenkendaz paralı askerlere yöneltmiştir. Ağırlıklı olarak Bulgaristan, Makedonya ve Arnavutluk halklarından oluşan martoloslar, yaklaşık 15'er kişilik müfrezeler halinde bir kaptan, ya da martolosbaşı emrinde görev yaparlar.

Belgelere göre yevmiyeleri iki akçedir, zaman içerisinde bu birliklerin barut ihtiyaçları da devletçe sağlanmaya başlamış ve artık resmi kadro içerisinde Zigetvar, Mohaç, Lippa, Göle, Yanık'taki kale ve palangalarında görev yapmışlardır. Martolos sayısı artınca subayları da ağa-i evvel, ağa-i sani, ağa-i rabi şeklinde çoğalmıştır. 1722'ye gelindiğinde bozulmaya başlamaları ile Rumeli valisi Osman Paşa'nın başkanlığındaki bir heyet kararı ile tasviye edilerek yerlerine Müslüman reayadan "muhafazacı" ve "bekçi" kadroları oluşturulmuştur.

Macarca "pudar"dan Hırvatçaya geçen karakol nöbetçisi "pandor"lar 17'nci yüzyılda yine Balkanlar'da Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'da yaygın olarak kullanılmışlar. 1668 tarihli belgeler bize yerel halktan gönüllü olarak seçilen bu nöbetçilerin Müslüman komutanların idaresinde de çalıştıklarını gösterir. Örneğin 7 Mayıs 1745 tarihinde Bosna'da Gloviç Kalesi pandorbaşısı Mehmet adlı bir kişidir.

Çoğunluğu Rum ve Arnavutlardan oluşan armatollar Epir ve Teselya geçit ve derbent muhafızlığı, Larissa, Manastır yol muhafızlığı, Dreç ile Selanik arasında Kastoria geçit muhafızlığı görevlerinde kullanılmışlardır. Toplam sayılarının 2000 kişi olduğu tahmin edilen armatolların 1740'ta artık şekavet yolunu seçtikleri için yok edilmeleri yoluna gidilmiştir.

Erken dönem Osmanlı ordusunda önemli bir yer sahibi olan azepler Müslüman nüfustan oluşturulmuş milis güç olarak karşımıza çıkar. Azep seçimi şehirlerde kadı →

ve subaşının başkanlığında, her mahallenin imamı ve kethüdalar ve azep ağası huzurunda evvelce başvurmuş "… azebliğe kabil ve mukateleye ve muhasebeye havi ve kadir kimseler"den her yirmi hane başına bir azep usulü deftere yazılarak seçilirdi. Biri mahallin kadısında, diğeri asitanede bulunmak şartı ile çift deftere yazılan bu azepler imparatorluğun gelişmesi ile kalelere yerleştirilerek kale azebi olarak anılmışlardır. Yeniçerinin ardından en önemli kale askeri olan azeblerin bir ara "surahor" ve "cerahor" diye anılan Hıristiyan reayadan da oluşturulduğunu da görürüz.

İç kale içinde garnizon, garnizonun içinde ise yatakhaneler, koltuk cephaneliği, subay odaları, yanlarında kahve ocağı, aşçı odası ve mutfak bulunurdu. Ayrıca iç kalede fırın, cami, su sarnıcı, karantina ve baruthane, hastane ve tahıl ambarları da bulunurdu. Ama bir kalenin en önemli parçası silahtı.

Gülleler elle, ya da havan topuyla atılırdı

İlk dönemden başlayarak Osmanlı kalelerinin savunma silahları arasında havan topları oldukça önemli yer tutar. Keza yakın mesafe kale müdafaasında çeşitli humbaralar kullanılmış "…serhaddi İslamiyye kıla'ında bunlar ve gerek paçavralar mevcud bulunması gayet münasibdür" ifadesi ile yanan paçavraların, ateş güllelerinin, salkım humbaraların elli, ya da havan topları ile etkin olarak kullanıldığını görüyoruz, Geceleri ise "bazen gice karanlığında yakın mahallere şule (ışık) içün yuvarlak" atılarak aydınlatmanın da baskınlara karşı etkin olarak devreye sokulduğunu görüyoruz.

Kale savunmasının temel unsuru okçular, tüfekçiler ve topçulardan oluşurdu. Eldeki kaynaklar bu silahlar ve kullanan sınıflar hakkında oldukça detaylı bilgiler sunuyor. Örneğin 1455'te Novo Brodo Kalesi'nde bir tanesi Müslüman, 10 tanesi Hıristiyan 11 zemberekçi (arbalet); 1560'ta Belgrad Kalesi'nde 35'i Müslüman, 13'ü gayrimüslim, 48 topçu mevcuttu. Zamanla Müslüman tüfekçi ve topçuların mevcudu bu sınıfların yaygınlaşması ile artmıştır.

Ana muharebe silahı olan toplar oldukça çeşitlilik gösteriyor ise de zamanla bir standardizasyona gidildiği de kayıtların ışığında görülebiliyor. Akkirman Kalesi'nde

Yeniçerilerden sonra en önemli kale askeri olan azepler, bir dönem Hıristiyan reayadan da oluşuyordu.

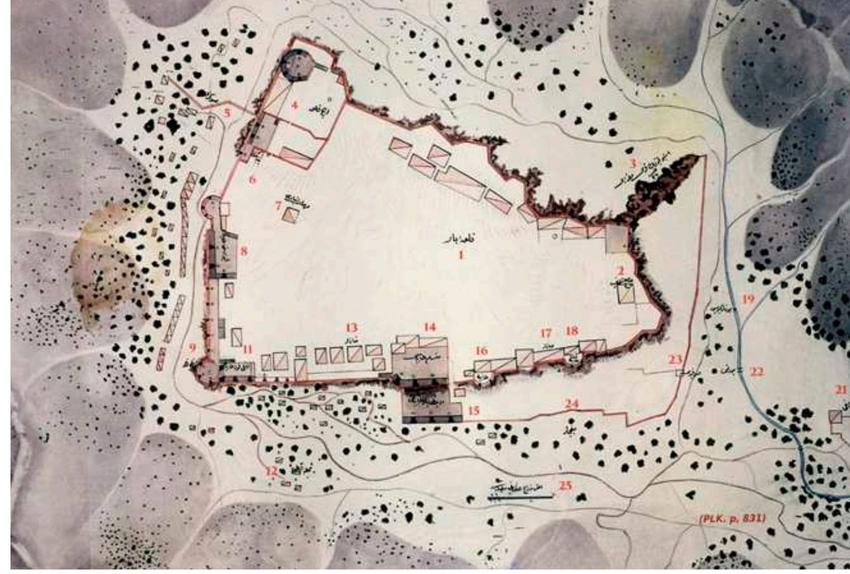
kapıyı korumakla görevli iki ağır top, Ösek Kalesi'nin 60 okka demir gülle atar Süleyman Han topu, hatta 1538'lerde bile 20 okkalık bir balyemezin varlığı bize erken dönemden itibaren Osmanlı kalelerinin kuvvetli toplara sahip olduğunu gösterir. Osmanlı'nın balyemez olarak adlandırdığı aslında bir buçukluk top demek olan "palla e mezza" oldukça yaygın kullanılan toplar arasındadır. Yine Budin Kalesi'nin müdafaasında 30 ve 60 okka gülle atabilen Çultutmaz toplarının, benzer şekilde Siklos Kalesi'nde 1600'lerde 18 okka gülle atan modellerin bulunduğunu görüyoruz.

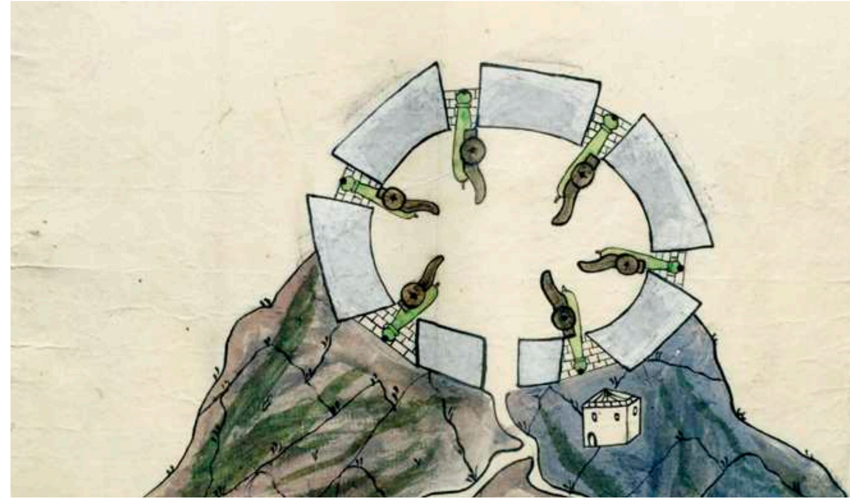
Balkanlar'daki nehir ağızlarına yollanan şayka gemilerinin toplarının sabit halde kuşatma ve sonrasında ele geçen kalelerde kullanılması yaygın olarak karşımıza çıkar. Şayka topları 12 karıştan 16 karışa boyları ve 2 okka gülle atabilenlerden "bir kantar (54 kg) seng dane" atar, ağır olanlarına kadar modelleri vardır. Belgelerde en çok rastlanılan Osmanlı topu "bacaluşkalar"dır. Akıllara gelen bir Osmanlı kalesinde kaç top olurdu sorusuna 1565 tarihli Budin Kalesi envanteri ile cevap vermek mümkün. Buna göre bacaluşkaların basilisk adı altında iki parça 400 demir gülle ile beraber 22 okka gülle atar bir top, iki adet 1000 demir gülleli 18 okkalık top, iki adet 500 demir gülleli (cephane stoğu) ile birlikte 16 okkalık top, 14 parça 4000 gülle ile beraber 14 okka gülle atar top olduğunu görürüz. Bu topların bir alt düzeyi ise zarbuzen, darbuzen olarak anılan toplardır. Zarbuzan-i küçük 300 dirhemlik, zarbuzan-ı vasat 1 okka, zarbuzan-ı büzürg ise 2 okkalık gülleler atardı.

Kolumburna ya da kolumburina olarak Türkçeye geçen "kulverin" topu namlunun uca doğru yılanvari formu nedeniyle "fıskiye top" diye de anılan top kaz yumurtası ölçüsünde gülle atıyorsa da 1666 Eğriboz Kalesi envanterindeki kolunburinaların 5 okkaya kadar gülle atanlarına da rastlamak mümkün. Yine Belgrad Kalesi envanterinde 1536 kayıtları bize 230 paça şakaloz topundan bahseder. Bu Macarca "szakallas"tan Türkçeye geçmiştir ki, Belgrad'taki 485 toptan 150 tanesi "pırangı" olarak anılan küçük çaplı toplardır.

Barut, ambar ya da kulelerde saklanırdı

Hiç şüphesiz bunca ateşli silah için en önemli ihtiyaç baruttur. Arşiv belgeleri bize bu ihtiyacın Balkanlar'da Temeşvar, Budin, Peç, İstolni ve Belgrad'daki baruthanelerden karşılandığını detaylı biçimde aktarmaktadır. Bu baruthanelerden gelen barut kalelerin barut ambarları ve kulelerinde saklanırdı. Ancak bu çok ciddi bir problemdir. Zira gerek yaşanan kazalar, gerekse de yıldırım düşmesi gibi nedenlerle bu barut depolarının infilak tehlikesi vardır ve bu sıklıkla yaşanan bir tehlikedir. 1578 baharı için Viyana'daki Venedik elçisi Bihac, Budin ve Zagreb'de çıkan büyük yangınları rapor ediyor. Ama en önemlileri 19 Mayıs 1578 tarihli Budin Kalesi'nin barut ambarı olan kulesine düşen yıldırımdır. Bu büyük bir patlama ile kuleyi, surların bir bölümünü, Tuna Nehri üzerindeki →

Özi Kalesi önünde Rus ordusu (yan sayfada). Bar Kalesi'nin planında 4 numaralı kısımda iç kale, 6 numaralı kısımda cephane bölümü görülüyor (en üstte). Limni Kalesi karşısında yapılan altı toplu tabya (üstte).

Osmanlı ordusunun Balkanlar'da bir kaleden çıkışı.

tombaz köprüyü harap ederken yaklaşık altı bin kişinin de ölümüne yol açmıştır.

Tamir masrafları için Budin'deki her haneden 1 kuruş vergi toplanmış, bu da yaklaşık 2.850.000 akçe olarak maliyeden müdevver defter kayıtlarında mevcuttur. 1500 işçi ve 200 tuğlacının tamire çalıştığı bu büyük hasarda yaklaşık 400 ton barut havaya uçmuştur. 1684 Mart ayında Budin beylerbeyi payitahttan 10 bin kantar, yani 540 ton barut ister telafi amacıyla. Belgeler bize 1686 Şubat ayında 6.874 kantar (371 ton) top barutu, 521 kantar (28 ton) tüfek barutunun Budin'e nakledildiğini gösteriyor.

Bu noktada şunun altını çizmek isteriz; Balkanlar'daki Osmanlı kaleleri olan Eğri, Zigetvar, Budin gibilerinin kendi barut değirmenleri, yani imalathaneleri mevcuttu ki, bu önemli bir stratejik üstünlük sağlıyordu bu kalelere. Barutlar kalelere "kise-yi meşin-i barut", yani deri torbalarda çuvallar içinde sevk edilir ve burada fıçılarda saklanırdı.

Elbette ki bu kalelerin tamiri konusu devletin önemli bir meselesi idi. Bunu Anapa ve Bender kalelerinin "kala tamiri içün ricali devletden kimesneler tayin ve Bender kalasını tamiri içün dahi Gümrükçü Hasan Ağa bina emini tayin olunup" Kul Osman Paşa nezaretiyle tamire görevlendirmesinin kaydını görebiliyoruz.

Kuşatma altında tahıl fiyatları artar

"Dahi anbarları zahire-i dakik u şair ve beksemadlar ile ve sair mekûlât kısmından cemederler" kaydı ile kalelerin zahire anbarlarının, peksimet stoklarının, açılan kuyular ile su, tahıl, un, et ihtiyacının daha benzer pek çok kaydını görebiliyoruz. Şu tarihi kayıtları kuşatma altında yaşanabilen zorluğu görebilmeniz adına paylaşarak yazımıza son veriyoruz: "... ve orduda kaht vaki olup bir keyl şair yirmi haseneye ve bir keyl dakik otuz haseneye füruht olurdu". (Yani kıtlıkta 1 kile un 20 altın, 1 kile arpa 15 altına ulaşır.) "… bir vakiyye beksemad bir haseneye ve bir vakitde beksemadun iki haseneye füruht olurdu ve bargirler mürd (atlar öldüğünde) olduğunda bazılar yağmalardı kebab ederlerdi. Camuşları zebh edüp mıydana verüp, yeniçerinin beksemadı odalarında kalmadı …" ●

Bibliyografya

- Akademik Ders Notları, 1938-1986, Halil İnalçık, Timaş Yayınları
- Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri, Yayına Hazırlayanlar ; Ersin Kırca, Vahdettin Atik, Resul Köse, Kemal Gurulkan, Muzaffer Albayrak, Kevser Şeker; Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü Yayını
- Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı, Cengiz Orhonlu, Eren Yayınevi
- Şehir ve Savunması, A. Akarca, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti, Graf Marsigli, Çeviren Kaymakam Nazmi
- Türk Akıncı Beyleri ve Balkanların İmarına Katkıları (1300-1451), H. Çetin Arslan, Kültür Bakanlığı Yayınları
- Kale maddesi, Semavi Eyice, T.D.V. İslam Ansiklopedisi Cilt 24
- Fenn-i Humbara ve Sanayi-i Ateş Bazi, Humbara ve Ateşli Silahlar, Mustafa İbn İbrahim, Yayına Hazırlayan, Salim Aydüz, Şamil Çan, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayını
- Askeri Tarih Bülteni Yıl 23,2. 1988, Sayı 44, Genelkurmay ATESE Yayınları
- Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi, Cilt 1, Yayına Hazırlayan, Doç.Dr. Ziya Yılmazer, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Osmanlı 'da Ateşli Silahlar ve Askeri Devrim Tartışmaları, Gabor Âgoston, Yayına Hazırlayan: Kahraman Şakul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Cabî Ömer Efendi Câbî Tarihi,cilt 1, Hazırlayan, M. Ali Beyhan, TTK Yay.

St. Petersburg'daki anıtlarda 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı

Türk-Rus Harbi'nin iki asırlık izleri

Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki Rus zaferi anısına dikilen anıtlardan mimar V.P. Stasov'un tasarladığı Moskova Kapıları Zafer Takı.

FOTOĞRAFLAR: MEHMET Ö. ALKAN ARŞİVİ

Hem Osmanlı, hem de Rusya'nın kaderini derinden etkileyen Osmanlı-Rus savaşlarının izleri Rusya'da yapılan pek çok anıtta, heykelde, kilise ve sarayda görülüyor. St. Petersburg, 1828-29 Harbi'nin hikâyesini anlatan eserlerle dolu.

Mehmet Ö. Alkan

moalkan@gmail.com

Küçük Kaynarca Antlaşması'yla (1774) sonuçlanan Osmanlı-Rus Savaşı hem Osmanlı, hem de Rusya açısından bir dönüm noktasıydı. Her Osmanlı-Rus Savaşı, Türkiye'nin hatırlamak istemediği bir hezimet, Rusların ise kutlamalara dönüştürdüğü bir zaferle sonuçlandı. Her seferinde kazanılan zafer için Rusya'da başta St. Petersburg olmak üzere anıtlar dikildi, hatıra madalyaları basıldı. Saraylar, kiliseler, köşkler yapıldı ve bu eserlere kazanılan zaferlerin ismi veya zafer kazanan komutanların adı verildi, heykelleri yapıldı. Zaten 18. ve 19. yüzyıldaki Rus generallerinin yaşam öykülerine bakıldığında hemen hepsinin kariyerlerinde Prusya, İsveç, İran veya Fransa'ya karşı kazanılan zaferlerin yanısıra muhakkak bir de Osmanlı savaşında kazandıkları başarı olduğu, buna bağlı olarak rütbe ve madalya aldıkları görülür. Osmanlı için hezimetle sonuçlanan Çeşme Savaşı'nın dönemin başkenti St. Petersburg'da nasıl yankılandığını, ne tür anıtlar ve heykeller dikildiğini, kilise ve saraylar inşa edildiğini anlatmıştım. Bu kez 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın günümüze kalan izlerini, o dönemin başkenti St. Petersburg'da gidip bizzat bularak fotoğrafladım ve yazdım.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, hem Türkiye tarihinde, hem Rusya tarihinde hem de genel anlamda Balkanlar, ama özellikle Yunanistan tarihinde çok özel bir yere sahiptir. Savaş öncesinde Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesi Eflak-Buğdan İsyanı'yla başlamış ve Mora Ayaklanması ile devam etmişti. Osmanlı'da Yunan Devleti'nin kurulması, Mora Krallığı'nın kurulması olarak zikrediliyordu. Çar I. Aleksandr, başlangıçta Küçük Kaynarca Anlaşması'na dayanarak Ortodokslar hakkında güvence isteyip alamamış, Osmanlı'ya savaş ilanı düşündüyse de İngiltere ve Avusturya gibi devletler, isyanı desteklemenin ihtilal prensiplerini desteklemek olacağı gerekçesiyle destek vermemişti. Yunanistan İsyanı da bağımsızlık isteği şekline bürününce, Rusya denetiminde bir Yunanistan kurmak projesi suya düşmüş ve Çar desteğini geçici olarak

çekmişti. İsyanın ilk döneminde (1821-1824) Osmanlı ile Yunanlar karşı karşıya kalmış, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ordusuyla isyanı bastırmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu için siyasal literatüre, kullandığı "Şark Meselesi/Doğu Sorunu" tabirini geçirmiş olan I. Aleksandr, 1 Aralık 1825'te ölmüş, yerine I. Nikolay geçmişti. I. Nikolay da siyasal literatüre Osmanlı için "Hasta Adam" tabirini geçirecek olan çardı. Tahta geçtikten sonra II. Mahmut'un 1812 Bükreş Anlaşması'na aykırı olarak Eflak-Buğdan'a ordu göndermesi nedeniyle bir ültimatom verdi ve Akkerman Anlaşması'nı imzaya zorladı, 7 Ekim 1826'da da kabul ettirdi. Buna göre Sırbistan'a bir anayasa verilecek, Eflak-Buğdan'a Rum beyleri yerine Çar'ın onayını alan Romen beyleri atanacak ve Rus gemilerine Osmanlı limanlarında ticaret hakkı verilecekti. Osmanlı sıkıntılı zamanında bu koşulları kabul etti. Zira bir savaşı göze alamamıştı. Bu sırada Mehmet Ali Paşa'nın isyanı bastırması konusunda rahatsız olan İngiltere ve Rusya, St. Petersburg'da bir araya gelmiş ve 4 Nisan 1827'de St. Petersburg Protokolü'nü imzalamışlardı. Protokolde Yunanistan'ın, Osmanlı İmparatorluğu'na vergiyle bağlı muhtar bir devlet haline getirilmesi ve bütün Türklerin Yunanistan'dan çıkarılması hükme bağlanmıştı. Prusya ve Avusturya'nın onaylamadığı bu protokolün ardından İngiltere, Rusya ve Fransa Londra'da toplanarak 6 Temmuz 1827'de Londra Muahedesi'ni imzalamışlardı. Anlaşmada Osmanlı, St. Petersburg Protokolü'nü imzalayıp asilerle anlaşarak Yunanistan'ın kuruluşunu kabul etmediği takdirde bu üç devletin hem asilere yardım edeceği, hem de Babıâli'yi zorlamak için üzerinde baskı kuracağı belirtiliyordu. Osmanlı bunu kabul etmeyince Osmanlı ve Mısır donanmasının bulunduğu Navarin kuşatıldı ve donanma batırıldı. Osmanlı tepki göstererek, savaş durumu olmadığından batırılan donanma için tazminat istedi ve bunun üzerine siyasi ilişkiler kesildi. Fransızlar ve İngilizler savaş yapmaktan kaçındılar. Rusya için ise bu bir fırsattı ve Nisan 1828'de Osmanlı'ya savaş ilan etti. Rusların saldırısıyla başlayan savaşta Balkanlar ve Kafkaslar olmak üzere iki cephe vardı. Ayrıca Karadeniz'de de savaş gemileri karşı karşıya geleceklerdi.

Osmanlı-Rus Savaşı'nda iki cephe vardı: Balkanlar ve Kafkasya. 1828'deki Varna kuşatması (solda). Rus Çarı I. Nikolay (üstte). Savaş başladığında Osmanlı padişahı olan Sultan II. Mahmut, Beyazıt Camii'ndan çıkarken (sağda).

Eski başkent Edirne ilk kez teslim edildi

Balkan Cephesi'nde Rus ordularının başına önce Petro Vitgenşteyn, ardından Menşikov, en sonra da Knyaz Vorontsov geldi. Son olarak savaşın kaderini değiştirip sonucu belirleyen ve Edirne Anlaşması'nı imzalatan İvan İvanoviç Dibiç'i hatırlamak gerekir. Savaşın ilk aylarında Vitgenşteyn Osmanlı toprağı olan Eflak'a girerek Bükreş'i ele geçirdi. Rus Çarı I. Nikolay da Tuna Nehri'ni geçerek Dobruca'ya yürüdü. Şumnu, Varna ve Silistre kalelerini kuşattı. Daha ilk aylarda Ruslar Balkanlar'daki ilk büyük zaferlerini Varna'da kazandılar. Karadeniz filolarının desteğiyle Varna Kalesi'ne saldıran Ruslar 29 Eylül'de kaleyi teslim aldılar. Komutan Vorontsov'du. (Odesa şehrinde 1863'te dikilen heykeli durmaktadır. Heykelin üzerinde "Knyaz Mihail Semönoviç Vorontsov'a müteşekkir vatandaşlar 1863" ifadesi yer alır. Kaidenin yanlarında ise kazandığı zaferlerin yer ve tarihleri olan Barelyefler ve Kraone 1814 ile Varna 1828 yazmaktadır.)

Balkanlar'da, Varna'dan başka Şumnu ve Silistre'de de muharebeler oldu. Şumnu Kalesi uzun süren bir kuşatmaya rağmen ele geçirilemedi. Rus orduları 7 Mayıs 1829'da tekrar saldırıya geçerek Silistre'yi kuşattı. II. Mahmut bir orduyu yardım için gönderdiyse de Ruslara yenik düştü. Silistre 19 Haziran'da Ruslara teslim oldu. Rus ordusu 2 Temmuz'da Dibiç'in komutasında Balkanlar'ı boydan boya geçerek Burgaz'ı ve Sliven'i teslim aldı ve 28 Ağustos'ta Edirne'ye kadar ilerledi. 1361'de alınan Osmanlı'nın eski başkenti Edirne, ilk kez ve savaşılmadan teslim ediliyordu; travma derindi. Padişah II. Mahmut 14 Eylül 1829'de Rusların ilerlemesini durdurmak için Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Aslında Çar I. Nikolay da o sırada içeride güç durumdaydı ve üstelik Edirne'yi alan öncü kuvvetler ordudan çok uzaktaydı. Bu nedenle anlaşma her iki tarafın işine gelmiş, ancak Rusya kazandığı galibiyetle orantılı bir sonuç elde edememişti.

Osmanlı-Rus Savaşı'nın iki cephesi de son derece genişti. Aytos Savaşı, Bulgaristan, 25 Temmuz 1829 (solda). Mayıs 1828'de Prut Nehri'ni geçen Rus askerleri (üstte). August Friedrich Andreas Campe'nin tablosunda Kafkas Cephesi'ndeki Ahıska'da savaşan Rus ve Osmanlı orduları (yan sayfada).

Kafkas Cephesi'ni Puşkin de gezdi

Benzer bir hezimet Kafkas Cephesi'nde de yaşanmış, İvan Paskeviç komutasındaki Rus ordusu Ahıska, Ardahan, Posof, Erivan, Kars ve nihayet Rusların kullandığı takvimle 27 Haziran 1829'da Erzurum'u ele geçirmişti. Böylece Doğu Anadolu Rus denetimine girdi. Bu tarih aynı zamanda Büyük Petro'nun Demirbaş Şarl'a karşı kazandığı Poltava Savaşı'nın günü gününe 120'nci yıldönümüydü. Rusya, Osmanlı'nın yanı sıra İran ile yaptığı savaş neticesinde imzaladığı Türkmençay Anlaşması ile artık Kafkasya'da olduğu kadar Ortadoğu'ya yönelik de günümüze kadar gelecek olan bir siyasal güç olduğunu kanıtlayacaktı. Osmanlı-Rus Savaşı'nın Kafkas Cephesi'ndeki tanıklarından biri ünlü Rus şair ve yazar Aleksandr Sergeyeviç Puşkin'di. Puşkin, bir sivil olarak Tiflis'e gitmiş oradan Ardahan, Kars'a ve sonunda Erzurum'a kadar gelerek Kafkasya Cephesi'ni gezmişti. Tiflis'ten Erzurum'a kadar gördüklerini kaleme alacak ve 1834'te *Erzurum Yolculuğu* (*Puteşestviye v Arzrum*) adıyla objektif bir şekilde yayımlayacaktı.

Savaşın sonunda imzalanan Edirne Anlaşması'yla Prut Nehri yeniden Osmanlı -Rus sınırı oldu. Poti, Anapa, Ahıska, Rusya'ya bırakıldı. Sırbistan, Eflak-Buğdan ve Yunanistan'a verilen özerklik ve ayrıcalıklar da tekrarlandı. Küçük Kaynarca Anlaşması'ndaki Rusya'nın Ortodoks/Hıristiyan hâmiliği teyit edilmiş, Rus ticaret gemilerinin İstanbul ve Karadeniz boğazlarından serbest geçişi sağlanmış ve son olarak St. Petersburg protokolüyle Yunanistan sorununun çözümü kabul edilmiş oluyordu. Sonuçta Babıâli 1830'da Londra Anlaşması ile ilk kez kendi topraklarından kopan parçasında anayasal bir monarşi olarak Yunanistan'ın varlığını kabullenmişti. Edirne Anlaşması, Küçük Kaynarca'dan sonra imzalanan en ağır anlaşmaydı. Her ne kadar Ruslar Balkanlar'da eski yerlerine çekilmiş olsalar da Kafkaslar'da olduğu gibi Balkanlar'da da hâkimiyet kurmuşlardı. Yunanistan'ın kurulması Osmanlı'nın dağılmasına kadar devam edecek olan milliyetçilik çağının ilk ve büyük travmasıydı.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonundaki Rus ordularının zaferleri, başta o dönemin başkenti St. Petersburg olmak üzere çeşitli şekillerde yansımıştı. Bu zaferlerin anısına kiliseler, zafer takları, anıtlar, yağlı boya tablolar yapılmış, madalyalar basılmıştı. Bu savaşta elde edilen galibiyetler Rus generallerin kariyerinde de çok önemli bir aşama olmuştur. Belirleyebildiğim kadarıyla mesela 1828-1829 Savaşı açısından bakıldığında şu subaylar dikkat çeker: Pavel Nikolayeviç İgnatyev (1797-1879), Pavel Dmitriyeviç Kıselöv (1788-1872), Mihail Petroviç Lazarev (1788-1851), Petro Hıristianoviç Vitgenşteyn (1768-1842), Mihail Pavloviç (1798-1849).

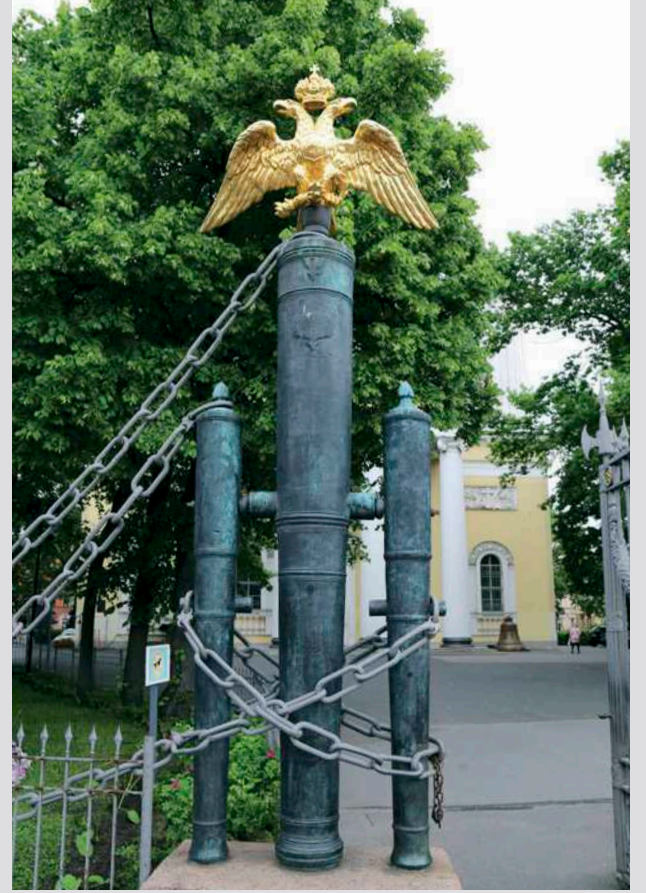

Tecelli Kilisesi'nde Osmanlı topları

(Spaso-Preobrajenskiy Sobor)

St. Petersburg'da 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın oldukça ilginç izleri ve eserleri bulunmaktadır. Bunlardan en ilginci Tecelli Kilisesi'dir. Aslında tarihi çok eskilere gitmekle birlikte 1825 yılında ağır şekilde yanmış ve ampir üslubunda mimar Vasiliy P. Stasov tarafından 1825-1829 yıllarında restore edilmiştir. Kilisenin önünde dört İyon sütunundan oluşan bir giriş ve binanın ön cephesinde alçıdan rölyefler bulunmaktadır. Kilisenin aydınlık kubbesi kadar ikonastatisi de oldukça etkileyicidir. Bu kilisenin en önemli özelliği, sanırım dünyada başka bir örneği olmayan, bahçe duvarlarının toplardan yapılmış olmasıdır. Kilisenin söz konusu bahçe duvarı ve parmaklıkları, Osmanlılara karşı kazanılan 1828-1829 Savaşı'nda ele geçirilen toplardan 1832-33 yıllarında yine mimar Vasily P. Stasov tarafından tasarlanmıştır.

Kilisenin bahçe duvarları -eğer yanlış saymadıysam- 70'i küçük 35'i büyük olmak üzere 105 adet Osmanlı topundan oluşmaktadır. Yaklaşık 2-3 metre aralıklarla iki küçük topun arasına bir uzun top konularak oluşturulan 35 adet top grubu zincirlerle birbirine bağlanmıştır. Bu topları tek tek inceledim ve hepsini fotoğrafladım. Topların neredeyse tamamında Osmanlıca yazılar bulunmakta ve üzerlerindeki tuğralarından açıkça hemen hepsinin II. Mahmut dönemine ait olduğu

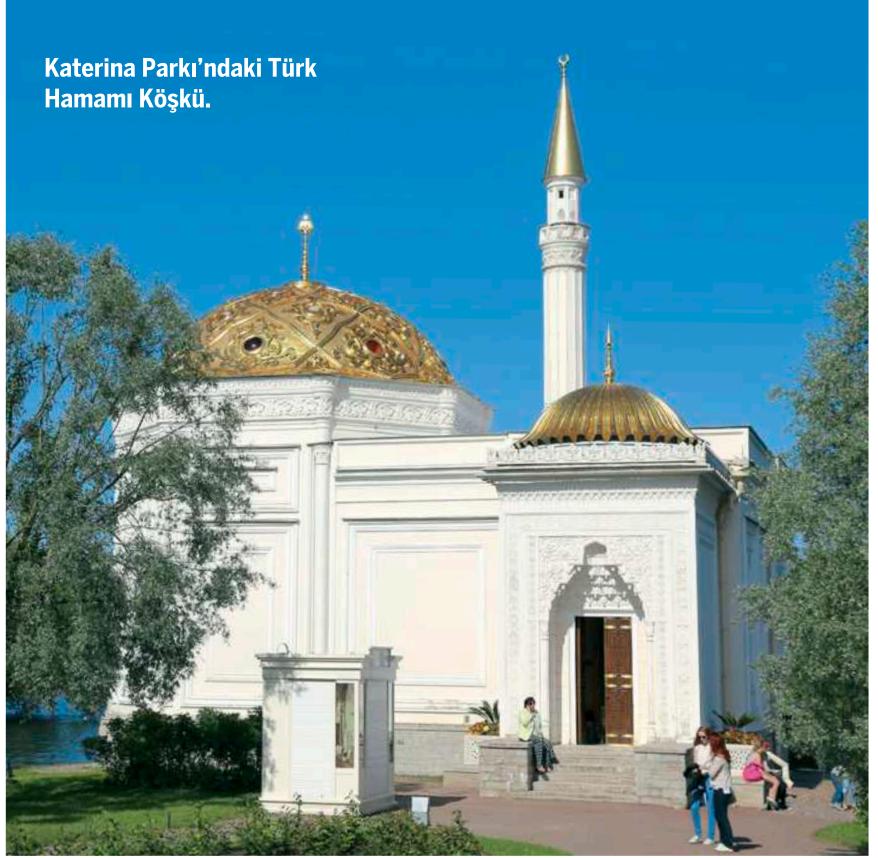
Tecelli Kilisesi'nin Osmanlı toplarından yapılan bahçe duvarı ve parmaklıkları (üstte). Kilisenin girişinde, dört tane İyon sütunu yer alıyor (solda).

anlaşılmaktadır. Bu toplar 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, İzmail (Ukrayna), Varna (Bulgaristan), Silistre (Bulgaristan) ve Tulca'da (Romanya) yapılan savaşlarda ele geçirilmiştir. Zaferin anısına inşa edilen bahçe duvarındaki top gruplarını birbirine bağlayan zincirler de bazı kaynaklara göre yine aynı savaşlarda ele geçirilmiş, bazı kaynaklara göre de ele geçirilen topların bir kısmının eritilmesiyle yapılmıştır. Bazı rivayetlere göre kilisede kullanılan büyük çan da ele geçirilen Osmanlı topları eritilerek dökülmüştür. Kilisenin içinde Osmanlı-Rus Savaşı'na dair bir iz göremediğimi bir not olarak kaydetmek isterim.

(Buna benzer bir kilise bahçe duvarını, Osmanlılarla yapılan savaşta ele geçirilen Osmanlı toplarının eritilmesi ile yapılan Karadağ'ın eski başkenti Çetine'de (Cetinje) rastladığım manastır ve kilisede görmüştüm. Ancak orada doğrudan topların değil, Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Ordusu'ndan ele geçirilen silahların kullandığı ifade edilmişti.)

Bahçe duvarını oluşturan topların üzerinde Osmanlıca yazılar ve tuğralar görülüyor.

Katerina Parkı'ndaki Türk Hamamı Köşkü.

Edirne Barışı anısına Türk Hamamı

Rus ordularının zaferiyle sonuçlanan 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Edirne Barışı anısına, Tsarskoe Selo'da, Katerina Parkı'nda I. Nikolay'ın emriyle 1850'de yapımına başlanan bina 1852'de tamamlanır. Bu köşkün Kırım Savaşı (1853-1856) arifesinde yapılması da son derece manidardır. Köşk, Katerina'nın parkta zaferler için inşa ettirdiği anıtlar geleneğine uygun olarak inşa edilen son binadır. Kendi döneminin ünlü mimarı İppolit Antonoviç Monigetti'nin (1819-1878) imzasını taşıyan köşk "Türk Hamamı" olarak bilinir.

Türk hamamı denmesine karşın binaya dışarıdan bakıldığında bir cami şeklindedir. Binanın giriş kapısı da bir cami mihrabı şeklinde yapılmıştır. İçi ise bir hamamı çağrıştıran dekoruyla dikkat çeker. Ancak aslında ne cami, ne de hamamdır, yalnızca parktaki devasa göletin kenarına muhteşem bir manzaraya nazır tipik bir dinlenme köşküdür. Şimdi ise bir müzedir.

Köşkün biri büyük, biri küçük iki kubbesi vardır. Büyük kubbenin yanında üzerinde (hilal) alem yer alan küçük bir minare yer alır. Büyük kubbe üzerinde hamam camlarını andıran yaldızlı bakırdan parlak kubbeler vardır. Kubbedeki detaylı işlemeler hemen dikkat çeker. Hamam kubbelerinde olan ve gün ışığının içeri girmesini sağlayan, "hamam feneri" veya "kubbe feneri" adı verilen kalın camlar yerine, onları andıran süsleme olarak kahverengi kalın bombeli camlar konmuştur.

Büyük kubbenin altında, ortasında bir süs havuzu olan ve etrafındaki duvarlarda kurnayı andıran çeşmeler olan bir süsleme tercih edilmiştir. Köşkün içindeki bu süs havuzu ve çeşmelerin, 1828-1829 Savaşı sonrasında imzalanan Edirne Barışı anısına yapıldığını vurgulamak için, Rusların Edirne'yi aldıklarında sultana ait saraydan söküp getirildiği ve bir kısmının 16. ve 17. yüzyıla tarihlendiği iddia edilir.

Köşkün içindeki eşyaları bizzat I. Nikolay büyük bir heyecanla seçmiştir. Diğer eşyalar görevlendirilen mimar Monigetti tarafından Moskova'dan alınmıştır.

Bina II. Dünya Savaşı sırasında 1941-1945 arasında yoğun bombardıman nedeniyle zarar görmüştür. Neredeyse yarım yüzyıldan fazla bir süre sonra, ancak 2006-2009 yıllarında restore edilmiştir. Tekrardan bulunup yerleştirilen objeler arasında Edirne'den ganimet olarak getirilmiş olan ve yıkıntılardan kurtarılan, iki tarafından şelale gibi su akan ortadaki çeşme başta gelmektedir.

Moskova Kapıları Zafer Takı'nın üzerinde koruyucu melek figürleri bulunuyor.

Rusların Türkiye'deki kahramanlıkları anısına yapılan Zafer Takı

St. Petersburg'daki 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı zaferi anısına dikilen en önemli anıtlardan bir diğeri mimar V.P. Stasov'un tasarladığı Moskova Zafer Takı'dır. Moskovsky ve Ligovsky caddeleri kavşağındaki meydana 1834-1838 yıllarında dikilen Zafer Takı'nda 12 Dorik sütun vardır. Anıt, Aleksandrovskiy Demir Dökümhanesi'nde heykeltıraş Orlov tarafından dökülmüş, koruyucu melek figürleri ve savaş ödülünü temsil eden kompozisyonuyla taçlandırılmıştır. Zafer Anıtı'nın üzerinde I. Nikolay'ın isteğiyle bir tarafında Rusça diğer tarafında Latince kitabesinde "Muzaffer Rus birliklerinin 1826, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831'de İran ve Türkiye'deki kahramanlıkları ve Polonya istikrarı anısına" yazmaktadır.

1936'da merkezin güneye, Moskova Meydanı'ndaki Sovyet Meclisi'nin yanına taşınması fikri nedeniyle sökülür. 1959-1961'de ise Mimarlar E.N. Petrova ve I.G. Kaptsüg tarafından yeniden inşa edilmiştir. Kayıp parçaları, kaidesi ve sütunları Kirovsky tesislerinde dökülmüştür. 1965 Moskova Takı olarak nitelense de Ekim 1968'de tekrar tarihi adını, yani Moskova Kapıları Zafer Takı adını alır. Tak, demirden dökülmüş parçalardan oluşan dünyanın en büyük mimari eseri olarak kabul edilir. Yüksekliği 24, genişliği 36 metredir. Sütunların çapları 2 metre ve yüksekliği 15 metredir.

Saray Meydanı'nda bulunan zafer takı üzerinde figürlerden biri.

Genelkurmay takının üzerindeki savaş arabası

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda elde edilen zafer için St. Petersburg'da yapılan bir başka eser, Mayıs 1829'daki Varna Savaşı'nda Osmanlılara karşı kazanılan muharebenin anısına Rus genelkurmay başkanlığı karargâhı binasının tam ortasındaki zafer takıdır.

Ermitaj Müzesi'nin parçası olan Kışlık Saray'ın da yer aldığı Saray Meydanı'nın tam ortasında Napolyon'a karşı kazanılan zaferin anısına dikilmiş bir anıt, Çar I. Aleksandr Sütunu vardır. Bunun hemen arkasında iki kanatlı devasa bir yapı vardır ve bu iki kanadı saray meydanına açılan bir zafer takı birleştirmektedir. Bu kemerli geçidin ön yüzünün iki yanında bir top mermisinin üzerinde yükselen Şan Tanrıçası figürleri vardır. Takın üzerinde ise altı atın çektiği iki tekerlekli savaş arabasında şan heykeli bulunmaktadır. Atları, her iki yanda bulunan iki savaşçı yularlarından tutmaktadır. Meydanı da tasarlayan mimar Carlo Rossi tarafından yapılan bina tamamlandıktan sonra, zafer takının üzerindeki heykeller grubu Stepan Pimenov ve Vasiliy İvanoviç Demut-Malinovskiy adlı sanatçılar

Tablolar ve madalyalar

1828-1829 Savaşı'nda Karadeniz'de Ştandart, Orfey ve Merkür isimli üç Rus savaş gemisi Osmanlı donanması ile karşılaşmış, içlerinden Merkür Osmanlı savaş gemileriyle birkaç kez müsademeye girmiş ve iki Osmanlı savaş gemisini hareketsiz hale getirerek kaçmayı başarmıştır. Merkür'ün Kaptanı Aleksandr İvanoviç Kazarskiy anısına, Kırım Yarımadası'ndaki Rusya'nın Karadeniz donanma filosunun merkezi olan Sivastopol'de bir heykel diktirilmiştir. Ünlü ressam Ayvazovskiy de 1848 ve 1892'da Merkür'ün başarısına dair iki yağlıboya tablo yapmıştır. Ayrıca savaşın diğer cephelerine dair birçok yağlıboya tablo da Rus saraylarının duvarlarını süslemiştir. Nikolay Krasovskiy'in *Karadeniz Savaş Gemileri* (1829). Yanuariy Suhodolskiy'in *Kars Kuşatması* (1828) ve *Ahıska Kuşatması* (1828) bunlardan bazılarıdır. 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı'na dair çeşitli madalyalar da basılmıştır.

Ruslar Osmanlı ile yaptıkları savaşlarda ele geçirdikleri topraklardaki Osmanlı eserlerine ilginç bir ilgi göstermişler ve bu eserlerin kitabelerinin yanı sıra, bazen çeşme ve küçük mermer havuzları, bazen de süslemeleri söküp götürmüşlerdir. O nedenle bugün St. Petersburg Kütüphanesi'nde bu savaşlarda elde edilen kitabelere dair bir koleksiyon bulunmaktadır ve envanterinin çıkarılmasını beklemektedir.

Ayvazovski 1892 tarihli tablosunda Karadeniz'de iki Osmanlı savaş gemisiyle savaşan Merkür'ü resmetmişti (üstte).

1828-29 savaş madalyaları (solda). 1829'da imzalanan Edirne Barışı üzerine basılan madalya (üstte).

tarafından tasarlanır. Heykel grubu önce demirden tasarlanmış, fakat 80 tondan fazla olması binanın mimarı Rossi'yi korkutmuştur. Bunun üzerine yalnızca zafer arabası ve iki savaşçının heykellerinin kaidesini demirden, geri kalan figürlerin çelik bir iskeletin üzerine bakır dövme olarak üretilmesine karar verilir. Buna rağmen heykeller yerine yerleştirilirken Rossi'nin oldukça gergin olduğu, seyircilerin gözü önünde yukarı tırmanarak çalışmaları tedirgin bir şekilde izlediği not ediliyor.

Sonunda zafer takı 1828-1829 Osmanlı - Rus Savaşı'nın ardından zafer kutlamalarına hazır hale gelmiş ve 1829'da açılışı yapılmıştır.

Saray Meydanı'nda bulunan zafer takı üzerinde demirden yapılan savaş arabası ve iki savaşçı heykeli görülüyor.

Baba Tahir'in "kural tanımaz" dergisi

Malumat

Malumat, Ahmet İhsan'ın, *Servet-i Fünun* dergisini çıkarttığı yıllarda yayın hayatına başladı. Ancak saraya jurnal vermek, yazar ve yayımcılarından izin almadan yazılarını kullanmak gibi pek çok suçlamanın hedefi oldu. Yine de iki dergi arasındaki edebi tartışmalar önemli bir boşluğu doldurmuştu.

Gazanfer İbar

gazanfer.ibar@gmail.com

GÖRSELLER: GAZANFER İBAR ARŞİVİ

N: 37

Direction et Administration
57 Avenue de la S. Porte

Illustration Turque "MALUMAT"

Directeur et Rédacteur
Tahir Bey

Un paysage du Bosphore

Malumat **dergisinin yayımlandığı yıllarda Yıldız Sarayı, İstanbul.** ***Malumat*** **dergisinin 37 numaralı sayısının kapağında Boğaz manzarası (sağda).**

Basın tarihimizin en önemli süreli yayınlarının başında hiç şüphesiz ki Ahmet İhsan Tokgöz'ün *Servet-i Fünun* mecmuası gelir. 1891 yılında yayın hayatına başlayan bu ünlü dergi bilindiği üzere Edebiyat-ı Cedide (Yeni Edebiyat), ya da Servet-i Fünun Edebiyatı adıyla anılan edebiyat akımını da başlatmıştı. Derginin Servet-i Fünun Edebiyatı'nı başlattığı yıllardaki en önemli rakibi bu akıma muhalif *Malumat* dergisi ise belki de yayıncısı Mehmet Tahir'in kötü şöhreti dolayısıyla genellikle göz ardı edilmiştir. Oysa gerek "Baba Tahir" lakabıyla tanınan Mehmet Tahir olsun, gerekse başta dergisi olmak üzere onun yayıncılığı ve matbaası olsun, *Malumat* matbuat tarihimizin önemli ve renkli sayfalarındandır.

Malumat'ın neşredildiği yıllarda *Servet-i Fünun* dergisi sanat ve edebiyat anlayışı bakımından *Malumat*'tan farklı bir çizgide bulunmaktaydı. *Servet-i Fünun* yazarlarından Halit Ziya (Uşaklıgil), Hüseyin Cahit (Yalçın) ve Mehmed Rauf ile derginin sahibi Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) dönemle ilgili hatıratlarında, Baba Tahir'in ve *Malumat*'ın özellikle Servet-i Fünun gibi yeni edebi oluşumlara karşı bir denge unsuru olarak doğrudan doğruya II. Abdülhamit tarafından desteklendiği görüşü ileri sürülür. Bu iddia günümüzde de yoğun olarak dile getiriliyor. Abdülhamit'in tüm basına aylık yardımlar yaptığı bir gerçektir. Örneğin 1894 yılında *Servet-i Fünun* 3240, *Sabah* 3000, *Saadet* 3000, *İstanbul* 2000, *Manzume-i Efkâr* 1500, *Resimli Gazete* 500, *Ceride-i Şarkiye* 500 kuruş aylık yardım alıyorlar ve liste uzayıp gidiyordu. Abdülhamit'in *Servet-i Fünun*'a ayrı bir teveccüh gösterdiği ve zaman zaman yayımlanması için fotoğraflarını gönderdiği de biliniyor. *Malumat*'ın da Abdülhamit tarafından yoğun bir şekilde destek görmüş olacağı açıktır.

Her iki dergi arasında pek çok konuda ciddi tartışmalar yaşanmıştı. Bunlar "abes-muktebes", "klasikler", "şiirimiz" "Arap ilimi" ve "telif hakları" gibi başlıklar altında geniş bir yazar topluluğunun katıldığı tartışmalardı ki, her biri edebiyat tarihimizde önemli yere sahiptir.

نومرو ٢٥ — معلومات — ٥٤٥

[Photographie Berggren, Péra]

Vue de la construction des quais de Tophané ... les travaux

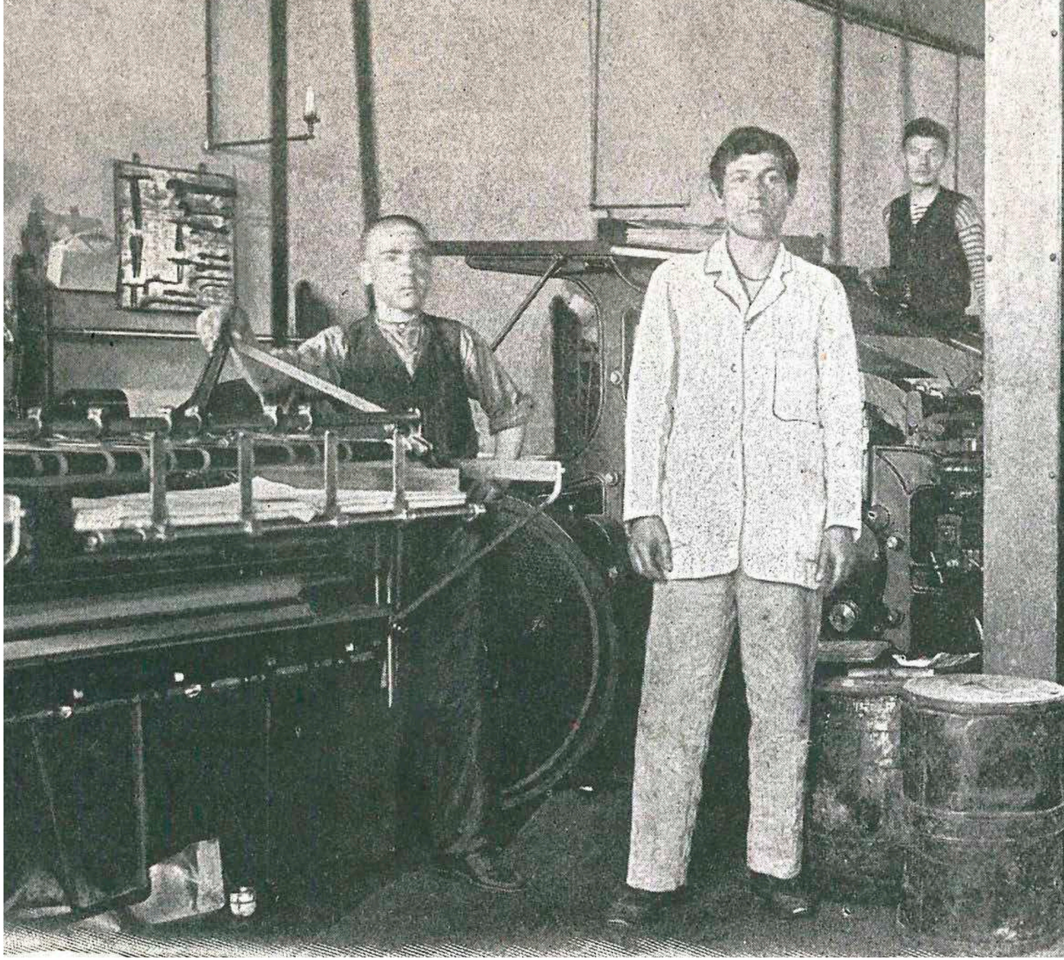
Malumat dergisinin 25'inci sayısında Tophane iskelesinin inşaat haberi yer alıyor.

Nişan sahtekârlığından soruşturma

Servet-i Fünuncular ve basın tarihimizin birçok önemli şahsiyeti, gerek derginin sahibi Baba Tahir, gerekse *Malumat*'la ilgili yer yer hakarete varan pek çok eleştiri ve suçlama yapmışlardı. Baba Tahir'e yapılan suçlamalar şu başlıklar altında toplanabilir: Yalan haber hazırlayıp şantaj yaparak rüşvet alma, yazarın izni olmadan yazısını gazetesinde yayımlama, Yıldız Sarayı'na jurnal verme, matbaasında bastığı muhalif yayınları Jön Türklerin Mısır'da yayımladığını ileri sürerek saraya sunma, yabancılara sahte nişan ve rütbe satma ve isimlerini gazetesinde yayımlama. Mehmet Tahir 1903 yılında nişan sahtekârlığından hakkında soruşturma açılarak tutuklanmış ve mahkeme sonucunda on beş yıla mahkûm edilmişti.

Yalan haber yazarak şantaj yapması konusunda en bilinen örnek "Terkos Su Kumpanyası'ndan Terkos Gölü'nde domuz ölüsü bulunduğuna dair bir haberi yazmama karşılığında para aldığı" iddiasıydı.

Ahmet İhsan Tokgöz, *Matbuat Hatıralarım* adlı anı kitabında, *Malumat* dergisi sahibi Baba Tahir'i "Basın Eşkıyası" olarak tanımlıyordu. Baba Tahir'in el altından Abdülhamit tarafından yetiştirildiğini ve jurnalci olduğunu iddia ediyordu. Öte yandan *Malumat*'ın taşkınlık ettiği için üç dört kez süresiz olarak kapatıldığını, fakat her seferinde sadrazamın bağışlamasıyla tekrar açıldığını anlatıyordu. Mabeyn başkâtipliğinde kâtip oldukları için takma adla *Servet-i Fünun*'a yazı yazan iki kâtibin ayrılarak *Malumat* mecmuasında yazmaya başlamaları üzerine Ahmet İhsan şunları söylüyordu:

SERVETIFUNOUN

Ahmet İhsan'ın matbaasında (en üstte) basılan *Servet-i Fünun* mecmuasının Kasım 1899 tarihli 454. sayısında Yeni Cami manzarası (üstte).

Ahmet İhsan: "Bir gün Baba Tahir'in tutuklandığını haber aldık, yabancılara nişan veriyormuş."

"Baba Tahir son zamanlarda çok parlamıştı. Bala rütbesi, birinci rütbeden Osmani ve Mecidi nişanları, Sanayi-i Nefise madalyası, liyakat madalyaları, daha neler isterseniz, hepsi Tahir'in göğsüne yığılmıştı ve mabeyn-i hümayun cenab-ı mülukâne kâtipleri de bu parlak 'gözde'nin matbaasına göç etmişlerdi."

Burada benzer nişan ve madalyaların Ahmet İhsan'a ve *Servet-i Fünun* çalışanlarına da verildiğini hatırlatmak gerekir. Hatta Tevfik Fikret'in yazarlar listesine "hoşlanmaz" diye konulmaması üzerine nişan alamaması ve bu sebepten Ahmet İhsan'la arasının açıldığı ve dergiyi terk ettiği bilinen vakadır.

Ahmet İhsan Baba Tahir'i anlatmaya şöyle devam ediyordu:

"Baba Tahir'in *Malumat* adlı Türkçe günlük ve haftalık gazeteleriyle *Servet* adlı Fransızca gazetesi, resmi devlet gazetesinden çok daha önemli olmuştu. Onun matbaası da çok işlerin çözümlenip gereğine bakıldığı yerdi. Devlet işlerinin çoğu, hatta nişan ve rütbe alma işleri bile, nazırlıklardan Baba Tahir'in matbaasına aktarılmıştı… Bir gün Baba Tahir'in tutuklandığını haber aldık, bir takım yabancılara nişan veriyor, nişan satıyormuş… Baba Tahir'in gazetesinde çıkan nişan dağıtımları dikkat çektiğinden Sadrazam durumu inceler… Ve bu Babıâli yokuşu kahramanı, saray pehlivanı gazetecinin on beş yıl küreğe çarptırılışını izledim."

Tüm bu suçlamaların içinde en önemlilerinden biri Baba Tahir'in eser sahiplerinin haklarını hiçe sayarak ve onlardan hiçbir izin almadan eserlerini mecmualarında basması, hatta kitap halinde yayınlamasıydı. Ünlü romancımız Hüseyin Rahmi (Gürpınar) 10 Haziran 1927 yılında verdiği bir röportajda şunları anlatıyordu:

"*Nimetşinas, İkdam*'da tefrika edilirken Baba Tahir kendi gazetesi olan *Malumat*'a iktibas eder, romanı *İkdam*'dan evvel de kitap halinde çıkarır para kazanırdı. Baba Tahir'in bu açgözlülüğüne itiraz edebilmek için elimde bir vasıta yoktu. Hangi kanuna istinat ederek dava açabilirdim? Bu memlekette öyle devirler yaşadık ki dimağınızın bütün samimi kabiliyet ve gayretiyle çalışarak vücuda getirdiğiniz eseri gözünüzün önünde basarlar, satarlardı. Bir şey yapamazdınız. Davaya kalksanız siz haksız çıkardınız. Müellif her yerde muhakkâr (hor ve hakir görülmüş) →

ve makhurdu (kahrolmuş)."

Hüseyin Rahmi'nin iddiasının kanıtı olarak Milli Kütüphane Eski Harfli Türkçe Basma Eserler Bibliyografyası'nda Baba Tahir'in 1903 yılında Tahir Bey Matbaası'nda Hüseyin Rahmi'nin *Nimetşinas* adlı eserini bastığı görülüyor. Hüseyin Rahmi'nin *Malumat* tarafından *İkdam*'dan izinsiz olarak alınarak *Malumat*'ta yayımlanan bir eseri de, yayını sansür dolayısıyla yarıda kalan *Alafranga* adlı eseriydi.

Malumat her ne kadar *Servet-i Fünun*'a muhalif olsa da ondan da birtakım iktibaslar yapmaktan geri durmazdı. Bu nedenle *Malumat*'ta Tevfik Fikret, Cenap Şahabeddin, Hüseyin Cahit imzalı yazılara rastlayabilmek mümkündü. Hüseyin Cahit, bu iktibasların kendilerinden habersiz ve rızaları dışında yapıldığını söylüyordu:

***Malumat*'ın eserini izinsiz kullandığı yazarlardan Recaizade Ekrem Bey (üstte). Mehmed Tahir (altta).**

"*Malumat*, *İrtika* (Baba Tahir'in diğer bir dergisi) ve emsali gazeteler bir taraftan *Servet-i Fünun* ve üdeba-yı cedide ile istihza ederken diğer taraftan eserlerini nakilden geri kalmıyorlardı. Temiz bir risale tarafından vuku bulacak bilaistizan nakl-i âsâr (izinsiz eser nakli) keyfiyetine ses çıkarılmayabilirdi. Fakat *Malumat* sütunlarında imzalarımızın görülmesi büyük bir leke gibi geldiğinden buna itirazdan bir an hali (geri) kalmadım."

Hüseyin Cahit'in yoğun çabalarına rağmen *Malumat* ve emsali gazeteler izinsiz iktibastan vazgeçmediler. Bunun üzerine Hüseyin Cahit, her hafta "Hayat-ı Matbuat" makalelerinin altında "çalıntı eserleri" ilan etmeye başladı.

Malumat'ın izinsiz iktibaslarına önemli bir diğer örnek de Recaizade Ekrem'in *Şemsa* adlı eseriydi. Recaizade Ekrem eserlerini o yıllarda Fazlı Necip'in müdürü ve başyazarı olduğu Selanik'te çıkan *Asır* mecmuasında yayımlıyordu. *Şemsa* adlı eserini de *Asır*'a vermişti. Fakat Baba Tahir *Malumat* mecmuasında *Asır*'dan naklen ve kaynak göstermeden *Şemsa*'yı neşretmeye başladı. Bu Ekrem Bey'in canını çok sıkmıştı. Yazar 18 Teşrinisani 1311 (30 Kasım 1895) tarihinde Fazlı Necip'e yazdığı bir mektupta şunları anlatıyordu:

"*Asır* geldi. *Şemsa*'nın neşrine başladığı anlaşıldı. Eseri burada da bastırdık. Birkaç gün kitapçılara tevziini (dağıtımını) tehir ettim ki *Asır*'da intişarı (yayınlanması) ehemmiyetini kaçırmasın. Halbuki burada *Malumat* dostumuz da eseri *Asır*'dan nakil ile hodbehot (kendi kendine, kimseye danış-

31 Mart Vakası'na adı karışınca sürüldü

Hayatının ilk yıllarına dair çok az bilgi vardır. Sadece annesinin Recaizade Mahmud Ekrem'in oğlu Emced'e sütanneliği yaptığı ve bir kız kardeşi olduğu bilinmekteydi. *Malumat* dergisini çıkardığı için Malumatçı olarak şöhret bulmuştu. Baba Tahir diye tanınması imzasına eklediği Babanzade unvanından dolayıydı. Muarızları tarafından her ne kadar eğitimsiz ve cahil olduğu sürekli vurgulanmışsa da gazeteci ve matbaa sahibi olarak yaptıkları belli bir seviyede eğitim gördüğü izlenimini vermektedir. Almancadan tercüme ettiği bir kitabı vardı. Büyük ihtimalle Fransızcaya da tam olarak hâkimdi.
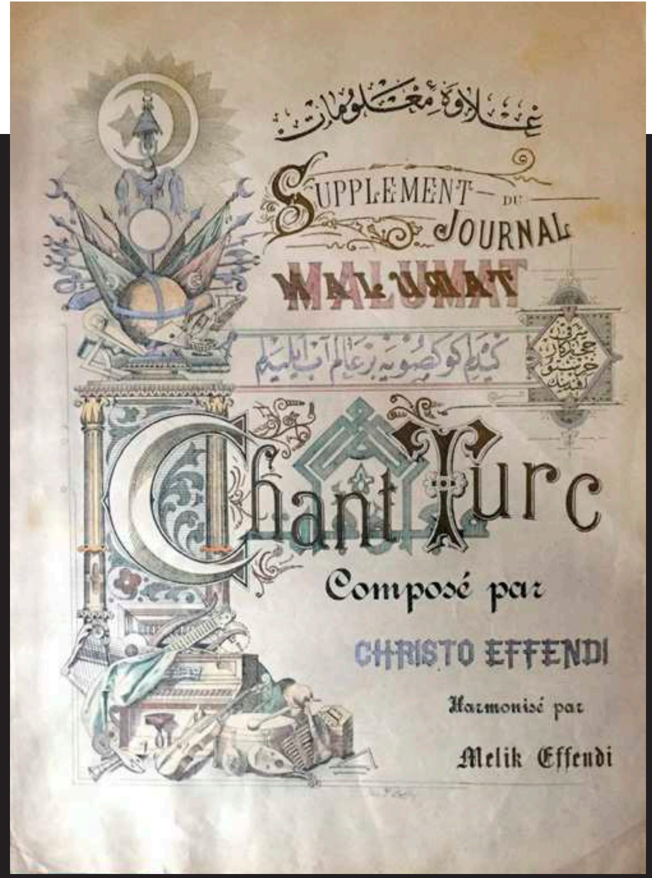
Ahmet İhsan onun 1298 (1881) yılında Direklerarası'nda çaycılık yaptığını ve bir süre sonra da kendi akrabalarından birinin selamlık dairesindeki toplantılara devam etmeye başladığını iddia eder. İddiaya göre burada kurduğu ilişkiler sayesinde *Vakit* gazetesinin Direklerarası muhabiri olmuştu. Gazeteci olarak yaptıklarının beğenildiği, *Vakit* gazetesinin yazı kurulu tarafından övülmesinden anlaşılmaktaydı.

Vakit'ten sonra *Tercüman-ı Hakikat*, *Saadet* ve *Servet* (1305/1887-88) gazetelerinde muhabirlik yaptı. Ancak gazeteci ve yazar olarak yaptıklarından rahatsızlık duyulması üzerine içişleri müsteşarı Reşit Bey tarafından Sinop'a sürüldü. Bir süre sonra Sinop tahrirat müdürü oldu ve İstanbul gazetelerine Sinop'tan yazılar yazmaya başladı. Reşit Bey'in görevinden ayrılması üzerine İstanbul'a döndü.

Malumat dergisinde "Muhakemat-i Edebiye" başlığı altında yayımladığı

Müzik notası hediye!

Malumat mecmuasının *İlave-i Mahsusa* adı altında verdiği dörder büyük sayfadan oluşan renkli kapaklı müzik notası ilavelerinin ön kapağında büyükçe bir şekilde "Chant Turc" yazardı. Türkiye'de nota yayımcılığını ilk başlatan Notacı Hacı Emin Efendi'ydi. 1845-1907 yılları arasında yaşayan Hacı Emin Efendi'nin üç yüze yaklaşan sayıda nota yayımladığı biliniyor. *Malumat* gazetesinin eki olarak, "Chant Turc" ismini taşıyan seri içinde, kırk beş çeşit şarkı ve marş notası yayımlandı. II. Abdülhamit'e eser ithaf etmiş bir kadın müzisyen olan Fransız asıllı Laurette Rosette'in "Vive Le Sultan! (Padişahim Çok Yaşa)" adlı marşının notası da *Malumat* "Chant Turc" serisinden ilave olarak verilmişti. Bu seriye son, fakat en önemli örnek olarak Dikran Çuhacıyan'ın Abdülhamit'in 25. cülus yılında *Malumat* mecmuasına özel olarak bestelediği "Grande Marche" ya da "Marş-ı Âli Sultan II. Abdülhamit" adlı marşı verebiliriz. Chant Turc serisinin kaç adet olduğu tam olarak bilinmese de elli adedin üstünde olduğu tahmin edilebilir.

***Malumat* dergisi, diğer dergi ve gazetelerde yayımlanan yazıları izinsiz kullandığı için yazar ve yayımcılar tarafından eleştiriliyordu.**

yazılarıyla Edebiyat-ı Cedide yazarlarıyla kalem kavgasına girişen Ahmet Rasim, *Muharrir, Şair, Edib* adlı eserinde Baba Tahir hakkında şunları anlatıyordu:

"Gazetecilik denilen ve bizde 'matbuat' manasına gelen âleme ilk defa *Ceride-i Havadis*'le dahil oldum. Buraya meşhur Baba Tahir'in delaletiyle girdim. Baba, o esnada pek genç, uzunca, zayıftan hallice, beyaz, siması üzerine iki kalın siyah kaş ile iki kara göz çekilmiş. İlk tanışmada kendisini sevdirecek bir cazibeye malikti. O esnada *Bahar* adlı bir mecmua çıkarmak teşebbüsünde bulunuyor, hatta Maarif Nazırı Kemal Paşa ile Recaizade Ekrem, *Tarik* gazetesi başmuharriri Sait beylerden yazılar almış seviniyordu."

Meşrutiyet'in ilanının ardından 26 Temmuz 1908'de çıkan aftan yararlandı. Adi suçtan hapis yatan Mehmet Tahir, kız kardeşinin parayla kiraladığı insanların omuzlarında hürriyet kahramanı olarak evine döndü. Yeniden gazete ve dergi çıkarmak istediyse de engellendi. "Yaşasın Abdülhamit" başlığıyla yayımladığı *İlave-i Malumat*'ı topladığı insanların eline vererek Babıâli'de gösteri yaptırdı. Ancak kanuna göre işlediği suçtan dolayı gazete çıkaramayacağı için bu ilave toplatıldı ve hakkında soruşturma başlatılınca matbaasını elden çıkarmak

MALUMAT

Journal hebdomadaire, littéraire et illustré

zorunda kaldı. 31 Mart Vakası'na adının karışması üzerine Trablusgarp'a sürüldü. Buradan Napoli'ye kaçtı, ardından Paris'e gitti. Napoli'de Şark Ticaret-i Bahriye Odası, Paris'te Şark Acentesi adıyla işyeri açtıysa da ticarette başarılı olamadı. İstanbul'dan tanıdığı ve evinde misafir ettiği bir kişi mücevherlerini çalınca üzüntüden felç oldu. Mehmed Tahir Bey'in ölümü dolayısıyla Ahmet İhsan'ın kaleme aldığı yazının tarihi 3 Şubat 1327 (16 Şubat 1912) olduğuna göre Paris'te Şubat ayı başlarında vefat etmiş olmalıdır.

Mehmed Tahir'in yayınladığı diğer gazete ve dergiler şunlardı: *Bahar* (1299/1883, 19 sayı, on beş günlük), *Servet* (1314-1318/1898-1903, 2088 sayı, günlük), *İrtika* (1315-1319/1899-1904, 251 sayı, haftalık), *Musavver Fen ve Edeb* (1315-1319/1899-1903, 222 sayı, haftalık).

madan) neşre başladığı gibi, artık biz de kitapları tevziye (dağıtmaya) mecbur olduk. *Malumat*'ın cüreti garip değil mi? Eseri neşrediyor da nereden aldığını söylemeye bile tenezzül etmiyor… Bu cüret hakkında bir 'observasyon' (inceleme) yapmayacak mısınız? Eseri sokakta bulunmuş bir şey gibi tasarruf ve temellük etmek (kendine mal etmek) nasıl olur? Hiç olmazsa *Asır*'da şöyle bir şey gördük, biz de beğendik, kendi karilerimizi müstefid etmek (yararlanmaları) için gerek müellifin (yazarın), gerek *Asır*'ın müsaadelerine iğtiraren (güvenerek) neşre başladık gibi bir fıkracık olsun yazmak lüzumunu nasıl olmuşta tahattur edememişler (hatırlarına getirememişler)? Ne ise ben burada bir şey diyemedim. Eser benim olduğu için ona büyük bir ehemmiyet veriyorum gibi görünmekten çekindim. Fakat kitapları derhal dağıtmaya mecbur oldum. Bir nüsha da size gönderiyorum."

Malumat mecmuasının bütün bu suçlamalara cevabı nedir? *Malumat*'ın görüşleri 1311 yılında "mülkiyet-i edebiye" kanununa karşı yayımlanan imzasız bir makalede anlatılıyordu. Bu makalede, edebiyat ve sanat eserlerinin korunmasına ilişkin 1886 tarihli Bern Sözleşmesi'ni tamamlamak üzere yapılacak kongreden doğu ülkelerinin muaf tutulması yönünde fikirler öne sürülüyordu. *Malumat* bu görüşüne dayanak olarak doğu milletlerinin ulum-u fünun noktasında çok geride oldukları, böyle bir yasal engel oluşması halinde tercüme faaliyetlerinin sekteye uğrayacağı iddiasını öne sürüyordu. Yani *Malumat* yaptığı emek hırsızlığından zerrece gocunmuyordu.

LE "MALUMAT" POUR DAMES

***Kadınlar için Malumat* Fransızca ve Türkçe basılıyordu (solda). *Malumat* dergisinin 28'inci sayısının kapağında Tophane'deki Humbarahane Kışlası önünde talim yapan topçular (altta).**

Ancak tüm bu olumsuzluklara karşın *Malumat*'ın edebiyat ve yayın faaliyetleri arasında önemli bir boşluğu doldurduğu ve bir kısım araştırmacıların "mutavassıtın" (Ilımlılar) adını verdiği, aralarında Ahmet Rasim, Ali Kemal, Müstecabizade İsmet, Mehmet Celal ve Andelib gibi şair ve yazarların bulunduğu Tanzimat ile Yeni Edebiyat arasında kalmış bir edebi topluluğu bünyesinde barındırdığı görülmekteydi. *Servet-i Fünun*'un keskin batılılaşma düşüncesine karşı daha ılımlı bir batılılaşma anlayışını ortaya koymaları, yerli kaynaklardan bütün bütün vazgeçmenin yanlışlığını savunmaları bakımından bir denge unsuru olarak ortaya çıkmışlardı. Oldukça geniş bir yazı kadrosuna sahip bulunan *Malumat* dergisinin diğer belli başlı şair ve yazarları arasında şu isimler dikkati çekmekteydi: Ahmet Midhat, Ebüzziya Mehmet Tevfik, Necip Asım, Ahmet Muhtar, Halil Edib, Halit Eyüp, Üsküdarlı Safi, İsak Ferera, Midhat Bahari, Avram Naun, Mustafa Sabri, İsmail Safa, Mehmet Ziya, Rıza Tevfik, Ahmet Refik, Tokadizade Şekip, Seydi Vasfi, Nureddin Ferruh, Milaslı İsmail Hakkı, Muallim Feyzi, İbrahim Cehdi müstear adıyla Süleyman Nazif, Ekrem Reşat, Nazif Sururi, Mehmet Sedat, Mehmet Refet, Faik Esad, Yunus Nadi.Mehmed Tahir Bey'in kitap yayımcılığı da kitap ve matbaacılık tarihimiz bakımından önemlidir. Milli Kütüphane Eski Harfli Türkçe Basma Eserler kataloğuna göre Matbaa-i Tahir Bey veya Malumat Matbaası'nda 1311-1319 (1895-1903) yılları arasında yüz ellinin üzerinde kitap basılmış görünmektedir. Bunlar arasında Türkçe-Arapça-Fransızca, Farsça-Türkçe-Fransızca sözlüklerle Fransızca kitaplar da bulunmaktadır ●

Bibliyografya

- Ahmet İhsan Tokgöz, Matbuat Hatıralarım (1888- 1914), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Taha Toros Arşivi, Dosya No:111, Hüseyin Rahmi Gürpınar, İstanbul Şehir Üniversitesi.
- İsmail Alper Kumsar, Servet-i Fünun'a Muhalif Bir Süreli Yayın: İrtika, Türklük Bilimi Araştırmaları, sayı 38, 2015.
- Hatice Aynur, Malumatçı Mehmed Tahir: Gazeteci, matbaacı ve yayımcı, İslam Ansiklopedisi, yıl: 2003, cilt: 27, sayfa: 545-546.
- Gazanfer İbar, Malumat ve Servet-i Fünun dergileri arşivi

Servet-i Fünun'un en büyük rakibi *Malumat* oldu

Baba Tahir'in *Malumat* mecmuası 11 Mayıs 1311 - 7 Ağustos 1319 (23 Mayıs 1895 - 20 Ağustos 1903) tarihleri arasında 423 sayı yayımlandı. Devrin diğer mecmualarından farklı olarak bazı resim ve fotoğraflar ihtiva ettiğinden dolayı "Musavver Malumat" adıyla da tanınırdı. *Malumat* dergisinin öncesi, sonrası, günlüğü, haftalığı, Arapçası, Farsçası ve verdiği ilaveler dediğimiz zaman çok zengin ve karışık bir tablo ile karşı karşıya kalırız.

Baba Tahir tarafından alınmadan önce *Malumat* haftalık olarak Artin Asaduryan Efendi tarafından 10 Şubat 1309-20 Nisan 1311 tarihleri arasında 48 sayı yayınlanmıştı. İşin ilginç tarafı Mehmet Fuat ve Artin Asaduryan tarafından çıkarılan ve başyazarı Tevfik Fikret olan bu derginin bir süre sonra *Servet-i Fünun* mecmuası çevresinde Edebiyat-ı Cedide topluluğunu meydana getirecek olan devrin bir kısım genç edebiyatçılarının bir araya gelip faaliyet göstermeye başladığı ilk yayın organı olmasıydı. Tevfik Fikret'in dergide Mehmed Fikret, Mehmet Tevfik, E(sat) Necip imzalarıyla, zaman zaman da imzasız olarak çeşitli şiirleri yer aldı.

Malumat 11 Mayıs 1311 tarihinde Mehmet Tahir'in sahibi olması ve hüviyetiyle sayı 1 olarak çıktı. Bu yeni *Malumat* Tevfik Fikret'in ve onun temsilcisi olduğu Edebiyat-ı Cedide akımının en büyük muhalifi olacaktı. *Servet-i Fünun* dergisi ile girdiği kıyasıya rekabet ve çekişmenin yankıları günümüze kadar gelecekti.

İlk sayısından 28. sayıya kadar *Hanımlara Mahsus Malumat* (*Le Malumat Pour Dames*) adlı dört sayfalık bir ilave verdi. Mehmet Tahir'in müdürü olduğu 1312-1313 tarihleri arasında çıkan *Hanımlara Mahsus Malumat* adlı ilave dergide Fatma Edibe, Nakiye, Naciye şiir; Mihricihan, Leyla Feride, Nadire şarkı ve Fahriye, Fahrünnisa, Makbule, Müfide hanımlar ve Ahmet Rasim, Nazif Sururi, Mehmet Cemal gibi erkekler de kadınlara ilişkin yazılar yazdılar. Ahmet Rasim hem kendi adı, hem Leyla Feride takma adıyla yazı ve şarkılar yayınladı.

Fransızca başlıklar, fotoğraf altları, derginin sonunda verilen Fransızca özet kısım *Malumat* dergisinin ilk sayıdan itibaren uyguladığı bir tutumdu. Künyesinde de *Illustration Turque Malumat* yazmaktaydı. Türkçe künye ise sık sık değiştirilmişti.

CENGİZ KAHRAMAN ARŞİVİ

Baba Tahir gençlik yıllarında.

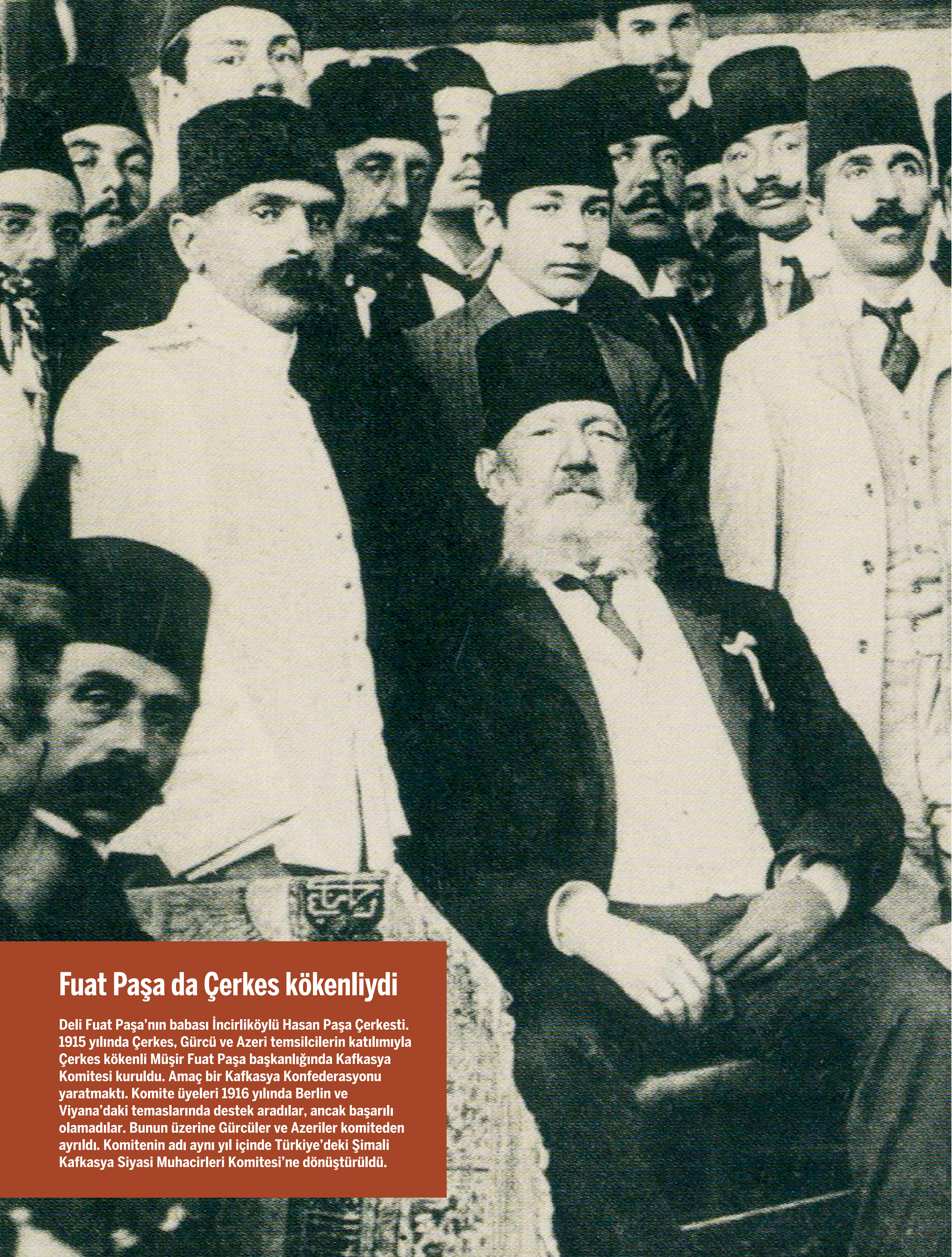
Bunlara iki örnek şöyleydi: "Menafı-i mülk ve devlete hadim haftalık musavver malumat" ve "Devlet ve memleketin menafine hidmet eder ve haftada bir defa musavver olarak neşrolunur." Derginin ayrıca *Kısm-ül Arabi* ve *Kısm-ül Farisi* adlarıyla verilen ekleri vardı. Bu kısımlar da dörder sayfadan ibaretti. Ayrıca *İlave-i Malumat* adı altında adeta bir ikinci dergi de veriliyordu. Yine bir ek olarak verilen ilan kısmı vardı. *Malumat* ilaveleri bunlarla kalmıyordu. "*İlave-i Mahsusa*" adı altında verilen büyük boy renkli, kapaklarında "Chant Turc" yazan müzik notaları bugün dahi çok aranılan koleksiyonluk malzemelerdir.

Malumat'ın ilavelerine son bir örnek 1897'deki Osmanlı-Yunan Harbi dolayısıyla verdiği Ashmead Bartlett'in *Teselya Meydan-ı Harbi'nde* adlı resimli kitabıydı. *Malumat* 1314(1898) yılında kısa bir süre Filibe'de (Plovdiv) *Afak-ı Şarkiyyeden tulu eden Malumat* adıyla çıktı. Son olarak *Malumat*'ın günlük gazete olarak da 1313-1319 (1897-1903) yılları arasında toplam 2443 sayı çıktığı ve ayrı bir yazının konusu olabileceğini söylemekle yetinelim. Sekiz yıl boyunca yayımını aksatmadan sürdüren *Malumat*, izlediği başarılı yayın politikası sayesinde Osmanlı ülkesinin hemen her tarafında ilgiyle okunan ve aranan bir dergi oldu. *Malumat* Türkçenin sadeleşmesi, gazete makalesi, fıkra, hikâye ve şiir gibi yeni edebi türlerin gelişmesi yolunda özellikle genç kalemleri teşvik etmek amacıyla bazı yarışmalar düzenledi ve ödüller dağıttı.

Avrupa'daki edebi gelişmeleri de takip ettiği görülen dergide Lamartine, Émile Zola, Victor Hugo, Guy de Mauppassant, Alexandre Dumas, Paul Bourget ve Pierre Loti gibi isimler başta olmak üzere Fransız şair ve yazarlarından çevirilere veya onlarla ilgili tanıtma yazılarına da yer verildi. O döneme ait edebi meseleler hakkında "İcmal-i Edebi" sütununda Türk edebiyatı üzerine çeşitli makaleler yayımlandı.

Dergide düzenli olarak yer alan bölümlerden bazıları "Asar-ı Seniyye" , "Âlem-i İslamiyet", "Ulum ve Fünun", "Fünun-ı Askeriye", "Cavid-i Adliye", "Edebiyat", "Fenn-i Musiki" ve o sayıda kullanılan resimler hakkında detaylı bilgi veren "Resimlerimiz" adlarını taşıyordu. Fotoğraflar arasında dönemin fotoğrafhanelerinden Abdullah Biraderler, Sebah Joaillier, Phebus, Gülmez Biraderler ve Salih Zeki (Hanya) gibi ünlü isimlerin fotoğrafları vardı.

Ayrıca 1899 yılında *Nevsal-i Malumat* adında 110 sayfalık resimli bir yıllık yayımlandı.

Fuat Paşa da Çerkes kökenliydi

Deli Fuat Paşa'nın babası İncirliköylü Hasan Paşa Çerkesti. 1915 yılında Çerkes, Gürcü ve Azeri temsilcilerin katılımıyla Çerkes kökenli Müşir Fuat Paşa başkanlığında Kafkasya Komitesi kuruldu. Amaç bir Kafkasya Konfederasyonu yaratmaktı. Komite üyeleri 1916 yılında Berlin ve Viyana'daki temaslarında destek aradılar, ancak başarılı olamadılar. Bunun üzerine Gürcüler ve Azeriler komiteden ayrıldı. Komitenin adı aynı yıl içinde Türkiye'deki Şimali Kafkasya Siyasi Muhacirleri Komitesi'ne dönüştürüldü.

Fuat Paşa, "Deli" lakabını nasıl aldı?

Savaş, jurnal ve sürgün

Kendisine "Deli" lakabını taktıracak derecede pervasız bir kişilik, savaşlar, jurnaller, sürgünü gören uzun bir hayat ve üç oğlunu şehit verdiği günler... İşte son devrin tanığı Deli Fuat Paşa'nın imparatorluktan Cumhuriyet'e uzanan hikâyesi.

Tolga Gerger
tolga.gerger@gmail.com

İncirliköylü Hasan Paşa'nın oğlu Fuat Paşa, 19. yüzyıl Ortadoğu tarihinin en ünlü modernleşme taraftarı devlet adamı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın zamanında, 1835 yılında Mısır'da dünyaya geldi. İlk eğitimini İstanbul'da aldı. Hasan Paşa'nın tekrar Mısır'a gönderilmesiyle oradaki Abbasiye Harbiyesi'ne girdi. Fuat Paşa, ilki Mısır'da olmak üzere üç evlilik yapacaktı.

Kavalalı'nın oluşturduğu modern ordu adeta kendi kişiliğini yansıtıyordu. Mehmet Ali Paşa İngiltere'nin İskenderiye konsolosu John Barker'ı 25 Kasım 1826'da ağırlarken "bu ülkeye kimsenin tanımadığı bir maceraperest olarak geldim" sözüyle kendini anlatıyordu; kabına sığmayan bir Mısır yarattı. Ordusu 1833'te Anadolu içlerine kadar gelecekti. Fuat Paşa, işte bu sistemin içinden süvari subayı olarak mezun oldu. Orada bir süre öğretmenlik yaptı. Mısır'da albaylığa kadar yükseldi. 1869'da babası ile İstanbul'a döndü. Dar-ı Şura-yı Askeriye azası oldu. 1872 yılında liva (general) rütbesiyle Kerkük civarında isyan eden Hemavend aşiretinin ayaklanmasını bastırmakla görevlendirildi.

Fuat Paşa, 93 Harbi sırasında (solda). II. Meşrutiyet sonrasında Şam'daki sürgününden dönen Fuat Paşa, ailesi ve arkadaşlarıyla (karşı sayfada).

1874'te Yanya tümen komutanlığına, daha sonra İşkodra kumandanlığına atandı. Balkanlar kaynıyordu. Birleşik Krallık başbakanı Gladstone'un Türkler için "geldikleri Asya'ya pılılarını pırtılarını toplayıp geri gitmeliler" sloganı çoğu Avrupalı siyasetçinin ortak özlemiydi. Sorun, Osmanlı'nın paylaşılmasını bir Avrupa genel savaşına dönüştürmeden halletmekti. Öyle de oldu. 1875 yılında başlayan Hersek İsyanı diğer hareketleri tetikledi. Fuat Paşa Karadağ'da savaşlara katıldı. Burada gösterdiği atak, sözünü esirgemeyen hamleleri ona "deli" lakabını kazandırdı.

Yeni padişah ve savaş

Bu sıralarda Fuat Paşa'nın hayatını değiştirecek olan Şehzade Abdülhamit İstanbul'da tahta geçiyordu. Yeni padişah tahta çıkmadan önce Avrupa basını Bulgar katliamı kampanyası ile meşguldü. *Daily News*'ın Ekim 1876'da başlattığı bu kampanya bütün Avrupa'ya kısa sürede yayıldı. II. Abdülhamit savaşla yüz yüze kalmıştı. Bosna Hersek'te başlayan ateş kısa sürede Karadağ, Bulgaristan ve Sırbistan'a yayıldı. Fuat Paşa bu sırada Karadağ savaşlarındaki yararlılığı üzerine Tuna ordusuna gönderilmişti. Durum oldukça kritikti. Avrupa kamuoyu, Osmanlı'nın Bulgaristan'da isyan →

Deli Fuat Paşa, Osmanlı'nın yenilgisiyle biten 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gösterdiği yararlıklar üzerine "Elena Kahramanı" olarak anılmaya başladı.

Cağaloğlu'ndaki Askeri Kulüp'ün Fuat Paşa'nın da bulunduğu açılış töreninde Japon Prensi Koni, askeri erkânla (üstte, en ön sırada sağdan üçüncü). *Graphic* dergisinin 19 Şubat 1878 tarihli 425. sayısında, Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ünlenen Deli Fuat Paşa, Elena'da (solda).

eden sivil halkı, üzerlerine başıbozukları göndererek katlettiği yolundaki haberlerle çalkalanıyordu. Avrupalı devletlerin baskısıyla İstanbul'da başlayan Tersane Konferansı Balkanlar'da bazı tavizler verilmesini öngörüyordu. Balkanlar görüşülürken 23 Aralık 1876 günü alelacele Meşrutiyet ilan edildi. Rusya bu kaos ortamında Slavların hamisi olarak baskıyı daha çok arttırdı ve 24 Nisan 1877'de Hıristiyanrları koruma gerekçesiyle Osmanlı topraklarına girdi. 1877 yılının Mayıs ayında Tuna ordusu altı gruba ayrılmıştı. Deli Fuat Paşa 24 piyade taburu, 13 süvari bölüğü ve 5 top bataryasından oluşan bir kuvveti kumanda ediyordu. Gazi Osman Paşa Plevne'yi savunurken o da bugün Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunan Tırnova ile Siliven (İslimye) arasındaki Elena'daydı. Ruslara saldırmayı planladı. En nihayetinde 22 Kasım'da üç koldan harekete geçti. Karşısında General Mirski'nin kumanda ettiği Rus kuvveti 16 taburdan oluşuyordu. Deli Fuat Paşa'nın yönet-

tiği ordu sağ ve sol koldan çevirme harekâtına başladı. Osmanlı birlikleri orta koldan saldırınca Ruslar kıskaca alındı. Büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldılar. Osmanlı ordusu 100'e yakın esir 11 adet de top ele geçirdi. Bu taarruz Deli Fuat Paşa'ya büyük şöhret kazandırdı.

Abdülhamit ona güveniyordu

Bu büyük başarı sonrası Fuat Paşa artık "Elena Kahramanı"ydı. Fakat savaş kaybedilmek üzereydi. Osmanlı ordusu geri çekilirken artçı muharebelerde büyük yararlılıklar gösterdi. Savaş sonunda yani 1878'de müşir rütbesine terfi ettirilerek umum kumandanlığına atanacaktı. Deli Fuat Paşa'nın gösterdiği başarılar II. Abdülhamit'i çok memnun etmişti. Hünkâr yaveri unvanını da kazanmıştı. Rus ordusu İstanbul'da Yeşilköy'e (Ayastefanos) kadar gelmişti. 1856 Paris Antlaşması'nda Osmanlı'nın toprak bütünlüğü İngiltere ve Fransa tarafından güvence altına alınmıştı. Rus ordusu İstanbul'a kadar gelince İngiltere donanmasını, müdahaleye hazır halde Çanakkale Boğazı'nın girişine göndermişti.

Deli Fuat Paşa yaşanan bu olaylar sırasında Ayastefanos ve çevresinde Rus ordusunun saldırma ihtimaline karşı birlikleriyle bekliyordu. İstanbul muhafızı ve yaver-i ekrem-i hazret-i şehriyari olmuştu. Kritik bir bekleyiş başlamıştı. İddialara göre Fuat Paşa bu bekleyiş sırasında Rusların yaptığı gözetleme kulelerini yıkmaları için onlara yazı göndermişti. Bunun üzerine Abdülhamit'in, "Paşa sen İstanbul'u yıktıracaksın" dediği iddia edilir. Bilindiği bu sürecin sonunda Osmanlı'yla Rusya arasında önce Ayestefanos, ardından da Berlin anlaşmaları imzalanmış, bu anlaşmalar sonucunda Romanya ve Sırbistan bağımsızlıklarını kazanmış, Bulgaristan da özerk bir prenslik olarak kurulmuştu.

Padişahı eleştiriyordu

Çiçeği burnunda meclis 13 Şubat 1878'de savaş bahanesiyle süresiz tatil edilmişti. Aynı yılın 13 Temmuz'unda imzalanan Berlin Antlaşması yıkıcı ve zor şartları da beraberinde getirmişti. Bu ortamda II. Abdülhamit'in şüpheci tutumu her geçen gün arttı. Hatırlanacağı gibi Abdülmecit, Kuleli Vakası'yla tahttan indirilmek tehlikesi geçirmişti. Kardeşi Abdülaziz önce tahtan indirilmiş, sonra da intihar etmişti (Sultan Abdülhamit'e göre öldürülmüştü). Onun yerine Meşrutiyet'i ilan etmesi için padişah yapılan V. Murat akli dengesi yerinde olmadığı için tahttan indirilmişti. Bu olayların içinde askeri sınıf ile ulema hep ön saftaydı.

II. Abdülhamit padişahlığının ilk günlerinden itibaren öldürülme endişesi taşıyordu. 20 Mayıs 1878'de V. Murat'ı yeniden tahta çıkarmak için Çırağan Sarayı'na baskın yapılacaktı. Agâh Efendi, Aziz Bey ve Skalyeri'nin oluşturduğu grup, padişaha suikast planları yaparlarken 7 Temmuz 1878 Pazar günü yakalandı. Bu olaylar sonrası padişah artık herkese karşı itimatsızdı. En önemsiz gazete

Fehim Paşa'nın metresi Margarethe.

Başhafiye Fehim Paşa

II. Abdülhamit devrinin şüphesiz en önemli simalarından biri Fehim Paşa'dır. Fehim Paşa 1873 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Sultan Abdülhamit'in süt kardeşi Esvapçıbaşı İsmet Bey'in oğlu olması sebebiyle saray tarafından desteklendi. Zadegan sınıfından 1894'te yüzbaşı, 1896'da ise kolağası rütbesi ile hünkâr yaveri oldu. Yirmi beş yaşında general yapılan Fehim Paşa bu rütbeleri kurduğu hafiye teşkilatına borçludur. Terfilerin, maaşların, nişanların neredeyse tamamen jurnal üzerine döndüğü bir devirin en önemli sembolü Fehim Paşa idi. Sadece o değil jurnali ekmek kapısı haline getirenler işi gayriahlaki bir boyuta taşımışlardı. Öyle ki Fehim Paşa ve adamlarının yaptıkları usulsüzlükler İstanbul'un diline dolanmıştı. Margarethe isimli metresi vardı. Adamları esnaf ve tüccarları haraca bağlamışlardı. Genç yaşında göğsü madalyalar ile dolan Fehim Paşa dönemin önemli bir simgesidir. Fehim Paşa Alman ve İngiliz elçilerinin padişaha ısrarlı şikâyetleri sonrası Bursa'ya sürüldü. 1909'da Sultan Abdülhamit'in tahtan indirilmesi üzerine halkın nefret gösterisinden korkarak Bursa'dan kaçarken Yenişehir'de linç edilerek öldürüldü.

Fehim Paşa.

II. Abdülhamit döneminde Şam'a sürülen Deli Fuat Paşa, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Ayan Meclisi'ne tayin edildi.

yazılarını ve olaylarını kendi aleyhine düzenlenmiş olarak var sayacaktı. V. Murat'ın ya da başka bir şehzadeyi tahta çıkarabilecek kuvvetler ve cemiyetler olduğuna inanmaya başladı. Bu nedenle hiç rahatı yoktu. Böyle bir dönemde Deli Fuat Paşa, Sultan Abdülhamit'in politikalarını ve başlıca adamlarını herkesin içinde eleştiriyordu. Şüphenin bu denli arttığı bir dönemde bu ateşe barutla gitmek demekti. Sadrazamların aleyhinde verilen en ufak bir jurnalin azle neden olduğu günler yaşanıyordu. Deli Fuat Paşa bu olayların yaşandığı zamanda konuşmaya devam ediyordu. Padişah onu gerçekten sever miydi? Yoksa Elena'daki başarısının halkta verdiği şöhretten çekinir miydi? Bunu kestirmek zor, fakat böyle bir zaman Fuat Paşa gibi birisine uygun değildi. Muayede merasiminde tahtın saçağını tutmak gibi çok önemli bir vazife Müşir Osman Paşa'dan sonra Fuat Paşa'ya verilmişti. Abdülhamit çoğu kez çar nezdinde gönderdiği heyette Fuat Paşa'yı tercih etmişti. Mısır'dan gelen serveti herkesin dilindeydi. Bu onun bazı maden imtiyazlarını almasını sağlamıştır. Yalısında lüks bir yaşantısı vardı ve gözler onun üzerindeydi. Jurnalciler onun yaptıklarını takip etmeye başladılar. Özellikle biri onu ciddi anlamda takip ediyordu.

İşgalcileri savundu iddiası

Sultan Abdülhamit'in güvenliği jurnalcilerden sorulur olmuştu. Jurnal zamanla çoğu insan için bir ekmek kapısı haline dönüştü. Padişaha jurnal adı altında maruzatta bulunmak o derece arttı ki, artık gayriahlaki yöntemlere başvurulur oldu. Böyle bir devirde meydan Fehim Paşa'ya kalmıştı. Fehim Paşa'nın babası Esvapçıbaşı İsmet Bey dürüst ve kendi halinde biriydi fakat oğluna söz geçiremiyordu. Fehim Paşa, Fuat Paşa'yı takip ediyordu. Fehim Paşa onunla uğraşmayı kendine dert edinmişti. Sadece o değil, adamları da Fuat Paşa'yı an be an takip ediyordu. Bir ara Fuat Paşa, Fehim Paşa'yı tok bir ifade ile uyardı fakat bu çare getirmedi. Bu manzarayı gören Tahsin Paşa şöyle anlatıyor: "Fuat Paşa'nın er geç bir siyasete kurban gideceğini görüyordum. Ancak ne şımarık Fehim Paşa'yı durdurmak, ne de Fuat Paşa'nın celadetini teskin etmek mümkün olmuyordu."

Bu dönemde Ermeniler, Doğu Anadolu'daki katliamlar nedeniyle İstanbul'da protestolar gerçekleştiriyordu. 26 Ağustos 1896 günü Osmanlı Bankası bir grup Ermeni eylemci tarafından işgal edilmişti. Hemen her yerde olaylar oluyordu. Fuat Paşa'nın bu olaylarda Ermenileri savunduğu iddiası şüpheyi iyice arttırdı. Herkes takip altındaydı, takip edilenlerden biri de Mahmut Celaleddin Paşa idi.

Şam sürgününden 12 Ağustos 1908'de dönen Fuat Paşa'yı İstanbul'da büyük bir kalabalık karşıladı.

Mahmut Celaleddin Paşa, Sultan Abdülhamit'in ablalarından Seniha Sultan ile evlenmiş ve damatlık payesi kazanmıştı. Her ne kadar V. Murat'ın tahta tekrar çıkarılması komplosunda adı geçip affedilmişse de Abdülhamit yönetimini eleştiriyordu. Çareyi iki oğluyla birlikte Marsilya'ya kaçmakta buldu. Fransız yetkililer ile irtibata geçilerek kaçan Mahmut Celaleddin Paşa'nın iadesi istendi. Fuat Paşa, Celaleddin Paşa ile yakındı. Fehim Paşa, Fuat Paşa'nın Mahmut Celalettin Paşa'nın kaçış planında yardım ettiği yönünde bilgileri padişaha aktarıyordu. Fuat Paşa üzerindeki baskının farkındaydı. Rahatsızlığını bahane ederek cuma selamlığına gelemeyeceğini belirtti. Fehim Paşa'nın adamlarının baskısı o denli kuvvetliydi ki Fuat Paşa'nın evine kadar sirayet ediyordu. O gün Fehim Paşa'nın hafiyeleri ile Fuat Paşa'nın adamları arasında silahlı bir çarpışma bile oldu. Birkaç kişinin yaralandığı hadise hemen Fehim Paşa tarafından Sultan Abdülhamit'e intikal ettirildi.

Sultan Abdülhamit'in bu olay karşısında endişeleri bir kat daha arttı. Deli Fuat Paşa saraya çağırıldı. Fuat Paşa her zaman eleştirdiği Arap İzzet Paşa'nın dairesinde Rauf Paşa ve birkaç adamı tarafından sorguya çekilmeye başladı. Devlet memurlarına silahla karşı koymak iddiasıyla suçlanıyordu. Fuat Paşa idama mahkûm edildi, ancak rütbe ve nişanları alınarak Şam'a sürgün edilmesi kararlaştırıldı.

Sürgünden Milli Mücadele'ye

Deli Fuat Paşa, Şam'da da sıkı bir kontrol altındaydı. Hususi bir konak içinde bir nevi hapis hayatı yaşadı. Suriye Valiliği'nden Fuat Paşa'nın muhafazasına itina edildiği bilgisi şifreli telgrafla sürekli Abdülhamit'e bildiriliyordu. Savaş meydanlarında muharebe etmiş bu asker uzun süre bu şekilde bir hayat yaşamaya mecbur bırakıldı. Altı yıl süren bu zor dönemin ardından, 23 Temmuz Devrimi'nden sonra 1908'de İstanbul'a döndü. Yeni padişah Mehmed Reşat tarafından Ayan Meclisi'ne tayin edildi. Halk tarafından inanılmaz saygı duyuluyordu. Ancak yine muhalifti. Kısa bir süre İttihat ve Terakki'nin karşısında duran Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın başkanlığını üstlendi.

Sultan II. Abdülhamit'i cuma selamlığında Yıldız Camii'ne girerken gösteren Batı kaynaklı bir gravür.

Balkan Savaşı'nın en kritik zamanlarında ilerlemiş yaşına rağmen görev almak istedi. 11 Kasım 1912 günü Çatalca hattını ziyaret eden heyette o da vardı. Bu ziyaretten birkaç gün sonra oğlu Sait Fuat'ın şehit olduğu haberini aldı. Henüz Sait'in acısını yaşarken bu sefer de diğer oğlu Reşit Bey şehit oldu. Fuat Paşa 1915 yılında üçüncü kez bu acıyı yaşadı. Oğlu Halit Fuat Doğu Cephesi'nde şehit düştü.

Delim Müşir Fuat Paşa, Mütareke Dönemi'nde İstanbul'un işgaline tanık oldu. İstanbul'daydı fakat tüm gayretiyle Anadolu hareketini destekledi. Bekir Sami Bey'den (Kunduh) aldığı yazışmaları Sultan Vahdettin'e bildiriyordu. Sivas Kongresi'nin kararlarını Vahdettin'e iletip oluşturduğu baskıyla Damat Ferit Paşa hükümetini düşürmüştü. Fuat Paşa Milli Mücadele sonrasında kurulan Cumhuriyet'e de şahit oldu. O, I. Meşrutiyet, İstibdat, II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki, Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinin hepsini görmüştü. Zafer, baskı, sürgün ve acı dolu koca bir yaşantının ardından 17 Nisan 1931 günü vefat etti ●

Bibliyografya

- Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları- Tahsin Paşa
- Sultan Abdülhamid ve İstanbul'u – Vahdettin Engin
- Avrupa'nın Kıskacında Abdülhamit- Orhan Koloğlu
- Paşanın Adamları Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır- Khaled Fahmy
- Osmanlı Tarihi VIII. Cilt Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devri 1876-1907- Enver Ziya Karal
- Abdülhamid Gerçeği- Orhan Koloğlu
- Şu Bizim 93 Harbi Osmanlı'da Büyük Kırılma- Murat Çulcu
- Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye- Ali Fuat Türkgeldi
- İstanbul Ansiklopedisi- Reşad Ekrem Koçu
- Sergüzeşt-i Hayatım- Gazi Ahmet Muhtar Paşa
- Yıldız'da Neler Gördüm- İsmail Müştak Mayakon
- Sultan II.Abdülhamit'in Sürgün Günleri- Atıf Hüseyin Bey
- Devletler ve Hanedanlar- Yılmaz Öztuna

İlber Ortaylı, Atatürk'ü anlattı

"Onun en büyük

Büyük Millet Meclisi Başkanı Gazi Mustafa Kemal, Büyük Taarruz'dan önce, Meclis binasının balkonundan geçit töreni yapan askerleri selamlıyor, 20 Temmuz 1922.

sırrı Cumhuriyet”

Prof. İlber Ortaylı’nın, bugüne kadar Atatürk’le ilgili yazılarını ve tuttuğu notları derleyerek hazırladığı *Gazi Mustafa Kemal Atatürk* adlı kitabı geçtiğimiz günlerde yayımlandı. İlber Ortaylı’ya Atatürk’ün hayatını, kişiliğini şekillendiren olayları ve tarihi atmosferi sorduk.

Röportaj: Ayşegül Parlayan

aparlayan@doganburda.com

Prof. İlber Ortaylı'nın geçtiğimiz günlerde Kronik Kitap'tan çıkan *Gazi Mustafa Kemal Atatürk* kitabı, son dönemde artan Atatürk ve cumhuriyet tartışmalarına ışık tutacağa benziyor. Atlas Tarih olarak, Prof. İlber Ortaylı'ya, kitabın ortaya çıkış sürecini, Mustafa Kemal'i devrin diğer asker ve siyasetçilerinden ayıran taraflarını, cumhuriyet kurma fikrinin ortaya çıkışını sorduk.

Atatürk'le ilgili kitap yazmaya nasıl karar verdiniz?

Bu dönemdeki tartışmalardan evvel yazmaya başlamıştım ben. O devirle ilgili çok yazılarım vardı. Aslında Atatürk devriyle ilgilenmek her Türk aydınının kaçınılmaz kaderi. Eğer burada oturuyorsan bir sorunsalın o senin, kafandaki problematik. Bununla uğraşmayan adamın burayla ilgisi yoktur aslında. Herkesin kendine göre bir bakışı, değerlendirmesi olmalı. Onun için ben bunları toplayıp, düşünüp, yazıp, başladım. Kitapta dikkat ederseniz problematiği ele alış tarzı değişiktir. Benim düşüncem buydu, muasır tarih yapmak artık. Çünkü Mustafa Kemal olayı ve Türkiye'nin Kemalizmi, zamanında olup gelip geçmiş olarak görünse bile, bir Avrupa ve Ortadoğu meselesi. Ve gerilemiş olsa bile zamanla dönüyor ve hadiseler çıkarıyor. Mesela bu iç harptan sonra Lübnan münevverlerinde yeniden bu büyük bir problematik haline dönüştü. Çünkü aynı memleketin insanları birbirlerini kesiyorlar. Hâlâ da bitirmiş değiller o işi ve şimdi Lübnan bir daha parçalanma eşiğinde. Bir kısım insan diyor ki, "aman şunlardan kapımızı, bacamızı ayıralım da yaşayalım doğru dürüst". İnsanlar, gene bir yerde laiklik sorunu etrafında bir çatışma olduğunda, üçüncü dünya tipi bir dini çatışma gerçekleştiğinde Kemalizmi hatırlıyorlar. Aslında Atatürk'ün söyleminde 3. dünya tipi ilkeler varsa dahi yaşamı itibariyle bir Ortadoğu-Avrupa imparatoluğu zabitiydi. Osmanlı Devleti'nin kaderi de oydu. Modernleşme dönemi itibariyle de Türkiye'nin bir kurmay subayı, bir generali pek öyle üçüncü dünya tipi adam değildir. Buna rağmen bu soruna girilmiş. Onun için bunu ele aldık ve ben bu kitabı çıkardım ortaya. Şimdi konu çok taze, Anadolu ordusunda ne kadar yabancı kökenli subay var, son bulgulara bakıyorum. Bunların araştırılması lazım. İlave baskı olur, başkaları da araştırır. Bu bitmemesi gereken bir konu: Türkiye Cumhuriyeti'nin teşekkül biçimi.

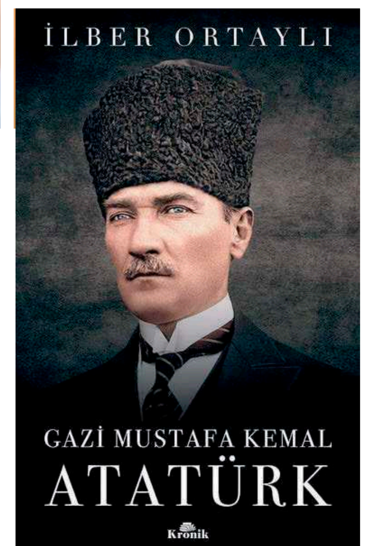
Kitabınızın ilk bölümünde "imparatorluğu dirilten nesil" olarak adlandırdığınız 1880'lilerden bahsediyorsunuz. Nedir bu neslin özelliği?

Bu nesil çok enteresan. Büyük paradokslar var. Bir kere bu nesil maalesef sansür kurbanı. Yani bunların ülkesinde bir sürü şey çevrilip basılıp konuşulacakken, bunlar mümkün değil. II. Abdülhamit rejiminin en tatsız yönü budur maalesef. Sansürün zaten iyisi olmaz, ama çok kötü şekilde yapmışlar. İleride muhakkak bir Rusya tarihçisinin Osmanlı ve Rusya tarihini sansür açısından mukayese etmesi gerekir.

Mustafa Kemal Trablusgarp Savaşı sırasında Derne'de silah arkadaşlarıyla.

FOTOĞRAF: BÜLENT ÖZALP

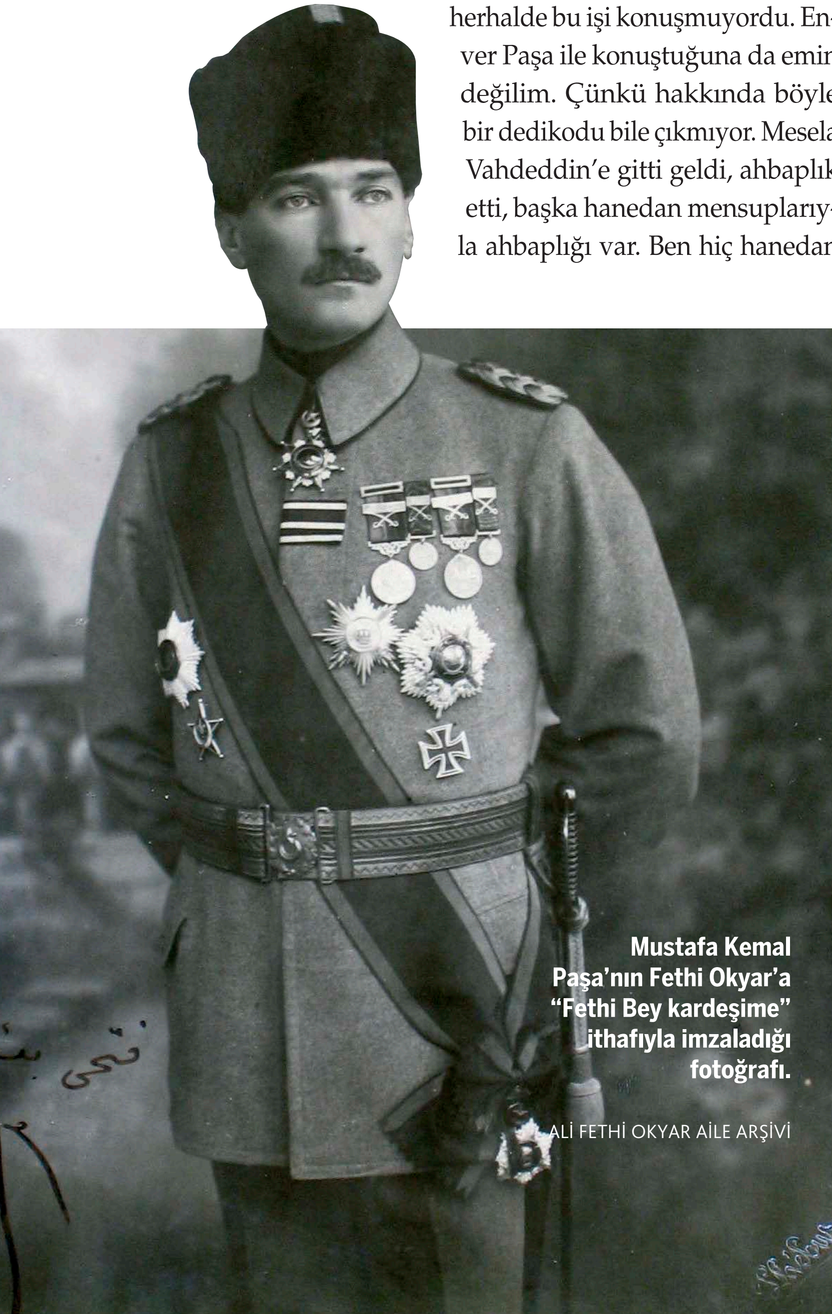
İlber Ortaylı'nın (üstte) *Gazi Mustafa Kemal Atatürk* kitabı Kronik Yayınları tarafından yayımlandı (sağda).

Bizimkisi çok daha kısa sürmüş oradan. O yüzden de çok şiddetli değil. Mekân bakımından da çok şiddetli değil çünkü Sultan Abdülhamit'in idare ettiği Osmanlı İmparatorluğu'nda muhtar bölgeler var. Güney Bulgaristan, Doğu Rumeli dediğimiz yerler. Kıbrıs, güya bize bağlı, ama bizde değil. Sisam Adası, o mümtaz bir emaret tabii ve Cebel-i Lübnan. Buralarda basın hür. Bunlar istediklerini yazabiliyorlar, okuyabiliyorlar, getirebiliyorlar. İşin tuhafı taşraya doğru çıktıkça, Macar Ignacz Kunos gibi, ortaoyunu daha siyasi görünüyor. Üstüne İttihat sansürü falan geliyor, ama böyle devamlı giden bir şey değil. Sansür bu nesli çok yaraladı. Bunu kapatmak için çok uğraştılar. Gizli gizli kitap okudular, birlikte okudular. Fakat okudular. Lisana çok dikkat ettiler. Hayret edilecek bir şey. Şimdi mesela bugünün sözde dünyaya açık Türkiye'si okuyan, dil bilen adam yetiştiremiyor. Otobiyografilere bakıyorsunuz, o döneme göre ilginç gelen şeyler var. Mesela Fevzi Paşa (Çakmak) kaç tane lisan biliyor, hiç dışarda da okumadığı halde. Mesela Kâzım Karabekir Paşa'nın ne Potsdam'da ne St. Cyr'de hususi bir eğitimi yok, fakat kaç tane dil biliyor, edebiyat biliyor, müzik biliyor. Enver Paşa Rusça biliyor, hem de burada öğrenmiş. Üstelik Fransızca biliyor, Almanca biliyor. Bunlar hariciye memuru gibi diyemeyeceğim, çünkü hariciyede böyle adam yok. Bunlar kurmaylar, askerliği iyi biliyorlar. Ve tatbikatları var. Çünkü imparatorluk parçalanmakta. Bir şarkta, bir garpta komitacı kovalıyorlar, ayaklanmalarda çarpışıyorlar. Mesela ben İsmet Paşa'yı gördüm. "Efendim, nerede diplomasi öğrenmiş" diye soruyorlar. Nerede öğrenecek? Yemen'de İmam Yahya'nın kuvvetleriyle çarpışır ve sonra barış yaparken. Orada yazdıkları, ahitname o kadar geçerli ki, Yemen bize direnmedi ondan sonra. Birinci Harp boyunca öbür tarafla ittifak da etmedi. Çok ilginçtir bu. Diplomasiyi böyle öğreniyor. Onlar çok erken yaşlarında, 30'lu yaşlarında yarbay, →

albayken Almanlar geliyor. Düşünsenize o küstah Alman kurmay subaylarıyla itişip kakışmak ne demek? Onları idare edeceksin ve bir üslubun olacak. Mesela Nurettin Paşa hiç geçinememiş Von der Goltz'la. Falkenhayn'la söz konusu bile değil zaten geçinmek. Ama birtakımını idare etmiş, birtakımını da ortadan kaldırmış. Ben Goltz'un tifüsten falan öldüğüne inanmıyorum. Çok sağlıklı bir adam ve çok idmanlı, şark coğrafyasına ve hastalıklarına karşı. O yabancıların çıkardığı dedikodu değil gerçek galiba. Adamı zehirlediler fazla ötmesin diye. İcab-ı maslahat.

Peki Mustafa Kemal'in bu nesilden farkı ne?

İşte bu metafizik gibi görünüyor, ama deha. Diğerlerinden ayrı özelliği deha olması. Onların görmeyeceği, cesaret edemeyeceği şeyleri görüyor, cesaret ediyor. Hayatının en büyük işi de en büyük sırrı sonuna kadar: Cumhuriyet. Bu çok önemli. Herhalde çok yakın birkaç arkadaşıyla konuşmuştur, ama yakın dostları arasında Şehzade Ömer Faruk da var. Neslişah Sultan'ın babası. Onunla herhalde bu işi konuşmuyordu. Enver Paşa ile konuştuğuna da emin değilim. Çünkü hakkında böyle bir dedikodu bile çıkmıyor. Mesela Vahdeddin'e gitti geldi, ahbaplık etti, başka hanedan mensuplarıyla ahbaplığı var. Ben hiç hanedan

Mustafa Kemal Paşa'nın Fethi Okyar'a "Fethi Bey kardeşime" ithafıyla imzaladığı fotoğrafı.

ALİ FETHİ OKYAR AİLE ARŞİVİ

"Mustafa Kemal'in kendi nesli içinde ayrılan özelliği deha olmasıdır. Onların görmeyeceği şeyleri görüyor."

üyeleri arasında Mustafa Kemal'in erken cumhuriyetçiliği üzerinde konuşan, rapor veren birini duymadım. Besbelli ki saltanatın feshedileceği, yahut lağvedileceği, ilga olacağı Kasım 1922'ye doğru başlamıştı bu münakaşa Ankara'da. Ve ani bir kararla bir gün içinde geceden gündüze Cumhuriyet ilan edildi. Bütün o geçiş ara döneminde de fazla üzerinde durulmadığı çok açık. Resmi slogan neydi? Makam-ı saltanat ve hilafeti kurtarmak. Eh işte öyle de gittiler…

Kitapta Mustafa Kemal'in kişiliğinde Selanik'in önemli bir rolü olduğunu söylüyorsunuz.

Evet, çünkü Selanik, Osmanlı İmparatorluğu'nun batıya ve Akdeniz'e en açık, gerçekten en renkli ve birtakım şeylerin en müesseseleştiği yer. Sosyalizm orada yaşıyor. Sendikalizm var, masonluk orada var. Bulgar milliyetçiliği, Yunan milliyetçiliği orada. Orada olduğu gibi, bir de arkasında devletlerin istihbarat teşkilatları da var, ortalığı karıştıran. Şimdi bütün bunlar yetmiyormuş gibi, orada bir Bulgar konsolosluğu var. 19'uncu asır, 20'nci asırda bu bütçesi düşük konsolosluklar ne yapıyorlar orada? Sırpların var, Yunanistan'ın var. Bunlar normal diplomatik, ticari işlerin dışında, istihbarat görevi yapıyorlar. Hatta provokasyon yapıyorlar. Belli bu. Bugün tarih bunu gösteriyor. Şimdi böyle bir çatışma ortamı var. Bir yandan bütün bu insanlar birbirleriyle kaynaşık yaşıyorlar, bir yandan da her biri "süngü tak" vaziyetinde birbirine. Şimdi böyle bir ortamda doğup büyüyen çocuğun şüphesiz dünyaya, Avrupa'ya, Balkanlar'a açıklığı, bilgisi sonsuz oluyor. Bir yandan da tabii kendine çok sahip. Komşusunun yarın ne yapacağı belli değil. O bakımdan hayatta kendisini başka bir ortamda, başka mücadelelere ve eylemlere hazırlamış.

Kurmay subay olarak Mustafa Kemal'i tarif edebilir misiniz? Nasıl bir askeri eğitim ve görgüden bahsediyoruz?

Şimdi Mustafa, okuldaki ilavesi Kemal, deniyor ki hoca onu çok beğendiği için kendi adını verdi. Bir sebep vardır. Osmanlı bürokrasisinde bütün Türk toplumunda olduğu gibi Mustafa ve Ahmet adından geçilmiyor okullarda. Dolayısıyla her zaman bir ilave isim konuyor. Onu da hocalar yapıyor. Hocalardan birisi kendi adını verdiğiyse o tabi bir iltifattır. Çalışkan bir öğrenci ama hafız değil. Bu kesin. Ko-

1910'da Fransa'daki Picardie tatbikatlarında Mustafa Kemal (ön sırada sağdan ikinci) sivil kıyafetle, sağında Selahattin Bey ve Ali Fethi Bey görülüyor.
ALİ FETHİ OKYAR AİLE ARŞİVİ

nuşan biri aslında fakat içine kapanık gibi. Hafızası müthiş kuvvetli. Yani o kadar ki, mesela Balkan Savaşı'nda görevli bulunduğu sırada Gelibolu ve yarımadayı ezberlemiş. Yani haritasız biliyor. Haritalar o kadar bilmiyor çünkü. Haritalar her zaman yüzde yüz doğruyu ve gerçeği yakalayamaz. Dolayısıyla bazı strateji önerilerinde Mustafa Kemal'e başvuruluyor. Önemli bir şey. Dil bakımından, tarih bakımından da çok hafızaya yönelik işliyor beyni. Fransızcayı burada öğrenmiş. Ama Makedonyalı olduğu için buna ilave Bulgarca ve Rumca ile bir aşinalığı var. Tekellüm ediyor, bunlar görünüyor. Avrupa'yı gezilerle tanıdı. Karlsbad'da çok kısa süre tedavi gördü. Ben onun kaldığı odaya baktım, o otelde. Müze haline getirdiler kaldığı odayı. Berlin'de Adlon Oteli'ni biliriz zaten. Tam duvarın dibinde kalmıştır, Doğu Berlin tarafında. İşte Viyana'da kaldı, Picardie Tatbikatları'nda bulundu, Fransa'yı gördü. Sınır dışında Sofya'nın, Bükreş'in ve Belgrad'ın dışında fazla yerler gördüğünü söylemek mümkün değil maalesef.

Atatürk Fransızcayı da çok güzel bir aksan ile konuşuyormuş. Burada öğrenen biri için önemli bir farklılık değil mi?

Evet, çünkü çok yetenekli biri ve anlaşılıyor ki Madam Corinne ve benzeri kişiler kendisine çok yardımcı olmuş. Kulağı fevkalade iyi. Ara sıra keyfi yerindeyken Rumeli ağzına kayıyor, ama Türkçesi de fevkalade doğru telaffuzlu. Yani hiç taşra çocuğu değil. Selanik veriyor onu. Zaten *Nutuk*'ta var o. Bazen, "Nutuk'un Türkçesinin neresi safmış?" deniliyor. Hayır, padişaha hitap o. O bayağı ağır, ağdalı, bayağı lügatli bir şey. Çünkü makam onu gerektiriyor. Aslında Türkçesi düzgündür. Gramer Türkçedir. Zaten Türk dil devrimi, grameri Türkçeleştirmektir, bununla ön plandadır. Yabancı tamlamalar, bilhassa yardımcı fiil gerektiren yabancı fiillerden kurtulmak ister. Bunlar çok rahatsız edici. "Teşkil etmek" demek mesela lüzumsuz, onun yerine "örgütlemek" diyeceksin tabii ki. Çünkü iki kelime söylemek doğru değil. Dil tasarruf ister çünkü.

Çok tartışılan konulardan biri... Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki ile ilişkisi tam olarak nedir?

İttihat ve Terakki ile bütün o dönemin özgürlük isteyen, imparatorluğun selametini isteyen adamları gibi belirli bir hukuku var. Bundan pek çekinmiyorlar. Yani bunu her mehafilde söylüyorlar. Kahvede, lokantada, meyhanede, gezerken, yakın arkadaşlarına, biraz daha geniş çevreye konuşuyorlar. II. Abdülhamit yönetiminin de aslında bir özelliği var. Bunları beceremeyecekleri insanlara bulaşmıyorlar. Yani her konuşanı tutuklayıp atmaya kalkarlarsa baş edemezler. Onun için işi böyle örgütlenmeye, provokasyona götüren tipleri tespit ediyorlar. Onları yakalıyorlar. Atatürk'ün bu fevkalade ölçülü, fevkalade uyanık, etrafı gözleyen tavrı →

“Hilafet meselesinde siyasi iktidar kavgası var. Devleti Ankara’ya nakletmiş, saltanatın kalıntısı onu rahatsız eder.”

itibariyle o idarenin kahrına uğraması çok mümkün değil zaten. Bir şey var biliyorsunuz. Şam’dan Makedonya’ya nakledilirken ama. Hatta daha evvel okulda sorgulama gibi bir şey olmuş. Fakat hep atlatacak gibi, tedbirli hareket etmiş. Ama nihayetinde bu tedbirli arkadaşın kim olduğunu bilenler, onu o cemiyete almışlar. Fakat İttihatçılığı bitmiş değildir. Yani İttihatçıları sever ve kendisine bağlı olanları alır. Ama yolunu ayırdığı insanları da çekip atıveriyor yoldan. İleriki hayatta bu çok önemli. Kimse kalkıp da İttihatçı faktör aramasın işin içinde. Bunlar çok yüzeysel araştırmalar. Gerçekten de İttihatçılıktan uzaklaşmıştır. Çünkü bilhassa Balkan Savaşı’ndaki tutumlarından sonra onlardan iğreniyor. Onun için de zaten Fethi (Okyar) Bey ile birlikte Sofya’ya sürülüyor.

Atatürk’ün Trablusgarp ve Balkan savaşları döneminde siyasi fikirleri neydi? II. Meşrutiyet’in ardından idarenin durumu için ne düşünüyordu?

Herhalde “cumhuriyeti getireyim” demedi. İkinci Meşrutiyet’in ardından İttihatçıları gördü, ne kadar dengesiz gittiklerini. Bunun için bir sürü şiirler var. Eşref’inkini de okuyabilirsiniz, Meşrutiyet’i tarif için. Ama nihayet, tecrübesiz, sansürle yetişen, siyasi tecrübe ve teorik tarafı kuvvetli olmayan insanlar bunlar. Yahya Kemal Bey’in Paris’teki Jön Türklerle ilgili çok tahfif edici (hafifletici) bir sözü var maalesef. “Bunlar, giderler Jean Jaurès’nin nutuklarını dinler, alkışlarlar” diyor. “Üstüne gelirler Action Française’deki takımın geçişini görürler. Heyecana gelirler. Tüyleri diken diken olur. Üstüne giderler cumhuriyetçilerle kahvede oturur, saçma sapan konuşurlar” diyor. Fakat ekliyor “Bir de Rus devrimcilerine bak. Her biri kendi mesleğinin, mezhebinin adamını bulmuş. Onlarla aynı yerlerde oturuyor, onlara akıl öğretiyor”. Bu çok güzel bir şeydir. Yahya Kemal Bey’in siyasi yazıları aslında çok etkili.

Mustafa Kemal’in Sofya’daki askeri ataşelik görevinde modernleşme ve halkçı bir rejim fikrinin olgunlaştığını yazıyorsunuz. Sofya’da neler gördü de bu fikirleri oluştu?

Sofya’da Bulgaristan’ı görüyor. Bulgar köylüsünün durumunu görüyor. Bulgar sosyalistlerini görüyor. Bulgaristan askerlerini görüyor. Münevverlerini görüyor. Balkanlar’ın her şeye rağmen ciddi adamları. Her şeye rağmen ciddi bir cemiyet. Mesela çok büyük Türk düşmanlığı vardı. Osmanlı tetkikleri en iyi durumda olduğu için başka şeyler görmeye başladılar. Mesela opera, senfonik müzik Balkanlar’da en önde gideni. Bu bir kalite işareti ve Mustafa Kemal de bundan çok etkilenmiş. Zikrediyorum onu kitapta. Sofya’daki ilk günlerinde operaya gitmişti. Balkanlar’da Sofya, Bükreş operasıyla birlikte en ünlü olanıdır. Kendisine refakat eden Bulgar millet meclisi üyesi

Aralık 1917, Mustafa Kemal Paşa, Veliaht Şehzade Vahdettin Efendi’yle birlikte görevli olarak gittiği Almanya seyahati sırasında (kürk yakalı paltolu).

Şakir Zümre Bey'e o günkü temsilden sonra, "Adamların Balkan Savaşı'nı nasıl kazandığını şimdi anladım" demiş. Opera bir tertip ve disiplin işidir. Ülkenin kendine göre bir düzeni var. Balkanların en zengin devleti değil, ziraatı iyi. Fakat halk da ne yaptığını biliyor. Bulgarlar Rusya'ya gittiği zaman hukuk okuyayım, tıp vesaire okuyayım sevdasında değiller. "Marangozluk okuyayım, ziraat teknisyenliği okuyayım" diyorlar. Pratik para kazanacağı, hemen işe girişeceği şeyler önemli ve Rusya'nın Panslavizmini de pek ciddiye almıyorlar. Hayat onlar için başka bir şey. En çok para onlarda yok ama, en çok gayret, çalışkanlık onlarda. Siz bakmayın sosyalizmden sonra milletin o tarafı gevşedi. Yoksa Bulgarlar çalışkan bir Balkan milletiydi.

Birinci Dünya Savaşı'nı da anlatıyorsunuz kitabınızda. Atatürk bu büyük harbin içinde nasıl bu kadar keskin bir şekilde ön plana çıkıyor sizce?

Çıkıyor çünkü komutan oluyor ve komutanlığı iyi. Yani Çanakkale'de kim ne derse desin o stratejiler ve kendi mevkisi itibariyle çok başarılı. Şimdi Enver Paşa, onu harcamış, yani tanıtılmasına engel olmuş, Şehzade Osman Fuat Efendi'ye yaptığı gibi. Ama üstünden Şark Cephesi'nde, Diyarbakır'da 16. kolordu komutanı. Orada düpedüz Rusların elinden Bitlis, Bingöl, Muş'u aldı. O döndükten sonra yeniden kaptırdılar o başka. Ama tabii bu bir isim verir adama. Savaş kazanan bir insanı herkes öğrenir. En kolay değildir, ama en çabuk yoludur şöhretin. Aniden, bir gecede büyük olursun.

Enver Paşa ile Mustafa Kemal'in aralarındaki iletişim hep tartışıldı. Siz ne düşünüyorsunuz?

Tabii aralarının iyi olmadığı belli. Enver Paşa çok acele kararlar veren biri ve bu kararlar her zaman doğru değil. Trablusgarp'ta fedakârane, gönüllü bir komutanlığı var. Başarılıdır. Yani İtalyanlar orada bu işe giriştiklerine çok pişman oldular. Edirne'nin istirdadı da işte böyle ani bir kararla yapılan bir şeydir. Boşluğu sezdi ve saldırdı. Ama onun dışında büyük bir stratejisi hiç yok. Zaten Enver Paşa çok genç yaşta büyük bir komutan oluyor. Ve konuşurken çok sakin olurmuş. Yani böyle ateşli, kavgacı, saldırmaya hazır falan değil. O zaten çoktan kararını vermiş anlaşılan. Muhalif fikri o kadar dinliyor. Bu tabii her zaman iyi gitmiyor. Onun için üzerinde durulur. Bizim millet de hep en uç olumsuzlukların üstüne gider: Sarıkamış'taki Enver Paşa'dan "Hiçbir şeyden anlamayan, milleti donduran" diye konuşurlar. Şimdi donmuş adamlar 19 bin tane Rus'u cephede nasıl öldürür? Rusların 19 bin kaybı var Sarıkamış'ta.

Balkan Savaşları sırasında Çanakkale'de kurulan Mürettep Kolordu'nun Harekât Şubesi Müdürü Mustafa Kemal, Hamidiye Kruvazörü Kumandanı Rauf Bey (Orbay) ile.

Kurtuluş Savaşı sonrasında hilafet meselesi hâlâ tartışılıyor. Mustafa Kemal kaldırmayı zaten önceden istiyor, planlıyor muydu? Yoksa o dönemdeki gelişmeler sonucunda mecbur mu kaldı?

Hilafet meselesinde siyasi iktidar kavgası var. Ankara'ya çekilmiş, devleti oraya nakletmiş. Yeni bir rejim orada tesis ediyor ve o arada da tabii saltanat-ı seniyyenin kalıntısı onu rahatsız eder. Zaten bu konularda rahatsız olmakta da haklı. Çünkü memlekette hakikaten büyük bir muhafazakâr, hatta tepkici kitle var. Her zaman var. Kaldı ki halife ailesi, Osmanlı ailesinde bir çok üyelerinin söylediği gibi Halife Abdülmecit Efendi, evet Ankara'yı desteklemişti, ama halifelik devresinde aklı başında hareket etmiyor. Yani sınırlarını iyi koysa, biraz çekingen davransa, kıyıda dursa yerine kaybetmezdi. En azından aile sefil olmazdı. Çünkü bir sürgün ortaya çıktı. Ve Osmanlı hanedan mensupları, sırf hanedan mensupları değil, pekâlâ gitmeyebilecekler de gitti. Onlar da çok perişan oldular. →

Atatürk'ün reformcu kişiliğinden nasıl bir reformculuk anlamalıyız?

Birtakım çözümlenmeyen şeyler vardır. Mesela biri medeni hukuk. Romanizasyon süreci başlamış imparatorlukta. Biz dünya ile geçinmek zorundayız. Yani devletler hukukuna uyum bakımından Türkiye'nin İslam camiasında kaldığını söylemek mümkün değil. Westphalia Barışı'ndan ve tasdik ettiğimiz Karlofça'dan beri zaten Avrupa devletleri içindeyiz. Diplomatik meseleler yüzünden Viyana Kongresi'ne katılmadık, ama kabul ettik oradaki düzenlemeyi de. Zaten katılacaktık, çar bizi engelledi. Çünkü biz anti-Napolyon koalisyondaydık ve başarılıydık. Demek ki biz daha Paris Anlaşması'ndaki statüyü orada alacaktık. Paris Anlaşması'ndan beri oradayız ve biz hukuk-i idare anlamında, ticaret kanununda, ceza kanununda, usul kanununda bir sürü şeyleri zaten Avrupa'dan, Fransa'dan, Almanya'dan parça parça alıp uyguluyoruz. Mahkeme teşkilatımız değişiyor. Eski İslam hukukunda tek hâkim esası vardır. Savcı yoktur. Avukat yoktur. Bunların hepsi II. Abdülhamit devrinde tamamlanıyor. Nizamiye mahkemeleri var, temyiz sistemi girmiş çoktan. Savcılık girmiş. Noterlik girmiş. Avukatlık girmiş. Usul böyleyken aile hukuku mesele oluyor. Çünkü çözüme varacağımız ortak bir kanun çıkarıyoruz, tatbik edilmiyor. Ediliyor, geri çekiliyor. 1926'daki büyük bir devrim, bunu kapattı. Kapatınca da biz artık Romanize bir hukuk sistemi içindeyiz. Hiç kavgasız. Binaenaleyh sık sık bu sistemle de böyle temelden felsefesiyle uğraşmak pek akıllı bir şey değil. Şimdi son bir düzenleme yaptılar. Karı-koca mal ayrılığı gibi, bir takımları iyi anlamadan, iyi tetkik etmeden, alternatiflerine bakmadan değiştirdiler. Değiştirdin de ne oldu yani? Gelen mal birliği, sistemi daha mı iyi olacak? Kadının hakkını daha mı iyi koruyacak zannediyorsun? Hukukçuluk derin bir tetkik ister.

> **"Bugünün İslam dünyasında Atatürk gibi bir liderin yeri ölümsüzdür."**

Atatürk'ün kafasındaki cumhuriyet fikri neydi? Nasıl bir cumhuriyet öngörüyordu?

Cumhuriyeti tam Avrupa cemiyetleri gibi, çok partili, köylünün sözünü dinleteceği, işçinin sözünü dinleteceği, kapitalistin de lafını edeceği; katiyetle Mussolini faşizmi değil. Fakat maalesef muvaffak olamamıştır. Tek partiyle harbe girdik. Harpte zaten insanlar felsefe olarak bu işe pek yanaşmadılar. Biliyorsunuz İsmet Paşa durumu görüyor, memleketteki gayr-i memnun hali ve Avrupa'nın baskıları malum. San Francisco heyetine gireceksen, oradaki demokrasiye dönüşü bile partisinde homurtularla karşılandı. Mesela Nihat Erim'e bağlı bir 35'ler grubu vardı mecliste. İçlerinden iki kişi Dil-Tarih'ten öğrencilerle birlikte fakülte bastılar. Korkunç bir olaydır. Onun için bu Türkiye'de kolay bir iş değil, ama şunu söyleyelim: Denemeler samimidir. Ve orada korkulan grup solcular

değil, tam tersine muhafazakâr kanattır. Bu Tanzimat'tan beri Türkiye'de bütün herkesin yaşadığı bir şey.

Atatürk'ün silinmeye çalışıldığı iddialarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bunu çok ciddiye almıyorum. Tabii ki bazı insanlar var. Bunların ben sırf dünya görüşleri itibariyle anti-Atatürkçü olduğunu sanmıyorum. Mesela solculuğun çok moda olduğu bir dönem vardı Türkiye'de. Bizim kuşak yaşadı. Birtakım adamlar Atatürk düşmanı. Hem "Marksistiz" diyor, hem Atatürk düşmanı. Belli ki etnik dürtüler var arkada, itiraf etmedikleri. Fakat Atatürk silinmez. Ben size söyleyeyim. Yeryüzünde bazı liderler var, bunların hatıraları silinmez. Birtakım liderler var ki, bunların rejimi silinmiyor. Bugünün İslam dünyasında Atatürk gibi bir liderin yeri ölümsüzdür. Her geri dönüşünde tekrar tekrar oraya gidersin, bu çok açık. Ve üstelik de bu toplumun istediği yeni değerlerin de hepsi vardır onda. İşte milliyetçilik de vardır. Demokratik açılımlara da cevaz verir. Yani kendini bilen bir Türkiyelinin de Atatürk'ü bırakması pek söz konusu olmaz.

Anaokullarında Atatürk ile ilgili şarkılar, şiirler öğretiyorlar ve çocuklar gerçekten tanıyor görür görmez Atatürk'ü...

Bir ara gençler karga hikâyesi gibi "bıktık sürekli tekrarlardan" diyordu. Ama öğretmenlerin özensiz yazıları da çocukları sıkıyordu. Artık yeni nesil için bu böyle değil. Onlar gerçekten öğreniyorlar. Zaten görüyorsunuz işte Anıtkabir dolup taşıyor. Şimdi ben de torunum Ali Deniz'e bu kitabı vererek anlatmaya başlayacağım ●

Atatürk, Dolmabahçe Sarayı'nda Dil Kurultayı'nda (üstte solda). 1930 yılında Gazi Mustafa Kemal, Fethi Bey (Okyar), Kılıç Ali Bey ve Afet Hanım (İnan), Yalova'da (üstte). 16 Eylül 1922 tarihli *L'Illustration* dergisinin kapağında Mustafa Kemal ve İsmet paşalar (altta).

LA PETITE ILLUSTRATION (Série Roman) : Le Nouveau Déluge, par Mme Noëlle Roger. — Fin.

L'ILLUSTRATION

RENÉ BASCHET, directeur. SAMEDI 16 SEPTEMBRE 1922 Maurice NORMAND, rédacteur en chef.

80e Année. — No 4150.

MOUSTAPHA KEMAL.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da gerçekleşen Ekim Devrimi sonrasında pek çok Beyaz Rus İstanbul'a geldi. İstanbul'daki yemek, giyim ve eğlence kültürünü derinden etkilediler. Beyaz Rusların açtığı Turkuaz Lokantası'nda bir yemek.

Türkiye'de "yeni hayat"

Tesettürden Flapper

FOTOĞRAF: SELAHATTİN GİZ

şapkaya

II. Meşrutiyet'le yapılan siyasi devrim sosyal bir devrimle tamamlanmak zorundaydı. Selanik'ten çıkan "yeni hayat" fikir hareketiyle başlayan köklü dönüşümler 1920'li yılların sonuna kadar devam etti. "Yeni hayat"ı, inkılapların yanı sıra yaşanan travmanın yansımalarını gördüğümüz Cumhuriyet'in ilk yıllarını, toplumu düzene sokmak için yaratılan "yeni insan"ı Prof. Zafer Toprak, Atlas Tarih'e anlattı.

Röportaj: Günce Akpamuk

gakpamuk@doganburda.com

Cumhuriyet kurulduğunda, yıllarca süren savaşlar ülkeyi bir kargaşa ortamına sürüklemiş durumdaydı. Erkekler cepheye gidince çalışma hayatına giren kadınlar için yeterince istihdam alanı yoktu, ülke ekonomisi iyice kötüleşmiş; fuhuş, frengi, çocuk ölümleri, çocuk düşürme, intihar oranı artmıştı. 1930'lara kadar genç cumhuriyet, inkılâpların yanı sıra toplumsal travmanın yansımalarına da tanık oldu. Toplumu bu karışıklıktan kurtarmak için gerekli olan yeni bir insan yaratmaktı. Geçtiğimiz günlerde son kitabı *Yeni Hayat* ismiyle Doğan Kitap'tan çıkan Prof. Zafer Toprak'la, II. Meşrutiyet'ten itibaren ortaya çıkan sosyal devrim ihtiyacını, kadınların toplumda görünür olmasıyla gerçekleşen kültürel dönüşümleri, hukuki kazanımlarla sonuçlanan kadın hareketlerini, Rusya'daki Ekim Devrimi'nin, Amerikan modasının İstanbulluların hayatını nasıl etkilediğini ve cumhuriyetin ilk yıllarında toplumda oluşan travmanın nasıl sonuçlandığını konuştuk.

II. Meşrutiyet'le bir siyasi devrim yapılıyor, ama bir de sosyal devrim yapılmak isteniyor ve "yeni hayat" algısı oluşuyor. Nedir bu "yeni hayat"?

Tabii 1908 bir siyasi devrimdi. II. Abdülhamit'e bir muhalefet vardı ve bu muhalefet en sonunda bir başarı gösterdi. Hürriyetin ilanı diye bilinen bir başkaldırı →

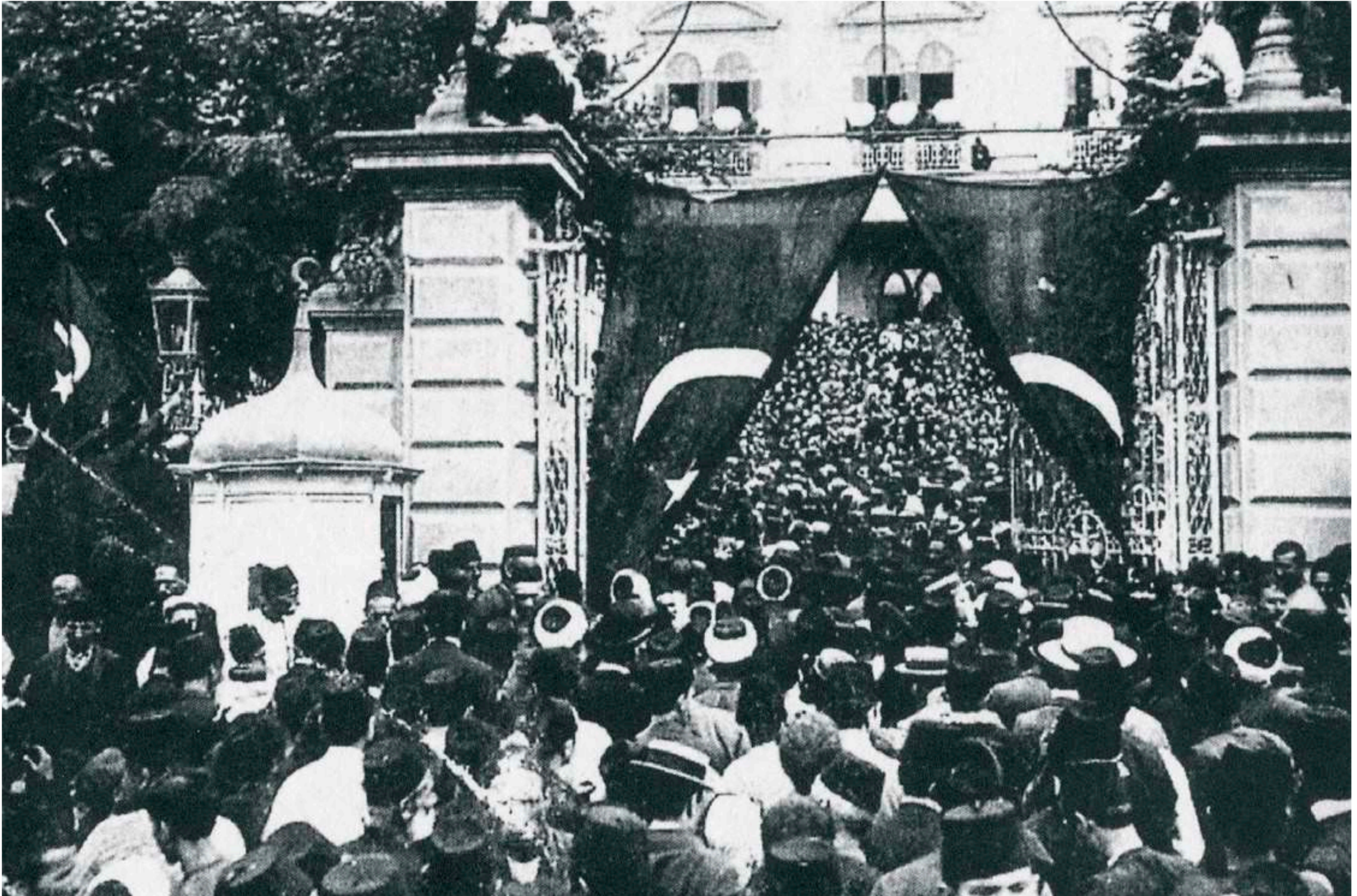
söz konusu. Fakat bu başkaldırıyı gerçekleştiren İttihat ve Terakki, bu siyasi devrimin, sosyal bir devrimle desteklenmediği takdirde başarı şansının çok düşük olduğu kanısındaydı. Bu fikir her şeyden evvel İttihat ve Terakki'nin daha entelektüel çevrelerinde oluşuyor. Bu kitabın başlığı da olan "yeni hayat", bu dönüşümü simgeleyen ifade biçimi. Selanik'te gündeme gelen, *Genç Kalemler* ve *Yeni Felsefe Mecmuası*'yla birlikte filizlenen bir fikir hareketi. Yeni hayatın gerisinde bir tür Fransız sosyolojisi var diyebilirim. Émile Durkheim'ı keşfediyorlar. Daha önce Osmanlı'da sosyoloji var, ama daha çok Spencer sosyolojisi var, daha bireysel bir sosyoloji. Oysa Selanik'le birlikte daha toplumsal hale geliyor. Bu tabii Ziya Gökalp'i çok etkiliyor. Selanik'te iken, 1909 Kongresi sırasında Durkheim'ın metot literatürüne vakıf oluyor. "Division du travail social" denilen bu metot, toplumsal işbölümü benimsiyor. Yeni hayat da tabandaki dönüşümlerle bağlantılı bir vizyondu. Temelinde aile var. O nedenle ailede dönüşümler olmaksızın toplumsal yapının köklü bir dönüşüme giremeyeceği kanısı hâkim. Yeni hayatın beraberinde getirdiği aileye de kimi zaman "yeni aile", kimi zaman "milli aile" diyorlar. Bu kadın olgusunu gündeme getiriyor. Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'le birlikte bir kadın hareketi de ivmelenmiş oluyor. Yeni hayatın bir boyutu da bu. Bir takım bilinçlenme süreci diyebiliriz bu döneme.

Yeni aile de, toplumdaki dönüşümler de kadının kamuda görünür olmasıyla başka boyutlara dönüşüyor diyebilir miyiz?

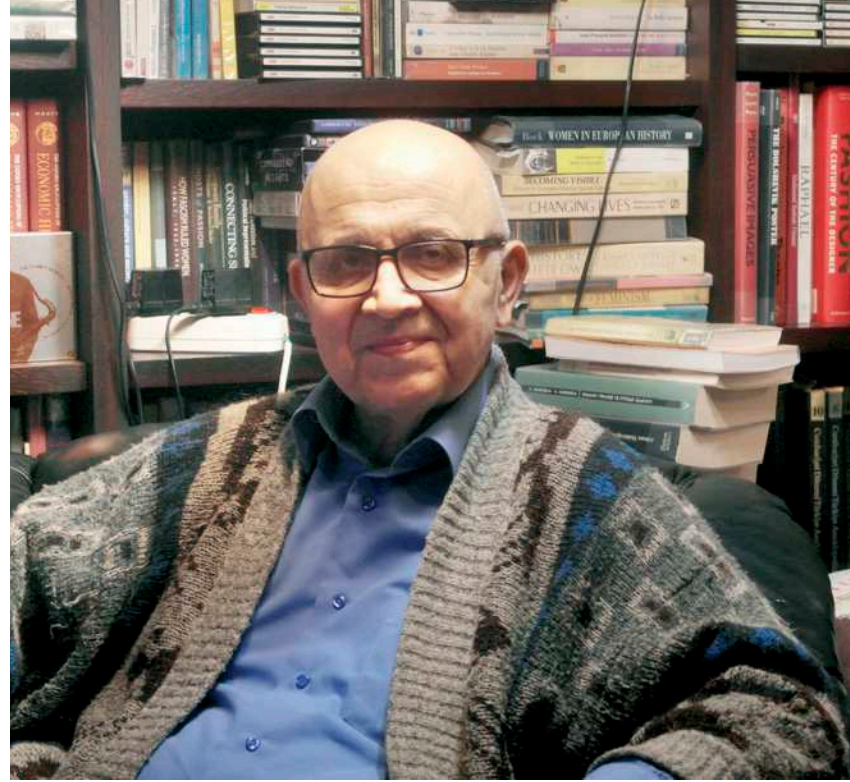
Kesinlikle. Yani Batı'daki hareketle Türkiye'deki hareketin arasında temel bir fark var. Bizde en büyük sorun kadının görünür olması. Her şeyden evvel sokağa çıkması. Yani sokak, özgürleştirici bir işlev görüyor. Nitekim II. Meşrutiyet'le birlikte bunu gözlemlemeye başlıyoruz. Bunun daha toplum katında, yani makro düzeyde projesi de "yeni hayat" olarak gündeme geliyor. Bunun ivmeli bir şekilde gerçekleştirilmesi tasarlanmış.

Aslında tasarıya göre de ilerliyor değil mi? 1920'lerin sonuna kadar ivmeli bir dönüşüm var.

Evet. Şöyle söyleyeyim, bunun en önemli evrelerinden biri, meclise veyahut yönetime yansıyan yönü, 1917'deki Hukuki Aile Kararnamesi. Aslında 1926'da kabul edilen Medeni Kanun'un ilk göstergelerinden biri diyebiliriz. Yani bir noktada aile hukuku şeri normlardan örfi, ya da nizami

normlara doğru geçiyor. Mesela belediye nikâhı gerekli hale geliyor, kadının evlenme yaşı belirleniyor, boşanma hakkı geliyor vs. Bir de bütün bu süreç içerisinde Cihan Harbi çok önemli bir yer işgal ediyor. Daha Balkan Harbi sırasında kadının siyasi kimlik kazanmaya başladığını biliyoruz, konferanslar vs. ile. Osmanlı'da tırnak içerisinde "burjuva kadın" çevrelerinde yankı bulduğunu görüyoruz. Balkan Savaşı'ndaki hezimet üzerine toplantılar yapılıyor. Bir takım tepkiler gündeme geliyor. Ama savaşla birlikte, özellikle çok sayıda erkeğin cepheye gitmesi, kadını birden bire bir açmazla karşı karşıya bırakıyor. Bu açmaz sonucu kadın bulabildiği takdirde çalışmak zorunda kalıyor. Yani çok daha bariz bir şekilde görünür olduğunu görüyoruz. Kadınların iş bulması için devletin bir takım girişimleri var, İttihat ve Terakki'nin kurduğu dernek var. Ama bunlar çok geniş kesimdeki kadın nüfusu için yeterli değil. Kadın her geçen gün biraz daha yoksullaşıyor. Yani savaşın geri planda vurduğu kesim, özellikle kentlerde, kadın oluyor. O denli bir mağduriyet yaşıyor ki kadınlar, bir noktada kendi bedenini satar duruma bile geliyor. Fuhuşun giderek arttığı bir dönem ile karşılaşıyoruz.

Savaştan sonra kadınlar işten çıkarılıyor. Buna devlet dairelerinde çalışanlar dahil. Çünkü erkekler dönüyor. Kadın görünür oluyor, ancak kadın-erkek eşitliğine yönelik bir kazanım yok diyebilir miyiz?

Türkiye'de genellikle feminizmin "devlet feminizmi" diye nitelendirilen bir boyutu var. Onu da çok dışlamamak gerekiyor. Çünkü bu yazarçizer takımı içerisinde kadın sorununa sahip çıkan, kadın özgürlüğüne inanan epey erkek var. Ama ne kadar özgürlük bu tartışılır. Gene erkek hegemonik yapısı söz konusu yani erkek hiçbir zaman kontrolü kaybetmek istemiyor. Foucault'nun tarif ettiği bir devlet unsuru var. Bu kitabın geri planında →

Prof. Zafer Toprak (üstte), II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar Türkiye'de gerçekleşen toplumsal dönüşümü anlattı. Selanik'te II. Meşrutiyet'in kutlamaları (yan sayfada). Osmanlı'daki kadın hareketi II. Meşrutiyet'le birlikte hareketlendi ve savaş yıllarında devam etti. İzmir'in işgalini Sultanahmet'te protesto eden kadınlar (altta).

İŞGALDEN KURTULUŞA İSTANBUL, ATİLLA ORAL, DEMKAR

bütün bu disiplin öğesi var. 1920'li yıllarda aslında bütün bu savaş travması devam ediyor. Benim savunduğum tezde savaşla birlikte oluşan travmanın uzantıları savaş sonrasına da yansımış durumda. Bütün 1920'li yılları kuşatıyor. Bu yıllarda da Türkiye bir cumhuriyeti inşa etme sürecinde. Siyasi ve hukuki sorunlardan toplumsal sorunlara vakit bulamıyor. Zaten maddi olanakları da yok. Kadının mağduriyetini giderecek bir yapı da yok ortada. Çocuk düşürmeler, çocuk ölümleri... Zaten ölüm oranları çok yüksek, ortalama hayat 30 yaş. Yeni hayat dediğimiz, kadınları bir noktada özgürleştirirken, bir şekilde çözümsüzlüğe doğru sevk eden bir olgu oluyor. Çünkü geleneksel aile yapısı çözülmüş, geleneksel kültür kodları çözülmüş ve yerine yeni kültür kodlarının oluşması kolay olmuyor. Zaman içerisinde olacak. Kadının durumunun aslında 1920'li yıllarda son derece kötü

1920'lerde Türk kadınının geleneksel giyimi değişmişti (solda). Millet mekteplerinde kadınlar (altta).

CUMHURİYET'İN 75 YILI, YKY

Amerikan kültürüyle gelen dans o günlerin cefasından kaçma yöntemiydi.

olduğunu vurguluyorum. İntihara kadar götürüyor bu süreç kadınları.

Yeni kültür kodları oluşana kadar nasıl dönüşümler geçiriyor toplum? Âdetler, evlilik tarzları, kadın-erkek ilişkileri nasıl değişiyor?

Aslında tüm dünyada köklü bir dönüşüm var Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra. 19. yüzyıldan çok daha dinamik ve hareketli bir 20. yüzyıla geçiliyor. Bu maddi yaşamda da böyle. Amerikan kültürü bir noktada Avrupa'ya ihraç edilmeye başlıyor. Bir süre sonra da Türkiye'ye geliyor. Bunlar bir takım özentilikleri de körüklüyor. Dans mesela. Bunlar bir noktada da o günlük cefadan kaçma yöntemi, sığınma yöntemi olarak da ifade edilebilir. Artık nesiller arasındaki fark giderek açılıyor. Genç nüfus savaşların faturasını bir kendi ebeveynlerine, bir de Tanrı'ya çıkarıyorlar. Tanrının yarattığı bir dünyada nasıl böyle hunharca bir savaş olabilir sorusu var kafalarında ve bu giderek din konusunda bir takım duyguların körelmesine neden oluyor. Aile denetimi, din denetimi, devlet denetimi yok olmuş durumda. Koskoca Osmanlı çökmüş, Ankara'da yeni bir devlet kuruyorsun, ama Ankara'nın sözü nereye kadar geçiyor? Kent kültüründe de çok köklü dönüşümler oluyor. Bu yeni hayat aslında çığırından çıkıyor, denetlenemez hale geliyor. Kitapta anlattığım eğlence türleri, müziğinden sinemasına, tiyatrosuna, müstehcen edebiyata kadarki değişim bu tırnak içerisinde "çöküş"ün bir ifadesi. Bunlara panzehir olarak yeni bir insan yaratılması gerekecek. O nedenle kitabın alt başlığı inkılap ve travma. Yani bir noktada bu ikiliyi birlikte görmeliyiz. Şimdiye kadar inkılabı anlatıyor, öğreniyoruz ama bunların yanı sıra travmatik yapıyı göz ardı etmemek gerekiyor. Bu bir noktada tarihi tabana indirmenin yöntemlerinden biri. Biz genellikle devleti, devletin kademelerini, siyasi gelişmeleri, savaşları, barışları vs. öğreniyoruz, ama geri plandaki durum, taban çok daha farklı bir boyut taşıyor.

Cumhuriyet kurulduktan sonra da devam eden çocuk ölümleri, fuhuş, frengi, uyuşturucu madde kullanımı karşısında yeni insan ve ideal yaratmak için nasıl bir yol izleniyor?

Şimdi bu savaşların en büyük faturası beşeri sermaye. Cumhuriyet'in devraldığı beşeri sermaye son derece sığ ve yetersiz. O nedenle Cumhuriyet'in en önemli kaygıla-

ZAFER TOPRAK ARŞİVİ

Darülfünun'un ilk kadın mezunları (solda). Mustafa Kemal'in yeni bir yurttaş yaratma yolunda en önem verdiği konulardan biri de tarihti. Birinci Türk Tarih Kongresi katılımcıları ve Mustafa Kemal, 9 Temmuz 1932 (altta).

rından biri nüfusun artırılması olacak. Ölüm oranlarının önemli bir nedeni de salgın hastalıklar. Bununla mücadele etmek için Cumhuriyet hakikaten çok başarılı bir sağlık politikası güdüyor. Türkiye'deki 1927 ve 1935 sayımı arasında o kadar hızlı bir nüfus artışı var ki. Sovyetler Birliği'nden sonra dünyada ikinci sırada. Bir şekilde Cumhuriyet'in izlediği pronatalist politika, yani nüfusu arttırmaya yönelik doğumu destekleyen politika başarılı oluyor. Çekirdek aileyi özendiriyor, onlara bir takım vergi muafiyetleri sağlıyor. Bir de tabii artık toplumu zapturapt altına alabilecek durumda. Özellikle 1928'den sonra. Gençleri gözetici bir yayın mevzuatı çıkartmak durumunda kalıyor. Yani o "vur patlasın çal oynasın" esprisi tamamen geri planda kalıyor. Bu arada kadınların eğitimine yönelik çalışmalar var. Bunun da getirileri olduğu kanısındayım. Benim bütün ailemin o dönemdeki fertleri öğretmen olmuşlar. 1929 Buhranı'yla 1920'lerdeki o asri hayat tüketim örüntüsüne artık yer kalmıyor. Hakikaten insanlar kıt kanaat geçinmek durumdalar. Her semt etkileniyor. Bir noktada toplumda dengeler oluşmaya başlıyor. Bunu sağlayıcı kültür odakları oluşuyor. Halkevleri kuruluyor. Toplumu kendi içinden, bağrından şekillendirecek yapılanmalara doğru gidiliyor. Millet mektepleriyle toplum okuryazar kılınmaya ve bir tür kültür devrimi yapılmaya çalışılıyor. Ben harf devrimini çok önemli bir kırılma noktası olarak alıyorum. Harf devrimi sonrası Türkiye'de bir kültür devrimi oluyor. Bu toplumda bir takım dengeleri yerine oturtuyor.

CUMHURİYET'İN 75 YILI, YKY

Yani o savrulmuşluğun önüne geçiliyor mu, ulus-devlet inşası, milli bir kültür yaratma çabasıyla?

Tabii yeni bir yurttaş yaratma isteği var. Aslında bu bütün Avrupa'da var. Gazi'nin özellikle 1928 sonrası çabaları bu doğrultuda. Bütün o tarih tezleri, dil devrimiyle. Gazi'nin en önem verdiği projesi Dil-Tarih-Coğrafya →

Önce Beyaz Ruslarla tesettürden açık başa geçildi, sonra Amerikan flapper tarzı şapkalar görülmeye başlandı.

Fakültesi'ydi. Ülkenin birçok sorunu var, ama her şeyden evvel o yurttaş kimliğini oluşturmak çok daha ön planda yer alıyor. Biz bir şekilde 1920'li yıllarda siyasi bir devrim yapıyoruz, hukuk devrimini gerçekleştiriyoruz, ama kültür anlamında devrim 30'lu yıllarda gerçekleşiyor.

19. yüzyıldan itibaren Avrupa'da da bir dönüşüm oluyor. Sanayi Devrimi'yle birlikte Avrupa'da kadın, Osmanlı'dan çok daha görünür oluyor. Avrupa'yla Türkiye'de benzer bir dönüşüm var mı?

Hem benzer, hem değil. Avrupa'daki birinci dalga feminizm gecikmiş olarak Türkiye'de de görülüyor. Avrupa'daki bu feminizm hareketi Birinci Dünya Savaşı'nda bir ölçüde hedefine varıyor. Birçok ülkede kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmış durumda. Ama öte yandan Avrupa'da çalışan bir kadın faktörü var, çok daha erken dönemden itibaren. O nedenle kadının sosyal sorunları da giderek ön plana çıkmaya başlıyor. Yani hukuki hakların elde edilmesinin ötesinde ekonomik haklarının da, sosyal hakların da elde edilmesi söz konusu. Zaten Avrupa'da sosyal demokrat bir takım gelişmeler oluyor. Ama 1920'lere gelindiğinde en ileri sosyal haklar Sovyetler Birliği'nde. Tabii Türkiye'de çalışan kadın sayısı son derece düşük. Aslında bu tür bir sorunsal henüz doğmamış durumda. Yine de 20. yüzyılda, mesela Sabiha Sertel bu konulara değiniyor. Kadının sosyal konumunu, çalışan kadınların sıkıntılarını dile getiren yayınlar var. *Aydınlık* dergisi önemli adımlar atıyor. Aydınlıkçılar feminist hareketi "sizin yaptığınız bir burjuva feminizmi" diyerek eleştiriyor. Oysa kadının çok daha farklı bir boyutu var. Siyasi haklar elde etmekle kadın özgürleşmiyor. Kadını özgürleştirecek olan çalışması, kendini geçindirmesi, ekonomik bağımsızlığını elde etmesi. Bunlar Avrupa'da çok daha önce gündeme gelmiş durumda. Türkiye'de *Aydınlık*'la gündeme geliyor. Avrupa'daki sosyalist, Marksist harekette kadınlar da var. Türkiye'de ancak 1920'li yıllarda tek tük Marksist bakış görüyoruz.

Osmanlı'da kadının çalışma alanı da çok dar değil mi?

Türkiye'de de tabii tütün fabrikaları, ipek böceği gibi sektörlerde kadınlar var. Ama segregasyon üzerine kurulu bir düzen var, yani ayrılma var, kadın ve erkek aynı mekânı paylaşmıyor. Bu Cumhuriyet'e kadar bu şekilde devam edecek. Kadın ve erkeğin aynı mekânda ders görmesi bile Darülfünun'da ancak 1919'da bir emrivakiyle gerçekleşiyor. Türkiye'de tramvaylarda perdenin kalkması bile önemli bir olay kadın ve erkeğin aynı mekânı paylaşması açısından.

Kadın ve erkek ilişkileri bu görünürlükle nasıl değişiyor?

Tabii aileyi etkiliyor bu her şeyden evvel. Bu konuda

İŞGALDEN KURTULUŞA İSTANBUL, ATİLLA ORAL, DEMKAR

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınların giyim alışkanlıkları değişmeye başladı (üstte). 1928 yılında Ankara'da bir kadın (sağda).

1920'li yıllarda evlilik, üzerine çok düşülen konulardan biriydi. *Evlilik ve Mahremiyet* kitabından bir sayfa (altta).

Kadın erkeği nasıl teshir eder..?

erkeğin haleti ruhiyesini bilmek lâzım

İşte erkek

99

CUMHURİYET MODALARI, TARİH VAKFI

bir çaba da var. Ne bileyim görücülükten görüşücülüğe geçiş önemli bir şey. Gazete ilanıyla evlenmeler görülüyor. Bunlar çok önemli değişimler. İttihat ve Terakki evlilikleri özendirici törenler düzenliyor. Çeyiz düzenliyor. *Tanin* gazetesinde listeler halinde evlenme adayı kadın ve erkekleri görüyoruz. Çünkü yoksulluk evlilikleri, çocuk yapmayı engelleyen bir faktör. O yüzden çocuk düşürme bu kadar artıyor. Kadın çocuğunu doğurmuyor çünkü bakacak durumda değil. Bir sefalet ortamıyla karşı karşıyayız.

Beyaz Rusların İstanbul'a gelişi toplumu nasıl etkiliyor?

Az önce Amerika'dan gelen dönüşümden söz ettik. Amerikalı kadınların flapper modası mesela Türkiye'de kadınları etkiledi. Ama tabii ondan önce bir Rus kadın modeli var, özellikle Rusya'dan gelen göçmenlerin etkisiyle. Bunlar Rus Devrimi sonrası oradan kaçan Beyaz Ruslar. Tahminimiz 200 bin civarı Rus İstanbul'dan geçiyor. Bunlar İstanbul'daki yaşamı önemli şekilde etkiliyor. Farklı bir kadın tipi görüyor İstanbul halkı. Ayrıca plaj, pastane, bar kavramını bu Ruslar getiriyor Türkiye'ye. Bunlar bir şekilde İstanbul kültürüne yepyeni bir görünüm kazandırıyorlar. Rus kadınların güreştirilmesi vesaire, bütün bunlar İstanbul'un o güne kadar alışık olmadığı şeyler.

Ama kısa sürede İstanbul'da bu kültürün benimsenmesi garip değil mi?

Evet, çünkü toplumda bir değişim özlemi var. Kadınlar, Rus kadınlarını gördüğü vakit onlara benzeme kaygısı içerisine giriyor. Daha ince yapılı, Rus başı denilen tülbent bağlama şeklini benimseyen kadınlar görüyoruz. Tesettürden açık saça geçiş bir noktada Rus başıyla oluyor. Ondan sonra bu flapper tarzı geliyor. Atatürk'ün yanındaki kadınlarda görürüz bu tarzı. 1920'lerin sonundan itibaren baş tamamen açılır. Öyle kademeli bir geçiş söz konusu. Bunda Rusların etkisi büyük.

Toplumun tepkisi nasıl?

Devletin bu konuda dolaylı bir desteği var, kılık kıyafet normlarını denetler durumda. Erkeklerde doğrudan denetliyor. Kültüre bir takım yeni faktörler konuyor, balolar, çaylar. Bu çaylara giden insanlar, geniş anlamda bir Cumhuriyet burjuvazisi ve bu kesim kolaylıkla bu batı normlarını benimsiyor. Bu tür bir ortam da aslında farklı giyim kuşamları, farklı saç modellerini gerektiriyor. Başı kapalı bir öğretmen yok örneğin o tarihlerde kent ve kasabalarda.

Bu dönüşüm Ankara, İzmir, İstanbul'da geçerli. Fakat, Anadolu ne durumda?

Tabii ki bütün toplumu bir günde dönüşüme uğratmak imkânsız. İletişim araçları gelişmemiş durumda. Devletin uzandığı ortamlar sınırlı. Ama eğer Halkevi varsa dönüşümler oluyor. Yani kasabalara kadar ulaşabiliyorsun. Yani bu dönüşüm daha çok Batı Anadolu için geçerli. Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu aynı oranda etkilenmiyor. O nedenle demiryolları politikası çok önemli. Cumhuriyet bütçeden en büyük payı demiryollarına ayırır. Ulusu bir araya getirebilmek önemli. Osmanlı Devleti çok dağınık yapıya sahip bir imparatorluk. Cumhuriyet ise birliği sağlamaya yönelik bir çaba içerisinde.

CUMHURİYET MODALARI, TARİH VAKFI

Selahattin Giz'in fotoğrafında 1931 yılında Maksim'de yılbaşı eğlencesi (en üstte). 1926 yılında Darülelhan'da koro dersinde kadın öğrenciler (üstte).

1920'li yıllardaki kaos ortamını da bu birlik anlayışıyla mı dağıtmaya çalışıyorlar?

Ulus-devlet işte bu. Fransızlar farklı mıydı? Hayır. 1840'larda bile Fransa'da doğru dürüst Fransızca konuşan nüfus yüzde 40 falandı. Ulus üniter bir yapı. Uluslaşmanın temel etkenleri bunlar. Ben buna *Darwinden Dersime: Cumhuriyet ve Antropoloji* adlı kitabımda yer verdim. Mesela etnik sözcüğü hiçbir şekilde kullanılmıyor belli zamana kadar. Literatürde yok. Çok daha sonra literatürde yer almaya başlandı. Din üzerinden bir ayrım var, ama →

Cumhuriyet'in ilk yıllarında gençlik hareketleri uzun süre devletten yana tavır aldı.

resmi söylemde o da yok, çünkü laik bir devletsin. Tabii uygulamalarda bir takım ayrımcı politikanın güdüldüğü bir dönem olacak. O bir noktada savaşların getirdiği travmadır. Özellikle işgal günlerinde farklı din unsurlarının Ankara konusundaki tavırlarıyla doğrudan bağlantılı. O kaygı çok uzun yıllar devam etti. Yeni yeni belki 70'lerden sonra onun üstesinden gelebildi Türkiye. Tabii tek taraflı değil bu travma.

İnancını kaybetmiş olan genç nüfus nasıl geri kazanılıyor?

Gençler spora yönlendiriliyor. Halkevleri gençlerin yoğun olarak gittiği yerler. Halkevleri bünyesinde izcilik, tiyatro faaliyetleri var. Gençlere meşgale bulunuyor. Tabii bir de mümkün olduğu kadar gençlere eğitim olanağı sağlanıyor kent ve kasabalarda. Geçmişte günübirlik yaşayan bir toplum Osmanlı. İleriye doğru perspektifi olan bir toplum değil. Var olanı korumak üzerine kurulu. Daha sonra çok daha devinimli, ileri bakan bir toplum anlayışı var. Kadından çok, gençlik ön planda yer alıyor. Ama o gençlik kadın erkek ayrımı yapmayan bir gençlik. Genç kızlar spor etkinliklerine özendiriliyor. At yarışından eskrime kadar. Üniversitede de genç kızlara ortam hazırlanıyor. Ayrıca askerlik önemli. Bütün gençler yaz aylarında askerlik uygulamalarına sokuluyor. Asker üniforması giyip eline silah alıp talim yapıyor. Batıda paramiliter gençlik örgütlerine önem verildi. Atatürk ona sıcak bakmadı. Fevzi Çakmak istiyordu. Meşrutiyet yıllarında da vardı, İttihat ve Terakki bünyesinde gençlik örgütleri kurulmuştu orduda. Atatürk izciliği ve askerlik derslerini önemsedi. Siyasi bir boyut kazanmasını istemedi gençlerin. Öğretmenlerin de bu konudaki misyonu çok önemliydi. Öğretmen sadece öğrenciyle derste karşılaşan kişi değildi. Okul öğrencinin yaşamına entegre bir mekândı. Gençler de bunu çok hızlı şekilde benimsedi. Sonra da bütün gençlik hareketleri devletten yana tavır aldı. Devlete karşı hareketler daha sonradır hep. Devlet doğrudan ifade etmek istemediği şeyleri, gençler üzerinden ifade etmiştir. Hatay olayında mesela büyük gençlik mitingleri vardır. Bütün bu gençlik hareketinde yer alan insanlar da sonraki yıllarda siyasetimizde yer almıştır.

Ankara'nın başkent olmasında İstanbul'daki karışık ortamın etkisi var mı?

İstanbul başkent olmayacaktı. Bu kadar kozmopolit oluşu ondan uzak durulmasını gerektirdi. Birinci husus o. İkincisi İstanbul hilafetin başkenti. Eğer ulus devlet seküler normlar dahilinde gerçekleşecekse, İstanbul bunun için uygun değil. Bir de İstanbul deniz kenarında, saldırılara açık. Atatürk der ya "geldikleri gibi gidecekler". İstanbul'un işgali her zaman büyük bir travma yaratmıştır. Bu travmadan uzak olmak için, sanayileşirken de Türkiye 1930'lu yıllarda, kıyılarda fabrika kurmamıştır. Mesela Karabük Demir-Çelik Fabrikası ne demire ne kömüre yakın, içerilerde bir yere kurulur. Mümkün olduğu kadar savunma güdüleri hâkim. Bir de tabii Ankara demiryolunun ulaştığı bir noktada. Eğer Cumhuriyet bütün Anadolu'ya sahip çıkacaksa mümkün olduğu kadar doğuya yakın olmalı. İstanbul özellikle Atatürk'ün şahsı bağlamında güvenilir de değil. Sürekli suikastlarla karşılaşıyor. 1927'den önce İstanbul'a gitmeyecek Atatürk. Yurtdışına bile çıkmıyor Cumhuriyet'ten sonra. Balkanlar da, darbe üzerine darbe, devamlı isyanlar, başkaldırılar tarihidir. Türkiye bunlardan uzak durma çabası içerisindedir. Üvey evlat muamelesi görür İstanbul 1940'lara kadar. Nüfusu da büyük ölçüde durağanlaşır. Bütün devlet ricali, ordu Ankara'ya gitmiştir. İstanbul 1914'ün nüfusuna 1940'ların sonuna doğru ancak ulaşır. Demografik olarak bu dönem çok önemlidir ●

1923'te kurulan Kadınlar Halk Fırkası'nın gündeminde seçme ve seçilme hakkı vardı

1920'lerden 1934'e kadar Türkiye'de hem feministlerin hem de toplumun feminizmden anladığı neydi?

Devlet feminizminin en tipik örneklerinden biri Medeni Kanun'dur. Medeni Kanun büyük ölçüde Gazi'nin ve Mahmut Esad Bozkurt'un ortak projesidir. Toplum buna hiçbir şekilde hazır değildir. Hatta Meclis hazır değildir. Gazi'nin karizmatik kimliğinin etkisiyle kabul edilmiştir. Bir takım haklar gündeme geliyor. Ama bunun günübirlik uygulanması da kolay değil. Çünkü Türkiye'de uygulama ayrı, mevzuatı çıkartmak ayrı bir olay. Batı normları dahilinde bir hukukçu kesim yeni yeni oluşuyor. Birden bire seküler bir hukuk normu getiriyorsun. Bunun kabul edilmesi ve hukuk camiası tarafından uygulanması kolay değil. O nedenle sorunlarla karşı karşıya geliyoruz. Ama Meşrutiyet'in kadın hareketi küçümsenecek bir hareket değil bunu kabul etmek gerekiyor. 1923'te Kadınlar Halk Fırkası kuruluyor. Ama bu fırka bir dernek havasında. Zaten kabul görmüyor fırka olarak ve derneğe dönüşüyor. O tarihlerde fırka çok iddialı bir kelime. Halk Fırkası dahi henüz kurulmamış. Bu cemiyetin gündeminde seçme ve seçilme hakkı var mesela.

Eğitim olanakları sağlanıyor kadınlara onların çabalarıyla. Bu cemiyete bir kesim muhalefet var. Özellikle Sabiha Sertel gibi kişiler, kadınların sorunlarına yeterince eğilmeyen bir yapıdan şikâyetçiler. Bu dernek daha çok kendi aralarındaki dayanışmayı güçlendiren etkinlikler yapıyor, çay partileri gibi. Geniş bir örgütlenmeye doğru gitmiyor. Bir noktada ülkenin temel sosyal sorunlarına eğilmiyor. Aslında bu dernek Avrupa'da giderek sönümlenmiş olan kadın hareketiyle bağlantılı. Sönümlenmiş, çünkü İtalya'da faşizm gündeme gelmiş, Almanya'da Naziler 1933'te iktidara gelmiş. Kadın hareketi de bastırılmış. Kadın yine ev kadınlığıyla, biyolojik üretkenliğiyle ön plana çıkartılma çabası içerisinde. Çünkü bütün ülkelerde nüfus sorunu ön planda.

CUMHURİYET'İN 75 YILI, YKY

1935 seçimlerinde ilk kez oy kullanan kadınlar (üstte). Türk Kadınlar Birliği, 1927 seçimlerinde kadınların seçme seçilme hakkını kullanabilmesi için tartışma başlatmıştı (en üstte).

İşte bu yıllarda Türkiye'de kadınlar bir takım yasal mevzuatla haklar elde etmiş durumda. Kadınların okuryazarlığı önem taşıyor. Ama kadınların istihdam edilecekleri alanlar henüz çok sınırlı. Türkiye öyle bir dönemde cumhuriyet inşa ediyor ki ekonomik bir bunalım var ve yeni savaş ufukta görülmüş durumda. Ancak öğretmenlik gibi alanlarda kadınlar istihdam edilebiliyor. Kendi siyasi birliğini sağlamaya çalışan Türkiye'de kadın sorunu önemli bir yerde değil. Genellikle biz 1935'i bir kırılma noktası olarak ele alıyoruz. İstanbul'daki Uluslararası Kadın Kongresi nedeniyle. Bununla birlikte Türkiye'deki birinci dalganın sonu geliyor. Bu arada tabii Türk Kadınlar Birliği'nin bünyesinde de önemli ölçüde sorunlar doğuyor. Barış ve silahsızlandırmanın 12. Uluslararası Kongre'ye hâkim olması, özellikle Anglosakson kadın derneklerinin etkisiyle, birliğin devamlılığını engelliyor. Çünkü Türkiye önündeki savaşı görmüş ve tam silahlanmaya çalışırken silahsızlanma diye bir çıkış geliyor. Çok çelişkili. Tabii iktidar giderek otoriterleşmekte. Fırkanın/derneğin kapatılmasını buna bağlıyorum. Sırf o kapatılmıyor, mason locaları da kapatılıyor. Birçok dernek parti çatısı altına alınıyor. Ve deniyor ki kadınlar etkin olacaklarsa Halkevleri'nde etkin olsunlar. Biz kadın erkek ayrımı yapmıyoruz deniyor. Ve birçok kadın Halkevleri'nde etkili oluyor. Türkiye'de 1935 sonrası iktidarın otoriterleşmesiyle kadınlara yönelik değil, ama genel bir susturma hareketi görülüyor. Türk Ocakları kapatılıyor ki Meşrutiyet'in en önemli kültür ocağı bunlar. Ama çok elit bir örgüt ve onu tabana yaymaya yönelik bir çaba içerisindeler. Burjuva feminizmi de bastırılıyor ve 1930'lu yıllarda o dönemin burjuva kadınları da o yazılarını, şaşaalı hayatlarını sürdüremiyor. Bir kısmı çalışmak, öğretmenlik yapmak zorunda kalıyor. Her türlü yayın organı da denetleniyor. Eski kadın öncüleri operet yazmaya filan başlıyor. Yani biz Türkiye'de kadın hareketini iki döneme ayırırız. İkinci dalga da 1970'lerden sonra görülür. O ara dönemdeki dergilere baktığımızda çok daha ev içine, modaya dönüktür. Bu dünyada da bu şekilde.

Cumhuriyet gazetesi 24 Şubat 1933 Cuma günü "Vagon Li Şirketinde Çirkin Hadise" başlıklı bir yazı yayınlandı. Yazıda, "Beynelmilel Yataklı Vagonlar Şirketi'nin Türkiye mümessilliğine tayin edilen Jannoui ismindeki müdürün bir, iki gün evvel, şirketin İstanbul şubesiyle telefonla konuşmakta olan memurlardan Naci Bey'in Türkçe konuşmasına kızdığı, yüksek lisanımıza tecavüz ve memuru tardettiği" belirtiliyordu.

Gazetedeki bu haber üzerine başta Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) olmak üzere öğrenciler bir protesto gösterisi düzenlemeye karar verdiler. 25 Şubat sabahı Darülfünun'da bir araya gelen gençler olayla ilgili o günkü gazetelerde yayımlanan haberlerin kupürlerini sınıfların kapılarına astılar. Aralarında seçtikleri temsilcileri sınıflara göndererek şirketi protesto etmek için yapılacak gösteriye çağırdılar. Başka fakülte ve yüksekokul öğrencileri de toplantılar düzenleyerek Galatasaray Lisesi önünde toplanma ve gösteri yapma kararını benimsediler. Öğrencilerin protesto gösterisi yapacağından haberdar olan (sonraki yıllarda Hukuk Fakültesi Dekanı olmuştur) Tahir (Taner) Bey sınıfları birer birer dolaşmaya başladı. Bu davranışın hukuki bir cezası olacağını anlatarak öğrencileri kararlarından geri döndürmeye çalışsa da başarılı olamadı.

Öğrenciler toplanıyor

Öğrenciler Darülfünun binası arkasındaki arsalardan topladıkları taşları gazete kâğıtlarına sararak gruplar halinde tramvaylar ve otomobillerle Galatasaray'a hareket etti. Beyoğlu'nda →

Şark Ekspresi şirketinin binası taşlandı

Vagon-Li baskını

Vagon-Li Şirketi'nin Fransız müdürünün bir çalışanını telefonda Türkçe konuştuğu için işten atması, İstanbul'da öğrencilerin protestolarına yol açtı. "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası döneminde yaşanan bu tür olaylar azınlıklar üzerindeki baskının da artmasına neden oldu.

Cengiz Kahraman

cengizkah@yahoo.com

FOTOĞRAFLAR: CENGİZ KAHRAMAN KOLEKSİYONU

Olaydan bir gün sonra, 26 Şubat 1933 Pazar günü Vagon Li'nin Galatasaray'daki şubesinin önü.

toplanan yüzlerce kız ve erkek öğrenci, Vagon-Li şirketinin şubesi önüne doğru yürümeye başladı. Şirket memurları olağanüstü bir durum olduğunu farkederek işyerini terk etmişlerdi. Müdür Jannoui de kepenklerin indirilmesini emrederek şirketten ayrıldı. Saat beş buçuğa doğru binanın önünde öğrencilerin dışında halk da birikmeye başladı. Protesto gösterisini haber alan Galatasaray merkez memurluğu o saate görevli bulunan polis memurlarını olay yerine göndermiş, Beyoğlu İtfaiyesi'nden de olay yerine arazöz istemişti. Bir otomobilin üstüne çıkarak "arzunuz isaf edilecek (yerine getirelecek), fakat derhal dağılınız" diyerek olayı engellemeye çalışan polis müdürü Fehmi Bey'in sözleri öfkeli kalabalığın uğultusu arasında kayboldu. İtfaiye araçlarından sıkılan su da gençleri dağıtmayı başaramadı. Polis gençlerden bazılarını gözaltına alınca, protestocular arkadaşlarının serbest bırakılmalarını istediler. Polis Müdürü Fehmi Bey, "Çocuklar buradan dağılınız. Geliniz, derdinizi bana anlatınız. Hepinizi dinleyeceğim" dese de öğrencileri durdurmak mümkün olmadı.

Sene 15 — No: 5166 — Fiatı her yerde: 5 kuruş — PAZAR — 26 Şubat 1933

Türkiyede türk dili hâkimdir

Darülfünun talebesi, direktörü Türk diline hakaret eden vagonli şirketinin binasını taşladılar

Darülfünun talebesi, vagonli şirketinin Beyoğlundaki merkezini taşlarlarken

Dün İstanbul, memlekette, millî dili hâkim kılmak istiyen Darülfünun ve yüksek mektepler talebesinin canlı ve ölü bir hareketine şahit olmuştur. Dünkü kuvvetli harekete sebep, memleketimizde yaşıyan, Türkiyede para kazanan bir ecnebi şirket müdürünün, türkçeyi tahkir etmesi, Türkiyede yaşadığını unutmuştur.

Hadisenin sebepleri

Vaka şöyle olmuştur: Bundan bir kaç gün evvel beynelmilel yataklı vagonlar şirketinin Türkiye mümessilliğine tayin edilen Jannoui isminde müdür memurlardan Naci beyin telefonda türkçe olarak konuştuğunu görmüştür. Jannoui buna fena halde kızmış dilimize ağır tecavüzlerde bulunmuş:

— Bu adam niçin böyle anırıyor!.. diye etrafındakilere sormuştur. Naci beye aynı günde şirketten yol verilmiştir. Bu müessif haberi gazeteler yazmıştı.

Bu hadise üzerine yüksek tahsilde bulunan gençlerimiz, darülfünunlularımız haklı bir asabiyet göstermişler ve bu hareketi protesto için heyecanlı bir nümayiş yapmağa karar vermişlerdir. Talebenin bu kararını işiden müderris Tahir bey sınıfları birer birer dolaşarak:

— Böyle bir şey yapmayın.. Bunun mesuliyeti vardır, demiştir. Fakat talebe verdiği karardan vazgeçmemiştir. Talebeler saat beşe doğru yataklı vagon şirketinin önüne kafile kafile gelerek toplanmağa başlamışlardır.

Bu sırada caddede gençlerin toplandığını gören yataklı vagon şirketi memurları birer birer çıkıp

26 Şubat'ta olayı haber veren *Akşam* ve *Vakit* gazeteleri (altta ve üstte). 1930 yılında Vagon Li Şirketi'nin Karaköy'deki şubesi. Sol tarafta Galata Köprüsü'nden "müruriye" almak için bekleyen memurlar görülüyor (sağda).

İlk olarak bir genç ''bu memlekette Türk ve Türkçe hâkimdir'' diye bağırarak şirketin kepenklerine taşı fırlattı. Yaklaşık üç yüz polisin tüm engellemelerine karşın öfkeli öğrenciler kepengi indirerek taşlar ve sopalarla camları ve şirket levhalarını kırmaya başladı. "Türk topraklarında Türkçe konuşmayı men edenlerin mevcudiyetine tahammül edemeyiz", "yaşasın Türklük, yaşasın gençlik" nidalarıyla demir parmaklıkları indirdiler. Şubenin camlarını kırdılar. Halkın alkışları arasında şubeye girdiler. Yazıhaneler, gişeler, şube içindeki camlar, üç telefon makinesi de kırılan eşyalar arasındaydı. Vitrindeki gemi ve vapur maketleri ile resimleri de parçaladılar. Üst katta bulunan yaklaşık dört milyon değerindeki biletlere ise dokunmadılar.

Bugünkü sayımızda :
" Hatıralar ve Vesikalar " tefrikamızın 9uncu formasını takdim ediyoruz

VAKIT

Yarınki sayımızda:
Sinema, Mizah sayıfaları

16 ncı Yıl • Sayı : 5436 — Tahrir Telefonu: 24379 — PAZAR, 26 ŞUBAT - 1933 — İdare Telefonu: 24370 — Sayısı 5 Kuruş

Türkçe Aleyhinde Bulunan Ecnebiyi

Protesto için Darülfünunlu Cençlerin Nümayişi

Beyoğlundaki Yataklı vagonlar şirketi önünde ilk hazırlıklar ve şirket kapısının kepenklerinin hadiseden sonraki hali

Öğrencilerin arasında Galatasaray Lisesi'nden Ziyad Ebüzziya da vardı: "Toplantı yeri mektebimizin önü idi. Bildirilen saatte muhtelif fakültelerden gelen bir alay genç mektebin önünde toplanmıştı. Mektep çıkışı onlara katıldık. Bu sefer yalnız değildik. Verilen işaret üzerine Vagon Li'ye hücum edildi. 10 dakika içinde Vagon Li darmadağın olmuş, ne cam kalmıştı ne çerçeve, ne

de mobilya. Nutuklar çekildi. Yabancıların hadlerini bilmeleri lazım geldiği vurgulandı ve 1500 kişiyi bulmuş olan kalabalık sakin sakin dağıldı. (...) O sırada *Cumhuriyet* gazetesinde muhabirlik eden ağabeylerimizden 1932 mezunu Koko Fuad'a 'verilecek ders' önceden bildirildiğinden gazete olayı olduğu gibi fotoğraflarla tespit ettirmiş ve ertesi günkü nüshasında yayımlamıştı."

Aynı binada faaliyet gösteren diğer yabancı şirketlere ait dükkânlara ise zarar verilmedi. İçeriye giren öğrenciler duvarda asılı olan Atatürk'ün fotoğrafını, ''bu müessese bu resmin talikına layık değildir. Türklüğü tahkir edenler, Türkçe konuşmayanlar bu memleketten kovulacaklardır" diye bağırarak alıp dışarı çıkardılar. Elden ele dolaşan Atatürk fotoğrafı ve Türk bayraklarıyla "Yaşasın Türkiye" tezahüratları, hep bir ağızdan söylenen Sakarya Marşı eşliğinde İstiklal Caddesi'nden Tünel - Yüksekkaldırım yolu ile şirketin Karaköy'deki şubesine yöneldiler.

Peyami Safa da destek verdi

Karaköy'deki Vagon-Li şubesinin camlarını kırarak protesto gösterisine devam eden öğrenciler Galata Köprüsü üzerinden yürüyerek Babıâli'deki *Vakit*, *Milliyet*, *Haber Akşam Postası*, *Akşam* gazetelerinin idarehanelerini ziyaret ettiler. Burada gazeteleri, "sütunlarınızı, hatta başmakalenizi güzellik müsabakalarına tahsis ediyorsunuz, gençliği hiç düşünmüyorsunuz" diyerek eleştirdiler. *Cumhuriyet* gazetesi önünde, gazetenin yazarlarından Peyami Safa "Türk diline dil uzatanların dilleri kurusun" diye bağırarak gençlere destek verdi. Gençler Cağaloğlu'ndaki Eminönü Halkevi →

Olaylara konu olan Beyoğlu şubesi müdürü M. Jannoui.

Şirketin Karaköy şubesine 1200, Beyoğlu şubesine 3000 liralık zarar verildiyse de valilik bunu “üzerinde durulacak bir mesele” olarak görmedi.

Sene 15 — No: 5167 — Fiatı her yerde: 5 kuruş PAZARTESİ — 27 Şubat 1933

Adliye tahkikat yapıyor

Yataklı vagonlar müdürünün mahkemeye verilmesi muhtemeldir

gençleri dün kendiliklerinden Bur sa halkevinde pek hararetli bir top lantı yapmışlardır. Bursa gençleri halkevinden sonra kafilelerle Gaz Hz. nin heykelleri önüne gelmişler ve burada Bozkurt, İstiklâl marşlarını söylemişlerdir. Gençler Gazi hazretlerine, Türk talebe birliğine şu telgrafı göndermişlerdir:

«Uğurunda hepimizin birer nefe gibi canla, başla çalıştığımız aziz Türk inkılâbına sıkılacak her yumruğu ezmek için bütün Bursa halkı gençliği ve talebesi her zaman hazırdır.

İstanbulda güzel türkçemize karşı yabancı bir şirketin saygı-

binasına giderek ellerinden bırakmadıkları Atatürk’ün fotoğrafını Halkevi müdürü Burhan Bey’e teslim ettiler. Daha sonra Halkevi binası önünde, Haydarpaşa’ya giderek şirketin buradaki şubesi önünde de protestoyu devam ettirme fikrini tartıştılar. Bu fikir kabul görmeyince de dağıldılar.

Beyoğlu kaymakamı Sedat Bey, savcı Kenan Bey ve polis müdürü Fehmi Bey gece ilk soruşturmayı başlattı. Geç saatlere kadar devam eden incelemelerde şirketin Beyoğlu şube şefinin ifadesi alındı. Soruşturmayı yürüten savcı muavini Sedat Bey basına kimsenin tutuklanmadığını, sorgulanmak üzere bazı öğrencilerin gözaltına alındığını, olayla ilgili incelemenin sürdüğünü açıkladı. Açıklamasında “Gençlerin heyecana düştüğüne” vurgu yapan ve kimseye bir şey olmadığına söyleyen Sedat Bey gösteriyi ise, “bütün medeni memleketlerde olduğu gibi basit bir hadise” olarak tanımladı. İstanbul Valiliği de olayla ilgili bilgi isteyen İçişleri Bakanlığı’na “üzerinde fazla durulacak bir mesele” olmadığını bildirdi. İlk incelemelerin ardından savcılık öğrencilerin yaptıkları gösteriye yönelik bir soruşturma başlattı. “Tezahürat esnasında taşkınlık yapmak, polislere serkeşlik etmek ve memleketin asayiş ve nizamlarına mugayir harekette bulunmaktan” dolayı on beş öğrenci sorguya alındı.

27 Şubat 1933 tarihli *Akşam* gazetesi, savcılığın soruşturma açtığı haberini verdi (üstte). 25 Şubat’ta Beyoğlu’nda gösteri yapan Darülfünun öğrencileri ve onları engellemek amacıyla görevlendirilmiş atlı polisler (altta).

Hasar tespiti yapılıyor

Diğer taraftan şirketin Beyoğlu ve Karaköy şubelerinde oluşan hasarın tespit edilebilmesi için çalışmalara başlandı. Ceza Kanunu’nun 516. maddesine göre hasarı yapanlar suçlu sayılıyor ve cezai işlem yapılabilmesi için malı hasara uğrayanın şikâyet dilekçesi vermesi gerekliyde. 26 Şubat’ta Galata sulh hâkimi ve uzmanlardan oluşan bir heyet, şirketin Beyoğlu ve Karaköy şubelerinde keşif yaptı.

Karaköy şubesinde hasarın 1200, olayların ilk başladığı Beyoğlu şubesinde ise 3000 lira kadar olduğu belirlendi. Aynı gün savcı Kenan Bey, gözaltında bulunan 15 öğrenciyi yeniden sorguladı. Ancak Vagon-Li şirketi savcılığa herhangi bir şikâyette bulunmadığı için gençler serbest bırakıldı. Şirketin Türkiye temsilcisi Hüsnü Sadık Bey ilgili makamları bilgilendirmek amacıyla Ankara’ya gitti. Hüsnü Sadık Bey olayların araştırılması için şirketin Avrupa’daki genel müdürlüğünden bir müfettiş istediklerini, müfettişin gelişine kadar Jannoui’nin görevden alındığını ve yerine Karaköy’deki şubenin müdürü Talat Bey’in getirildiğini söyledi.

Paris'ten inceleme delegesi

Vagon-Li şirketinin Paris'teki merkezi, inceleme yapmak üzere ticaret kısmı delegesi Touchefe'yi görevlendirdi. Touchefe, 28 Şubat'ta İstanbul'a gelerek Hüsnü Sadık Bey'le görüştü, eski müdür Jannoui'yi dinledi. Touchefe ilk incelemelerinin ardından yaptığı açıklamada Jannoui'nin bulunduğu ülkenin "ahvali ruhiyesine vakıf olması" gerekirken yanlış davrandığını, durumu idare edemediği için de suçlu olduğundan görevine son verildiğini açıkladı. Touchefe, memurların mutlaka Fransızca konuşacakları hakkında şirketinin hiçbir zaman emir vermediğini, Jannoui'nin de böyle bir emir vermeye, ya da uygulamaya yetkili olmadığını söyledi. *Cumhuriyet* gazetesi 27 Şubat'ta şirketin değişik ülkelerde açtığı tüm şubelerde müdürlerin o ülke vatandaşlarından seçildiğine, Türkiye'de ise bu göreve hep yabancıların getirildiğine yazarak, "bu işi idare edenler Türkiye'de böyle basit bir işi idare edecek kabiliyette kimse mevcut olmadığını mı zannediyorlar?" diye sordu. Bu haberler üzerine Vagon-Li şirketi Türk memur arayışına girdi.

Devlet eli şüphesi

Şirketin Beyoğlu ve Karaköy'deki şubelerinin camları takıldı. Vitrine İstanbul ve Ankara'ya ait fotoğraflar konuldu. Memurlar görevlerinin başına döndüler. Naci Bey işe iade edildi. Jannoui hakkında Türklüğe hakaretten dava açılabilmesi için TBMM'den izin alındı. Ardından da şirketin Türk memurlarından birinin şahsında Türkiye'ye ve Türklüğe hakaret etmekten dava açıldı.

Dava 16 Temmuz 1933'te 3. Ceza Mahkemesi'nde başladı. İlk celseye Jannoui katılmadı, avukatı hazır bulundu. Şahitlerden biri Jannoui'nin Türk tercümana "siz hepiniz hırsızsınız" dediğini doğrulayarak belediyede bununla ilgili bir dosya bulunduğunu belirtti. 11 Ağustos'taki davada Naci Bey, davadan vazgeçtiğini söyledi. Savcı suçun sabit olmadığını söyleyerek Jannoui'nin beraatini istedi. Cumhuriyet'in 10. yıldönümü dolayısıyla hazırlanan ve 26 Ekim 1933'te TBMM'de kabul edilen Genel Af Yasası ile dava düştü.

O günlerde öğrenci olan yazar Haldun Taner olayın daha sonra devlet tarafından organize edildiğini düşündüğünü söyleyecekti: ''Biz öğrenciyken, Galatasaray'daki Vagon-Li kumpanyasını taşladığımızda, daha doğrusu bize orayı taşlattıklarında, devrin Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) Ali Çetinkaya olanları iftiharla Hatay pastanesinden izliyordu. Hey gidi günler hey!"

Olaydan sonra ülkede "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarına hız verilmesi Haldun Taner'in iddialarını kuvvetlendirir nitelikteydi. Aslında 1920'lerin sonundan itibaren ulus devlet kurulması sürecinde toplumda dil birliği sağlanması amacını taşıyan "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası, Vagon-Li olayının ardından özellikle gayrımüslim vatandaşlar arasında bir baskı aracı olarak da kullanıldı. Çeşitli yayın organlarında bu tartışma sürekli gündemde tutuldu. Prof. Zafer Toprak'ın yorumuna göre "Vagon-Li Olayı gençliğin idare tarafından giderek ulusal sorunların içine çekilmesi ve kamuoyu oluşturulmasında etkin bir güç olarak kullanılması örneklerinden biridir" ●

Şark Ekspresi'nin kurucusu Wagon Lits

Wagon Lits (Vagon Li) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e "miras" yabancı şirketlerden biriydi. İlk kez 5 Haziran 1883'te Paris'ten kalkıp, İstanbul'a gelen Orient Express, yani Şark (Doğu) Ekspresi bu şirketin organizasyonuydu. Wagons-Lits (Compagnie Internationale des Wagon-Lits et des Grand Express Européens) 1872 yılında, Belçikalı Georges Nagelmackers tarafından kuruldu. Avrupa'da, ilk defa yataklı ve yemekli vagonlar bu şirketle uzun yol seyahatleri için kullanılmaya başlandı. Aslında Orient Express 1 Haziran 1889'a kadar doğrudan İstanbul'a gidemiyordu. O tarihe kadarki parkur şöyleydi: Paris garından kalkan Orient Express, Viyana, Budapeşte, Bükreş'i geçiyor, Tuna Nehri üzerinden Romanya'nın küçük bir kasabası olan Georgiu'ya ulaşıyordu. Yolcular burada trenden inerek motorlarla karşı sahildeki Rusçuk (Ruse) kasabasına geçiyor, oradan başka bir trenle Varna'ya, sonra da kendilerini bekleyen vapurla 15 saatlik bir deniz yolculuğunun ardından İstanbul'a geliyorlardı. 1889'da Orient Express 67 saat süren doğrudan İstanbul seferlerine başladı. Lüks vagonlarda seyahat eden konukların tercih ettiği trenin ünü, gün geçtikçe arttı. 1890'lı yılların sonunda Orient Express'in İstanbul'a yaptığı sefer sayısı haftada dört güne çıkmıştı. İlk yıllarda yolcular İstanbul'da Grand Hotel de Luxembourg'da, Hotel d'Angleterre'de ve Bizans Oteli'nde kalırlarken sonradan Wagons-Lits şirketi, Bosphorus Summer Palace'ı inşa ettirdi ve ardından Pera Palas'ı satın aldı. 1895 yılından sonra Orient Express yolcuları Pera Palas'ta kalmaya başladılar. Birinci Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) sefer yapılamadı. Cumhuriyet yıllarında da Orient Express seferlerine devam etti. Wagon-Lits şirketinin İstanbul'da üç ofisi bulunuyordu.

Bibliyografya

- Cumhuriyet, Haber, Vakit ve Akşam gazeteleri
- 'Dünkü Beyoğlu, Bugünkü Beyoğlu', Milliyet Sanat, Haziran 1984
- Şaduman Halıcı - Vagon Li Olayı
- Türkçe'ye yapılan hakarete basının ve gençliğin tepkisi.
- Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Şark Ekspresi maddesi, 7. Cilt.
- Vedii İlmen, Tarih ve Toplum, Sayı: 189, Eylül 1999
- Ziyad Ebüzziya- Sahir Kozikoğlu, Galatasaray Tarihçesi

Safiye Ayla 1940'lı yıllarda.

FOTOĞRAF VE BELGELER: MURAT BARDAKÇI ARŞİVİ

Safiye Ayla'nın renkli ve hüzünlü hayatı

"Onun okuduğu şarkı parlardı"

Safiye Ayla, Türk müziğine uzun yıllar damgasını vurmuş büyük bir usta. Sadece müzisyenliği değil, hayatının her dönemi fırtınalı geçmiş bir kişilik. Gazeteci Murat Bardakçı belgeler ve tanıklıklara dayanarak hazırladığı biyografide hem Safiye Ayla'nın, hem de döneminin sanat dünyasının bilinmeyenlerini anlatıyor.

Röportaj: Kansu Şarman

Uzun yıllar kendi döneminin ses sanatçıları arasında sesiyle, okuduğu besteye kattığı yeteneği ve çalışkanlığıyla hep birinci sırada oldu Safiye Ayla. Hayattayken de, öldükten sonra da sanat ve özel yaşamı hakkında pek çok şey yazıldı. Ancak kapsamlı bir biyografisi yazılmadı. Gazeteci Murat Bardakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanan *Safiye* adlı kitabında; Safiye Ayla'nın hayatını, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren alaturka müziğin yasaklı yıllarını, müzikholler ve film müzikleri dönemini, zamanın eğlence hayatının bilinmeyenlerini ilk defa yayımlanan belgeler ve özel tanıklıklarla anlatmış. Murat Bardakçı'ya Safiye Ayla'yı ve kitabının hazırlanış hikâyesini sorduk.

Kitabınızın ilk bölümüne koyduğunuz "Safiye Ayla'nın yaşı ve kendine bir geçmiş inşa etme çabası" konusuyla başlayalım. Bu konudaki hassasiyetinin nedeni nedir?

Ailesini, doğum yerini ve doğum yılını kendisinin de bilmediğini düşünüyorum. Ben biyografi yazarken psikiyatrlarla mutlaka konuşurum. Onların söylediği şu: Annesini tanımamış kız çocuklarında özellikle sık görülen bir davranıştır. Bir mazi inşası, isimler yaratıp onlara sarılma. Ona bağlıyorum. Zannetmiyorum kendisinin bildiğini. Yaş meselesini bu yüzden takıntı haline getiriyor.

Sizin tahmininize göre kaç doğumludur?

En fazla 1909'dur. Safiye Ayla, 1917 doğumlu olduğunu söylüyor. O da kanunen değiştirilmiş hali. Dört, ya da beş yaş küçültmüş. Onu da şuradan anlıyorum. Safiye Hanım hep eski Türkçe yazmıştır. 1917 doğumlu bir çocuk -harf inkılabı 1928'de oldu- bu kadar düzgün yazamaz. Benim tahminim, Darüleytam'ın tarihine de baktığınız vakit, en fazla 1909'ludur. 1907 ile 1909 arası. Ama kendisinin de bildiğini zannetmiyorum. Hatta okuldaki ismi Safiye miydi? O bile olmayabilir, yok çünkü kayıtlarda. Yüzlerce kız öğrenci var, ama Safiye'ye rastlamıyorsunuz. Safiye Hanım'ın bir ses kaydı var bende. Hastalıklarının hepsini anlatıyor. O hastalıklardan hastanelere nakledilen yüzlerce kız çocuğu var. Safiye diye biri yok içlerinde. İsmini bile değiştirmiş olabilir. Ama kendisine de soramazdınız bunu; çünkü hemen lafı değiştirirdi.

Kitapta Safiye Hanım'ın kökeninin Güney Mısır olabileceği konusunda bir bölüm var.

Bir tahminim daha var, ama onu yazmadım. →

Murat Bardakçı, yaklaşık 15 yıl önce Safiye Ayla'nın evrakını satın aldıktan sonra arşiv araştırması ve tanıklıkları da katarak *Safiye* kitabını hazırlamış (üstte). Safiye Ayla'nın (hocanın sol tarafında ikinci) 1919 veya 1920'de Kâğıthane'deki Aziziye Camii'nde çekilmiş, bilinen ilk fotoğrafı (altta).

Nijer tarafında, oradan getirilenler var Türkiye'de. Oralılara da benziyor çehre olarak. Nijer, Çad o tarafta, Şari Irmağı vardır. O Şari bölgesindeki tiplere de çok benziyor. Çünkü Safiye Hanım esmerdi. Başka bir esmerdi. Ama sesine baktığınız zaman Nubyalı gibi. Ses Nubya sesi. Zaten kendisi de "Bende Arap gırtlağı var" derdi.

Erken cumhuriyet döneminde alaturka müziğin yasaklanmasıyla ilgili bir tartışma var kitapta, örnekleriyle değinilmiş. Safiye Ayla da bu tartışmalara zaman zaman dahil olmuş. Hatta destekleyici mesajlar vermiş değil mi?

Mecbur. Sadece o değil, herkes vermiştir. Yani size söyleyeyim. İki kişi, en önde gelen; Mesut Cemil ve Musa Süreyya Bey. Mesut Cemil, Tamburi Cemil Bey'in oğlu, birinci sınıf bir müzisyen. Alaturka müzikteki çok önemli isimlerden biridir. Musa Süreyya Bey de hem batı müziği hem Türk müziği yapıyor; Türk müziğinde unutulmaz şarkıları vardır. Yasağın konması için hazırlanan raporlardan birinde Musa Süreyya Bey'in imzası vardır. Uygulanmasında da alkış tutanların başında Mesut Cemil Bey gelir.

“Safiye Hanım musiki camiasından kimse ile kötü değildi. Bir hanım hariç ama onun ismini yazmadım.”

Safiye Hanım da yasak konusundaki yorumunu alaturka müziğin geldiği noktadan şikâyet ederek yapıyor. Atatürk’ün kitabınızda yer verdiğiniz konuşmasından alıntıya da çok benziyor. Neden böyle bir ihtiyaç duyuluyor, sizin yorumunuz nedir?

İhtiyaç yok. İnkılap yapıyorsanız, her şeyi yapabilirsiniz. Türkiye’de olan budur. Alaturka müzik eski kültüre karşılık geliyor. Yeni bir devlet kuruyoruz. Yeni bir millet olacak. Eskinin her şeyi kötüdür, yenisini yapacağız, yeni bir toplum, yeni bir kültür yaratıyoruz düşüncesidir. Ancak bizdeki inkılaplar arasında tutmayan tek inkılap, musiki inkılabıdır.

Kitabınızda, toplumun bu noktadaki ihtiyacını Mısır radyosu üzerinden karşıladığını belirtiyorsunuz.

Evet. İkame edecek toplum onu. Ama o yasağın zararı hâlâ devam ediyor. Bakın az değil. 50 sene eğitim yasağı sürüyor. Radyolarda iki sene, ama oradaki eğitim yokluğunu başka şeyler doldurdu. Bugünkü müzikteki pespayelikte çok etkisi vardır yasağın.

Sonra müzikholler devri başlıyor.

O müzikholleri şimdiki gazinolarla karıştırmayın. Baraka gibi yerler. Düşünün Goebbels (Nazi Almanyası’nın propaganda bakanı) geliyor. Ayağı tahta döşemeye giriyor. Fotoğraflara bakarsanız, bir evin salonundan biraz büyük, tahta sandalyeler, hafif yüksek bir platform, dökülüyor her yer. Salaş yerlerdir bunlar. Müzikhol tipindeki yerlerin açılışı 40’lı yılların sonuna doğrudur.

Safiye Hanım’ın sesinin bu kadar fark edilir olması nasıl ortaya çıktı?

Sesi çok güzeldi öncelikle. Safiye Hanım’ın parlaması yasak öncesidir. Yasak 1934’te gelir. Safiye Hanım’ın sahneye çıkışı 1930’dur. Ses çok güzel. Bir de şu var, Safiye Hanım hep çalışmış. Çalışmış derken teknik bakımdan çalışmış. Ben böyle çalışan iki kişiyi gördüm, Safiye Hanım ve Münir Nureddin Selçuk. Münir Bey, 80 yaşına yakınken ses egzersizi yapardı. Bir yerde okumuyordu artık, ama diyafram egzersizi yapardı. Safiye Hanım da aynı şeyi yapardı. Notaları bende Safiye Hanım’ın. Bakıyorsunuz, 80 küsur yaşında bir yerde konser verecek. Hayır için veya eğlence için; affedersiniz eşek gibi çalışıyor. Notalarda nerede nefes alacak, nerede uzatacak, hepsini yazmış ki bu şarkıları 60 sene okumuş. Hâlâ çalışıyor. Bugün eksiğimiz böyle çalışmadır.

Eftalya Hanım, Fikriye Şakrakses gibi kadın sanatçılar var, gerçi Eftalya Hanım ondan önce ama, ilişkileri iyi değil mi?

Safiye Hanım musiki camiasından kimseyle kötü değildi. Bir hanım hariç, ama onun ismini yazmadım. Bu hanım ile ben çok gençken tanıştım, işin bu tarafını bilseydim o hanıma sorardım. Safiye Hanım’dan öğrendim yıllar sonra. Safiye Hanım’ın arası kimseyle bozuk değildi. Piyasadaki tek isimdi, ama yeni başlamış sanatçılarla dahi çok iyiydi arası. Tepeden bakışı yoktu. Safiye Hanım ciddi bir müzik yapardı, Eftalya Hanım eğlence müziğidir. Eftalya da çok önemli bir müzisyendir, ama kulvarları farklıdır.

Kitapta Safiye Hanım’ın hayatının yanı sıra, dönemin müzik ortamı, bestekârlar, alınan kararlar; yani bir dönemin tarihi de anlatılıyor.

Bence biyografinin öyle yazılması gerekir. Kupkuru hayat hikâyesi olmaz. Türkiye’de biyografi denilince güzelleme, methiye yapılıyor. Ciddi biyografi böyle olmaz. İyi tarafını da, hatasını da yazacaksınız. Bir de sosyal çevreyi anlatmanız gerekir biyografide. Onun için koydum bütün o bölümleri. →

Safiye Ayla’nın ilk fotoğraflı ilanı: 9 Ekim 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinden (altta).

BAŞLADI

SEVDA YARATAN, Şen GÖZLERININ NURU, KADERDEN M
gibi çok sevimli eserleri büyük bir muvaffakiyetle plâğa okumuş olan

(SAFiYE) Hanımı

Bugünden itibaren

MULEN RUJDA

Dinliyeceğinizi tebşir ederim.

Dervişzade

İBRAHİM

“Atatürk ‘İstanbul’a gidelim’ demiyor, ‘Safiye’ye gidelim’ diyor. Ama Atatürk’le ilişkisi önemli bir şey değil. Tanıştığında zaten Safiye idi.”

Buradan hareketle 1930’larda nasıl bir eğlence hayatı görüyoruz İstanbul’da?

İstanbul’un eğlence hayatı her zaman ileridir. Daha doğrusu bazı dönemlerde azgın bir eğlence hayatı vardır. Mesela, 18. yüzyılda felaket azgındır. Bu gelenek devam ediyor. Bir de kozmopolit bir şehir. Eskiden beri öyle. İstanbul’da bugün kültür seviyesi çok düştüğü için şimdinin İstanbul’u ile mukayese etmeyin.

Atatürk’le ilişkisi Safiye Hanım için en çok konuşulan konulardan biri. Hatta basın uzun yıllar sadece bu konuyu merak etmiş.

Atatürk’le ilişkisinin durmadan sorulması basının beceriksizliği. Atatürk “İstanbul’a gidelim” demiyor, “Safiye’ye gidelim” diyor. Atatürk’ün özel hayatını değerlendirirken yakın çevresini dikkate almak lazım. Bu bizde yapılmadı hiç. O çevre, kendi öne sürdükleri kişileri dinletme tavrına girmiş. Safiye Hanım ona çok kırılmış. Ama vaziyet sonra düzeliyor. Atatürk’le arası hiçbir zaman bozulmuyor. Öne sürülen kişiler müzik kalitesi olarak Safiye Hanım gibi değil. Sonra onu Atatürk de fark ediyor. Safiye Hanım çok önemli bir ses. Benim için müzisyenliği her zaman önde gelir. Ben Safiye Hanım’ı renkli bir hayat yaşadı diye yazmadım. Atatürk’le ilişkisi önemli bir şey değil ki! Atatürk dinlemese ne olacak? Bizim eskiden beri zayıf olan magazin basınımızın ucuz, tatsız, tembelce gazlamasıdır Atatürk meselesi, ki bence Safiye Hanım’ın sanatında hiçbir önemi yoktur. Atatürk’le tanıştığında zaten Safiye idi.

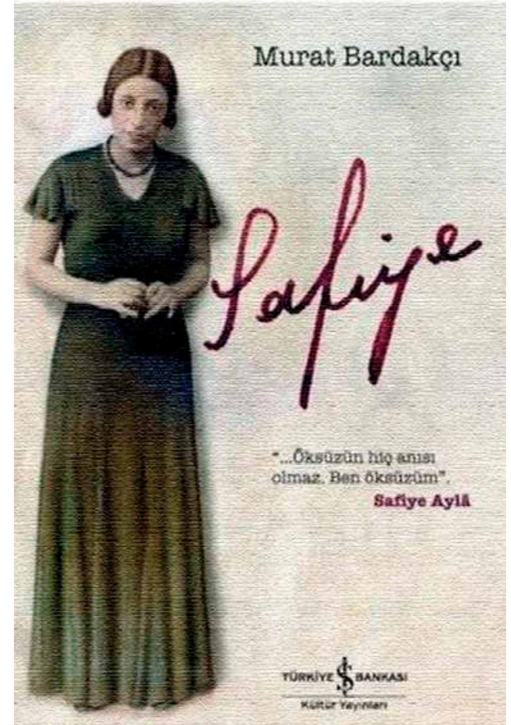
Safiye Hanım ile aynı dönemde bir de Münir Nureddin var. Aralarındaki iletişim nasıldı? 1930’larda Atatürk’ün önünde bir atışma da olmuş değil mi?

Evet, eğleniyorlar bir akşam. Atatürk bir yerde “İkiniz de benim bülbülümsünüz, evlensenize” diyor. Orada “Paşam Münir evli” diye fısıldıyorlar. Münir Bey de “Hiç tipim değil paşam” demiş. O da Münir’e dönmüş “Aman sanki sen benim tipimsin, bücür!” demiş. Bakın Safiye Hanım çok büyük bir sestir, ama aynı zamanda bir magazin figürüdür o yıllarda. Münir Bey öyle değildir, klasik müziğin temsilcisidir, arada çok fark var. Safiye Hanım

Nazi Almanyası’nın propaganda bakanı Dr. Joseph Goebbels, Nisan 1939’daki İstanbul ziyareti sırasında İzzet Gazinosu’nda Safiye Ayla’yı dinlemeye gitmişti (altta). Murat Bardakçı’nın Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’ndan yayımlanan *Safiye* kitabının kapağı (altta sağda).

Dr. Göbbels şehrimize geldi

Alman Propaganda Nazırı seyahatinin hususî mahiyette olduğunu söylüyor

da klasik okumuştur, ama hayatını kazanmak için klasikte kalmamıştır. Safiye Hanım ile Münir Bey'i arkadaş gibi değerlendirmeyin. Araları resmidir. Kulvarlar farklı. O espri de yalnızca Atatürk'ün yapabileceği bir espri.

Naci Sadullah ile olan birlikteliği Safiye Hanım'ın hayatını değiştiriyor. Yazar, ressam, tiyatroculardan oluşan bir çevresi oluyor. Safiye Hanım nasıl etkileniyor onlardan?

Türkiye'nin muzır eşhası denir onlara. Solcu muzır eşhas. Onlarla birlikte olmaktan mutluluk duyuyor. Türk entelijansiyasının çok önemli isimleri Safiye Hanım için tekme tokat birbirlerine girmişlerdir. Kemal Tahir ile hayatının sonuna kadar görüştü. Mehmet Akif'in damadı Ömer Rıza çok önemlidir orada. Ömer Rıza, Ezher'de okumuş, İngilizce tercümeler yapıyor, Arapçadan Kuran tefsiri yapıyor. Safiye Hanım, öğrenmeye meraklıydı ve çok kitap okurdu. Değişik bir dünyaya girmiş ve o dünyayı sevmiş. Bir de tabii fakirlikten geliyor, o zamanki ucuz sosyalist laflardan etkilenmiş, ama adamları da sevmiş. Naci Sadullah'a bayağı âşık ve hayatının sonuna kadar görüştü. Son bir iki senesi görüşmemişler, ama Naci Sadullah hastaneye yatınca hemen gitmiş.

Film müziklerini okuyor, Nazım Hikmet'in onun hakkında yazdığı bir film senaryosu var hatta.

İki. Bende bir tanesi var, ama Safiye Hanım iki senaryo diyor.

Safiye Ayla, Naci Sadullah'la birlikte.

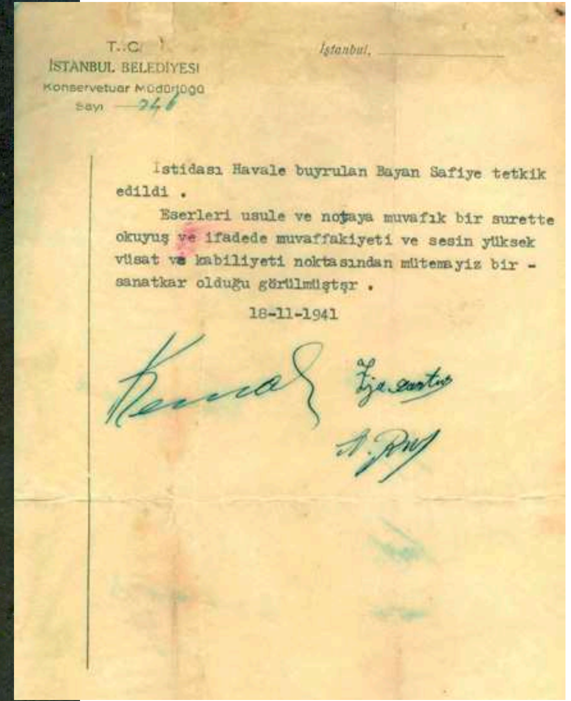
Film müzikleri, *Alabanda* revüsü, Mısır filmleri dönemi. Bu film müziklerinin onun hayatındaki rolü nedir?

Film müziklerindeki birçok parça sonra plak olarak çıkmıştır, ama filmdeki icra değildir, sonra ayrı kayıt yapılır. Eski teknolojide film var, yanında bir de ses bandı var. Film oynarken ses oradan geliyor, dolayısıyla onu plağa çekemiyorlar. Başlarda çok merak etmiştim. Münir Bey, Sadettin Kaynak'ın birçok şarkısını filme okuyor, plak başka, icra başka, sazlar başka. O bantları gördüm, sonra öğrendim. Film müziklerini okuması Safiye Hanım için bir ekmek parası. Her film şarkısı plak olmamıştır ama. En çok tutulacağına kanaat getirilenler plak olmuştur. Bugün bizim alaturka meraklısı arkadaşlarımızın huşu içinde dinledikleri şarkıların çoğu film şarkısıdır. Neveser Kökdeş'in bile birçok şarkısı öyledir. Münir Bey'in "Otomobil Uçar Gider" şarkısı film şarkısıdır örneğin.

Sadettin Kaynak, Safiye Ayla'nın müzik geçmişinde ne ifade ediyor?

Ticari işbirliğidir. Kaynak'ın birçok şarkısı ya Münir Bey ya da Safiye Hanım tarafından meşhur edilmiştir. O zaman bir şarkıyı bir kişi okuyacak diye bir şey yok. Herkes okuyor. Ama Safiye Hanım veya Münir Bey okuyunca o şarkı parlıyor. Aynı şarkıyı okudukları da olmuştur. İsteyen Münir'den, isteyen Safiye'den dinlemiş. Başkaları da okumuş aynı şarkıları ama bu isimler okuduğu vakit aynı netice çıkmıyor. Safiye Hanım ve Münir Bey zaten kalitesiz şarkı pek okumamışlardır. →

T.C.
İSTANBUL BELEDİYESİ
Konservatuar Müdürlüğü
Sayı 246

İstanbul,

İstidası Havale buyrulan Bayan Safiye tetkik edildi .

Eserleri usule ve notaya muvafık bir surette okuyuş ve ifadede muvaffakiyeti ve sesin yüksek vüsat ve kabiliyeti noktasından mütemayiz bir - sanatkar olduğu görülmüştşr .

18-11-1941

Safiye Ayla'nın Konservatuar İcra Heyeti'ne giriş imtihanını kazandığını gösteren belge: "... okuyuş ve ifadede muvaffakiyeti ve sesin yüksek vüsat ve kabiliyeti noktasından mütemayiz bir sanatkâr olduğu görülmüştür." (üstte). Şerif Muhiddin Targan'ın gençlik yıllarında Apollon Fotoğrafhanesi'nde çekilmiş fotoğrafı (solda).

Safiye Hanım'ın hayata bakışı, çevresiyle ilişkisi nasıldı?

Kasıntı değildi, en tanımadığı insanla bile samimi olurdu. Şimdiki müzisyenler gibi değildi. Eski insan bunlar. Şuna dikkat etmek lazım: Safiye Hanım imparatorluk neslidir, Cumhuriyet nesli değildir. O zamanın insanı başkadır. Yetişmesi, eğitimi, davranışı başkadır. Ha, onların arasında tam tersi olanlar da yok mu, elbette var.

Şerif Muhiddin Targan, çok önemli biri, hem aile hem müzisyen olarak. Onunla evliliği nasıl ortaya çıkmış?

Safiye Hanım "Evleneceğim" demiş. Şerif Muhiddin de zaten âşık. Anlatıyorlar, "Safiye okumaya başlayınca o koskoca Şerif, heyecandan kızarır, koltuktan düşecek gibi olurdu" diyorlar. İki taraf için de evlilik çok iyi olmuştur. Safiye, muganniye Safiye olmaktan çıkıp Şerife oluyor, gerçi hiç kullanmamıştır prensesliği. Şerif Muhiddin de maddi bakımdan rahat ediyor, ama çok sevmiş. Bir de Safiye Hanım hızlı bir hayat yaşamıştır. Şerif ile evlendikten sonra öyle bir şey yok. Çok uslu. İkisi için de çok iyi olmuştur.

Gazeteci ve müzisyen olarak Murat Bardakçı için Safiye Ayla ne ifade ediyor?

Bir kişiye hayranlık duyup hayatını yazmam. Belge olmadan zaten bir şey yazmam. Safiye Hanım'ın evrakı bana geldi. Onun üzerine yazdım. Zaten evrak olmadan yazamazsınız. Duygularla biyografi yazılmaz. Safiye Hanım, Türkiye'nin tek kadın sesidir. Tabii ki başka güzel sesler de vardır. Sesinin rengi güzel, tavrı çok güzel, bir de çalışkan kadın. Safiye Hanım senelerce *Yanık Ömer*'i söylemiştir. Ama her söyleyişinde zevkle dinlersiniz. Bende yüzlerce kaydı var, hatta özel davetlerde, kendi evindeki kayıtları dahi var ve şarkıyı hissettiğini hemen görüyorsunuz. Budur özelliği. Çok özel bir ses ve çok iyi müzisyen.

İki ayrı Safiye var; bir ciddi Safiye, bir de uçuk Safiye. Ama müzisyen Safiye dediğiniz zaman o bir tane. Onu ayıramazsınız. İyi yetişmiş ve çok zeki, üstelik devamlı ders aldığı bir hocası yok. Bir önemli nokta var ders konusunda, şan hocası Madam Rosenthal'e gitmiş, o hanım 1970'lere kadar hayattaydı. Ondan da şan dersi almıyor, sesi bozulmasın diye sadece diyafram dersi alıyor. İnci Çayırlı da söyler "Şana daldığınız vakit ses gider" diye.

Safiye Ayla ve Şerif Muhiddin Targan (en solda) arkadaşlarıyla piyanonun başında.

Nefes dersi alıyor. Safiye Hanım'ın görüntülü kayıtlarına bakın, başını kaldırarak okuduğunu görürsünüz. Nefes tekniğini bilerek okuduğu için.

Kitabı nasıl hazırladınız? Müzisyen olmanızın katkısı oldu mu?

Ben Safiye Hanım'ı dinleyerek veya gıyaben tanımadım, bizzat tanıdım. Bir eseri nasıl okuduğunu bilirim, özel toplantılarda da beraber çok çaldık. Nasıl bir yorum tarzı olduğunu zaten biliyorsunuz. Bütün ruhunu, vermek istediği her şeyi verirdi. Kitabı hazırlarken benim için en büyük zorluk, doğum tarihi oldu. Açık söyleyeyim, nüfus kayıtlarına ulaşmak zor ve yasak olduğu için bazı devlet büyüklerinden rica ettim. Sağ olsunlar yardım ettiler ve yaşını küçülttüğü mahkeme kararı böyle ortaya çıktı. Kendi başıma bulmam imkânsızdı. Milli Eğitim'in arşivleri yandığı için okul kayıtlarına ulaşamadık. Onu tanıyanlarının birçoğunu ben de tanıyordum zaten. Ama özel hayatına ait birçok şeyi yazmadım. Tabii en büyük kaynak, Safiye Hanım'ın evrakı oldu. 15 seneden fazla oldu evrakını alalı, bu müddet boyunca diğer kayıtları topladım. Ayrıca bir arşiv çalışması yapmadım. Zaten bu süre içinde kaynakları tamamlamıştım ●

"Safiye Hanım senelerce *Yanık Ömer*'i söylemiştir. Ama her söyleyişinde zevkle dinlersiniz."

Safiye Ayla, 26 Ağustos 1996'da son konserlerinden birinde.

1930'ların tiyatro yıldızı Türkiye'de

Nereden çıktı bu Marie Bell?

La Chance filminin yıldızları bir arada, 1934. Ayaktakiler soldan sağa; yazar Yves Mirande, yönetmen Rene Guissart ve asistanı De Poligny; oturanlar Fransız artistler Françoise Rosay, Fernand Fabre ve Marie Bell.

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce büyük ün yapmış sinema ve tiyatro artisti Marie Bell, 1930 yılında *Aşk Geceleri* filminin İstanbul'daki galasına katılmış, hayran kaldığı Ankara'da Atatürk'ün huzurunda sahne almıştı.

Gökhan Akçura

gakcura@gmail.com

GÖRSELLER: GÖKHAN AKÇURA ARŞİVİ

Marie Bell'in 1930 yılında imzaladığı fotoğrafı (solda). Marie Bell, 1933 yılında Fransa'da lüks otomobilinde (altta).

Yıl 2008. Yani 9 yıl öncesi. Aslıhan Pasajı'nda Barış Kitabevi'ne uğradım. Kırk yıllık sahaf arkadaşım Halil Bingöl'ün tam yanındaki rafta Marie Bell bana bakıyordu. Bakışlarımın kilitlendiğini gören Halil, fotoğrafı alıp önüme koyarken "imzalı" dedi. Resim Stephanie Coretti'ye 1930 yılında imzalanmıştı. Fotoğrafın altında "Stüdyo Jül Kanzler, İstanbul" adresi bulunmaktaydı. Halil insaflı davrandı, makul bir fiyata Marie Bell fotoğrafını aldım. Marie Bell'i anlatma serüvenim işte böyle başladı.

Bir sesli film galası

Aslında Marie Bell'le ilk tanışmam, seksenli yılların sonunda *Aile Boyu Sinema* kitabını yazdığım günlere rastlar. İpekçiler'in görkemli döneminin son tanıklarından İnci İpekçi, anılarını anlatırken 1930 yılında henüz üç dört yaşında katıldığı bir sesli film galasını hatırlamıştı. Babası o yıllarda Elhamra Sineması'nın müdürüydü ve sinemada oynayan *Aşk Geceleri* filminin galasına katılan ünlü aktrist Marie Bell'e, küçük İnci sahneye çıkarak çiçek vermişti. Bu olayın önünü arkasını araştırırken Marie Bell'le de tanışmış

Ünlü artist Marie Bell: "Ankara'da gördüğüm hüsnü kabulden çok mütehassısım. Yeni Ankara'yı çok beğendim."

oldum. 1900 doğumlu olan aktrist, esas olarak tiyatro oyuncusuydu. Zaten özellikle galaya değil, tiyatrosunun yaptığı turne nedeniyle İstanbul'a geliyordu. Topluluğun rejisörü o zamanlar genç bir yetenek olan Charles Boyer'ydi. İlk temsillerini 30 Mart 1930 gecesi Ankara'da vermişler, Türk Ocağı'nda Mustafa Kemal'in huzurunda *L'Homme de Joie* adlı oyunu oynamışlardı. Oyundan sonra dönemin eğitim bakanı tarafından sanatçılar şerefine bir suare verilmişti. Marie Bell ilk izlenimlerini şöyle aktarır: "İskenderiye, Beyrut'tan sonra Ankara'da iki temsil vererek İstanbul'a geldim. Burada sekiz gün kalacağım. Ankara'da gördüğüm hüsnü kabulden çok mütehassısım. Yeni Ankara'yı çok beğendim. Bilhassa Ankara'ya gelirken uğradığım yerlerle Ankara'da karşılaştığım temaşa zevkinin mukayesesinde Ankara'yı diğerlerinin çok fevkinde [üstünde] buldum."

Marie Bell'in oynadığı *Çılgın Macera* filminin Elhamra Sineması'ndaki afişi (üstte). *Figaro* filminde Marie Bell (oturuyor), 1926 (altta).

2 Nisan 1930 tarihinde gazetelerin yazdığına göre 1927 yılından beri İstanbul sanatseverleri tarafından beklenen Marie Bell'in etrafında pervane gibi dönen hayranlardan Fikret Adil, sanatçıyı anlatırken samimiyetine vurgu yapıyor ve devam ediyor: "İnsan, onunla konuşurken kendisini annesinin, kız kardeşinin, idealindeki kadının yanında zannediyor." Neyse ki Marie Bell bu yazıyı Türkçe bilmediği için okumamış olacak ki, Fikret Adil'in, hem *Vakit* gazetesinin haftasonu eki, hem de *Artist* dergisi için yapmak istediği röportaj teklifini kabul eder. Bu röportajda Bell, tiyatroyu sinemaya tercih ettiğini açıklar: "Tiyatroda insan seyircilerle vasıtasız olarak, doğrudan doğruya temastadır. Halbuki perdede öyle mi? Muayyen iki-üç cümleyi ancak söyleyebilirsiniz. Sahnede ise insan konuşur, seyircide tesirini bizzat görerek ondan yeni bir kuvvet alır... Sonra perdede insanın hayali görünür, sahnede ise kendisi... Sahnede kendinizden istediğiniz kadarını verebilirsiniz."

Marie Bell Fransız Tiyatrosu'nun sahnesini de hiç beğenmemiştir: "Katiyen bir daha böyle sahnede oynamam" demişti. Yıllar yıllar sonra bendeniz, Fransız Tiyatrosu'nun emprezaryosu Hügo Arditi'nin yaşamını araştırken damadı Rafael Püller ile tanışmıştım. Botter Apartmanında oturan Rafael Püller'in evinin duvarları, Arditi'nin çok uzun yıllar işlettiği Fransız Tiyatrosu'nun sahnesine çıkan sanatçıların çerçeveli fotoğraflarıyla kaplıydı. Marie Bell'in şık bir pozu da bunların arasındaydı tahmin edileceği gibi.

Topluluk 9 Nisan'daki temsilden sonra kumpanya müdürü Bernard ile birlikte Fransız hava şirketinin tayyaresiyle Bükreş'e gitmiş, ama yine geri dönerek 18 Nisan'dan itibaren temsillerini yine Fransız Tiyatrosu'nda sunmaya başlamıştır. Marie Bell'in ününden sadece röportajları yayımlanan gazeteler yararlanmamışlardı. 12 Nisan günü gazetelerde yer alan bir kürkçü ilanı oldukça ilginçtir:

"Marie Bell ve kürkler. Çok defa sahnede büyük bir zarafetle giydiği tilki kürkleriyle, kürkler ve bilhassa tilkiler için büyük bir zaafı olduğu anlaşılan Komedi Fransez'in meşhur ve parlak sosyeteri Beyoğlu'nda Eprem Mağazası'nın camekânında teşhir olunan çok güzel tilkilere hayran olmuştur."

Önümüzdeki 18 nisan cuma akşamı saat 21,30 da
FRANSIZ TİYATROSUNDA
MARI BEL ve ŞARL BOYER
Hey'eti tarafından
LE BARBİER DE SEVİLLE
Piyesi temsil edilecektir.
Ayrıca trupun en meşhur artistleri tarafından MONOLOGLAR söylenecektir.

MATMAZEL MARİ BEL
ŞARL BOYER
ve heyeti temsiliyesi Bükreşten avdetle Nisanın 18inci Cuma, 19uncu cumartesi ve 20 inci pazar günleri
FRANSIZ TİYATROSUNDA
tekrar temsillerine başlıyacaktır. Suvareler: Cuma, Cumartesi ve pazar akşamları Matineler; Cuma ve pazar günleri bu temsillerin programı yarınki gazetelerle ilân edilecektir ve kişeler 12 Nisan cumartesiden itibaren bilet satışına başlıyacaktır.

1930'lu yıllarda Marie Bell'in oynadığı film ve oyunların ilanları.

1940 yılında tekrar gelen Bell, her zaman Türkiye'ye olan sevgisini vurguluyordu.

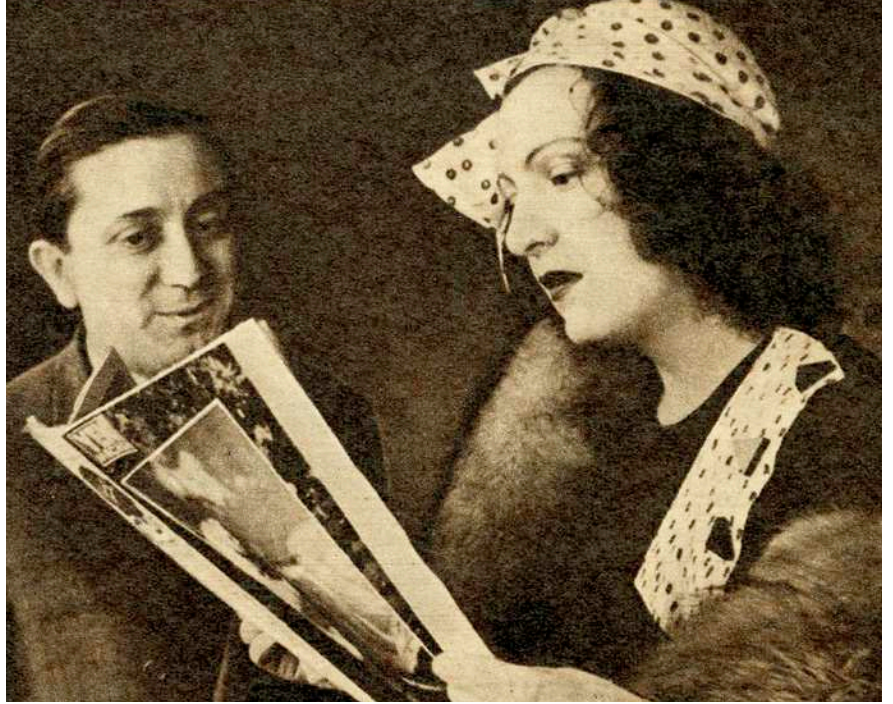
Şekerciden 30 bin liralık yüzük

Bu dönemin gazeteleri güzel Fransız artistin "çok gönüller yaktığının" altını çizerler. Abidin Daver "malını satıp pırlanta yüzükler alan, evini rehin edip şampanya içiren, borca girip ziyafet çeken hovardalar"dan söz eder. Bunların en meşhuru Türkiye'nin tanınmış şekercisi Ali Muhittin'di. Aydın Boysan'ın duyduğu dedikoduları da aktarmadan geçmeyelim: "Canavar çapkınlarımızdan Muhittin Bey'in kendisine 30 bin liralık yüzük hediye ettiği anlatılmıştı. Dolar 1.30 TL. O zamanın 25 bin dolar eden yüzüğü, şimdi en az 250 bin dolar eder. Hovardalarımız, bu güzel yabancı hanımların sigaralarını banknotla yakarlardı. Bugünkü banknotla olsa kolay ama o zaman kıymetliydi bu kâğıtlar."

Bu hovardalar arasında kavgalar, davalar bile yaşanmıştır. Örneğin, 13 Mayıs 1930 tarihli bir gazetede, şair Hüseyin Suat Yalçın'ın, zamparalar için yazdığı bir şiir nedeniyle mahkemelik olduğu yazmaktadır. Şairimiz ani olarak yapıldığı için karşı koyamadığı bu saldırı karşısında (6 Mayıs tarihinde Fransız Tiyatrosu'nda olmuş) "ağır bir tazminat" talep etmekteydi. Ama sonraki duruşmalarda her iki taraf barıştı ve ortalık süt liman oldu. Bu arada kavgaların asıl müsebbibi olan Marie Bell'in hemen hemen aynı tarihlerde Londra'da Mısır'ın zengin tüccarlarından Vahab Barsum Paşa ile evlendiğini de söylemeden geçmeyelim. *Cumhuriyet* "Cenabıhak bizim âşıklar alayına sabr-ı cemil ihsan buyursun, amin!" diye dalgasını geçmekten kendini alamaz...

Fikret Adil *Gardenbar Geceleri*'nde güzel yıldızın ayrılış gecesini de aktarır, hem de tüm dedikodularıyla. Marie Bell'in aslında Charles Boyer'de gözü vardır. Lakin yakışıklı aktör turneye kendisinden biraz yaşlı sevgilisiyle birlikte katılmıştır. Fiskoslardan bu kadının bir gün önce Romanya'ya gitmiş olduğunu öğreniriz. Charles Boyer, kimin için hazırlandığını pekâlâ bildiği masaya ve etrafını dolduranlara küçümseyerek baktıktan sonra, kenarda mütevazı bir masaya oturur. En nihayet yıldızımız, yani Marie Hanım kapıda görünür. Şampanyalar patlatılır, kadehler kaldırılır, hayranlar artistle dans edebilmek için birbirini çiğner. Sonunda Marie Bell hayranlardan en gencinin davetini kabul eder ve dansa kalkar. Bir hayrandan bir diğerine dans devam ederken, gözlerinin ucuyla da Charles Boyer'yi izlemektedir. Sonunda dansa devam ederken Boyer'nin masasına doğru yaklaşır ve gözüyle bir işaret yaparak "gelecek tangoyu be-

Fikret Adil, Comédie Française ile birlikte 1940'taki gelişinde Marie Bell'le Park Otel'de buluştu (sağda). Bell, İstanbul'a yaptığı ilk ziyaret sonunda Paris'e gitmek üzere uçağa biniyor, en sağda Ali Muhiddin Hacıbekir görülüyor (altta).

raber oynayalım" der. Boyer'nin dudaklarında gururlu bir gülümseme belirir, gözleriyle "olur" diye bir işaret yapar. Dans bitip, herkes yerine oturunca, Bell garsondan orkestraya bir tango çalması için haber götürmesini ister. Ve işte o meşum tango başlar. Fikret Adil şöyle anlatıyor: "Birleştiler ve bir tangoya başladılar. Bu o kadar zevkliydi ki –seyredenler için de- iki yıldızın etrafı hemen boş kalmış gibiydi. Herkes onları, bir numara gibi seyrediyordu. Boyer'yle Marie Bell böyle dans ede ede kapıya doğru yaklaştılar ve seyredenlerin, özellikle masadaki hayranların ve daha çok da bir diplomatın gittikçe büyüyen gözlerinin bakışları altında çıktılar, gittiler. Onlar ermiş muradına..."

Gelmeden biletleri tükendi

Marie Bell filmleri sinemalarda oynamaya devam etti ve sanatçı on yıl kadar sonra, memleketimize bu kez Comédie Française ile bir kez daha geldi. Topluluk Londra'dan başlayarak, Moskova, Leningrad ve Sofya'da devam eden bir turne sonunda İstanbul'a ulaşmıştı. Temsiller Şehir Tiyatrosu'nun Tepebaşı sahnesinde verilecekti. Topluluk daha İstanbul'a gelmeden biletler tükendi ve karaborsaya düştü. 29 Mart 1940 gecesi başlayacak olan temsiller üç gün boyunca matine ve suare olarak sürecekti. Oynanacak oyunlar arasında Racine, Alfred de Musset, M. Paul Morand ve Molière'in eserleri de yer alıyordu.

Tan gazetesi sanatçının gelişini şöyle anlatır: "Artistleri getiren tren, muayyen vaktinden dört saat geç olarak, saat on biri on geçe istasyona girdi. İstasyonda kalabalık bir meraklı kütlesi, bilhassa artistler arasında bulunan Marie Bell'in, on bir sene evvel şehrimize yaptığı ilk ziyaretinin hatırasını muhafaza eden tanıdıkları, Fransız başkonsolosu Binet, konsolosluk ve sefaret erkânı ile eski Fransız askeri ateşesi General Sarraut ve Şehir Tiyatrosu artistleri, Fransız artistleri karşıladılar. Kalabalığı evvelden hesap eden zabıta, istasyonda sıkı tedbir almaya mecbur olmuştu." Sonra Belediye Turizm Müdürü Semih, trenden ilk inen kadın artist olan Jermen Ruer'e kırmızı lalelerden oluşan bir buket verir. Ama tüm artistler inmesine karşın, Marie Bell ortada yoktur.

Gazete anlatmaya devam ediyor: "Biraz evvel Marie Bell'in vagonun, önünde kalabalık bulunmayan diğer kapısından sessizce inip otomobile doğru gittiği görüldü ve gözlerine kalın siyah bir gözlük takmış olmasına rağmen derhal tanındı ve etrafı meraklılarla çevrildi. Kendisinin fazla heyecanlı olduğu göze çarpıyordu."

Ama kalabalık hemen etrafını sarar ve otomobile binmesini engeller. Marie Bell heyecanla konuşur: "Ne kadar heyecanlı olduğumu görüyorsunuz. On bir sene evvel çok güzel hatıralarla ayrıldığım Türkiye'ye tekrar gelmiş olmakla çok bahtiyarım. Türk halkının beni ve arkadaşlarımı böyle tezahüratla karşılamış olmasından çok bahtiyarım. Türkiye'ye ait olan hislerimi bir tek kelime ile ifade edebilirim: Sevgi."

Sekizi kadın olmak üzere 18 kişiden oluşan topluluk Park Otel'e yerleşir. İlk gece oyunu izleyen (ve kendisine Marie Bell özel muhabiri namını yakıştırdığımız) Fikret Adil *Yeni Mecmua* için yapacağı röportaj dolayısıyla artisti otelinde ziyaret eder .Konuşma bir önceki ziyaretin hatıralarıyla başlar, savaş yıllarının zor koşulları ile devam eder. Örneğin topluluğun bazı oyuncuları askerdir ve

kendilerine ordudan ancak kırk günlük izin alınmıştır. Yine gazeteleri takip ederek Marie Bell ve arkadaşlarının bu turnesinin oldukça sosyal geçtiğini söyleyebiliriz. İkinci gece Fransız başkonsolosu tarafından kendilerine Union Française'de bir çay ziyafeti verilir. 30 Mart günü sanatçılar şehirde bir otomobil turu atarlar ve saat 16'da Tepebaşı Tiyatrosu'nda "edebi bir seans" verirler. Fransız edebiyatının ölmez eserlerinden parçalar Comédie Française sanatçıları tarafından okunur. Şiirleri şarkılar takip eder ve salonda bulunanlar nakaratları artistlerle birlikte söylerler. Sanatçılar 1 Nisan günü bu kez Vali Konağı'nda kendileri için hazırlanan çay ziyafetine katılırlar. Ardından İstanbul Üniversitesi'ne giderler. Bu ziyaretin oldukça ilginç geçtiği görülmektedir: "Fransız artistleri üniversitede, rektör, profesörler ve üç bin kadar talebe tarafından karşılanmışlardır. Artistler, merkez binasının merdivenli holünde, taşlığın ortasında birer birer meşhur rollerinden birer parça irşad etmişler ve şarkılar söylemişlerdir." Marie Bell yine "derin bir heyecan" içinde olduğunu belirtir: "Sevimli Türk talebeleriyle yakından tanışmak ve onlarla beraber bulunmak bana büyük şeref veriyor. Onları çok sevdim." Ardından, "Üniversiteye bir sembol olmak üzere içinizden bir genci gösterin, onu öpeyim" deyince salonda bir kahkaha kopar. Lakin artiste yaklaşmaya kimse cesaret edemez. Çaresiz kalan Marie Bell de yanında bulunan üniversite rektörünü kucaklayıp öper. Görüldüğü gibi Madam Bell gönlümüzü almayı iyi biliyor! Topluluk daha sonra trenle Ankara'ya doğru yola çıkar.

Marie Bell'in adı Saray Sineması'nın tarihini araştırırken yine karşıma çıktı. Bu kez 1962 yılında yine Comédie Française sanatçılarıyla birlikte gelip geçmişteki turnelerine benzer bir repertuarla İstanbul'da temsil verdiklerini gördüm. *Cumhuriyet* gazetesi "57 yaşında olmasına rağmen güzelliğinden bir şey kaybetmeyen" Marie Bell'i Racine'in

Birkaç kez tiyatro ve sinema için Türkiye'ye gelen ünlü aktrist Bell, 62 yaşında yaptığı son ziyaretinde de dikkatleri üzerine çekmişti.

Carl Froelich'in yönettiği *The Night Belongs To Us* filminin yıldızları Marie Bell ve Jean Murat, 1929 (solda). Foto Süreyya dergisinin ilk sayısının kapağında bizzat Süreyya Bey'in çektiği Marie Bell fotosu yer alıyordu (altta).

1934 yılı *Hayat* dergisinin kapağında Marie Bell (üstte).

MARİ BEL

Matmazel her sene siz
Buyurun bekleriz biz
Çünkü bir Leyla gibi
Bizi Mecnun ettiniz.

Oldunuz biz bize yar
Hep sizindir bu diyar
Biz de olduk serapa
Yolunuzda bir şikâ.

Sizinle ta Bükreş'e
Gitti biri cümbüşe
Dağıttı servetini
Bakmadı üçe beşe.

Döndü eli bağrında
Kaldı hasret karında
Aşkın yolu böyledir
Bugün de ve yarın da.

Diyorlar ki bu hödük
Vermiş size bir yüzük
Siz de Paris'ten ola
Gönderiniz bir düdük.
Çalsın dursun yalelli
Şekercizadem Ali
Üflesin kavalını
Yadedip Mari Bel'i

Hele Şefik Esat Bey
İnleyen dertli bir ney
Alev olmuş içinde
Sizinle içtiği mey.

Kerem gibi yanıyor
Sizi her dem anıyor
Resminize baktıkça
Cennetteyim sanıyor.

Zavallılar pek yanık
Fakat vuslat yok yazık
Bari hayalen size
Olsunlar bir sarmaşık.

Gâvei Zalim [Hüseyin Suat (Yalçın)]

Phedre ve *Berenice* oyunlarının başrolünde izleyeceğimizi yazıyordu. Elbette Fikret Adil yine artistimizin peşindedir. Şöyle yazıyor: " Saray salonu hemen hemen dolmuştu ve Marie Bell heyeti hararetle alkışlandı. Henriette Barreau, Jacques Dacqmine, Marcel Tristani, Hubert Noll gibi gerçekten ehliyetli sanatçıları bir araya getiren heyet ölçülü oyunları, mükemmel sesleri ve diksiyonları ile dikkati çekiyor, bir bütünlük gösteriyor. Asgariye indirilmiş dekor, oynanan eserin azami manzarasını vermektedir ve kostümler renkleri, biçimleri ile oyunun kişilerini antik vazolardan ve heykellerden çıkmış gibi gösteriyor."

Claudia Cardinale'ye Marie Bell sorusu

Başa dönelim. Peki Halil'in dükkânında yeniden karşıma çıkan Marie Bell ne istiyordu? Yeniden kendisini yazmamı mı? Ama bunun icin hiçbir güncel neden yoktu ki? Tam bunları düşünürken Visconti'nin *Leopar*'ının İstanbul Film Festivali programına son anda alındığını gördüm. Aslında film, konuk olarak gelen Claudia Cardinale'nin şerefine gösterilecekti. Ama ilginç bir ayrıntı daha vardı. İnternette filmin oyuncularına bakınca, Marie Bell'in de adının kadroda olduğunu gördüm. Evet, aktristimizin oynadığı son film festivalde gösterilecekti. Demek Marie Bell bundan dolayı ısrarla bana bakıyormuş diye düşündüm. Claudia Cardinale'nin basın toplantısında ona, "Leopar'da yaşlı bir Fransız oyuncu, Marie Bell de oynamış. Onu hatırlıyor musunuz" diye sordum elbette. "Şimdi ne alaka" der gibi baktı ve "Hayır, *Leopar*'da değil *Sandra* filminde oynamıştık birlikte. Piyanonun başındaki bir kadın olarak hatırlıyorum" diye karşılık verdi. Hatta Alin Taşçıyan'a dönüp, alçak sesle, "bu soru da nereden çıktı, niye Marie Bell'i soruyor ki bana" diye mırıldandığını bile duydum.

Bu cevap karşısında, "belki de hatırlamıyor, onca yıl geçmiş aradan" diye düşündüm. Cumartesi günü merakla (ilk kez izleyeceğim) *Leopar* filminin gösterisine katıldım. Claude Cardinale film öncesi çıkıp ilginç anılar aktardı filmden. Ama ben bir an evvel jeneriği görmeyi bekliyordum. Ya Marie Bell hakikaten yoksa? Ve yoktu! Marie Bell bu filmde oynamamıştı. Yani internetin azizliğine uğramıştım. Bir yanlış bilgi, tabii işime de geldiği için beni hemen tavlamıştı. Özür dilerim, Marie Bell *Leopar*'da oynamıyormuş! Sadece bana Halil'in dükkânında bakıyormuş... Durup dururken size de bu hikâyeyi anlatmak zorunda kaldım, affola... ●

Hünkâriden taklacıya, paçalıdan postacıya...

İki kanat bir kuyruk, o da başına buyruk

Kökürckün, köğürcün, güvercin… Selçuklu'dan Osmanlı'ya hem sarayda, hem halk arasında güvercin yetiştirmek yaygındı. Osmanlı döneminden bugüne elliden fazla güvercin ırkı miras kaldı.

Sencer Üneri

senceruneri@hotmail.com

Güvercin kelimesi Türkçenin ilk sözlüğü, *Divanü Lügatit-Türk*'te geçer. Bununla birlikte Uygur Türklerine ait eski yazılı metinlerde güvercin anlamına gelen "kökürckün" ve "kögürcün" kelimelerinin kullanıldığı biliniyor. Asya kökenli eski Türk toplulukları lehçelerinde bile bu kelimelerin ortak bir sözcük olarak bulunması güvercin kültürünün o dönemde yaygın olduğunu ortaya koyuyor. Geçmiş dönemlerde Asya'da yetiştirilen güvercin ırklarının neler olduğu konusunda sınırlı bir bilgiye sahibiz. Orta Asya'ya ilişkin bazı eski kaynaklardan, Doğu Türkistan'da "guma güvercinleri" adı verilen ve evlerin çatılarındaki kafeslerden uçurulan güvercinlerin olduğu bilinmiyor. Günümüzde Şanlıurfa'da damlarda toplanan ve uçurulan evcil güvercin topluluklarına da "köme güvercinleri" adı verilmesi aradaki bağlantıyı göstermesi açısından ilginçtir.

Türklerin Anadolu'ya girişleri 1071 Malazgirt Savaşı'na tarihlense de Ortadoğu ve Anadolu'ya gelmeye başlamaları daha eski tarihlere dayanır. 11. yüzyılın başlarında bugünkü İran, Suriye ve Mezopotamya'yı →

19. yüzyıl sonlarında Beyazıt Camii avlusunda güvercinler.

İSTANBUL HAYATI, ALPAY KABACALI, BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SULTAN GÜVERCİNİ HÜNKÂRİ, SENCER ÜNERİ, CHİVİYAZILARI

Hünkâriler çok sevimli ve cana yakın güvercinlerdir. Klasik hünkâriler, ırkın modern formuna göre daha küçük yapılıdır. Kafaları tam yuvarlak biçimli değildir ve gagaları biraz daha uzundur. Günümüzde halen başta Manisa olmak üzere İzmir, Bursa ve İstanbul'da az sayıda da olsa yetiştirilmektedir.

Osmanlı sarayında güvercin yetiştirilir ve bu amaçla kuşhaneler inşa ettirilirdi.

kapsayan bölgede kurulan Büyük Selçuklu Devleti, Orta Asya ile bugünkü Rusya'nın güneydoğusunda yaşayan Türklerin bu bölgeye göçleri ile kuruldu. Bu bölge, taklacı güvercin ırkının Asya'da yetiştirildiği bölgedir. Taklacı ırkın bu göç sonrası Büyük Selçuklularla birlikte bölgeye yayıldığı ve daha sonra da Anadolu'ya girdiği düşünülüyor. Bazı yabancı kaynaklarda 1055 yılında Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde Abbasilere tanıtılan taklacı güvercinlerin, Abbasiler ile başta İran, Irak, Suriye ve Ermenistan olmak üzere bölgedeki diğer ülkelere de yayıldıkları belirtilir.

Anadolu Selçukluları ile birlikte, ülkemizde "Selçuk" ya da "Selçuklu" olarak adlandırılan güvercin ırkı ile birlikte, "Taklambaç" adı ile bilinen ırkın da geldiği tahmin ediliyor. Etimolojik incelemeler güvercin adlarının koyulmasında yöresel ve ülkesel adların yoğun olarak kullanıldığını gösteriyor. Buradaki Selçuklu adı bir hükümdarlığı temsil etmektedir. Dünyada "Seljuk Fantail" adıyla tanılan Selçuklu ırkı eski ve tarihi bir güvercin ırkı. 11'inci yüzyılın başında Anadolu Selçuk-

Jean Léon Gérôme'un *Sarayda Güvercin Besleyen Cariyeler* tablosu.

luları ile Anadolu'ya girmişler. Selçuklu sultanlarının Selçuklu ırkı güvercinleri koruyabilmek amacı ile saray dışına çıkışına izin vermediklerini biliyoruz. Konya'da 13'üncü yüzyılda yaşadığı bilinen Mevlana'nın da Selçuklu ırkı güvercin yetiştirdiği menkıbelerde kayıtlı. Selçuklu sonrasında, Osmanlı döneminde de bu güvercinlerin soyu titizlikle korunmuş ve Konya dışına çıkartılmamış. Selçuklu kuşlarının İstanbul'da bulunan Osmanlı sarayına geliş tarihi 1875'ten sonra II. Abdülhamit'in padişahlığı dönemindedir.

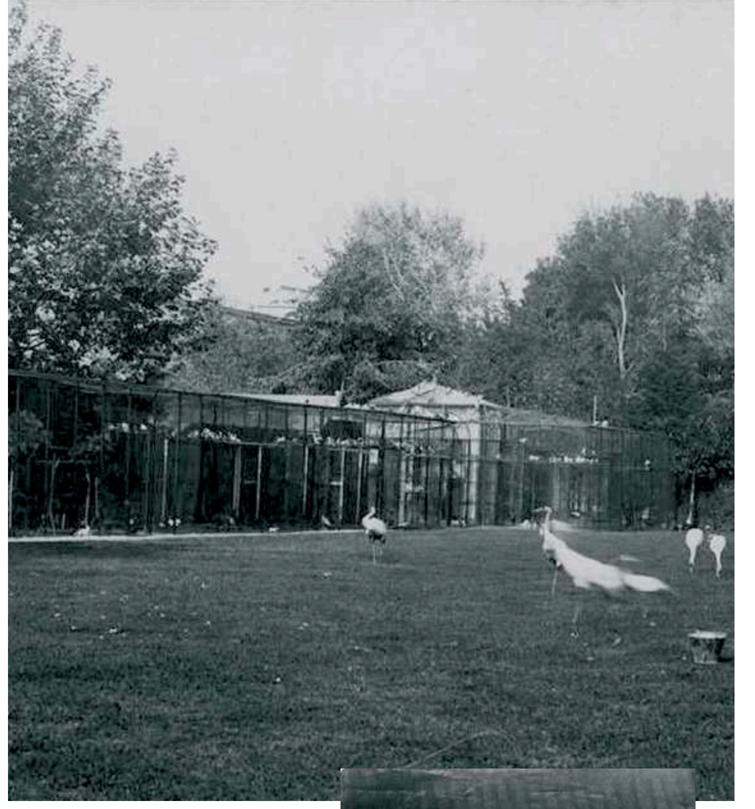
Tüm çiftliklerde güvercinlik bulunurdu

Osmanlılarda güvercin her zaman göz önünde bulundurulan bir kuş olmuş. Halkın evinde ve saraylarda yetiştirilmesinin yanında, zengin ve önemli kişilerin sofrasında bir yemek çeşidi olarak da ayrıcalıklı bir yer bulmuş. Saraylarda, bu amaç için kuşhaneler bulunmaktaydı.

Osmanlı sarayında başlangıçta kuşçuluk, daha çok avlanma gereksinimi ile birlikte yürütülmüştü. İlk padişahlar ava önem veren kişilerdi. Bu dönemde sarayda, Doğancıbaşı, Atmacacıbaşı, Şahincibaşı, Çakırcıbaşı gibi kuşlarla ilgilenen saray görevlileri vardı. Bunların denetiminde çalışan ve belli bir hiyerarşi içinde dizilmiş birçok memur vardı. Sonradan bu av geleneği terk edildi. Padişahlar Sultan IV. Mehmet'ten sonra av ile eskisi gibi ilgilenmemişlerdi. Ancak "şikâr halkı" denilen bu av teşkilatı korundu. 17'nci yüzyılın başlarında sarayda 30 doğancı, 271 çakırcı, 276 şahinci, 45 atmacacı olmak üzere 622 görevli çalışmaktaydı.

Osmanlı sarayının, bir yandan Anadolu'nun yerli güvercin ırklarını geliştirirken bir yandan da yayıldığı çok geniş coğrafya içerisinde ve bu coğrafyaya komşu ülkelerdeki güvercin ırklarını topladığı ve ıslaha çalıştığı çeşitli kaynaklarda yer alıyor. Osmanlı'da gerek İstanbul'da, gerekse İstanbul dışındaki saraylarda, saraya bağlı çiftliklerde, mutlaka bir "güvercinlik" bulunmaktaydı. Osmanlılar, güvercin çeşidi olarak kendilerinden önce Anadolu'da bulunan ırkları beslemeye devam etmişler ve sonraları çoğu kendi toprakları içerisinde bulunan ülkelerden farklı ırkları getirerek ıslah çalışmalarında bulunmuşlardı. Bugün Türkiye'de yetiştirilen elliden fazla güvercin ırkı bize Osmanlı döneminden miras kalmış güvercinlerdir.

Giovanni Maria Angiolello, 1474-1481 yılları arasında Fatih Sultan Mehmet döneminde İstanbul'da yaşamış ve saray yaşantısını incelemiştir. "*Historia Turchesca*" (*Türklerin Tarihi*) adlı eserinde Topkapı Sarayı'nın üçüncü avlusunun güneydoğu köşesinde, Arz →

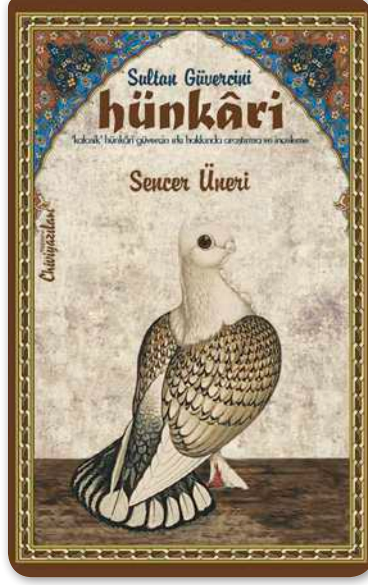
II. Abdülhamit 1880'lerde sarayın selamlık bahçesine kuşluklar inşa ettirdi. Yıldız Sarayı "Hadika-i Şahaneleri" (Güzel Bahçeleri) güvercinliği (üstte). 1914 yılında Avustralya'da yapılan güvercin yarışmasında kupa kazanan hünkâriler (sağda). Abdullah Biraderler'in fotoğrafında Yıldız Sarayı'ndaki kuş kafesleri odası, 1891-1892 (altta).

Odası'nın sağında bir kuşluk olduğunu, bu kuşluk içerisinde, ayakları sedef bilezikler ile süslenmiş, takla atan, ses çıkaran çeşitli güvercinlerin bulunduğunu aktarır. Eremya Çelebi (Kömürciyan), eserlerinden birinde 17'nci yüzyılda Hasbahçe'nin Ahırkapı tarafında, Aya Yani Kilisesi'nden dönüştürülmüş bir kuşhane bulunmakta olduğunu, bu kuşhanede her birinin ayrı ayrı adları bulunan cins cins güvercinler yetiştirilmekte olduğunu söyler.

Evliya Çelebi'nin belirttiğine göre, 17'nci yüzyılda Osmanlı'da, kuşbazlar 500 dükkân ve 600 kişiden oluşmaktadırlar. Evliya Çelebi, Bursa'dan bırakılan kuşların İstanbul'a hemen ulaşabildiklerini belirtiyor.

Osmanlılarda dikkati çeken bir özellik, güvercinlerin Osmanlı sarayının değerli hayvanları arasında sayılması ve sarayda yetiştirilen güvercinlerde kesinlikle melez ırk bulundurulmamasıydı.

1880'li yıllarda Yıldız Sarayı'nda yaşayan Sultan II. Abdülhamit, sarayının selamlık bahçesinde güvercinler, tavus kuşları, sülünler ve papağanlar için kuşluklar inşa ettirmişti. 20'nci yüzyılın ilk çeyreğinde Sultan V. Mehmet Reşat'ın emriyle Dolmabahçe Sarayı'nda muayede salonunun önündeki bahçeye kuşluklar yaptırılmış, bir kuş köşkü ve kuş hastanesi inşa edilmişti.

Osmanlı'da halkın da güvercinlere olan ilgisi de oldukça fazladır. Güvercin pazarları Osmanlı döneminde padişahın emri ile kurulurdu. O dönemde Osmanlı'da kurulan açık güvercin pazarlarının başında Üsküdar pazarı gelmektedir. Bunun yanı sıra Beyoğlu'nda da bir açık pazar olduğu bilinmektedir. Osmanlı döneminde güvercinlerle ilgili yazılı belgeler daha çok son döneme aittir. Bu yıllar Avrupalı gezginlerin Anadolu'da turlar düzenlediği ve özelliği olan nadir hayvan, bitki türleri ile, çeşitli eşya, kumaş ve tarihi eserleri serbestçe yurt dışına taşıdıkları yıllardır ●

Osmanlı'da saray kadar halk da güvercinlere ilgiliydi. Padişah emriyle

J. W. Ludlow tarafından çizilen hünkâri illüstrasyonları, 1876 yılında basılan Robert Fulton'un *Resimli Güvercin Kitabı*'nda yer alıyordu.

HÜNKÂRİLERİN SARAY DIŞINA ÇIKMASI YASAKTI

Hünkâri, ilk olarak 17'nci yüzyılın başlarında, Manisa'daki saray için özel olarak üretilmiş Türkiye'ye özgü bir güvercin ırkıdır. İlk üretildiği yıllarda saray dışına çıkarılması ve halk tarafından yetiştirilmesi yasaklanmıştır. Aslında hünkâri ırkını tüm dünyaya tanıtan isim İzmirli Caridia oldu. Caridia 1876 yılında Robert Fulton'un kaleme aldığı *Resimli Güvercin Kitabı*'nda (*The Illustrated Book of Pigeons*) şu cümleleri kullanır: "... Hünkâri günümüzden 120 yıl öncesine kadar Anadolu'da yetiştirilmektedir..." İlk önceleri sadece sarayda yetiştirilen ve ırkının korunması ve bozulmaması amacıyla şehzade sarayında yetiştirilen, saray dışında yetiştirilmesi yasak olan bu güvercinlere "hünkâra ait" anlamına gelen "hünkâri" adı verilmişti. Hünkâri ırkı, Osmanlı saraylarında ve Manisa'daki şehzade sarayında yetiştirilmeye devam ettiği için Osmanlı'nın son dönemlerine kadar özelliklerini korumuştur. Ancak çeşitli dönemlerde padişahların yurtdışına, özellikle Avrupa ülkelerine hediye olarak hünkâri göndermeleri ve yönetim olarak zayıflayan Osmanlı'nın zaman içinde bütçe ayıramaması ve eski önemini yitirmesi nedeniyle saray dışına çıkmaya ve halk tarafından özellikle Manisa ve İzmir'de yetiştirilmeye başlanmıştır.

İzmirli bir Rum olan Osmanlı tebaasından H. P. Caridia, İngiltere'ye kanatlı hayvan ticareti yapan bir tüccardır. Caridia, 1850 yılında

Danimarkalı ressam Martinus Rørbye'nin *Arzuhalci* tablosunda yer alan Kılıç Ali Paşa Camisi avlusundaki güvercinler, 1837.

SULTAN GÜVERCİNİ HÜNKÂRİ, SENCER ÜNERİ, CHİVİYAZILARI

Üsküdar, Beyoğlu gibi semtlerde güvercin pazarları kurulurdu.

ilk defa birkaç çift hünkâriyi İngiltere Birmingham'a götürür. Bazı kaynaklar bunu 1864 yılı olarak da belirtmektedir. Ancak Caridia, Fulton'un kitabında 1857'den 1871 yılına kadar İzmir'den ayrı kaldığını, 1871'den 1873'e kadar iki yıl boyunca yine İzmir'de yaşadığını ve bu süre içerisinde İzmir'deki hünkâri yetiştiricilerinin çalışmalarını yakından incelediğini belirtiyor.1879 yılında İngiltere'den götürülen hünkâriler ilk defa ABD'de Ulusal Güvercin Derneği'nde sergilenecekti. Artık kendi anavatanından çok uzaklarda yetiştirilmeye başlanan hünkâri zamanla yurtdışındaki güvercin sevenler ve yetiştiriciler tarafından popüler bir ırk haline getirildi.

Hünkârinin Anadolu'ya ait bir ırk olduğunun en güzel kanıtlarından biri 1887 yılında dönemin en önemli güvercin otoritelerinden James Lyell tarafından kaleme alınan *Fancy Pigeons* (*Zarif Güvercinler*) kitabıdır. Kitapta hünkâri ırkı "Turkish Frilled Pigeons" (Türk Yakalı Güvercinleri) olarak tanıtılıyor. Arşivlerde ve yazılı belgelerde ticari yollarla İzmir'den son hünkâri çıkışının 1903 yılında yapılmış olduğu bilinmekle birlikte bu tarihten sonra da belli aralıklarla az sayıda da olsa yine yurt dışına gönderilir.

Ne yazık ki Hünkâri ırkının ilk yetiştirildiği dönemlere ait özelliklerini anlatan yazılı bir kaynak bulunmuyor. Bu yüzden Klasik Hünkâri'ye ait ilk kayıtlı özellikler olarak Caridia'nın 1876 yılında Fulton'un kitabında anlattıkları baz alınmaktadır. Hünkâri'yi özel kılan en önemli özelliklerinden biri ise kuyrukta yurdumuzda para/pare, alem, mühür şeklinde adlandırılırken yurtdışındaki bazı yetiştiricilerin "Seal of Sultan" (Sultanın Mührü) diye adlandırdığı beyaz yuvarlak ya da ovalimsi noktalardır. Hünkâri havalandığında bu eşsiz kuyruk deseni görülmeye değer.

SULTAN GÜVERCİNİ HÜNKÂRİ, SENCER ÜNERİ, CHİVİYAZILARI

Victor La Perre de Roo'nun *Monographie des Pigeons Domestiques* (*Evcil Güvercinler Monografisi)* kitabında yer alan hünkâri illüstrasyonları, 1883.

 / Sermet Erkin / sermet@sermeterkin.com

Bir Cumhuriyet sanatçısı: Bedia Muvahhit

İlk sesli filmde o oynadı

Bedia Şekip Hanım, 1897'de Moda'da dünyaya geldiğinde muhtemelen ailesi onun Türkiye'de tiyatronun kadın öncülerinden biri olacağını tahmin etmemişti. Fakat kader, onun hayatını Darülbedayi'den Ahmet Muvahhit Bey'le evlenmesi sonrasında değiştirecektir.

Bedia Muvahhit.

BEDIA MUVAHHIT-BIR CUMHURIYET SANATÇISI, GÖKHAN AKÇURA, IBB YAYINLARI

Bedia Muvahhit'in babası bugünkü söyleyişle, dava mahkemelerinin verdiği kararları denetleyen bir üst mahkemenin savcısı anlamına gelen istinaf mahkemesi müddeiumumisi Şekip Bey, annesi ise Büyükadalı Refika Hanım'dır. Bedia Şekip Hanım'ın öğrenim hayatı yazları sayfiyeye gittikleri Büyükada'da Saint Antoine Anaokulu'nda başlar. Kışın geçtikleri Moda'da Terakki Mektebi'ni bitirince münevver bir aile reisi olan babası onu leyli, yani yatılı olarak Harbiye'deki Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'ne verir. Burası çok katı disiplini olan bir okuldur. Bedia Hanım buradaki eğitim hayatında daima ezber yaptırmalarının ona ezberleme yeteneği kazandırdığını belirtip ilerideki tiyatro hayatında bunun ona çok faydalı olduğunu söyleyecektir.

Tiyatro sanatçısı olarak sahne ve perdede gösterdiği başarılarının yanı sıra, entelektüel bir ailenin ferdi olarak iyi yetiştirilmiş, parlak zekâya sahip, müthiş espritüel ve kültürlü yapısıyla her zaman dikkat çeker. Çok iyi bildiği Fransızcası ve Büyükadalı Rum komşularının çocuklarından öğrendiği mükemmel Rumcası ile devrinin ve devamının bütün kadın sanatkârlarının arasında her zaman sivrilmeyi bilmiştir. Ne mutlu ona ki, sağlıklı geçen uzun hayatının son aylarına kadar, kendini sanattan ve sanatının gerektirdiği gala ve prömiyer davetlerinden, ödül törenlerinden hiç uzaklaştırmayıp her an tiyatro dünyasının içinde kalmıştır.

Emsallerinin hiç birinde rastlanmayan bu yaşam enerjisi ile tiyatromuzun hiç gözden düşmeyen, her zaman aranan bir sanatçısı olarak daima el üstünde tutulmuştur.

En son sahneye, 2 Mart 1976 tarihinde Darülbedayi'nin tarihinde değişik zamanlarda en çok temsil edilmiş piyeslerinin başında yer alan İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci'nin adaptesi ünlü *Hisse-i Şayia* oyununda, "Faika Hanım" rolü ile seyircilerinin karşısına çıkmıştır. Oyun dönemin belediye başkanı Ahmet İsvan'ın eşi Reha İsvan'ın teklifi ile Emirgân'daki Pembe Köşk'ün onarılıp bir müze-eve dönüştürülmesi amacıyla, Vasfi Rıza Zobu tarafından sahneye konmuştur. Bedia Hanım, en yakın arkadaşı Vasfi Bey ve tiyatromuzun ilk kadın sanatçılarından büyük oyuncu Şaziye Moral ve Şehir Tiyatrosu'nun diğer kıymetli sanatçılarıyla beraber muhteşem bir oyun çıkararak hafızalara unutulmaz bir hatıra bırakmıştır. Dileriz bu temsilin tam kaydını arşivine alan TRT, bu kaydı bir gün DVD olarak piyasaya çıkararak tiyatro sanatının buza yazı yazmak olan kaderini değiştirecek, bu müstesna sanatçıları genç kuşaklara tanıtarak kurumun asli görevlerinden olan kültür hizmetlerinden birini yerine getirmiş olur.

Liseyi bitirdiğinde, evlenmeden önce 1914 yılında Müdafaa-i Hukuk-u Nisvan Cemiyeti'nin (Kadın Haklarını Savunma Derneği) kadınların çalışmasını teşvik etmek için başlattığı "Hanımlar siz de çalışınız" kampanyasından aldığı cesaretle İstanbul'da yeni kurulmuş olan telefon şirketine girerek kısa bir süre santral memuresi olarak vazife yapmıştır. Sonrasında bir müddet de Erenköy Kız Lisesi'nde Fransızca öğretmenliği yapan Bedia Hanım, 1918 yılında Darülbedayi'de bir eserde seyredip hayran kaldığı ve kendisinden imzalı bir fotoğrafını istediği, topluluğun önde gelen oyuncularından Ahmet Muvahhit Bey'le evlenmiştir. Bu evlilikten 1922 yılında, maalesef kendisi yaşarken vefatını görerek 1991 yılında kaybettiği tek çocuğu Şuayip Sina Arbel dünyaya gelmiştir.

BEDİA MUVAHHİT-BİR CUMHURİYET SANATÇISI, GÖKHAN AKÇURA, İBB YAYINLARI

Bedia Muvahhit *Kadınlar ve Kumar* oyununda.

Bedia Hanım 1923 senesinde eşinin misafiri olarak Darülbedayi'nin turnesine katılır. Topluluk hem turne yapmakta, hem de Muhsin Ertuğrul'un rejisörlüğünde Halide Edip Adıvar'ın en bilinen romanlarından *Ateşten Gömlek*'i filme almaktadır. Bu filmin baş rolündeki iki kadından birini Darülbedayi'nin açtığı imtihanı kazanıp tiyatro okuluna öğrenci olarak alınmış olan, büyük sanatkâr Neyyire Neyir oynar. Diğerini ise Muhsin Bey'in ısrarı ile Bedia Hanım.

Ülke genelinde gerek konusu, gerek sinematografik başarısı ile büyük sükse yapan filmi Atatürk de seyretmiş ve çok beğenmiştir. Özellikle başrollerde bu iki genç Müslüman Türk kadınının oynaması onu ziyadesi ile memnun etmiştir. Mustafa Kemal Paşa İzmir'deyken topluluğun ertesi akşam burada oynayacağını işitir. Sanatçının sahnede oynadığı son piyes olan *Hisse-i Şayia*'nın yazarı İbnürrefik Bey'in, Georges Courteline'den çevirerek adapte ettiği bir diğer şöhretli oyunu *Ceza Kanunu*'nu seyretmeye geleceğini bildirir. Filmden tanıdığı Bedia Hanım'ın heyetle beraber olduğunu öğrenince kadın rollerinden birini onun canlandırmasını istediğinin haberini gönderir. Bu ani emir karşısında çok heyecanlanan Bedia Muvahhit rolü alelacele hazırlayıp ertesi akşam, 31 Temmuz 1923 Salı gecesi hanımefendilerle, beyefendilerin karışık oturdukları o günkü adı Pallas olan sinema salonunda paşanın huzurunda sahneler. Atatürk temsili çok beğenerek sanatkârları ve bilhassa Bedia Hanım'ı kulise kadar giderek tebrik eder. Bedia Hanım'dan turne boyunca temsillerdeki kadın rollerini üstlenerek sahneye çıkmasını ister. Sadece halkın bir Müslüman Türk kadının sahnede görünmesini yadırgamaması için daima başında şifondan hafif bir eşarp bulunmasını teklif eder. Böylece Bedia Hanım, 3 Nisan 1919 tarihinde Kadıköy Apollon Tiyatrosu'nda Hüseyin Suat Yalçın'ın

Bedia Hanım, kariyerine yön veren eşi Muvahhit Bey'le, *Kır Çiçeği* oyununda.

Yamalar piyesinde tiyatro sahnesine çıkan ilk Müslüman Türk kadını olarak tiyatro tarihimize adını altın harflerle yazdırmış olan Afife Jale Hanım'dan sonra sahneye çıkarak bu konuda örnek olmuştur. Bedia Hanım, Afife ile aynı günlerde aynı ideali paylaşmış olan Şaziye Moral'la birlikte, Afife'nin çok kısa süren sanat hayatlarına karşın emekli oldukları güne kadar sanatlarını aynı kurumda, yani Şehir Tiyatrosu'nda sürdürmüşlerdir.

Bedia Muvahhit 6 Aralık 1923 yılında Shakeaspeare'nin en tanınmış oyunlarından *Othello* piyesinde "Desdemona" rolü ile İstanbul seyircisinin karşısına çıkar. Seyirciler temsili hayranlıkla alkışlar. Ayrıca dönemin bütün ünlü gazetecileri Bedia Hanım için çok güzel yorumlar yazarak onun sanatını yüceltirler. Bedia Muvahhit, Şaziye Moral, Neyyire Neyir ve birkaç Müslüman kadın sanatkârdan bir süre sonra Halide Pişkin de Darülbedayi'de sahne almaya başlamış olur. Bu sebeple 1923 tarihi cumhuriyet için olduğu kadar tiyatro tarihimiz için de önemli bir yıldır.

Bedia Hanım'ın tiyatro sahnesindeki başarıları birbirini takip ederken, çok sevdiği eşi Muvahhit Bey'i ne yazık ki 1927 senesinde kaybeder. Bu büyük acıya rağmen sanatına ara vermeyip her sene pek çok temsilin başrollerini başarıyla sürdürür. Muhsin Ertuğrul'un 1931'de İpek Film için çektiği ilk sesli Türk filmi olan *İstanbul Sokakları*'nda ve 1933'te *Karım Beni Aldatırsa* adlı müzikal filmde oynar. Bu müzikal filmde söylediği Rumca şarkıyı plağa da okur. Bundan sonra bir süre sinemaya arar verir. 1952-53 sezonunda Cahide Sonku'nun kurduğu film şirketine, günümüze kadar popülerliğini sürdürmüş olan Zeki Müren'in Cahide Sonku ve Jeyan Tözüm ile başrolünde oynadığı *Beklenen Şarkı* filminde oynar. 1970'te en son rol aldığı *Yumurcak* filmine kadar pek çok filmde, esere hayat veren kişilikli karakter rollerinde seyircinin hayranlığını kazanan sanatçı, tiyatroyu kendi kurumunda 1975 yılına kadar sürdürür. Ne yazık ki dönemin belediye meclisi aldığı ani bir kararla Bedia Muvahhit'in yanı sıra aralarında tiyatromuzun temel taşları olan Vasfi Rıza Zobu, Şaziye Moral, Necdet Mahfi Ayral'ın da olduğu yedi sanatçıyı bir kuruş tazminat vermeden bir gecede emekli eder. Bir nevi kapı önüne konmak gibi bir tavır olan bu uygulama, Bedia Muvahhit gibi diğerlerini de çok üzmesine ve Necdet Mahfi'nin bütün resmi çabalarına karşın sonuç değişmeyecektir. Bedia Muvahhit 1950 yılında devrinde çok ilgi toplamış bir jübile yapmıştır ama 1973 yılı Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50. yılı olduğu gibi onun da sahneye adım atmasının 50. yılıdır. Ülkede cumhuriyetin kuruluşunun 50. yılı çeşitli etkinliklerle kutlanırken, o da günümüzde Cemil Topuzlu Sahnesi olarak tanınan Açık Hava Tiyatrosu'nda bir jübile tertipler. Hasılatın tamamını Emekli Sahne Sanatkârları Derneği'ne bağışladığı bu hıncahınç dolu muhteşem jübilede arkadaşları ile yine *Hisse-i Şayia* piyesini oynar. O günlerde şöhretin zirvesine güneş gibi doğmuş olan Muazzez Abacı'nın konserinin de olduğu jübileye Cumhuriyet tarihinde ilk ve son defa devrin cumhurbaşkanı katılır. Tiyatro tarihimizde başka hiçbir sanatçıya nasip olmayan bu onurun yanı sıra, defne dallarından yapılı simgesel tacı Bedia Muvahhit'in başına devletin en üstündeki isim, Fahri Korutürk takar.

Bedia Muvahhit, sanat hayatı boyunca *Othello*'dan *Hamlet*'e, *Bir Kavuk Devrildi*'den *Aynaroz Kadısı*'na, *Paydos*'tan *Gecikenler*'e, *Kadınlar*'dan *Deli Saraylı*'ya, *Lüküs Hayat*'tan *Deli Dolu*'ya kadar yerli yabancı, dram, komedi, operet iki yüze yakın piyeste oynamıştır. Ayrıca 1931 yılında Yunanistan eğitim bakanlığının daveti ile Atina'ya giderek *Othello*'da Desdemona rolünü Rumca oynayarak çok büyük başarı elde etmiştir. Aralarında günün cumhurbaşkanı Venezilos'un da olduğu seyirciler Bedia Muvahhit'i dakikalarca ayakta alkışlayınca, Bedia Hanım alkışlara mukabil halka cumhuriyet Türkiye'sinin bir kadın sanatçısı olarak "Bugün ben burada sizlere Desdemona'yı oynadım. Bilin ki dünyanın pek çok yerindeki çeşitli sanatkâr, mesela Tokyo'da da aynı rolü tıpkı ben gibi şu anda oynamışlardır. İşte sanatın sihirli kudreti burada gizlidir" diye başlayan kısa bir konuşma yaparak çağdaşlaşma yolunda Atatürk'ün izinde yürüyen Türk kadınının idealist ve akılcı yönünü göstermiştir.

Devrin İ. Galip Arcan, Reşit Baran gibi lisan bilen bir iki sanatçısından biri olarak, *Evdeki Pazar, Aman Karım Duymasın, Eninde Sonunda, Sakallı Gelin* gibi hepsi bugün dahi oynandığında gişe yapan yirmi bir oyunu

Fransızcadan çevirip çok ustaca adapte ederek Türk tiyatrosuna kazandırmıştır.

1980 yılında Dünya Tiyatro Günü bildirgesini yazan sanatçıya, 1981 yılında Atatürk Sanat Armağanı sunulmuş, 1987 yılında ise ölene kadar çok yakın arkadaş olarak kaldığı Vasfi Rıza Zobu ile birlikte Devlet Sanatçısı unvanı verilmiştir.

Ölümünden dört gün sonra adı Beyoğlu'nda, Atlas Pasajı içindeki tarihi Küçük Sahne'ye verilir. 1995 senesinden itibaren adına, Türk Kadınlar Birliği'nin her sene "o sene Şehir Tiyatroları'nda ilk önemli rolünü oynayan" kadın sanatçıya ödül verilir. Tiyatromuzun imparatoriçesi mertebesindeki bu değerli sanatçının yaşamı hakkında 70. sanat yılı olan 1993 senesinde İBB'nin düzenlediği "Türk Aydınlanmasına Katkıda Bulunanlar" etkinliği kapsamında araştırmacı-yazar Gökhan Akçura titiz bir çalışma ile "*Bir Cumhuriyet Sanatçısı: Bedia Muvahhit*" adlı kapsamlı eseri hazırlamıştır.

PTT'nin adına pul bastığı, Şişli Terakki Vakfı'nın değerli heykeltıraş Neslihan Pala'ya büstünü yaptırdığı, Ahmet Sami Özbudak'ın 2015'te Şehir Tiyatrosu'nun sahnelediği *Hayal-i Temsil* adlı eserinde yaşamının anlatıldığı, İzmir'de sokağa adı verilen, belgesel filmlere konu olan ölümsüz sanatkâr Bedia Muvahhit'in dikiş dikerek, mantı yaparak, tiyatrolara giderek, davetlere katılarak süren renkli yaşamı ne yazık ki evinde düşerek geçirdiği kazanın sonrasında kaldırıldığı Cerrahpaşa Hastanesi'nde 20 Ocak 1994'te son buldu.

97 yaşında Aşiyan Mezarlığı'nda toprağa verdiğimiz bu sanatçımızı ona ait anlatılan pek çok anekdottan biri ile yâd edelim: Bedia Hanım ikinci ve son evliliğini 1933 yılında Darülbedayi'nin oynadığı operetlerin orkestrasında piyanist olarak çalışan Avusturyalı, Macar asıllı Ferdi von Statser ile yapmıştır. On sekiz yıllık evliliği boyunca soyadı von Statser olarak geçse de daha sonra tekrar Muvahhit soyadını kullanan Bedia Hanım ile Ferdi Bey, henüz yeni evlendikleri günlerden birinde Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'na yemeğe davet edilir.

Bedia Muvahhit, Atina'da Yunanistan başbakanı Venizelos'un onuruna verdiği öğle yemeğinde (en üstte). Atina, Akropol'de İsmet İnönü ve Bedia Muvahhit (üstte). Sermet Erkin ve Bedia Muvahhit (altta).

PİRAYE NAZLI ERKİN ARŞİVİ

Ferdi Bey tiyatroda olduğu için henüz toplantıya gelmemiştir. Atatürk neşeli olduğu gecelerden birindedir. Sofrada Safiye Ayla, Vasfi Rıza, Selahattin Pınar, Nubar Tekyay gibi başka sanatkârlar da bulunmaktadır. Atatürk bir ara Bedia Hanım'ı evliliğinden ötürü tebrik eder. Latife olarak "tebrik ediyorum ama bu durumdan biraz da müteessirim" der. Bedia Muvahhit "niçin paşam" diye sorduğunda Atatürk, "ben seni milliyetperver biri olarak tanırdım ama sen gidip bir Macarla evlendin" diye cevap verir. Bedia Hanım, "Aman paşam müsaade buyurun ama ben sizin yalancınızım. Biz siz ne derseniz ona inanırız. Siz bize Macarların aslı da Türktür dememiş miydiniz" deyince Atatürk ayağa kalkar, "hanımlar, beyler işte Türk kadını, işte Türk sanatkârı budur" diye kadehini bu incelikli müthiş cevap üzerine Bedia Muvahhit şerefine kaldırır.

 / Mehmet Sindel / msindel@gmail.com

Krzysztof Kieslowski

"Ben, bilmeyen ve arayan biriyim"

Özellikle son projesi olan Mavi, Beyaz *ve* Kırmızı *üçlemesiyle sinemaseverleri derinden etkileyen Krzysztof Kieslowski, kaos ve düzensizliğin hâkim olduğu yıllarda, yapıtlarıyla her zaman baskıcı rejimin hedefinde yaşadı.*

20. yüzyılın belki de en kanlı zamanında ve en kanlı coğrafyasında, 1941 yılı Haziranı'nda Varşova'da doğar Kieslowski. Çocukluğu, annesi ve kendisinden üç yıl sonra doğan kız kardeşiyle beraber, tüberküloz hastası olan babasının peşinden bir sanatoryum kasabasından diğerine taşınıp durmakla geçer. Sadece kötümserliğini değil, bozuk sağlığını da babasından miras alan Krzysztof, ciğerlerinden sorunlu ve verem olma riskiyle yaşar. Zamanının çoğunu balkonda veya verandada temiz hava soluyarak bir battaniyeye sarılı halde geçirir. Tüm gün mum ışığında ve yatak örtülerinin altında dahi kitap okuyarak büyür. Onu duyarlı bir insan yapacak şey, çocukken okuduğu bu kitaplar olacaktır.

Çocukluğuna dair anıları, özetle "Hatırlamıyorum" şeklindedir. Bunda, yaşadığı herhangi bir yere kök salamayışının, göçebeliğin olduğu kadar, bilinçaltındaki savunma mekanizmasının etkisi de vardır şüphesiz.

7-8 yaşlarındayken, bilet fiyatına parası yetmediği için yaşıtlarıyla beraber salonun çatısına tırmanıp az bir bölümünü görebildikleri perdede film izler, sinemaya giren seyircilere olan kıskançlık dolu kızgınlıklarını, kafalarına tükürerek gösterirler. Sinema sevgisi, bu nedenle karanlık salonlarda değil, çatılarda kovalanırken tohumlanacaktır küçük Krzysztof'un.

Savaşın bitimiyle beraber Polonya Doğu Bloğu'nda yerini alır. Stalin'in gözetiminde yeni bir toplum ve siyaset inşası başlar. 1948 yılında Lodz şehrinde kurulan Sinema, Tiyatro ve Televizyon Lisesi, komünist Polonya'dan dünyaya açılan önemli bir penceredir. Yolu, Lodz'daki sinema okuluyla kesişmeden önce

Kieslowski, ilk meslek eğitimini, 16 yaşında İtfaiyeci Eğitim Lisesi'nde alır. Bu eğitim üniformalara ve disipline duyduğu nefret yüzünden oldukça kısa sürer. Anne ve babası daha önce adını hiç duymadığı Varşova Tiyatro Teknisyenleri Lisesi'nde müdürlük yapan uzak bir akrabalarıyla temas kurarak Kieslowski'yi buraya yazdırır. Geçimini sağlamak, para kazanmak ve mevki edinmekten başka değerler olduğunu ve bu değerlerin insanı mutlu edebileceğini bu okulda öğrenen, tiyatro yönetmeni olma aşkıyla tutuşan Kieslowski'yi bekleyen ise babasının çok genç yaşta veremden ölmesi ve annesinin memurluktan kazandığı kısıtlı parayla yaşama tutunma çabaları olur. Nihayetinde onun deyimiyle "Her nesil kendi adaletsizliğini yaşamak zorundadır".

Kieslowski, tiyatro yönetmeni olma hedefiyle film yönetmenliği okumaya karar verir. Girmesi oldukça zor olan Lodz Sinema Okulu'na ilk iki denemesinde kabul edilmez. Sinema okuluna girmekten neredeyse vazgeçme noktasına gelirken ikinci başarısızlığından sonra annesini ağlarken gören Kieslowski, hırslanarak sınavları kazanacak ve okuldan da dereceyle mezun olacaktır.

1968 yılı, tüm dünyada olduğu gibi, Polonya'da da gençlik hareketlerinin ve özgürlük arayışının damga vurduğu yıllardır. "Belgesel türü, kurmacadan daha görkemlidir, çünkü hayat benden daha akıllıdır ve benim kendi başıma uydurabileceğimden daha ilginç durumlar yaratır" görüşündeki Kieslowski, Polonyalı yönetmen arkadaşlarıyla beraber baskı rejimi altındaki Polonya toplumuna dair "Ahlaki Kaygılar Sineması" akımına dahil olur. 1975 yılında çekeceği bir TV draması olan *Personel* ve 1976 yılında çekeceği ilk konulu beyazperde filmi olan *Yara*'ya kadar çok sayıda ses getiren ve bir çoğu baskıcı siyasal otorite tarafından gösterimi engellenen belgeseller çeker.

1970'lere kadar ses getiren belgeseller çeken Kieslowski'nin (en üstte ve yan sayfada) 1976'da çektiği ilk konulu film *Yara*'nın afişi (üstte).

"Baskı altındayken farklı kurguladığımız *İşçiler '71* hariç, içimdeki pusulanın gösterdiği sınırların dışına çıktığımı zannetmiyorum. Bunu hiç yapmadım, bu yüzden de filmlerimin bir çoğu beş, yedi, ya da on yıl boyunca rafa kaldırıldı. Buna alıştım. İnsanların bu işte tamamen temiz kalmalarına imkân yok" diyen Kieslowski, çektiği belgesellerde görünen insanların rejim tarafından cezalandırılabileceği endişesine kapılarak belgesel çekmeyi bırakırken kararını şöyle açıklar: "Gerçek gözyaşlarından korkuyorum. Esasında onların fotoğrafını çekme hakkına sahip olup olmadığımı bilmiyorum. Böyle zamanlarda kendini sınırların olmadığı bir gerçeklikte buluveren biri gibi hissediyorum. Belgesellerden kaçmamın esas sebebi işte bu." Ancak 1981 yılında çektiği *Kör Talih* filminin ardından Polonya'da sıkıyönetim ilan edilince, sinema filmi çekmenin neredeyse imkânsız olması üzerine *Sonsuz* ile mahkeme salonlarında bir tür yarı belgesel drama çekmeye soyunur. Sıkıyönetim mahkemelerinden bin bir zorlukla izin alarak çektiği bu kısa film çekilirken başlarda savunma avukatları da, sanıklar da, film ekibinin davalara katılmasını istemezler. Ancak daha sonradan ekibe davalarını görüntülemeleri için yalvaracaklardır. Kamera mahkeme salonundayken hiçbir yargıcın hapis cezası veremediğini fark eden Kieslowski, bir süre sonra kameraya film bile takmadan, insani korkularından dolayı yargıçlar ceza vermesinler diye ortalığa sahte kameralar yerleştirecektir. Beklendiği gibi baskıcı rejim, filme savaş ilan ederken, kilise ve muhalefet de, kendi küçük hesaplarıyla filme saldırmayı ihmal etmez. Oysa halk, gerek filme gösterdiği ilgi, gerekse övgü ve teşekkür mektuplarıyla Kieslowski'nin yanında yer alacaktır.

Bu filmin en önemli özelliği ise Kieslowski'nin çekeceği başyapıtların ortak yaratıcısı olacak senarist Krzysztof Piesiewicz ile ilk ortaklığı olmasıdır. →

***Veronique'in İkili Hayatı*'nda aksiyondan arınmış, duygularla dolu bir film izleyiciyi karşılar.**

1980'lerin Polonya'sında her yere, her şeye ve herkesin hayatına kaos ve düzensizlik hâkimdir. Kieslowski'ye "birisi 10 emirle ilgili bir film çekmeli, sen çekmelisin" diye gelir Piesiewicz. Önceleri, on senaryo yazıp bunu on genç yönetmenin ilk filmi olacak şekilde onlara çektirme fikrine sahip olan Kieslowski, senaryoların yazımı bittiğinde onları o kadar sever ki kendisi yönetmeye karar verir.

Televizyon için yazılmış 10 ayrı filmden oluşan bu dizinin tüm bölümleri aynı toplu konutta geçerken, zaman zaman yolu kesişen karakterlerin iç dünyaları, dışarıda olup bitenden daha çok meşgul eder yönetmeni.

Duygular için vakti kalmamış, hayatları parmaklarının arasında akıp giden bu insanlar üzerinden Eski Ahit'in 10 emrinin modern toplumda uygulanabilir olup olmadığını sorgular film. Para, iktidar ve mülkiyet hırsıyla, tutkularının, fizyolojisinin ve biyolojisinin esiri olan insanlığı resmeden *Dekalog* ve iki bölümünün *Öldürme Üzerine Kısa Bir Film* ve *Aşk Üzerine Kısa Bir Film* adlarıyla beyazperdeye uyarlanmış uzun film versiyonları, Kieslowski'yi tüm dünyanın kabul ettiği *auteur* yönetmen tahtına oturturken uluslararası festivallerden de çok sayıda ödülle döner. Bu arada ABD'den da, Amerikan film endüstrisinden de hiç hazzetmeyen Kieslowski, New York festivalinde yer alan bir filminin gösterimine yetişmek için bindiği taksinin bir bisikletliye çarpması üzerine araçtan inip koşmaya başladığında onu suçlu zannederek ellerinde beyzbol sopalarıyla kendisini kovalayan taksicilerin hışmından zar zor kurtularak üstü başı çamur içinde film salonuna varır.

Dekalog'dan sonra çektiği, kadınları ve kadınların duyarlılıklarını, önsezilerinin ve sezgilerinin keskinliğini anlattığı filmi *Veronique'in İkili Hayatı*, aksiyondan arındırılmış, tamamen duygularla ilgili bir

İsimlerini Fransız bayrağındaki özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülkülerini temsil eden üç renkten alan *Mavi*, *Beyaz* ve *Kırmızı* Kieslowski'nin son ve en büyük yapıtı olur (üstte). Hem *Veronique'in İkili Hayatı*, hem de *Kırmızı*'nın başrol oyuncusu Irène Jacob ve Krzysztof Kieslowski (karşı sayfada solda).

filmdir. Filmi çekmeye başlamadan önce çok sağlam bir senaryo ile yola çıkan, ama görüntü yönetmeni, sesçi, besteci, oyuncu ve set ekibiyle güvene dayalı bir ilişki kuran, onların önerilerine ve inisiyatif almalarına da imkân tanıyan bir yönetmen olan Kieslowski, filmleri kurgulayabilmek için çeker. En az özgürlük tanıdığı meslektaşı montajcıdır ve filmin montaj odasında hayat bulduğunun bilinciyle kurgu sürecini bizzat kendisi yönetir.

Kieslowski'nin son projesi ise en büyük yapıtı olan *Mavi*, *Beyaz* ve *Kırmızı* filmlerinden oluşan "*Üç Renk*" üçlemesidir. İsimlerini özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülküsünü simgeleyen Fransız bayrağının renklerinden alan bu üçlemeyi yapma fikri de Piesiewicz'den gelir. Bu üç kavramın siyasal, ya da toplumsal yanına çok karışmadan, çok insani, mahrem ve kişisel bir düzeyde incelediği filmlerin arka planında ise ulus devletlerle Avrupa Birliği'nin oluşumu arasındaki sorunlar göze çarpmaktadır. 80'li yılların başında annesini bir trafik kazasında kaybeden Kieslowski'nin üçlemesi, kocasını ve küçük kızını trafik kazasında kaybeden bir kadının trajedisinin anlatıldığı *Mavi*'yle başlarken, üçlemenin son film olan *Kırmızı*'da başroldeki yargıç karakteri de Shakespeare'in son eseri *Fırtına*'daki Prospero karakteri gibi yönetmenin bir tür alter egosu olarak kendisiyle hesaplaşmasıdır. Özgürlüğün sınırlarını ve nasıl var olabileceğini, sorumluluk, cömertlik ve özgürlük ilişkisini inceleyen *Mavi*; Orwell'ci bir bakış açısıyla aslında kimsenin eşit olmak istemediğini, "daha eşit" olmak istediğini kara mizahıyla anlatan *Beyaz* ve insanları yargılama hakkının kimde olduğunu sorgulayan ve dayanışmanın cemaatçi pratiklerini eleştiren *Kırmızı*, dünya çapında büyük bir başarı elde ederken; sinema dünyası Kieslowski'nin sinemayı bırakma ve inzivaya çekilme konusundaki kararıyla sarsılır. "Başka bir şey yapmayı bilmediği için" film çektiğini söyleyen ve "artık film çekmeye dayanamadığı" için sinemayı bırakan, çok sevdiği yönetmen Tarkovski için de "belki de daha fazla yaşayamadığı için öldü" diyen Kieslowski, bu emeklilik kararının ardından kalp ameliyatı geçirirken hayata gözlerini yumar.

Kieslowski kubbesinde geriye, *Mavi*'nin finalinde Preisner'in muhteşem müziği eşliğinde kahramanın gözyaşlarını izlerken dinlediğimiz, Pavlus'un Korintlilere yazdığı mektubun sözleri kalır: "Ne kadar konuşsam da meleklerin diliyle, içimde sevgi yoksa, sesi çıkmaz bir boruyumdur ancak. Keramet bahşedilmiş olsa bana ve bilsem bütün gizleri ve bilgileri ve en koca dağları yerinden oynatacak imanım da olsa, içimde sevgi yoksa, bir hiçten ibaretimdir ancak. Sevgi sabırlıdır, sevgi müşfiktir. Her şeye göğüs gerer o, bütün umutları bağrında taşır. Sevgi asla yenilmez. Peygamberlikler söner gider, diller sona erer, bilgi kuruyup kalır. Ve işte böylece, kalıcı olan üç şey vardır: İman, umut ve sevgi. Bunlardan en yücesidir sevgi." ●

Bibliyografya

- Kieslowski Kieslowski'yi anlatıyor, Danusia Stok - Agora Kitaplığı
- İçsel Hayatların Sinemacısı Krzysztof Kieslowski, Renata Bernard - Steven Woodward, - Agora Kitaplığı
- Ve Sinema, 8. sayı. Hil Yayın
- Üç renk üçlemesi, Geoff Andrew - Alfa Yayınları
- Kieslowski, Slavoj Zizek - Encore yayınları
- The ego, the eye and the camera lens - A psychoanalytic reading of traumatic loss and mourning in Kieslowski's Three Colors Blue,Helen Taylor Robinson
- Synaesthesia in Kieslowski's Trois Couleurs: Bleu, Georgina Evans
- Three colors: Blue, White ,Red, Cineaste Spring 2012
- Kieslowski and the antipolitics of Color: A reading of the "Three Colors" Trilogy, Paul Coates
- The kindness of Strangers: On the Political Modernity of Kieslowski's Red,
- Tracey Sedinger, 2007

***Kırmızı*'nın çekimleri sırasında Krzysztof Kieslowski, Jean-Louis Trintignant ve Irène Jacob.**

 / Erol Makzume / erolmakzume@makzume.com

Mimar Alessandro Valeri'den "Boğaz'da Villa" tasarımı

Osmanlı ve İtalyan mimarisini birleştirdi

İstanbul'a gelerek Sanayi-i Nefise Mektebi resim bölümünde ders veren Salvatore Valeri'nin oğlu olan mimar Alessandro Valeri; Vallaury, d'Aronco, Montani, Barborini, Mongeri ve Battiti gibi mimarlarla birlikte Osmanlı mimarisinin uyanışı ve yeniden yorumlanışı bağlamında önemli projelere imza attı.

Mart 1883'te İstanbul'da açılan Sanayi-i Nefise Mektebi (Güzel Sanatlar Akademisi) Osmanlı modernleşmesinin önemli adımlarından birisiydi. Paris, 14 Rue Bonaparte'taki École des Beaux Arts modeline göre yapılanan okulda resim, heykel ve mimari olmak üzere üç bölüm oluşturuldu. Sanayi-i Nefise Mektebi ve aynı yıl kurulan Hendese-i Mülkiye gibi eğitim kurumlarında, sanat ve mimari alanlarda yerli eğitimci açığından dolayı yabancı hocalar görevdeydi. Bundan 16 yıl sonra, 13 Nisan 1899'da, ilk defa Paris'te eğitim görmüş bir Türk mimar, Vedat Tek (1873-1942) Sanayi-i Nefise'nin mimarlık bölümünde, sanat ve mimarlık tarihi dersleri vermeye başladı.

Osman Hamdi Bey'in müdürlüğünü üstlendiği Sanayi-i Nefise Mektebi'nin resim bölümüne 1883 yılında İstanbul'a gelen İtalyan Salvatore Valeri (1856-1946) ve Polonyalı Joseph Warnia Zarzecki atandı. Valeri, 1883-1915 yılları arasında okulun yağlıboya atölyesinde hocalık yaparak gelişim çağında olan plastik sanatlara büyük katkı sağladı. Sultan II. Abdülhamit'in oğullarına özel resim dersleri vererek "şehzadelerin hocası" olarak tanındı. Portre çalışmaları ile ünlenen sanatçı, Alman İmparatoru II. Willhelm'in Dolmabahçe Sarayı'nda yer alan portresini betimledi.

Salvatore Valeri'nin kardeşi Lorenzo da İstanbul'da çalışan bir sanatçıydı. Pera 1903 Salonu'nun mimarlık dalında sergilenen "Çamlıca" ve "Haydarpaşa" konulu iki tablosu ile gündeme geldi.

Ressam Valeri'nin bir Osmanlı Ermenisi olan eşi Marie Lekeciyan'dan İstanbul'da dünyaya gelen oğlu Alessandro Valeri (1887-1920) sanatla iç içe olan bir aile ortamında büyüdü. 19. yüzyıl Osmanlı mimari sanatının uyanışına destek veren yabancı ve Levanten mimarlar arasında yer aldı. Galatasaray Lisesi'nde okuduktan sonra sonra, 1903-1907 yılları arasında, babasının resim hocalığı yaptığı Sanayi-i Nefise Mektebi'nde eğitimine devam etti. Bu yıllarda Alexandre Vallaury (1850-1921) ve Vedat Tek'in (1873-1942) derslerine katıldı. Bu iki hocayı ve Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın öncülerinden Mimar Kemaleddin Bey'i örnek alarak Osmanlı mimari üsluplarını kavradı. Mühendislik diplomasını Hendese-i Mülkiye Mektebi'nden aldığı düşünülse de, bugüne kadar bu konuda bir bulguya ulaşılmadı.

Sonradan Vallaury, d'Aronco, Montani, Barborini, Mongeri ve Battiti gibi mimarlarla birlikte, neo-Bizans üslubunu da entegre ederek Osmanlı mimarisinin uyanışı ve yeniden yorumlanması bağlamında önemli projelere imza attı. 1911 yılında ortak bir mimarla H. Kevorkian adına, beş katlı bir binanın projesini tamamladı. Aynı yıl, 14 Nisan'da babası Salvatore'nin tertip kurulunda yer aldığı İtalyan Societa Operaia'da düzenlenen güzel sanatlar salonunda ilk defa tasarımları sergilendi. Ayrıca, yedi yıl boyunca Pera güzel sanatlar salonlarına katıldı ve *Stamboul, The Levant Herald § Eastern Express* gibi yabancı dilde yayın yapan gazetelerden başarılı ve yenilikçi tasarımlarından dolayı övgüler aldı.

Alessandro Valeri, imparatorluğun en buhranlı dönemine rastlayan süreçte, 1920 yılında zatürre olduğu düşünülen bir hastalığa yakalanarak otuz üç yaşında, henüz verimliliğinin baharında iken hayatını kaybetti. Bu nedenle projelerinin tamamına yakını hayata geçirilemedi. Ölümünden sonra, ikiz kız kardeşi Angelina, yüze yakın etüt ve proje çizimlerini beraberinde İtalya'ya götürdü. Bunlar uzun yıllar varislerinde kaldı. Prof. Ezio Godoli'nin girişimleri sonucunda tasarımlar ortaya çıkarılınca Alessandro Valeri'nin çalışmaları hakkında bilgi edinildi. Ancak fotoğraflarıyla özgeçmişi ve profesyonel hayatı hakkında detaylı bilgilere ulaşılamadı.

Ağırlıklı bina ve villa tasarımları üzerinde çalışan Valeri'nin çeşme, saat kulesi, okul binası, anıt mezar ve cami projeleri de olduğu bilinmekte. Beyrut'ta Zeki Bey için devasa bir villa, Bolu şehri için tasarlanan bir saat kulesi, İstanbul'da Kemalettin Camii projelerinin yanı sıra aldığı siparişler üzerine İstanbul'un Maltepe, Aksaray, Göztepe, Çatalca ve Yeşilköy gibi semtlerinde inşa edilmek üzere gerçekleştirdiği özel villa tasarımları bügün Faenza'da AEAV arşivlerinde ve koleksiyonerlerde korunuyor.

1915 tarihli, kâğıt üzerine suluboya tekniğinde "Boğaz'da Villa" isimli, Alaeddin Bey'e hazırladığı tasarım, Osmanlı ve güney İtalya'nın mimari üsluplarını aynı çatıda birleştiren güzel bir örnek. Villanın boğaza bakan cephesinde, sütunlar üzerine oturtulmuş geniş terasta sarmaşık ve çiçeklerle bezeli ahşap pergola dikkat çeker. Çatı altındaki güvercin yuvası, bahçede kaktüs çiçekleri dönemin mimarlarının ve Alessandro Valeri'nin diğer çalışmalarında bulunmayan sıcak bir Akdeniz atmosferini yansıtır.

19'uncu yüzyıl Ortadoğu'sunda faal İtalyan mimarlar üzerine araştırmaları bulunan Prof. Ezio Godoli'ye göre Alessandro Valeri'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki üslup gezintileri, Osmanlı mimari tarzı ve Panislamist eklektizminin, neo-Bizans mimari üslubuyla bileşimi olarak kabul edilmelidir.

Mimar Alessandro Valeri'nin hazırladığı "Boğaz'da Villa" çalışması.

Kayıp Evrak Bürosu

/ Feza Kürkçüoğlu / fkurkcuoglu@gmail.com

Sadri Alışık'ın kaleminden Belgin Doruk

Türk sinemasının "Küçük Hanımefendisi" Belgin Doruk, 26 Mart 1995'te aramızdan ayrıldı. 1952'de *Yıldız* dergisi ve İstanbul Film'in düzenlediği yarışmada birinci olduktan sonra aynı yıl ilk filmi *Çakırcalı Mehmet Efe'nin Definesi* ile sinemadaki yolculuğuna başladı. Belgin Doruk, ilk çıkışını 1960'ta *Yeşil Köşkün Lambası* ile yaptı. 1962 ile 1970 yılları arasında çekilen beş filmlik *Küçük Hanım* serisi ile ünlendi. Son filmi *Gecekondu Rüzgârı*'nı çektiği 1973 yılına dek 100'e yakın filmde rol aldı.

Belgin Doruk'u, arkadaşı Sadri Alışık'ın 1961 tarihli *Sinema 60* dergisinin 16. sayısında yayımlanan "Tanıdığım Belgin Doruk" başlıklı yazısından bir bölümle anıyoruz: "Belgin cidden bütün arkadaşlar tarafından çok sevilir. Çünkü anlatılamayacak kadar iyi bir insandır. Çok merhametlidir. O kadar ki... Mesela: Yolda bir dilenciye rastlasa, üstübaşı perişan insanlar görse veya yük taşıyan yaşlıca bir adama tesadüf etse hemen gözleri dolar. Onlara yardım etmek, bir şeyler yapabilmek için çırpınır.

Çok temiz kalpli çok saf bir insandır. İnsanları sever, onlara inanır. Yalan söyleyebilecek tek bir insan dahi tasavvur edemez.(...)

Yalnız alışverişe çıkmaktan katiyen hoşlanmaz. Aslında alışverişi de sevmez. Çok mecbur olduğu şeyleri almaya gidip de başka eşyalarla eve döndüğü sık sık rastlanan bir özelliğidir.

Hoşlanmadığı başka şeyler de vardır. Mesela çok güzel dikiş dikmesine rağmen (ki kızı Gül'ün bazı eşyalarını büyük bir zevkle kendi diker) düğme dikmekten nefret eder. Buna mukabil, örgü örmek zevkleri arasındadır. Çalışırken iki sahne arasında daima bir şeyler örer.

Yemek yapmayı çok sever ve çok iyi yapar. Yemekleri, bilhassa salataları süslemekte büyük bir mahareti vardır. Çok iyi bir ev kadınıdır. Ani bastıran kalabalık bir misafir gurubunu bile yarım saat içinde en iyi şekilde ağırlayabilecek kabiliyettedir.

Cömert, bonkör, ikramcıdır... Bisikleti, denizi, yüzmeyi çok sever. Vakti olursa resim yapar. Bu merakı çocukluğunda başlamıştır. Çok iyi resim yapar. İyi makyaj yapması bu yüzden olsa gerektir. (...) Büyük şöhretine rağmen asla şımarmamıştır. Beyaz perdede 'İyi Kadın' rollerinde seyrettiğimiz bu güzel yüzlü arkadaşımız, görüyorsunuz ki hususi hayatında da aynı..."

King Kong: Genç ve güzel kadına musallat olan canavar

Sinema tarihinin kült filmlerinden *King Kong* ilk gösterimini 2 Mart 1933'te New York'ta yaptı. Hollywood'un ilk özel efekt harikası olarak kabul edilen *King Kong*'un Empire State binasının tepesinde âşık olduğu sarışın kızı elinde tuttuğu sahne, filmi seyredenlerin hâlâ hafızalarında…

Edgar Wallace tarafından kaleme alınan *King Kong*'un yönetmenliğini Merian C. Cooper ve Ernest B. Schoedsack yaptı. Filmin başrollerinde Fay Wray, Robert Armstrong, Bruce Cabot yer aldı. Sinema tarihinin kilometre taşlarından biri olan ve siyah-beyaz olarak çekilen 100 dakikalık film, 670 bin dolara mal olmuş, ancak 1 milyon 750 bin dolar hasılat elde etmişti.

Özel efektleri, ilk kez kullanılan çift kanallı ses tasarımı ve ünlü besteci Max Steiner'ın film müziği ile öncü olan

King Kong, 1933 yılının Aralık ayında Türkiye'de de gösterime girdi. "Sinemacılık âleminin henüz bir benzerini, bir eşini bilmediği, görmediği eser", "Dünyanın sekizinci harikası" başlıklı ilanlar ile duyurusu yapılan film tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de ilgi ve beğeni ile izlendi.

16 Aralık 1933 tarihli *Akşam* gazetesinde yayımlanan "King Kong" başlıklı haberden birkaç satır aktaralım:

"Canavara King Kong ismini koyuyorlar. King Kong tarihten evvel yaşamış bir mahluktur. Şehre gelince demir parmaklıkları kırıp kaçıyor. Halkı dehşet içinde bırakıyor. Bir genç ve güzel kadına musallat oluyor. Film, sinema sanayiinin ne derece terakki ettiğini göstermek itibariyle şayanı dikkattir. Bu filmin Fransızca nüshası Melek, Türkçe nüshaları da İpek ve Elhamra sinemalarında gösterilmektedir."

Hoşçakal Münir Baba, Mahmut Hoca, Yaşar Usta

Türk tiyatro ve sinemasının usta oyuncusu Münir Özkul'u 5 Ocak 2018'de yitirdik. Yediden yetmişe milyonlarca seyircinin sevdiği Münir Özkul'u yitirmenin derin üzüntüsü içindeyiz. Haldun Taner'in *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* adlı oyununda "Tomas Fasulyeciyan" rolü ile sahnede devleşen Münir Özkul'a oyundaki ünlü tiradı ile veda ediyoruz: "Artık kendimiz yoğuz. Seyircilerimiz de kalmadı. Ama repliklerimiz fısıldaşır dururlar sabaha kadar. Gün ağarır, temizleyiciler gelir, replikler yerlerine kaçışır. Perde!.."

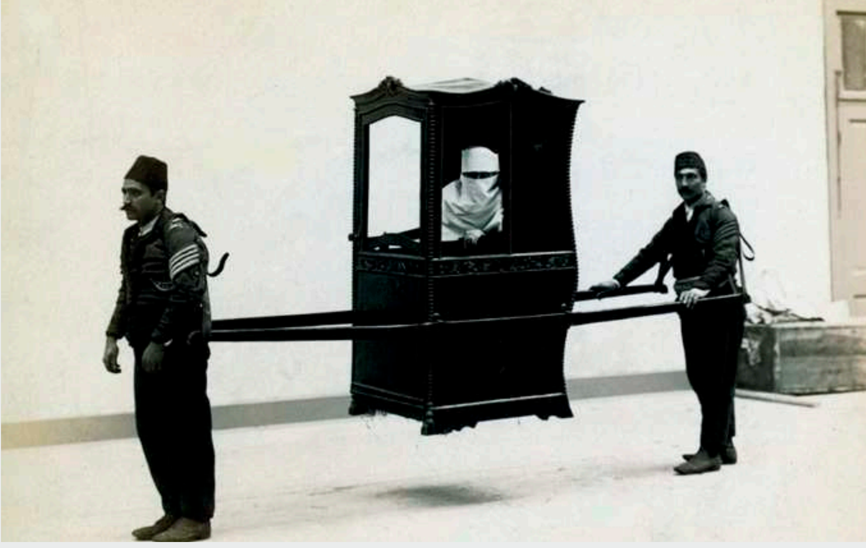
1953 yılında *Türk Film Yıldızları* dergisinde "Sinema ve sahnemizin en tanınmış komedyeni Münir Özkul" başlığı ile yayımlanan yazıyı birlikte okuyalım:

Doğduğu yer: Bakırköy
Doğduğu tarih: 1341 (1925)
Boyu: 1.77
Kilosu: 80
Gözleri: Kahverengi
Saçları: Kahverengi
Filmleri: Üçüncü Selim'in Gözdesi, Lale Devri, Barbaros, Yavuz Sultan Selim *ve* Yeniçeri Hasan, Edi ile Büdü.

- Tesiri altında kaldığınız yabancı artist kimdir?
- Ava Gardner.
- Onun veya başkasının oynadığı hangi rolü oynamak isterdiniz? Kendinizi partner olarak kimi seçerdiniz?
- Frankeştayn. Sarah Bernard.
- Beğendiğiniz yerli artist kimdir?
- Heyecan Başaran.
- Hayattaki hedefiniz nedir?
- Akdeniz'dir.
- İlk filminizin adı nedir? Onda nasıl rol aldınız? Şimdi o film hakkında ne düşünüyorsunuz
- *Vatan ve Namık Kemal*, Tesadüfen, Rezalet.
- En çok beğendiğiniz fıkra nedir?
- ?..
- Aldığınız en enteresan mektup veya teklif nedir?
- İşte ben de onu bekliyorum.
- Hayatınızda kaç kadın sevdiniz?
- Aman. Evliyim.
- İlk sigara ve ilk içki kadehinin hatırası?
- Müzede.
- İlk seyrettiğiniz film nedir?
- Babama sordum. O da hatırlamıyor.
- Hayatınızda talihin oynadığı rol nedir?
- Figüran.
- Boş vakitlerinizi ne ile geçirirsiniz?
- Arkadaşlarımla.
- Neye meraklısınız?
- Ayıptır, söyleyemem.
- Sevdiğiniz şarkı nedir?
- Tiridine bandım.
- Kadınlarda aradığınız meziyetler nedir?
- Tabii karımdaki...
- Hangi arzunuz veya rüyanız hakikat oldu?
- İnsanın rüyası bir tek şekilde hakikat olur. Kalktığında yatağı ıslak bulursa.
- En beğendiğiniz insan kimdir?
- Aynadaki adam.
- Sevdiğiniz dans nedir?
- Samba ile tangoyu karıştırın. Güzel bir şey oluyor. Tavsiye ederim.
- Paranızı neye harcarsınız?
- Ekmek alırım.
- Ömrünüzde 24 saat kaldığını bilseniz bu müddet zarfında ne yaparsınız?
- Saatimi okuturum.

Taksim'de ulaşım sedyeyle yapılırdı

İstanbul'un en ünlü semti olan Beyoğlu, bir zamanlar kendi adıyla anılan bir "araç" ile de anılırdı: Beyoğlu sedyesi. Neden "Beyoğlu sedyesi" denildiğini Sermet Muhtar Alus, Aralık 1958 tarihli Tarih Hazinesi dergisinde yayımlanan "Beyoğlu'nda Sedyeler" başlıklı yazısında şöyle anlatır: "Bahsedeceğimiz sedye, hasta ve yaralı nakline mahsus, uzun kerevete benzeyen, üstü muşamba örtülü, çifte kollu teskere değildir. Fransızlarca 'Chaise à porteur' tabir olunan, vaktiyle asilzadelerin, zenginlerin araba yerine kullandıkları, iki uşağa taşıttıkları şimdi Avrupa'nın hiçbir diyarında bulunmayan yalnız doğu Hindistan'da, Çin'de, Japonya'da rastlanan tahtırevandır." 19. yüzyılın ikinci yarısında Beyoğlu'nda gayrimüslimlerin kullandığı tahtırevan tipi bir taşıma aracı olan Beyoğlu sedyesi, ülkemize Avrupa'dan gelmiştir. 13. yüzyılda İtalya'da hasta taşımada, 16. yüzyıldan itibaren de Avrupa'da soyluların taşıma aracı olarak kullanılan aracın Beyoğlu ve Galata'da ikamet eden elçilikler tarafından getirildiği iddia edilir.

Semtin dar yollarında, dik yokuşlarında, özellikle kışın çamurlu sokaklarında arabalar ile seyahat etmek mümkün olmadığından bu "araç", büyüklüğüne göre iki ya da dört kişi tarafından taşınmaydı. Ödenecek para gidilecek mesafe ve gündüz ya da gece oluşuna göre değişirdi.

"Beyoğlu'nu alaturkalaştırıp İstanbul'u alafrangalaştıralım!"

İstanbul'un imarı, cumhuriyet ile birlikte üzerinde çalışılan en önemli şehircilik sorunlarından biri olmaya devam ediyor. Kentsel dönüşüm projeleri ve yeni yürürlüğe giren "İstanbul İmar Yönetmeliği" ile şehrin imar çalışmaları daha çok uzun yıllar süreceğe benzer…

Şehrin nüfusunun hızlı artışı, çarpık kentleşme, altyapı yetersizliği İstanbul'un hep süregelen sorunlardan olmuş. Cemal Nadir, bir karikatüründe İstanbul'un tanınmış isimlerinin İstanbul'un imarı konusunda "muhtemel düşüncelerini" konu edinmiş.

11 Mart 1933 tarihli *Akşam* gazetesinde "İstanbul'u nasıl imar etmeli diye güzideler arasında yaptığımız ankete gelen cevaplardan bazıları" başlığı ile yayımlanan Cemal Nadir'in karikatüründe İstanbul'un önemli simaları; ünlü ressam İbrahim Çallı, ruh ve sinir hastalıkları uzmanı Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman [Usman], o yıllarda Basın Yayın Genel Müdürü olan ekonomist, yazar Dr. Vedat Nedim [Tör], çoksesli müziğimizin öncülerinden Cemal Reşit [Rey] ve eski İstanbul Belediye Başkanı, doktor, operatör Emin [Erkul] bu zor soruya cevap veriyorlar!..

Evlerine sabaha karşı dönenlere kolaylık olmak üzere sokaklar dar yapılmalı! - **Ç. İbrahim**
Şehrin etrafına zincir çekmeli! - **Mazhar Osman**
Şehri bir semte toplayıp boş kalan yerlerde fındık, üzüm ve incir yetiştirmeli! - **Dr. Vedat Nedim**
Beyoğlu'nu alaturkalaştırıp İstanbul'u alafrangalaştırmalı! - **Cemal Reşit**
Sokakları kazmaya devam!.. (Belki altı üstünden iyi çıkar)! - **Operatör Emin**

Yüksek ökçeliyi bırakın yumuşak terlik giyin!

Kadınların vazgeçemediği yüksek topuklu ayakkabıların zararları üzerine gazete ve dergilerde yayımlanan yazılara ve doktorların uyarılarına rağmen yüksek topukların modası geçmiyor.

Yüksek topuklu ayakkabının tarihi ise oldukça eskilere dayanmakta. Tarihi içinde yer yer savaşlara, ekonomik bunalımlara yenik düşen yüksek topuklu ayakkabılar yüzyıllar boyunca Yakın Doğu'da özellikle askerler tarafından kullanılmıştır.

16. yüzyılın sonunda Avrupa'da yaygınlaşan yüksek topuklar, 1700'lerde Fransa'da moda olur. Hem erkek, hem de kadınlar tarafından giyilmeye başlanan ayakkabılar Fransız Devrimi'nin ardından yasaklanır. 1860'larda yeniden moda olan yüksek topukları artık sadece kadınlar kullanmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında koşullar nedeniyle topuklu ayakkabılar yerlerini botlara bırakır. 1920'lerde etek boylarının kısalması, gözlerin ayaklara çevrilmesi ile birlikte yüksek topuklar yine moda olur.

Yüksek topukların zararları üzerine yayımlanan yazılardan bir örnek verelim. Ömer Seyfettin 1919'da kaleme aldığı *Yüksek Ökçeler* adlı hikâyesinde yüksek ökçeli ayakkabılara meraklı Hatice Hanım'ı şu satırlarla anlatır:

"Hatice Hanım'ın temizlik, namus merakından başka bir de yüksek ökçe merakı vardı. Güzeldi, tombuldu, cıvıl cıvıl bir şeydi. Fakat boyu çok kısa olduğu için, evin içinde de, bir karışa yakın ökçeli iskarpinler giyerdi. Adeta bir cambaza dönmüştü. Bu yüksek ökçelerle merdivenleri takır takır bir hamlede iner, ayağı burkulmadan bir aşağı, bir yukarı koşar dururdu. Nihayet bir baş dönmesi geldi. Çağırdığı doktor ilaç filan vermedi.

'Bütün rahatsızlığına sebep bu ökçelerdir, hanımefendi' dedi, 'onları çıkarın. Rahat, yünden, yumuşak bir terlik giyin. Hiçbir şeyiniz kalmaz.'

Hatice Hanım, doktorun tavsiye ettiği bu yünden terlikleri aldırdı. Hakikaten rahattı."

1926'da Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan *Sıhhi Müze Atlası*, yüksek ökçeli ayakkabıların bedenimize nasıl zarar verdiğini konu edinmişti.

1930 yılında gazetelerde yer alan bir haber kadınların yüksek ökçelerden neden vazgeçmeyeceklerinin nedenlerini özetlemekte:

"İngiltere Ayakkabıcıları Cemiyetleri Federasyonu yüksek ayakkabının sıhhi olup olmadığına dair bir anket açmış idi. 200 tabipten gelen cevaplarda yüksek ökçenin muzir olduğu iddia edilmiştir. Buna mukabil kadınlardan gelen cevaplarda kadınların katiyen yüksek ökçelerden ayrılmayacakları bildirilmiştir. Çünkü yüksek ökçe kadınların bacaklarını zarif ve güzel ve alçak ökçe bilakis kaba ve biçimsiz gösteriyor"...

Saçlarınızın parlak olması ve güzel kokması için briyantin

Günümüzde kadın ve erkeklerin saçlarını şekillendirmek için kullandıkları jöleler, kremler ve spreylerin yerine bir zamanlar briyantinler vardı. Saçınızın özelliğine göre yağlı ya da yağsız briyantinden küçük bir parça el içine alınarak saçların uçlarına sürülüp sonra da şekil verilirdi.

19. yüzyılın sonlarından başlayarak saçların parlak ve şekilli durması için kullanılan briyantinin yaygınlaşması Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olur. Edhem Pertev, Süleyman Ferit Eczacıbaşı, Ahmet Faruki gibi ülkemizin önde gelen ıtriyatçılarının piyasaya sürdüğü Ferit, Pertev, Venüs, Necipbey, Hasan markalı briyantinleri diğerleri izler.

Gazeteler, dergiler ve sinemada saçları briyantinle şekillendirilmiş oyuncular kullanımın yaygınlaşmasında önemli araçlar olur. Briyantin kullananların, Rudolph Valentino, Clark Gable, Ayhan Işık, Önder Somer gibi saçlarını tarayanların çoğaldığı o yıllarda briyantinini evde hazırlamak isteyenler için gazetelerde reçeteler verilirdi.

3 Nisan 1934'te Akşam gazetesinde yayımlanan bir küçük tarifi birlikte okuyalım: "Saçların parlak durması için briyantin sürenler çoktur. Güzel kokulu bir briyantin yapmak için temiz ve büyük bir huni almalı. Dibine temiz bir parça pamuk tıkadıktan sonra, sapları kesilmiş yalnız çiçek olacak menekşe ile huniyi doldurmalı, üzerine tatlı badem yağı akıtmalı. Badem yağı yavaş yavaş huninin dibindeki pamuktan süzülür ve menekşelerin bütün kokusunu alır. Bu mis gibi kokan yağı bir şişeye kapamalı. Elin içine akıtılan bir damlası saçlara sürülünce parlatmaya ve güzel koku vermeye kâfidir."

 / Yeşim Pütgül / yputgul@hotmail.com

İstanbul - Bahçesaray ittifakı

Günümüzde Ukrayna ile Rusya arasında gerilim konusu olan Kırım, bir zamanlar Osmanlı ve Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin anahtarıydı. Halil İnalcık, 1681'e kadar Rus elçilerinin İstanbul'a giderken mutlaka Bahçesaray'a uğradıklarını, han hükümetinin görüşünü öğrendikten sonra Osmanlı payitahtına geçtiklerini yazıyor.

KIRIM HANLIĞI TARİHİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR,
HALİL İNALCIK, TÜRKİYE İŞ BANKASI YAYINLARI, 2017

Kendisi de Kırım göçmeni bir ailenin oğlu olan ve akademik hayatının başlangıcından itibaren Kırım tarihine özel önem atfeden Halil İnalcık'ın bu çalışmaları, ilk kez Türkiye İş Bankası Yayınları tarafından kapsamlı şekilde bir araya getirilerek basıldı. İstanbul ile Bahçesaray arasında 250 yıl süren ittifak, gerek Osmanlı'nın Orta ve Doğu Avrupa'daki devletlerle ilişkileri, gerekse Kırım'ın günümüzde halen Ukrayna ile Rusya arasında bir gerilim konusu olması nedeniyle ilgi çekici.

Yeniçağın başlarında kurulan ve sonlarında tarihe karışan Kırım Hanlığı, 1475'te Osmanlı egemenliğine girdi. Kendi paralarını bassalar da, hutbelerde Osmanlı sultanının adı okunurdu. Kırım'ın Osmanlı'ya tabi olması, Altınordu'dan devraldığı ortaçağdan kalma kabile aristokrasisine dayalı yönetim yapısını değiştirmese de, bölgede kendine özgü bir denge yaratmış. Kırım hanlarının yönetimleri altındaki kabilelerin talepleriyle İstanbul'daki merkezi devletin taleplerini ve Rusya başta olmak üzere rakip devletlerin tehditlerini dengeleme becerisi, hanlığın bekasında belirleyici rol oynamış.

Kırım Hanlığı 1441/1442 yılında kurulduğunda bir tarafta Osmanlı, diğer yanda Altınordu Devleti, ötede Moskova ve Kazaklar, yanı başında Cenevizlilerin olduğu bir coğrafya söz konusu. Altınordu gibi Kırım Hanlığı'nın da en büyük derdi taht kavgaları. 1475'te Ceneviz saldırısına karşı Fatih Sultan Mehmet'ten yardım isteyen ve Fatih'in gönderdiği Gedik Ahmet Paşa ile bir anlaşma yapan Mengli Giray, padişahın dostuna dost düşmanına düşman olmayı, kısacası hamiliğini kabul etmiş. Bu tarihten sonra gerek insani, gerekse siyasi ilişkiler daha da artmış. Yavuz Selim'in kayınpederi Mengli Giray, onun Osmanlı tahtına geçmesine yardım etmiş. Osmanlı idaresi hanlıkta otorite birliği sağlamış, hanlık da ilk kez 1484'te II. Bayezid'in Akkerman Seferi'ne iştirak ederek Osmanlılar ile batıda işbirliği siyasetine bağlanmış. Ancak zamanla talepler de işbirliği de yön değiştirmiş. Halil İnalcık bu dönemi şöyle anlatıyor:

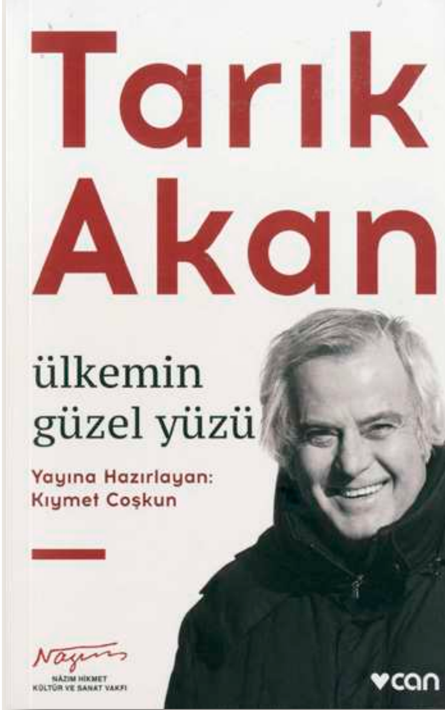
Osmanlı'ya karşı isyan

"Osmanlıların İran ve Avusturya ile uzun savaşlara giriştiği 1578-1606 yılları arasında Kırım kuvvetlerine ihtiyacı fazlasıyla arttı. Kırım'ın Rus Kazaklarının hücumlarına açık kalmasına bakılmaksızın hanların her yıl ısrar ve tehditlerle sefere çağrılması, Osmanlı serdarlarının hanlara kendi maiyetlerinde bir kumandan muamelesi yapmak istemesi, Kırım'da ciddi muhalefete neden oluyordu. Kırımlılar bu muhalefeti açık bir isyana kadar götürdü. II. Mehmet Giray, Kefe üzerinde hak iddia edip şehri kuşattı. Bunun üzerine İstanbul'dan gönderilen yeni han İslam Giray tarafından katledildi. "

Hanlık, 1681 tarihine kadar Osmanlı ile Rusya arasında siyasi ilişkilerde aracılık yaparak gücüne güç katmış. İnalcık, Osmanlı'nın da Kırım'ın kuzeyle ilişkilerdeki önemini görerek, siyasetini genel olarak ona uydurduğunu, Rus elçilerinin İstanbul'a giderken mutlaka Bahçesaray'a uğradıklarını ve kuzeye ait meselelerde hanlığın görüşünü öğrendikten sonra Osmanlı başkentine geçtiklerini vurguluyor. 1680'lerden sonra geçici olarak sakinleşen ilişkiler, Viyana bozgunu sonrasında tamamen değişmiş. O ana kadar Osmanlı'ya taarruzdan çekinen Moskova çarları, bu tarihten sonra Kırım'a, Karadeniz'e Kafkasya'ya, Balkanlar'a doğrudan taarruza başlamış. Kırım'ın kederi ise 1774'teki Küçük Kaynarca Anlaşması'yla değişmiş. 1777'ye gelindiğinde Ruslar, Kefe'yi ve diğer Kırım limanlarını işgal etmiş. Kırım'dan Osmanlı topraklarına ilk büyük göç de bu dönemde yaşanmış. Müslüman halk Osmanlı topraklarına göç ederken Ruslar da onların yerine 75 bin kişilik bir göçmen ordusunu Kırım'a yerleştirmiş. İkinci büyük kırılma, 1783'te yaşanmış. Rus Generali Potemkin'in 30 bin Kırımlıyı toplu kıyımdan geçirdiği söyleniyor. Bu tarihten sonra Kırım, çarlığın bir vilayeti olmuş. Nihayet 1812'ye gelindiğinde imzalanan Bükreş Anlaşması'yla bir zamanlar Kırım Hanlığı'na tabi Türk ve Müslüman nüfusun yaşadığı bütün memleketler, Rus hâkimiyetine girmiş.

Kırım Hanlığı'nın tarihinin, Orta ve Doğu Avrupa'daki iktidar mücadeleleriyle iç içe örülü olduğunu belirten Halil İnalcık, kitabında Osmanlı ile Kırım Hanlığı arasında kurulan ve 250 yıl süren ittifakın, Osmanlı'nın Orta Avrupa'da Habsburglar'a, Doğu Avrupa'da Lehlere, Kuzey Avrupa'da Ruslara karşı rekabetinde bir kilit niteliği taşıdığını vurguluyor.

Büyük bir sanatçı, iyi bir insan

TARIK AKAN-ÜLKEMİN GÜZEL YÜZÜ, KIYMET COŞKUN, CAN YAYINLARI, EKİM 2017

Ü*lkemin Güzel Yüzü*, 16 Eylül 2016'da yaşamını yitiren Tarık Akan'ın Başkanvekili olduğu Nazım Hikmet Kültür Ve Sanat Vakfı tarafından, bu büyük sanatçının ilk ölüm yıldönümünde ona vefasını göstermek amacıyla hazırlanmış bir çalışma.

45 yıllık meslek yaşamına mucizevi bir dönüşüm sığdırmış bir sanatçı Tarık Akan. Vakıftan arkadaşı Kıymet Coşkun, Akan'ın dostlarıyla, birlikte çalıştığı kişilerle ve aile fertleriyle görüşmüş. Akan'ın yazdığı ve onun hakkında yazılmış haberleri, yazıları incelemiş ve ortaya *Tarık Akan - Ülkemin Güzel Yüzü* kitabı çıkmış. Akan'ın biyografisiyle başlayan kitapta, bir fotoğrafla sinema dünyasına adım atan Kartpostal Delikanlısı'nın sorumlu bir aydına evrilme aşamalarını da okuyorsunuz, ayrıntılı filmografisini de... Fazıl Say'dan Halil Ergün'e, Yavuz Özkan'dan Zülfü Livaneli'ye, Ataol Behramoğlu'ndan Şerif Gören'e 25 dostunun onun için yazdıklarını da okuyorsunuz, eğitimciliği nasıl öğrendiğini de... Vakıftan arkadaşı Rutkay Aziz'in kitabın önsözüne yazdıkları, Akan'ın en iyi anlatan cümleler aslında:

"Bizler, onu yakından tanıma ve onunla birlikte alışma şansına sahip olan arkadaşları, onun kişiliğinde hep doğruluğun, dürüstlüğün, hayat karşısında onurlu duruşun örneklerini izledik; hayatın neşesini, coşkusunu birlikte yaşamanın tadıyla büyülendik. Arkadaşımız Tarık Akan, büyük sanatçı özelliklerini iyi bir insan olma özelliğiyle de birleştirebilmiş, bulunmaz güzellikte bir kişilikti."

Biz onları Baader - Meinhof olarak bilirdik

KIZIL ORDU FRAKSİYONU, ANNE STEINER, LOIC DEBRAY, METİS YAYINLARI, MAYIS 2017

Yıl 1968. Tüm dünyada öğrenci hareketinin en hızlı olduğu zamanlarda Almanya'da Kızıl Ordu Fraksiyonu (RAF) adlı bir silahlı örgüt ortaya çıktı ve 1977'ye kadar çeşitli eylemlerle varlığını sürdürmeyi başardı. Gerek dışarıda, gerekse cezaevinde yaptıkları eylemler kadar liderlerinin cezaevindeki şüpheli ölümleri de örgütün etrafında bugüne dek varlığını sürdüren bir efsanenin doğmasına yol açtı.

Anne Steiner ile Loïc Debray'ın *Avrupa'da Şehir Gerillası* alt başlıklı kitabı, 1970'li yıllarda basında daha çok Baader-Meinhof Grubu diye adlandırılan RAF'ı konu alan bir örgüt sosyolojisi araştırması. İki yazar amaçlarının ekonomik olarak gelişmiş, demokratik kurumlara sahip bir ülkede, belirli bir anda bir silahlı mücadele grubunun nasıl oluşabildiğini, hangi aşamalardan geçtiğini ve sürekliliğini nasıl sağladığını anlayabilmek olduğunu vurguluyor.

Aynı yıllarda Türkiye'de yaşanmış tecrübeler da göz önüne alınarak değerlendirilebilecek kitap için iki yazar oldukça ayrıntı bir çalışma yürütmüş. 1968-1977 arasındaki Alman basınını eksiksiz bir şekilde taradıkları gibi, Raspe, Baader, Meinhof ve Ensslin aleyhine açılan Stammheim Davası dosyasını ve RAF militanlarının 1970 - 1984 arasında kaleme aldığı metinlerin tümünü incelemişler. İkili ayrıca, grubun eski üyeleriyle, militanların yakınlarıyla, avukatlarıyla ve sempatizanlarla da bire bir görüşerek oluşturdukları kitapla, grubun etrafında oluşturulan perdeyi bir nebze olsun aralamış.

Gulamdan yeniçeriye, ıktadan tımara!

Selçuklu çağının bütün siyasi, askeri ve ekonomik başarılarının arkasında gulam ve ıkta sisteminin olduğunu düşünen Erkan Göksu Selçuklu'nun Mirası kitabında, Selçuklular'dan Osmanlılar'a geçen bu yönetim biçimlerini inceliyor.

Geçtiğimiz aylarda arka arkaya Selçukluları konu alan kitaplar yayımlanmaya başlandı: *Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular, Selçuklu'nun Mirası Gulam ve Ikta* ile *Selçuklular, Osmanlılar ve İslam*.

Kronik Kitap'tan ilk çıkan kitap, Erkan Göksu'nun *Selçuklu'nun Mirası Gulam ve Ikta* adlı çalışması. İki Selçuklu efsanesini; gulam ve ıkta konusunu ele alan kitabın alt başlığı olan "Kölelik mi, efendilik mi" sorusu, bu iki kavram için genel bir özet sunuyor aslında. Kelime anlamı "ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuk, köle" olsa da gulam çok daha farklı ve kapsamlı bir içeriğe sahip. Sultanın özel koruması, emir, vali olabilen gulamlar, gulamhane adı verilen kurumlarda özel olarak eğitiliyor.

Gulamların eğitim aşamaları şöyle. Bir yıl alayda, yaya olarak bir kaftan ve hafif bir çizmeyle hizmet ediyorlar. Bir gulamın bu bir yıl içinde ata binme izni yok. Gulam ertesi yıl ham deri kaplı bir eyer ile sade yuları olan küçük bir at sahibi oluyor. Ertesi yılki aşama beline kılıç takma izni. Dördüncü yıl yay kabı ve okluk; beşinci yıl daha iyi bir eyer, yıldızlı bir gem, bir kaftan, üzerine bir halka asılmış bir çomak sahibi olan ve her yıl bu şekilde sınıf atlayan gulam, yedinci yıl tek tepeli ve 14 kazıklı bir çadır sahibi oluyor ve kendisine eğitmesi için üç yeni gulam veriliyor. Gulam, 30-40 yaşına gelmeden kendisine emirlik veya valilik verilmese de 18-20 yıl süren bir eğitim sonrasında önemli mevkilere gelebiliyorlar.

Ikta ise sözlük anlamıyla bir kişinin mülkiyetinde olmayıp devlete ait olan toprakların vergi veya gelirlerinin asker veya sivil erkâna hizmet ve maaşlarına karşılık verilmesi. Bir yandan devlet geleneği bakımından Selçuklularla Osmanlılar arasındaki bağa ilişkin örnekler de veren Göksu, bir yandan da "Ikta/tımar sahipleri feodal bey, ya da efendi mi?" sorusuna da cevap arıyor.

İbnü'l-Verdi'nin 'Tarih' kitabı

İslam tarihçisi ve aynı zamanda Arapçanın önemli bir şairi olan İbnü'l-Verdi'nin *Tarih* adlı eserinin Selçuklularla ilgili kısımlarını kapsayan *Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular* kitabı, tarihçi Mustafa Alican'ın çevirisi. Anadolu'nun son bin yıllık tarihi üzerinde belirleyici bir etkile sahip olan Selçuklu tarihiyle ilgili çalışmaların yeterli olmaması nedeniyle böyle bir çalışmaya imza attığını belirten Mustafa Alican, özellikle günümüzde Türk ve İslam dünyasında yaşanan pek çok sorunun kökeninin de bir yanıyla bu döneme yaslandığını vurguluyor. Kitap Suriye'deki Türkmen varlığına ilişkin önemli ayrıntılar da içeriyor.

Devlet geleneğinde İslamiyetin rolü

Timaş Yayınları'ndan çıkan *Selçuklular, Osmanlılar ve İslam* kitabı ise Ahmet Yaşar Ocak'ın eseri. *Tespitler, Problemler, Öneriler* alt başlığını taşıyan kitap, aslında Müslüman Türk devlet geleneğinde İslamın meşrulaştırıcı siyasal bir araç olarak kullanılmasının günümüze kadar yansıyan sonuçlarının analizini içeriyor. Müslüman Türk devlet geleneğinde İslamın meşrulaştırıcı siyasal bir araç olarak kullanılması ifadesiyle, Müslüman Türk devletlerinin İslamı sadece bir inanç, ibadet, muamelat ve ahlak sistemi olarak değil; aynı zamanda bir kendini meşrulaştırma, siyaset etme, yönetme ve başka devletlerle ilişki kurma aracı olarak kullanmaları kastedilmiş. Ahmet Yaşar Ocak, batı dünyasındaki İslamafobi denilen "korku algısı"nın altında bu olgunun yattığını belirtiyor. Müslüman hükümdarların kişisel karizma ve kamuoyu nezdindeki meşruiyetini İslamın inşa ettiğini belirten Ocak, Türk hükümdarlarının fetihçi, yayılmacı siyasetlerine "cihat ve gaza" ideolojisi vasıtasıyla bir meşruiyet alanı açtığını vurguluyor. Siyasal iktidarların egemenliklerine yönelik kişisel veya toplumsal muhalefet hareketlerini bastırmada fetvaları etkili bir biçimde kullandıklarını belirten Ocak, Türk devletlerinin iç ve dış politikalarını daha doğru anlamak için devlet geleneğinde İslamın rolünün daha doğru bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini vurguluyor.

Yıldız suikastından Şevket Paşa saldırısına

SUİKAST, TURAN AKINCI,
REMZİ KİTABEVİ, 2017

Turan Akıncı'nın *Osmanlı'da Son Dönem Suikastlar* alt başlıklı çalışması, 20. yüzyılın suikastlar dönemi olduğu saptamasıyla başlıyor. Dünyadaki bu gelişmeden çöküş sürecindeki Osmanlı'nın etkilenmemesi düşünülemez elbette. Otorite eksikliğinin de katkısıyla bu dönemde Sultan Abdülhamit'in de aralarında olduğu onlarca kişiye suikast yapıldı. Akıncı kitabında, 1905'te Abdülhamit'e karşı düzenlenen Yıldız suikastı ile 1913'te Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan saldırı arasındaki bir dizi eylemi, tüm ayrıntılarıyla aktarıyor.

Ermeni komitacıların başlattığı eylemler ve İttihatçı 99. Bölük'ün suikastları ile devam eden bu kanlı döneme belgesel bir bakış getiriyor...

Mehmet Rauf'un Kâbus'u

KÂBUS, MEHMET RAUF,
KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, KASIM 2017

Koç Üniversitesi Yayınları'nın 1913 -1928 yılları arasında gazetelerde tefrika edilen ancak kitap olarak basılmayan romanları yayın hayatımıza kazandırma projesinin son ürünü, Mehmet Rauf'un *Kâbus*'u oldu. 1928 yılında *İkdam* gazetesinde tefrika edilen *Kâbus*, ilk kez bu proje çerçevesinde kitap olarak basıldı. Hem orijinal, hem de sadeleştirilmiş metni aynı ciltte buluşturan kitapta, birbirine aşkla bağlı olan evli bir çiftin yaşantısının bir anda nasıl değişip kâbusa çevrildiği heyecanlı bir üslupta anlatılıyor. O dönemin aşk, ahlak, namus, aldatma ve şiddet anlayışını da gözönüne seren kitap, oldukça sürükleyici bir dile sahip.

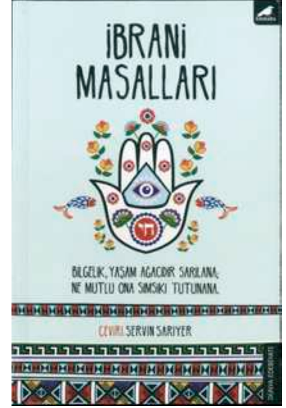

Özde kararlı, üslupta yumuşak

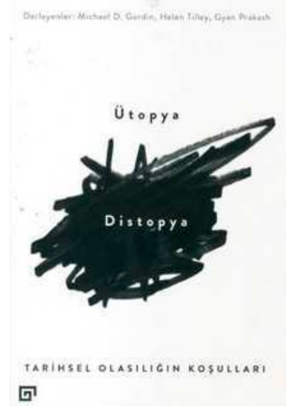
ZOR ROTA, ONUR ÖYMEN, REMZİ KİTABEVİ, 2017

Onur Öymen, meslek hayatı boyunca, Kıbrıs Barış Harekâtı, Kardak Krizi, Bosna Savaşı, Almanya'da Türklere yönelik Neo-Nazi saldırıları ve Avrupa Birliği'ne üyelik süreci gibi çoğu halen güncelliğini koruyan pek çok kriz yaşamış bir diplomat. *Zor Rota*, Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptığı 38 yıl boyunca, "biz talimatlarımızı Atatürk'ten alırız" diyen diplomatlardan biri olmaya çalışan Öymen'in görev yaptığı döneme ve gençlik yıllarına ilişkin anılarını içeriyor. Meslek hayatını "özde kararlı, üslupta yumuşak" sözleriyle özetleyen Onur Öymen, *Zor Rota*'da diplomat olarak görev yaptığı dönemde yaşanan pek çok olayın bilinmeyen içyüzlerini okurlarla paylaşıyor.

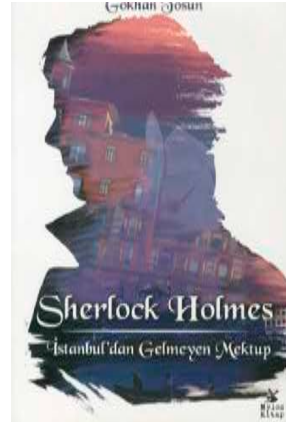

İBRANİ MASALLARI, SERVİN SARIYER, KARAKARGA, 2017

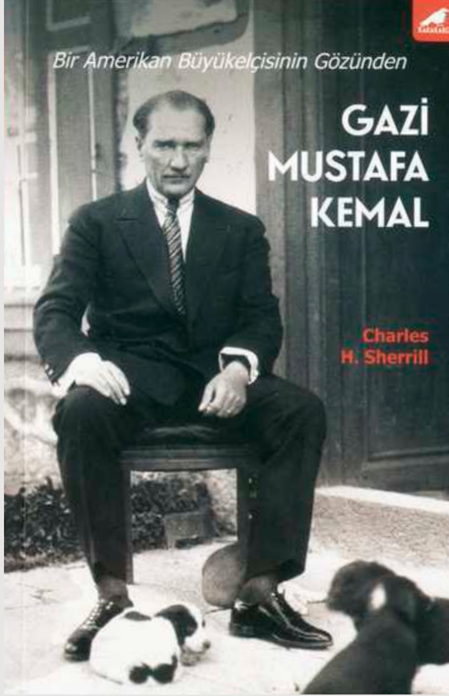

ÜTOPYA DİSTOPYA, MICHAEL D. GORDIN-HELEN TILLEY-GYAN PRAKASH, KÜY, KASIM 2017

SHERLOCK HOLMES, İSTANBUL'DAN GELMEYEN MEKTUP, GÖKHAN TOSUN, MYLOS KİTAP, OCAK 2018

ABD Büyükelçisi'nin Atatürk hayranlığı

BİR AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİNİN GÖZÜNDEN GAZİ MUSTAFA KEMAL, CHARLES H. SHERRILL, KARAKARGA YAYINLARI, ARALIK 2017

1932-1933 yılları arasında Ankara'da görev yapan ABD Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in, tam bir Atatürk hayranı söylemek hiç de abartı olmaz. Görev yaptığı süre boyunca Atatürk'le her biri iki saatten az olmayan pek çok görüşme yapan Sherrill, daha sonra gözlemlerini *Bir Amerikan Büyükelçisinin Gözünden Gazi Mustafa Kemal* adıyla kitaplaştırmış. Karakarga Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılan kitap, "Büyük adamlar yetiştiren bir ulus, herhalde büyük bir ulustur. Türkiye'yi ve Türkleri incelemek için takip edeceğimiz en doğru yol, ülkeyi yöneten siyasi insanla işe başlamak ve kurtarıcı, öncü milli kahramanı ve dünya çapında bir devlet adamı olan cumhurbaşkanını incelemek olacaktır" sözleriyle başlıyor. Atatürk'ü Kuran-ı Kerim'in Türkçeye çevrilme kararıyla Martin Luther'e; din ve devlet işlerini birbirinden ayırma kararıyla da İngiltere Kralı VIII. Henry'ye benzeten Sherrill, bir gezi yazarı gibi o dönemin Türkiye'sine ilişkin ayrıntılı bir tasvir de yapmış. Ancak kitabın asıl konusu Mustafa Kemal. "Türk ulusunu kendi kişiliğinde temsil eden büyük insan" sözleriyle tanımladığı Atatürk'ün bir konuyu izah ederken renkli kalemle krokiler, haritalar, şemalar çizdiğini belirten Sherrill, kitabında bu çizimlere de yer vermiş. Türkçe baskı siyah beyaz olduğundan renkli kalemlerle yapılan çizimleri algılamak güç olsa da bu durum çizimlerin de, kitabın da önemini azaltmıyor.

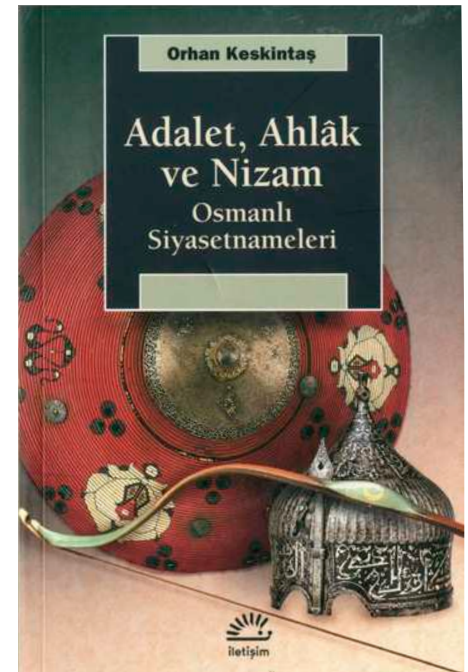
Osmanlı'yı anlamak ve ortak dil üretebilmek

ADALET, AHLAK VE NİZAM, ORHAN KESKİNTAŞ, İLETİŞİM YAYINLARI, 2017

Orhan Keskintaş'ın çalışması, Osmanlı'nın gündelik yaşam biçimi çevresinde üretilen adalet, ahlak ve nizam kavramlarını değerlendirmek ve bu kavramların Osmanlı dünyasındaki işlevleri ile ideal yaşam biçimlerini inşa etmede oynadıkları rollerin analizini yapmak amacıyla kaleme alınmış.

Kitabın ilk bölümünde Osmanlı öncesi İslam düşüncesini ve Anadolu öncesi Türk topluluklarının siyasi ideolojilerinin Osmanlı dönemine etkisini inceleyen Keskintaş, ikinci bölümde, Osmanlı siyasetnamelerinin genel özelliklerini ele almış. Üçüncü bölümde Osmanlı siyasetnamelerindeki adalet kavramına odaklanan çalışmanın dördüncü bölümünde siyasetnamelerdeki ahlak düşüncesi, son bölümde ise nizam düşüncesi incelenmiş.

Osmanlı tarihinin "kutlu" kavramları olan nizam, ahlak, adalet ve devlet kavramlarının siyasetnamelerde genellikle hamasi bir tınıyla kullanıldığı belirten Keskintaş, bu kavramları adeta bir yelpaze gibi açarak Osmanlı İslam düşüncesinin kapsamlı bir incelemesini yapmış. Çağdaş İslamcı düşüncelerin modernist zaman ve mekân algılarını eleştirmeyi de tali bir amaç olarak ortaya koyan Keskintaş, bu kitabın Osmanlı dünyasını anlamak, yorumlamak ve onunla diyaloğa geçerek birlikte yaşamayı sağlayabilecek bir dil üretme çabasıyla kaleme alındığını vurguluyor.

Zaferin değil yenilginin romanı

SARI SESSİZLİK, CİHANGİR AKŞİT, ASİ KİTAP, 2017

Sarı Sessizlik, bir Sarıkamış romanı. Hem de yıllar sonra da olsa aynı bölgede görev yapan bir askerin, Cihangir Akşit'in romanı. İlk yayımlandığı 1999 yılında büyük ilgi çeken ve Sarıkamış'ı en iyi anlatan romanlardan biri olarak kabul gören kitap, bu kez Asi Kitap etiketiyle raflarda yerini aldı. 1914 kışında cephede yaşananları soluk soluğa anlatan romanın aslında belgesel roman olduğunu söylemek daha doğru. Çünkü Akşit, kitabı yazarken ayrıntılı bir tarih araştırması yaptığı gibi savaşın geçtiği tüm bölgeyi de adım adım dolaşmış ve bundan sonra, kimilerine göre 60, kimilerine göre 90 bin askerin can verdiği Sarıkamış trajedisini kaleme almış. Kitaptaki kış tasvirlerinin son derece etkileyici olduğunu, okurken insanın iliklerine kadar donduğunu da bir not olarak düşelim.

Almanya'da Suzet Doli Fransa'da Suat Derwish

İPEK SABAHLIK, OSMAN BALCIGİL, DESTEK YAYINLARI, EYLÜL 2017

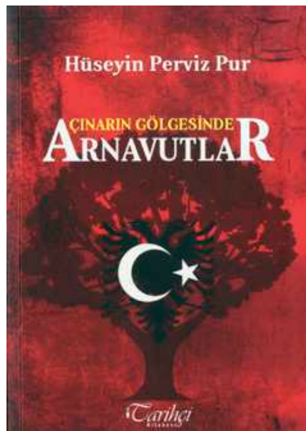
Ela Gözlü Pars'ta Nazım Hikmet'in annesi Celile Hanım'ın, *Yeşil Mürekkep*'te ise Sabahattin Ali'nin hayatını kaleme alan Osman Balcıgil, biyografik romanlarına Nazım Hikmet'in "Başını eğemedim, gölgesini çiğnedim" diye şiirler yazdığı Suat Derviş'le devam etti. Saraylı bir anne ve doktor bir babanın evladı olarak doğan Suat Derviş, Almanya'da Suzet Doli, Fransa'da Suat Derwish olarak tanınmış ve sevilmiş. Babıâli'de çalıştığı onlarca yıla, yazdığı onca kitaba rağmen son nefesini yoksulluk içinde vermiş. *İpek Sabahlık*, döneminin en iyi gazetecilerinden ve romancılarından Suat Derviş'in şaşırtıcı olduğu kadar etkileyici yaşamını anlatıyor.

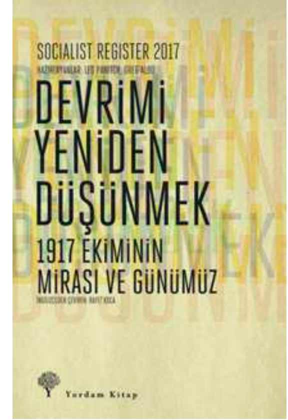

Cumhuriyet'e ve mirasına vefa borcu

ÇINARIN GÖLGESİNDE ARNAVUTLAR, HÜSEYİN PERVİZ PUR, TARİHÇİ KİTABEVİ, EYLÜL 2017

Kökleri Üsküp'e uzanan bir Arnavut ailenin çocuğu olan Hüseyin Perviz Pur, uzun yıllar mali müşavirlik ve meslek odalarında yöneticilik yapan, çoğu vergi uygulamaları alanında olmak üzere toplam 11 kitabı bulunan bir yazar. *Çınarın Gölgesinde Arnavutlar* kitabı, 76 yaşındaki Pur'un gerek Atatürk'e gerekse Cumhuriyet'e olan borcunu ödeme girişimi olarak görülebilir. Türkiye'ye bağlılığını özellikle vurgulayan Pur, Osmanlı'nın kuruluşundan Balkan Savaşları'na; Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk'taki komünist rejimlerden Atatürk'ün Arnavutluk'la olan ilişkilerine; zorunlu göç olgusundan ekonomiye kadar pek çok konudaki fikirlerini okurlarla paylaşıyor. Kitabın adının, kimi kaynaklarda Osmanlı'nın simgesi sayılan çınar ağacına bir gönderme olduğunu da vurgulayalım.

DEVRİMİ YENİDEN DÜŞÜNMEK – 1917 EKİMİNİN MİRASI VE GÜNÜMÜZ, GREG ALBO – LEO PANITCH , YORDAM KİTAP, OCAK 2018

TÜRK AMERİKAN İLİŞKİLERİ, 1919-1997, PROF. DR. FAHİR ARMAOĞLU, KRONİK KİTAP, ARALIK 2017

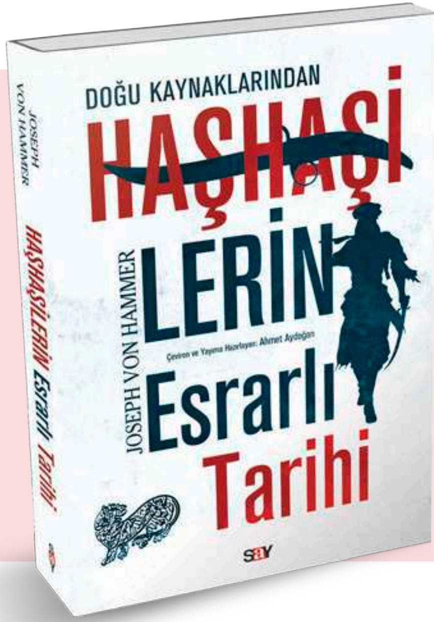
TUTKU, DEĞİŞİM VE ZARAFET, GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN-SERDAR KORUCU, DOĞAN KİTAP, ARALIK 2017

Şakanüvis

/ *Can Barslan* / *can.barslan@gmail.com*

> Dün başımıza gelenlerin gerçeğini aydınlatmadan bugün başımıza gelenleri anlayamayız.

Çeviren ve Yayıma Hazırlayan: Ahmet Aydoğan • 400 sayfa

Çeviren: Ekin Duru • 240 sayfa

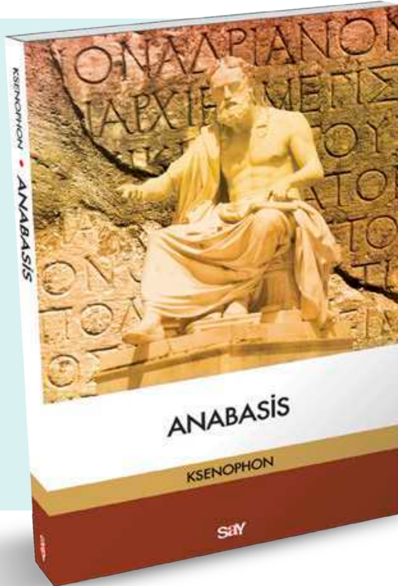
Çeviren: Can Evren Topaktaş • 416 sayfa

Osmanlı döneminde İstanbul'da büyükelçilik görevi üstlenen Joseph von Hammer'ın doğu kaynaklarından beslenerek hazırladığı ve Ahmet Aydoğan'ın çevirip, derlediği bu kitap, gizli cemiyetlerin zayıf hükümetlerde tehlikeli hatta ölümcül tesirinin canlı bir tablosunu ortaya koyup dinin dizginsiz ihtirasın emellerine korkunç yataklığının ikna edici tasvirini sunmaktadır.

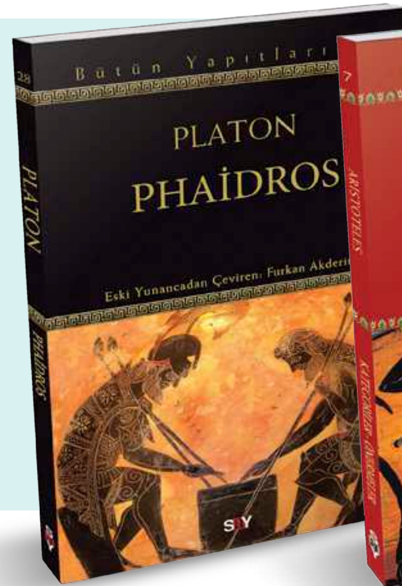
"Britanya tarihini, ilk aşamalarından bugüne değin kusursuz biçimde aktaran bir eser."
—William Gibson, Oxford Üniversitesi

Eski Yunancadan Furkan Akderin Çevirileri ile Sunulan, Antikçağ Eserleri Kitaplığımıza Yeni Eklenenler

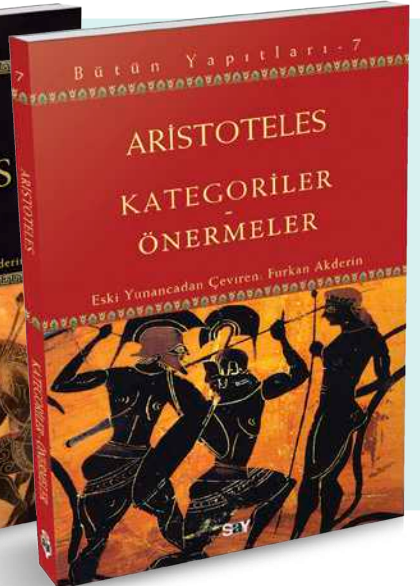
> İnsanlık tarihinin en büyük maceralarından biri...

Çeviren: Furkan Akderin • 208 sayfa

Çeviren: Furkan Akderin • 104 sayfa

Çeviren: Furkan Akderin • 96 sayfa

İÖ 401 yılında Pers Kralı Artakserkses'in kardeşi Kyros, ağabeyine karşı savaşmak için aralarında Yunan ücretli askerlerin de bulunduğu bir ordu toplar. Savaşta Kyros'un hayatını kaybetmesinden sonra Yunan askerleri bilmedikleri topraklarda, dört bir yanları düşmanlarla çevrili bir şekilde kalırlar. On Binlerin Dönüşü adı ile de bilinen Anabasis, Babil'den başlayıp Karadeniz'e ve oradan Yunanistan'a dönen bu ordunun hikâyesidir.